

**BEŞ TARZ-I SİYASET VE KİTAB-I GÜLDESTE
SİYASETNAMELERİNDEKİ YÖNETİM AHLÂKININ
YENİ KAMU YÖNETİMİ ANLAYIŞINDAKİ ETİK İLE
MUKAYESESİ**

**2023
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

Tuğba GÖKMEN

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Sait AŞGIN**

**BEŞ TARZ-I SİYASET VE KİTAB-I GÜLDESTE
SİYASETNAMELERİNDEKİ YÖNETİM AHLÂKININ YKY
ANLAYIŞINDAKİ ETİK İLE MUKAYESESİ**

Tuğba GÖKMEN

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Sait AŞGIN**

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Temmuz 2023**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	5
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖNSÖZ	7
ÖZ.....	9
ABSTRACT.....	10
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	11
ARCHIVE RECORD INFORMATION	12
KISALTMALAR	13
ARAŞTIRMANIN KONUSU, LİTERATÜR TARAMASI VE ÖZETİ	15
ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE PROBLEMİ	28
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	34
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	34
GİRİŞ	35
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	41
1.1. ETİK.....	41
1.1.1. Klasik Etik ve Teorileri.....	47
1.1.1.1. Teleolojik Etik.....	52
1.1.1.2. Deontolojik Etik.....	53
1.1.1.3. Erdem Etiği	56
1.1.2. Modern Etik.....	57
1.1.3. Eleştirel Etik	58
1.1.3.1. Ahlâk Felsefesi	58
1.1.4. Mesleki Etik	59
1.1.4.1. İdari Etik	60
1.1.5. Etiğin Öğeleri.....	62

1.1.5.1. Değerler	62
1.1.5.2. Kültür	64
1.1.5.3. Ahlâkî Normlar	64
1.2. AHLÂK.....	65
1.2.1. Normatif Ahlâk.....	68
1.2.2. Meta Ahlâk.....	68
1.2.3. Uygulamalı Ahlâk.....	69
1.2.3.1. Yönetim Ahlâkı.....	69
1.2.3.1.a. Yönetimdeki Ahlâki Olgunluk Basamakları.....	72
1.2.3.1.a.1. Edep	73
1.2.3.1.a.2. Hizmet Sevgisi	73
1.2.3.1.a.3. Kul ve Kamu Hakkı.....	74
1.2.3.1.a.4. Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma	74
1.2.3.1.a.5. Hoşgörü.....	75
1.2.3.4. İslâm'da Ahlâk.....	76
1.2.3.4.a. Laikleşmiş Ahlâk	78
2. XVIII. YÜZYILDA OSMANLI'DAKİ SİYASETNÂMELERDE YÖNETİM AHLÂKI VE ETİK DEĞER	83
2.1. SİYASETNÂME KAVRAMI	83
2.1.1. Siyasetnamelerin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Kaynakları	85
2.1.2. Siyasetnamelerin Sınıflandırılması	88
2.1.3. Siyasetnamelerin Pratikte İşlevi/Uygulamada Etkisi.....	91
2.2. XVIII. YÜZYIL OSMANLI SİYASETNÂMELERİNİN KONUSU	94
2.2.1. Siyasetnamelerdeki Ahlâkın Kaynakları	94
2.2.2. Siyasetnamelerdeki Ortak İlkeler	95
2.3. XVIII. YÜZYILDA OSMANLI'DA MEYDANA GELEN GELİŞMELER.....	95
2.3.1. İdarî	98
2.3.2. Siyasî.....	101
2.3.3. Sosyal ve Ahlâkî.....	105
2.3.4. Yönetim Ahlâkı.....	107
2.5. DEFTERDAR SARI MEHMED PAŞA'NIN NASÂYİHÜ'L- VÜZERA'SI.....	111
2.5.1. Defterdar Sarı Mehmed Paşa ve İdari Kimliği.....	112

2.5.2. Eserin Kapsam ve Konusu.....	114
2.5.3. Yönetim Ahlâkına Yaklaşımı	116
2.5.3.1. İdareye Yönelik Ahlâki Tavsiyeler	117
2.5.3.2. Maliyeye Yönelik Ahlâki Tavsiyeler	124
2.5.3.3. Askeri Alana Yönelik Ahlâki Tavsiyeler	128
2.5.3.4. Bireysel ve Toplumsal Alana Yönelik Ahlâki Tavsiyeler.....	130
2.6. PİRİZÂDE MEHMED SÂHİB EFENDİ’NİN KİTÂBÜ’S SİYÂSE FÎ ETVÂRİ’L-HAMSE ‘SÎ	131
2.6.1. Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi ve İdari Kimliği	134
2.6.2. Eserin Kapsamı ve Konusu	136
2.6.3. Yönetim Ahlâkına Yaklaşımı	138
2.6.3.1. Devletin Tavırları	142
2.6.3.2. İdareye Yönelik Ahlâki Tavsiyeler	144
2.6.3.3. Maliyeye Yönelik Ahlâki Tavsiyeler	150
2.6.3.4. Askeri Alana Yönelik Ahlâki Tavsiyeler	152
2.6.3.5. Bireysel ve Toplumsal Alana Yönelik Ahlâki Tavsiyeler.....	154
3. YENİ KAMU YÖNETİMİ ANLAYIŞI İLE BİRLİKTE ETİK	157
3.1. GELENEKSEL KAMU YÖNETİMİ ANLAYIŞI	158
3.1.1. Temelleri.....	160
3.1.1.1. Max Weber’in İdeal Tip Bürokrasi Modeli	160
3.1.1.2. Henry Fayol’un Fonksiyonel Yönetim Modeli.....	163
3.1.1.3. Woodrow Wilson’ın Katkıları.....	164
3.1.1.4. Federick Taylor’ın Bilimsel Yönetim Anlayışı	165
3.2. YENİ KAMU YÖNETİMİ ANLAYIŞI	168
3.2.1. Gelişim Süreci ve Ortaya Çıkışı	168
3.2.2. Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Etiğe Yaklaşımı.....	170
3.3. KAMU YÖNETİMİNDE ETİK REFORMLARIN SEBEPLERİ	178
3.3.1. Türk Yönetim Kültürü Gereği.....	178
3.3.2. Vatandaşın Güveninin Yeniden Kazanılması ve Sürekliliği	184
3.3.3. Vatandaşa Daha Güvenli Hizmet Sunma.....	186
3.3.4. Ahlâki Yozlaşmayı Önleme	187
3.3.5. İyi Yönetim ve Yönetişimin Gelişmesi.....	189

3.4. YENİ KAMU YÖNETİMİ ANLAYIŞINDAKİ ETİĞİN TÜRK MEVZUATINA ETKİLERİ	192
3.4.1. 2531 Sayılı Kamu Görevlerinden Ayrılanların Yapamayacakları İşler Hakkında Kanun	203
3.4.2. 3628 Sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu	204
3.4.3. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu.....	208
3.4.4. 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu	212
3.4.5. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu	213
3.4.6. 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.....	214
3.5. DEĞERLENDİRME	231
SONUÇ	263
KAYNAKÇA.....	266
TABLO LİSTESİ.....	285
ŞEKİL LİSTESİ.....	286
EKLER	287
Ek 1: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı - Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) Başvuru.....	287
Ek 2: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı - Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) Başvuru Cevabı.....	288
ÖZGEÇMİŞ	289

TEZ ONAY SAYFASI

Tuğba GÖKMEN tarafından hazırlanan “BEŞ TARZ-I SİYASET VE KİTAB-I GÜLDESTE SİYASETNAMELERİNDEKİ YÖNETİM AHLÂKININ YENİ KAMU YÖNETİMİ ANLAYIŞINDAKİ ETİK İLE MUKAYESESİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr.Sait AŞGIN

Tez Danışmanı, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 12/07/2023

Unvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Sait AŞGIN (KBÜ)

.....

Üye : Prof. Dr.Ali ŞAHİN (SÜ)

.....

Üye : Doç. Dr. Yasin TAŞPINAR (KBÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Müslüm Kuzu

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eslere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Tuğba GÖKMEN

ÖNSÖZ

Osmanlı siyasetnameleri birçok yazar tarafından araştırılmıştır. Bunlar daha çok transkripsiyon, iyi yönetim arayışı, siyasi tavsiyeler ve günümüzdeki karşılıkları şeklinde çalışılmıştır. Siyaset ve kamu yönetimi disiplininde yazılan tezlerde artış yaşanıyor olsa bile söz konusu araştırmaların daha çok edebiyat ve tarih alanlarında yer aldığı ile karşılaşmıştır. Siyasetnameleri yönetim ahlâkı bağlamında ele alan çalışma sayısı ise, epey azdır. Buradan hareketle müelliflerin yönetim ahlâkına yönelik tavsiyelerinden tespit edilen ilkelerin, bugün zikredilen kamudaki etik prensiplere karşılık gelmesi dikkate değer bulunarak bunların mukayesesine karar verilmiştir.

Güvenilir bir karşılaştırma olduğunu gösterebilmek için üç bölümden oluşan bu tezin birinci bölümünde, kavramsal çerçeveye yer verilmesiyle birlikte ahlâk ile etiği anlam itibarıyla eşdeğer kabul etmenin dayanakları sunulmuştur. Çalışma konusunu ilgilendiren Kitab-ı Güldeste ile Beş Tarz-ı Siyaset eserlerinin dönemi gereği, XVIII. yüzyıl Osmanlı'sı ve siyasetnameler ikinci bölümde ele alınmıştır. Ahlâki yozlaşmaların artış gösterdiği bu asırdaki idari meselelerle günümüz kamu yönetiminin yaşadıklarının birbirine paralel olduğu anlaşılmıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışı ile mevzuata giren idari etiğin değerlendirilmesi ise üçüncü bölümdedir. Çalışma daha çok mevzubahis siyasetnamelerin tahlilinden hareketle tespit niteliğindedir. Bunu ortaya koymak için değerlendirme başlığına da yer verilmiştir. Netice itibarıyla günümüzde kamu görevlileri etik davranış ilkelerinin Türk devlet yönetim geleneğine bağlı bir şekilde kültürünün, değerlerinin ve ahlâkının üzerine eklenildiği ortaya konmuştur.

“Beş Tarz-ı Siyaset ve Kitab-ı Güldeste Siyasetnamelerindeki Yönetim Ahlâkının Yeni Kamu Yönetimi Anlayışındaki Etik ile Mukayesesi” başlıklı tez, günümüz devlet adamlarının etik bir idare veya adaleti sağlayabilmesi için siyasetnamelerden hâlen yararlanabileceğini gösterebilme çabasının ürünüdür. İlk teşekkürüm, bu çalışmanın adının konmasından başlayıp sonuna kadar varlığını hissettiren, titizlikle okuyarak görüşlerini bahşeden kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Sait AŞGIN içindir. Bu zorlu süreçte; sabrını, ilmini, tecrübesini esirgemeksizin yol göstericiliğiyle, “yönetim ahlâkına” yaraşır tutumları ve öğütleriyle, demlenmeyi öğreten hocama minnettarım. Bir diğer teşekkürüm, tez yazım sürecinde hep bana

inanan ve yanımda olan maddi, manevi her türlü desteğini hissettiren ve en çok hayatını etkilediğim biricik eşim Samet GÖKMEN'edir. Tezimin her aşamasında işimi kolaylaştırmaya gayret göstermesi ile çalışmamdaki katkısı yadsınamaz. En önemlisi ise, bugünlere gelmemi sağlayan merhum babam Abdulkadir BALCI'ya ve biricik annem Şerife BALCI'ya müteşekkirim.

ÖZ

Türk yönetim anlayışı; adalet, danışma, dayanışma ve devlet adamlarının ahlâkına ve hukuka dayanmaktadır. Aslında bu dayanakların kaynağı, inançtır. Günümüzde, halk ile devlet arasındaki ilişki tartışılmaktadır. Bu tartışmalar; yönetim, adalet gibi meseleler üzerinde yaşanmaktadır. Söz konusu münâkaşaların nedeni ise tartışılan konuların uygulamalarında yaşanan aksaklıklardır. Bugüne ışık tutan siyasetnameler, aslında bu sıkıntıların çözüm yollarından biridir. Özetle siyasetnameler, devlet yönetiminde adaletli bir yönetim oluşturulmasını tavsiye eden siyasî, ahlâkî ve dinî nitelikli tavsiyeler içeren eserlerdir. Siyasetnâmeler; yöneticilerin ve memurların nasıl olması gerektiği hakkında yol göstericidir. Aslında yönetim ahlâkının kılavuzudur.

Yeni kamu yönetimi anlayışındaki etik kavramı ise, yönetim ahlâkının modern dönemdeki karşılığı olup evrensel niteliğe sahip, iyi veya kötüyü belirleyen bir çözümlerdir. Bu noktada yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde etik kavramının, XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde bulunan yönetimdeki ahlâk ile benzerlik ve farklılıklarının bulunduğu ile karşılaştırılmıştır. Bunu somut bir şekilde anlayabilmek için gayriahlâkîlikte önem kazanan idari etiğin, Osmanlı'nın sıkıntılı dönemi olan XVIII. yüzyıla karşılaştırılması yapılmıştır. Çalışma, konuyu daha derin ele alabilmek için iki siyasetname ile sınırlandırılmıştır. Bu eserlerden Kitab-ı Güldeste, yönetim sistemine karşı geleneksel eleştirinin son örneklerinden; Beş Tarz-ı Siyaset ise, yeni düzenin tecessüm ettiğini gösteren ilk eserlerdendir. Bu sebeplerle seçilen eserlerin yeni kamu yönetimindeki yönetim ahlâkî ilkeleri ile mukayesesi sonucunda büyük oranda benzerlik ortaya konmuş olup günümüzde yararlanılması gereken niteliğe sahip eserler olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Etik; Ahlâk; Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Çerçevesinde Etik; XVIII. Yüzyıl Osmanlı'sındaki Yönetim Ahlâkî, Beş Tarz-ı Siyaset; Kitab-ı Güldeste; Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri

ABSTRACT

Turkish management approach; justice, counseling, solidarity are based on the morality and law of the manager and civil servants. In fact, faith is the source of these grounds. Today, the relationship between the public and the state is discussed. These discussions are on issues such as governance, justice, etc. This is due to the disruptions in the practice of the topics discussed. The politicsbooks, that shed light on today are actually one of the ways to solve these problems. In summary, politicsbooks are works that contain political, moral and religious-based recommendations that recommend a just administration burden of government consultancy. The politicsbooks provide guidance on how the managers and officers should be; it does not provide any information about assigning the next one. Actually, is the guide of management ethics.

The ethical concept of the new public management is the modern equivalent of managerial ethics and is a universal analysis that determines good or bad. At this point, it has been determined that the concept of ethics within the framework of the new public management concept has similarities and differences with the ethics in the management in the 18th century Ottoman Empire. In order to understand this in a concrete way, management ethics, which gained importance in immorality, was compared with the eighteenth century, the troubled period of the Ottoman Empire. The study is limited to two political treatises in order to address the subject in more depth. Among these works, Kitab-ı Güldeste is one of the last examples of traditional criticism against the managerial system, while Beş Tarz-ı Siyaset is one of the first works to show the manifestation of the new order. For these reasons, the comparison of the selected works with the principles of management ethics in new public management revealed a great deal of similarity and it was seen that they are still works that should be utilized today.

Keywords: Ethics; Moral; Ethics In The New Public Management; 18th Century Managerial Ethics In The Ottoman Empire; Beş Tarz-ı Siyaset; Kitab-ı Güldeste; Code of Ethical Conduct for Public Officials

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Beş Tarz-1 Siyaset ve Kitab-1 Güldeste Siyasetnamelerindeki Yönetim Ahlâkının Yeni Kamu Yönetimi Anlayışındaki Etik İle Mukayesesi
Tezin Yazarı	Tuğba GÖKMEN
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Sait AŞGIN
Tezin Derecesi	(Yüksek Lisans)
Tezin Tarihi	12/07/2023
Tezin Alanı	Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	289
Anahtar Kelimeler	Etik; Ahlâk; Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Çerçevesinde Etik; XVIII. Yüzyıl Osmanlı'sındaki Yönetim Ahlâkı, Beş Tarz-1 Siyaset; Kitab-1 Güldeste; Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Comparison of Management Moral in the Beş Tarz-1 Siyaset and Kitab-1 Güldeste Politics with Ethics in the New Public Management Approach
Author of the Thesis	Tuğba GÖKMEN
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Sait AŞGIN
Status of the Thesis	(Master Thesis)
Date of the Thesis	12/07/2023
Field of the Thesis	Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	289
Keywords	Ethics; Moral; Ethics In The New Public Management; 18th Century Managerial Ethics In The Ottoman Empire; Beş Tarz-1 Siyaset; Kitab-1 Güldeste; Code of Ethical Conduct for Public Officials

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e	: Adı geçen eser
Akt.	: Aktaran
Baş.	: Başvuru
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
CİMER	: Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi
ÇASGEM	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi
Çev.	: Çeviren
DDK	: Devlet Denetleme Kurulu
DMK	: Devlet Memurları Kanunu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
E. T.	: Erişim Tarihi
Haz.	: Hazırlayan
İLKSAN	: İlkokul Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı
KDK	: Kamu Denetçiliği Kurumu
KGEK	: Kamu Görevlileri Etik Kurulları
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsler
K.S.	: Karar Sayısı
K.T.	: Karar Tarihi
md.	: madde
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (Organisation for Economic Cooperation and Development)

p.	: Page
R.A.	: Radıyallâhu Anh
s.	: sayfa
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TODAİE	: Türkiye ve Orta Doğu ve Amme İdaresi Enstitüsü
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
YKY	: Yeni Kamu Yönetimi
Yön.	: Yönetmelik

ARAŞTIRMANIN KONUSU, LİTERATÜR TARAMASI VE ÖZETİ

Beraber yaşamak zorunda olan insanların düzeni sağlayabilmesi için ahlâki prensiplere ihtiyacı olduğu genel olarak kabul edilen bir durumdur. Bunların belirlenmesinde, uygulanmasında ve sürdürülmesinde en büyük sorumluluk idarededir. Kamu yönetimi disiplini bu, yönetim ahlâki veya idari etik şeklinde tebarüz etmektedir. Çalışma, öncelikle literatürde tartışılan ahlâk ile etik kavramlarının anlam itibarıyla birbirlerinin yerine kullanıldığını ortaya koymuştur. Çünkü siyasetnamelerdeki yönetim ahlâki ile günümüz kamu yönetimindeki idari etiğin karşılaştırılabilirliğinin ve bunun güvenilir bir mukayese olduğunun gösterilebilmesi gerekmektedir.

Çalışmada, etik ve ahlâk kavramları incelendikten sonra yönetim ahlâki, yeni kamu yönetimindeki (YKY) etik değer ilkeler şeklinde değerlendirilmiştir. Özelde, XVIII. yüzyıl eserlerinden Beş Tarz-ı Siyaset ile Kitab-ı Güldeste'deki yönetim ahlâkının, idari etik ile mukayesesi ele alınmış olup geçmiş dönem kaynaklarından da yararlanarak adil yönetimin amaçlarından kamu etiğinin, büyük ölçüde yüzyıllardır Türk yönetim sisteminde var olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Kendini kamu hizmetine adanmış, örnek kamu görevlilerinin sahip olduğu yönetim ahlâkının YKY'deki etik ile karşılaştırmasını yapan eserlere çok fazla rastlanılmamaktadır. Kamuda etik hakkındaki araştırmalar ise giderek artmaktadır. Bu sebeple idari etikle ilgili temel kaynaklara yer verilmiştir. Tamamını aktarmama nedeni, aynı amacı ve sonucu taşıyan benzer çalışmalarını değerlendirerek tekrara düşmemek içindir. Genel olarak idari etik, kamu yönetimi disiplinine vatandaşın güvenini sağlamak amacı taşıyan ahlâki bir normdur. Bu konu hakkında yapılan akademik çalışmaların genel kanısı, kamuda etik olgusunun 1970'li yıllardan sonra, ihlallerin artışına paralel olarak hız kazandığı yönündedir. Fakat kamu yönetiminde etik dışı faaliyet olarak ilk belge MÖ. 4000 yıllarına aittir.¹ Bu dönemden günümüze kadar etik dışı davranışlar hep süregelmiştir. Sorunun temeli; tecrübelerden, kaynaklardan yararlanmanın ihmâli ve

¹ Kamu yönetiminde etik dışı faaliyet olarak ilk belge MÖ.4000 yıllarındadır. Sümer tabletlerinden aktarılan bilgiye göre bir öğretmen, bir veliden rüşvet alarak ilk etik dışı faaliyet olarak kayıtlara geçmiştir (Akt. Cüneyt Yüksel, "Kamu Yönetiminde Etik ve Türk Kamu Yönetiminde Etik Hakkında Yeni Yasal Düzenlemeler", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 64/2 (2006), s. 168.

ehil kişilerin seçiminde gözden kaçan değerlerdir. Bunların ihlâlinde, yaptırım ve denetim en önemli tedbirlerdendir. Ama söz konusu önlemlerin sadece kamu görevlileri üzerinde uygulanmasının yetersiz kaldığı aşikârdır. Bu nedenle, vatandaşları da kapsayan düzenlemeler uygulanmalıdır. Zira şikâyet hakkını kullanmada teşvik; hediye ve rüşvet vermede ceza yaptırımları, etik ihlâllerinin önüne geçilmesine katkı sağlayacaktır. Çünkü yönetim ahlâkı, yöneticiler kadar yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkileri, normları da kapsamaktadır.

Yönetim ahlâkı ile ilgili araştırmalara geçmeden önce kısaca ahlâk kavramına değinmek gerekmektedir. Konunun kavramsal çerçevesi “Birinci Bölüm”de yer almaktadır. Ahlâk, Türk Dil Kurumu’na (TDK) göre, toplumda yaşayan insanların uymak zorunda oldukları davranışlar bütünü, huylar, sağıtöre ve aktöredir. Bir diğer tanım ise, huylar anlamındadır.² Türk Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Ansiklopedisi’ne göre ahlâk, “Bireyin iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan mânevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya konan iradeli davranışlar bütünü; bunlarla ilgili ilim dalıdır.” Arapça’da, “seciye, tabiat ve huy” anlamlarına gelmekte olup; hulk veya huluk kelimelerinin çoğul hâlidir. Yeme, içme, konuşma gibi günlük hayatımızı etkileyen görgü kurallarının nasıl olması gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunan eserlere de edep veya âdâb denmektedir.³ Bu tanımlardan hareketle ahlâkın yerel bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Ahlâk âlimi İbn Miskeveyh, kısa bir tanım yapmıştır. O’na göre ahlâk, insanın kendine has eylemlerini düşünüp taşınmadan yapmasını sağlayan ruh hâlidir. Yine Miskeveyh’e göre ahlâk, yaratılıştan kaynaklanabildiği gibi eğitimle de kazanılabilmektedir.⁴ Ayrıca ahlâk, bir toplumun en genel standartlarıdır.⁵ Nitekim günümüzdeki küreselleşmeden en çok etkilenen manevi değerdir, ahlâk. Yaşanılan toplum, inanç, ortak geçmiş, gelenek, yasalar, yönetim âdâbı, kurallar, alınan terbiye gibi kavramlarla iç içe geçmiştir. Bunların her biri tek başına ahlâkı karşılamasa da bu

² <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 21.04.2021.

³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahlak>, Erişim Tarihi: 21.04.2021.

⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/tehzibul-ahlak>, Erişim Tarihi: 21.04.2021.

⁵ Rıza Sam, “Siyasi Değer ve Siyasi Etik Kurumsal ve Uygulamalı Bir Perspektif”, 2010, Ezgi Kitabevi, s. 6.

kavramların toplamları ve hayattaki fiiliyatıdır. En iyi yönetimin sağlanabilmesi de ahlâk terörizmine müsaade edilmediğinde mümkündür.

Etik ise, Yunanca ethos sözcüğünden gelmekte olup karakter ve huy anlamlarına gelmektedir. Ethos kelimesinin kökünde de ethica sözcüğü yatmaktadır. Bu da canlının hep gittiği yer, mekânı, ortamı anlamına gelmektedir.⁶ Etiğin bir başka tanımı ise, ahlâk felsefesi⁷; başka deyişle, davranışları yöneten ilkeler bütünüdür. Diğer bir tarifi ise, “benim kendiliğindenliğimin başkası tarafından sorgulanmasıdır.”⁸ Hatta biraz daha spesifik şekilde açıklamak gerekirse; etik, bir meslekte veya görevde uyulması gereken ilkeler, kurallardır.⁹

Etik değerler ve ilkeler, sosyal hayat, sağlık, hukuk, siyaset, yönetim, bilim, spor gibi birçok alana etki etmektedir.¹⁰ Çalışma konusunu ilgilendiren alan kamu yönetimi ve siyaset olduğu için bu disipline etkisi ele alınarak günümüz kamu yönetiminde etik incelenmiştir. Etiğin birçok tanımı bulunmakla birlikte; ahlâkı etikle eşdeğer kabul eden tanımlar, tezi ilgilendirmektedir. Çünkü Yunanca “etikos”, Latince “moral” sözcüklerinin ahlâk anlamına gelmesi perspektifinden değerlendirilecek olursa bu kelimeler birbirlerinin ikamesidir.

Ulusal Tez Merkezi, kitaplar, makaleler, sempozyumlar incelendiğinde genel olarak farklı perspektiften konunun ele alındığı görülmektedir. İlk olarak yönetim ahlâkının günümüz kamu yönetimindeki etiğe karşılık geldiğini savunan eserler incelenmiştir. Bu gruba dâhil olan çalışmalar, belirlenen siyasetnamelerdeki yönetim ahlâkının büyük ölçüde idari etikle karşılaştırılabilir olduğunu göstermektedir.

⁶ <http://www.felsefetası.org/etik/>, Erişim Tarihi: 06.05.2021.

⁷ Ahlâk felsefesi, insanın hayatındaki değerleriyle, kurallarıyla ve yargılarıyla ilgilenen; en genel anlamıyla, insan yaşantısının ahlâki boyutunu inceleyen ve değerlendiren; insan davranışlarını ve bu davranışların doğru mu, yanlış mı; iyi mi, kötü mü olduğunu sorgulayan felsefe disiplini, <https://www.felsefe.gen.tr/ahlak-felsefesi-nedir/>, Erişim Tarihi: 06.05.2021.

⁸ Sam, s. 12.

⁹ Mehmet Türkeri, “Etik Değer Açısından Eğitimi Siyaset, Kamu, Çalışma Hayatı ve Bilim”, 2017, 2. Baskı, Lotus Yayınları, s. 16.

¹⁰ Bilal Eryılmaz, *Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, İstanbul: Alfa Yayınevi, 6. Baskı, 2017, İstanbul, s. 253.

Aksoy'un (2019), "Yönetim Ahlâkı Bağlamında Osmanlı Siyasetnamelerinin İncelenmesi" adlı doktora tezi, "Batı dışı toplumlarda, iyi yönetimi anlamak için nereye başvurabiliriz?" sorusundan hareketle iyi yönetimin ahlâki ve felsefi boyutlarını anlamak için ortaya konmuştur. Etik alanındaki çalışmaların neden daha çok modern kamu yönetimi çevresinde ele alındığını sorgulayan bu eser; idari etiğin modern öncesi dönemde nasıl adlandırıldığını göstermede önemli bir kaynaktır. Alanında adeta başyapıt niteliğinde olan bu doktora tezi; yönetim ahlâkıyla modern yönetim etiği karşılaştırmasını, yirmi üç siyasetname üzerinden kapsamlı şekilde yapması bakımından değerlidir. Siyasetnamelerdeki yönetim ahlâkı, yönetimin tüm boyutlarını kapsarken; modern yönetimdeki etiğin, kamu görevlilerinin müstakil davranışlarına odaklandığı sonucuna varmıştır. Bir diğer çıkarımı ise siyasetnamelerdeki yönetim ahlâkında en büyük kaynak İslâm diniyken, XX. yüzyıldaki değişimle kamuda etiğin kaynakları bakımından dinin etkisinin azalmasıdır.

Duyar (2019), "Türk Yönetim Kültüründe Siyasetnamelerde Etik Değerler ve 2000 Yılı Sonrası Türk Kamu Yönetiminde Etik Anlayış Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", adlı yüksek lisans tezinde, Türk yönetim kültürü ve tarihinde yer alan siyasetnamelerden; Farabî'nin El-Medinetü'l Fazıla'sını (X. yüzyıl), Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig'ini (XI. yy.), Nizamülmülk'ün Siyasetname'sini (XI. yüzyıl) ve Koçi Bey Risalesi'ni (XVII. yüzyıl) incelemiştir. Bunların yazıldıkları dönemdeki etik anlayışı ile 2000'li yıllardakinin benzer olduğu sonucuna varan bu araştırma; Aksoy'un "Yönetim Ahlâkı Bağlamında Osmanlı Siyasetnamelerinin İncelenmesi" doktora teziyle benzer gibi görünse de metodolojisi bakımından farklıdır. Duyar, etiği; mevzuat, uluslararası kuruluşlar ve sözleşmeler ile raporlar perspektifinden, Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nu inceleyerek Türk yönetim kültürüyle mukayese etmiştir. Bu hususta yüzyıllardır Türk yönetim geleneğinde var olan etik anlayışı savımızı da destekler niteliktedir.

Keskintaş'ın (2017), “Adalet, Ahlâk ve Nizam Osmanlı Siyasetnameleri” kitabında *devlet ahlâkı*¹¹ epistemolojik¹² çerçevede ele alınmış olup siyasetnamelerdeki ahlâk düşüncesinin Türk kültürüyle harmanlanarak kaynaklarını; dinî, siyasi ve felsefi olarak ifade etmiştir. Bunların meşruiyetlerini de İslâm'ın sağladığını belirtmiştir. Siyasetnamelerde, yöneticiye yüklenen etik ilkeleri ise; adalet, hoşgörü, sözünde durma, affetme, alçak gönüllü olma, cömertlik gibi değerler olarak sıralamıştır. Osmanlı, bu ilkelere aykırı işlemleri, hükümdarın devlete olan sorumluluğu bağlamında, genel ahlâki ilkelere başvurarak çözmüştür. Zira XVII. yüzyıl başlarındaki “ekberiyet” sisteminin gelişmesi karizmatik hükümdar yerine, genel kurallarla yönetilme isteğinin yansımasıdır.

Etik konusuna ikinci bir perspektiften bakan diğer grup çalışma, kamu yönetiminde etkinliğin, etkililiğin, verimliliğin ve vatandaşın devlete güveninin sağlanmasında idari etiğin amaç değil, araç olduğunu savunanlardır. YKY'deki bu ilkelerin uygulanmasında yönetsel etiğin amaç olduğu çıkarımını destekleyen araştırmalar da bu kategoriye dâhil edilmiştir. Nitekim tezimiz, adı geçen prensiplerle daha adil bir yönetim hedeflendiği için kamuda etiğin, amaç olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır.

Daşdemir'in (2018), “Platon'da Yönetim Ahlakı” adlı yüksek lisans tezinin konusu; yöneticilerin aldıkları eğitim sonucunda ne gibi “ahlâki, bedensel ve akli” özelliklere sahip oldukları ve ideal devlet açısından onların üstün meziyetlerini belirlemektir. Platon adaletin veya idealin ortaya çıkmasını bir devlet ile gerçekleştirmeye çalışmış gibidir. Platon'da yönetim ahlâkının asıl amacının, adalet erdemini ortaya çıkartmak olduğu ifade edilmiştir.

Yüksel (2006), “Kamu Yönetiminde Etik ve Türk Kamu Yönetiminde Etik Hakkında Yeni Yasal Düzenlemeler” isimli makalesinde, vatandaşın devlete güveninin yeniden kazanılmasındaki aracın; uluslararası normlara uygun, uygulanabilir etik altyapı

¹¹ Devlet ahlâkı, gücü elinde tutan hükümdarın, hükümdarlık alanında geçerli olan ahlâki ilkelerdir. Bkz. Orhan Keskintaş. *Adalet, Ahlâk ve Nizam Osmanlı Siyasetnameleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 232.

¹² Epistemolojik; bilginin kaynağı, doğası, doğruluğu ve sınırlarını inceleyen, bilgiyle ilgili sorunları araştıran felsefe dalı, <https://www.nedirnedemek.com/epistemolojik-ne-demek>, Erişim Tarihi: 22.02.2022.

olduğunu ifade etmiştir. Etik ilkeleri düzenleyen ilk yasanın 5176 Sayılı Kanun olması nedeniyle etik kültüre sahip olunmadığını belirtmiştir. Uluslararası kuruluşların, sadece kamu görevlileri davranışları üzerinde yoğunlaşmasında, bireysel etiğin göz ardı edilmesinin de doğru olmadığını vurgulamıştır.

Konuya ilişkin bir diğer perspektiften bakan eserler, YKY’de etiğin uluslararası kuruluşların tavsiyesiyle Türk yönetim sistemine girdiğini veya uzun zamandır var olduğunu destekleyen araştırmalardır. Tezimiz, geçmişteki yönetim ahlâkının günümüz idari etiğe karşılık geldiğini ortaya koyduktan sonra Türk yönetim kültüründe yüzyıllardır var olan değerlerimizi revize ederek kamuda etiğe büyük ölçüde sahip olduğunu gösterme gayesi taşımaktadır. Bireysel, toplumsal veya idari ahlâki yapıya, Hz. Peygamber döneminden beri sahip bir ümmetin, zamanla ahlâki yozlaşması da ortaya konmaya çalışılmaktadır. Zira 10.12.1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannâmesi’nde yer alan eşitlik, adalet, özgürlük gibi kavramlar Vedâ Hutbesi’nde¹³ yer almaktadır.¹⁴

Kaya (2019), “Nizâmülmülk ve Siyasetname Kapsamında Türk Siyasal Ahlakı ve Yönetim Anlayışı” yüksek lisans tezi, müellifin hükümdara devlet yönetiminde tavsiyesini; adalet, liyakat ve dürüstlük olarak tespit etmiştir. Başta devletin üst düzey yöneticileri olmak üzere taşra da dâhil çalışan memurların görevlerini yerine getirirken hakka ve hukuka uygun bir şekilde yapmalarını öğütlediğini ifade etmiştir. Kaya’nın eserde tespit ettiği çözüm önerisi, bürokraside en üstten en alta kadar her düzeyde çalışanın idari yozlaşmayı engellemesi gerektiğidir. Nizamülmülk’ün sadece adil bir devlet anlayışına sahip olmamakla birlikte paternalist devlet anlayışına sahip olduğunu da dile getirmiştir. Günümüzdeki birçok yanlış algıdan kurtularak Türk kültüründen ve Türk tarihindeki önemli kişiliklerden faydalanmak gerektiği çıkarımında bulunmuştur.

¹³ Alternatif bir insan hakları Beyannamesi niteliğinde sayılan Veda Hutbesi’nin (632) “Allah’ın affetmeyeceği iki günahın biri olan kul hakkına büyük önem vermesi dikkat çekmektedir. Resûlullah Veda Hutbe’sinde can ve mal dokunulmazlığı, Cahiliye âdetlerinden olan ribânın ve kan davalarının kaldırılması, suçun şahsiliği, karı-koca arasındaki haklar ve sorumluluklar, çocuğun babasından başkasına nisbet edilmemesi, Müslüman kardeşliği, Müslümanların birbiriyle savaşmaması, emanetlerin sahiplerine iade edilmesi gibi doğrudan kul hakkını ilgilendiren hususlar yanında kendisinin son peygamber olması, ümmetine miras olarak Allah’ın kitabını ve sünnetini bırakması gibi temel esaslara vurgu yapmıştır,” <https://islamansiklopedisi.org.tr/veda-hutbesi>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.

¹⁴ <https://www.vedahutbesi.gen.tr/veda-hutbesi-insan-haklari.html>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.

Bilgi ve tecrübeleri geleceğe aktarabilmek için de daha çok çalışılması gerektiğini vurgulamıştır.

Akkuzu (2013), “Yönetim Düşüncesinin Gelişim Sürecinde Siyasetnameler: Defterdar Sarı Mehmet Paşa Örneği” yüksek lisans tezi; idarecilere yol gösteren XVIII. yüzyıl siyasetnamelerinden olan Devlet Adamlarına Öğütler eserinin irdelenerek günümüze yansımalarını mülakat yöntemiyle ortaya koymaya çalışmıştır. Bu tez aynı zamanda yönetim ahlâkının YKY’deki etik ile de mukayese edilebilirliğini desteklemektedir. Siyasetnamede Yeniçeri Ocağı’nda yöneticilerin dini ve ahlâki nitelikleri, ocağın yapısı için bir sigorta görevi görmekte olduğunu ifade ederek günümüzde nasıl karşılık bulunduğunu sorgulamıştır. Birçok yönetici, askerî kurumlarda dini niteliklerden çok ahlâki niteliklerin olması gerektiğini bildirmişlerdir. Devletin sağlam temelde olabilmesi de adil yönetime dayandırılmıştır. Liyakat konusunda da günümüz yöneticileri, başarının kilit unsurunun bu ilke olduğunu ifade etmişlerdir. Siyasetnamede yöneticinin ve sadrazamın iyi yönetici olmasının yanında iyi ahlâklı olması da ifade edilmektedir. Bu husus yöneticilerle görüşüldüğünde iyi ahlâk, iyi iş demek değildir; iş ahlâkı önemlidir şeklinde karşılık bularak farklı açıdan değerlendirilmiştir. Kısacası ferdi değil, iş ahlâkı savunulmuştur. Ancak unutulmamalıdır ki bireyin ahlâki değerlere önem vermesi, meslek ahlâkını ihlâl etme oranını büyük ölçüde düşürür. Rüşvet, kayırmacılık gibi ahlâksızlıkların devletin temelini sarsarak yıkılmasına neden olacağını ifade etmişlerdir. Rüşvet kapıları kapanmadığı takdirde devlet ve yönetimin kapılarının kapanacağı belirtilmiştir. Eserde, “Savunma ve taarruz stratejilerinde uzlaşma mümkünse, çatışma ortamı sürdürülmemelidir.” ifadesi sorulduğunda bu tavsiyeye katılmışlardır. Yöneticiler, uzlaşma için ilk şartın bilgili, dürüst, saplantılardan kurtulmuş, en önemlisi korkulardan sıyrılabilmiş kişileri iş başına getirebilmenin gerektiği üzerinde hemfikirdirler. Akkuzu, Paşa’nın bu eserini günümüz kamu yönetimi anlayışıyla uyumlu bulmuştur. Hatta 1982 askerî Anayasa yerine sivil bir anayasa yapılacağı zaman siyasetnamelerden bilhassa bu eserden yararlanılması gerektiği kanısına varmıştır.

Demirli (2010), “Hz. Peygamber’in Yönetim Anlayışı Bağlamında Siyaset Ahlakı”, yüksek lisans tezinde, İslâm ahlâk anlayışında zulme yer verilmediğini belirterek hadislerle kuvvetlendirmiştir. Devlet başkanında aranan ahlâki özellikleri;

zalim olmaması, bey'ata¹⁵ sadakat, halkı emanet bilmek, eğitimde, ticarete ve adalet dağıtımında eşitlik, mülkiyeti ve devletin sınırlarını koruyan, aile ahlâkına saygılı, liyakat sahibi, tasarruflu, insana saygılı şeklinde sıralanmaktadır. Bu özellikler Kur'an'dan ayetlerle desteklenmiştir. Bahsi geçen nitelikler görüldüğü üzere İslâm dininde yüzyıllardır var olan etik değer ilkeleridir.

Albayrak (2021), “Kamu Görevlileri ve Etik İlkeler: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme” makalesini kamu yönetiminin amacının kamu yararı olması gerektiğini ortaya koymak için yazmıştır. Bunu da kamu görevlilerinin etik değerlere uygun davranması çerçevesinde ele alması Okçu'nun makalesine benzer olup metodoloji bakımından farklıdır. Bu çalışma aynı zamanda etiğin etkinlik, etkililik, verimlilik sağlanmasında amaç olduğu sonucuna da götürmektedir. Kamu yönetimi etiğinin önem kazanmasını, kamu yararı kavramının ortaya çıkışıyla bağdaştırmaktadır. 1970'li yıllardan sonra değeri anlaşılan idari etiğin, uluslararası kuruluşların tavsiyeleriyle mevzuata girişini ifade etmiştir. Ancak Türk tarihindeki önemini,

“Osmanlı döneminde Kethüda adı verilen Lonca yöneticilerinin, etik değerlere bağlılığı yasayla zorunlu kılınmıştır. Yasada, görevi esnasında etik değerlere aykırı bir tutum veya davranış içerisine giren Kethüdanın, görevden alınması öngörülmüştür.”

sözleriyle dile getirmiştir. Osmanlı'nın çöküş nedenlerinden birisinin de rüşvet olduğunu vurgulamıştır. Türk kültüründeki ufak gibi görünen hediye alma alışkanlığının, günümüz etik ihlâl sebeplerinin kaynağı olduğu kanısına varmıştır. Kamu görevlilerinin etik değerlere uygun davranmasını sağlayacak çözüm önerilerini ise: “iyi bir ücret ve sosyal haklar”, “bana değer veriliyor düşüncesinin yerleşmesi” şeklinde maddi ve manevi olarak ortaya koymuştur.

Elmalı (2011), “Sadi'nin Ahlak Teorisinin Analizi ve Yönetim Ahlakı” adlı makalesinde, bugünün de doğruları olarak kabul edilmiş olan sosyal ahlâkın, Doğu kültüründe çok eskiden beri var olduğunu göstermeye çalışmıştır. Her toplum ve dönemde ahlâk savunucuları bulunmakla birlikte Sadi'yi bunlardan ayıran özelliği yöneticideki ahlâk vurgusudur. Sadi'nin ahlâk anlayışı teleolojiktir¹⁶. Yönetici için ilk

¹⁵ Bey'at: Biat, İslâm devletinde idare edenle idare edilenler arasında yapılan, seçim veya bağlılık karakteri taşıyan sosyopolitik akid, <https://islamansiklopedisi.org.tr/beyat>, Erişim Tarihi: 04.03.2022.

¹⁶ Etikte Teleolojik Yaklaşım; bir eylem son derece iyi niyetle yapılmış olsa bile, sonuç olarak olumsuzluğa sebebiyet vermesi durumunda, ahlâki olarak kesinlikle yanlış olacaktır. Yani ahlâki eylemin niteliğini, o eylemin sonucu belirlemektedir. Bkz. Mustafa Dinç, “Etik Kavramının Türkiye'nin Avrupa

vurguladığı özellik; Tanrı karşısında herkesin eşit olduğu, siyasi gücü sadece insanlara hizmet etmek amaçlı kullanması gerektiğidir. Yönetici ahlâkı hakkında verdiği bilgiler; Tanrı'dan korkan, dikkatli, insanlara hizmet eden, atayacağı kişileri; söz dinleyen, yumuşak kalpli, yaratılışı temiz, isyankâr olmayanlardan seçen, halka zulmeden bürokrati anında azleden, kanun çıkarıcıları gözetleyen, mala düşkün mülki amire göz yummayan, yönetilenlere değer veren, kolluk kuvvetleriyle bilim insanlarını gözeten, hoşgörülü, affedici şekilde sıralanmaktadır. Bu da göstermektedir ki gerek XIII. yüzyılda gerekse XVIII. yüzyılda aynı değerler ön plandadır.

Konuya ilişkin; “*kirli elleri ortaya çıkarma*” şeklinde farklı bir yaklaşımda bulunan Okçu'nun (2008), “Kamu Yönetimi ve Ahlak: Yönetmelik Üzerine Düşünmek mi Yoksa Modern Kamu Yönetimini Yeniden Düşünmek mi?” makalesi, yöneticilerin gayrimeşru davranışlarını incelemek için kaleme alınmış olup evrensel ahlâki normlar yerine genel ahlâk ile yönetmelik ahlâkın daha anlamlı olduğunu ifade etmiştir. Modern örgütlerin belirlediği nasihâtlere “*uyku hapı*” rolünde ve kamudaki ahlâkı susturmaya yönelik olduğunu iddia etmektedir. Yönetmelik ahlâkı, iyi tasarlanmış etik kodlarla değil, dışkârsel olmayan ahlâki sorumluluğa sahip kamu yöneticileriyle mümkün olacağını belirterek etiğin felsefi kökenleri üzerinden konuyu ele almıştır.

Eryılmaz ve Biricikoğlu (2011), “Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik” makalesinde, kamuya güven sağlamadaki iki anahtar hesap verebilirlik ve etik olarak vurgulamışlardır. “Ne için hesap verilecek?” sorusunun cevabını, etikteki hesap verme olarak ifade etmişlerdir. İdari etiğe, kamu görevlileri davranışlarının iç kontrolü tabiriyle de farklı bir tanım ortaya koymuşlardır. Etik ihlallerinin daha çok kamu yöneticilerinin tek başına yapabildiği işlemlerde kullandığı takdir yetkisi durumlarında ortaya çıktığı kanısına varmışlardır. Kamuda etiğin; AB'ye uyum, dünyadaki gelişmeler ve iç ihtiyaçlar nedeniyle 5176 Sayılı “Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile yönetim sistemine girdiğini ifade etmişlerdir.

Doğan (2003), Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu'nda, “Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde Yeni Etik Arayışları” başlığı altında, yaşanan Batı etkisiyle XIX.

Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türk Kamu Yönetimine Yansımaları”, Yüksek Lisans Tezi, 2019, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, s. 20.

yüzyılda ahlâkın din ve geleneklere bağı kalma özelliğinin kaybedildiğini dile getirmiştir. Ahlâk üzerine yazılanlara bakıldığında artık temel referansın “Sosyal Darwinizm¹⁷” olduğunu ifade etmiştir. Osmanlı aydınları üç boyut ile ahlâkı temellendirmişlerdir. Bunları; hayatta kalma mücadelesi, verasetle kazanılan karakterlerin aktarımı, değışimin devamlılığı şeklinde sıralamışlardır. Ahlâk da vesayetle sonraki nesillere sevk edilmektedir. Doğan’ın vardığı sonuç ise,

“Osmanlı Aydını, mevcut ahlâki değer yargularının dayandığı temel referansları ve dolayısıyla ahlâkı yıkmadaki gösterdiği başarıyı, yeni referanslara dayanarak yeniden kurmaya çalıştığı ahlâki anlayışta gösterememiştir.” şeklindedir.

Aslında bu ulaşılan sonuç günümüzde de yaşanan sıkıntılardandır. Sahip olunan ahlâki anlayışı günümüze revize etmek gerektiği savı, bu çıkarıma büyük ölçüde katkı sağlayacaktır.

Konuyu ilgilendiren çalışmalar incelendiğinde, bu grupların haricinde etiğın yeni boyutlarını ortaya koyma amacıyla kaleme alınan, mevzuat düzenlemesi ile ilgili çözüm önerileri getiren eserler bir başka perspektiftir. Araştırmalarda, ulusal mevzuat kısmında, 1156 Sayılı Kanun’a Mugayir Tahakkuk ve Tediye Muamelatını İhbar Edenlere İkramiye İtasına Dair Kanun’a çoğunlukla değinilmediği, gözden kaçırıldığı dikkat çekmiştir. 1927’den beri yürürlükte bulunan ancak metruk durumdaki bu Kanun’un günümüz Türkçesine aktarılarak; vatandaşı şikâyete özendirmenin etik ihlâlleri biraz olsun azaltacağı inancıyla bu alana naçizane bir katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Örselli (2010), “Türkiye’de Toplumsal ve Yönetmelik Etik Değerler ile İkilimler: Uygulamalı Bir Araştırma” doktora tezini, Türkiye’deki idari etiğın mevcut durumunu analiz etmek için kaleme almıştır. Etik sorunlarını hem uygulayıcılar hem de vatandaş tarafından nasıl algılandığını ortaya koyma amacı taşıyan bu çalışmada araştırmacı, anket yöntemini uygulayarak diğerlerinden farklı bir metot kullanmıştır. Bireylerin kurumlara olan güveni arttıkça, etik dışı davranışın bir o kadar azaldığı; vatandaşın

¹⁷ Sosyal Darwinizm, terim olarak ilk kez, 1879’da Oscar Scmidth tarafından Popüler Bilim Dergisi’ndeki bir makalede kullanılmıştır. Sosyal Darwinizm’de amaç, üstün bireyleri desteklemek, zayıf bireyleri sistemin dışına atmaktır. Sosyal Darwinizm, XX. yüzyılın ortalarında neo-liberalizmin yükselişi sırasında yer yer söylemsel boyut kazansa da günümüzde Sosyal Darwinist iddialar kolayca öne sürülmemektedir, Akt. İsmail Dursunoğlu, “Sosyal Darwinizm”, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2016, C. 6, S. 1, s. 216.

çoğunda etik dışı olayların yoğun yaşandığı algısına sahip olduğu; hizmet bekleyen vatandaşın talebinin karşılanmasıyla kurumlara güven arasındaki ilişkinin paralellik gösterdiği; hükümetin performansından memnun olanların, memnun olmayanlara göre kurumlardaki etik dışı davranış algılarının daha düşük olduğu; kamu kurumlarının vatandaşa eşit davranmadığı; kayırmacılığın yaygın olduğu; vatandaşın işlerini hallettirmek için maddi çıkar sağlayıcı tekliflere başvurduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bunun önüne geçilebilmesi, mevzuatın eksikliğine ve vatandaşın şikâyet hakkını kullanmamasına bağlanmıştır. Maalesef kamunun etik dışı davranışı, katılımcıların %65'i tarafından onaylanmıştır.

Dinç'in (2019), "Etik Kavramının Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türk Kamu Yönetimine Yansımaları", başlıklı yüksek lisans tezi, Türk kamu yönetiminde etiğin önemini kavrayarak Türkiye'de etik düzenlemelerin geçmişteki uygulamalarını incelemek amacı taşımaktadır. Bununla birlikte sürecin etik anlamda nasıl değiştiğini göstermeye çalışmıştır. Hipotezi ise, Türk kamu yönetimi teşkilatındaki etik düzenlemelerin AB etkisiyle ilerleme kaydedildiği ve bunların sınırlı kaldığıdır. Bunu, AB İlerleme Raporları ve OECD'nin SIGMA Raporları üzerinden doğrulamıştır. Dinç'in eseri "*...Osmanlı'da tumar sahipleriyle tumarlarında çalışan çiftçilerin yargı önünde eşit sayılmasıdır ki bu o dönemde hiçbir Batı toplumunda olmayan bir şeydi.*" ifadesiyle Türk kamu yönetiminde yönetim ahlâkının yüzyıllardır olduğunu göstermesi bakımından ilk perspektife de girmektedir. Bunların yanı sıra Dinç, çalışmasının ulusal mevzuat başlığı altında 1156 Sayılı Kanuna Mugayir Tahakkuk ve Tediye Muameleatını İhbar Edenlere İkramiye İtasına Dair Kanun'a yer vermemiştir.

Yüksel'in (2005), TÜSİAD Devlette Etik Altyapı Dizisi kapsamında yayımlanan "Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik Kavramsal Çerçeve ve Uluslararası Uygulamalar Cilt 1" başlıklı rapor ile kapsamlı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Kamuda etiğin ayakta durabilmesini; anlaşılır, kapsamlı etik kodlar, beyan mekanizmaları¹⁸, etik sisteminin yönetimi temellerine dayandırmıştır. Kamu

¹⁸ Kişisel çıkarların beyan edilmesi sistemi; "işlemsel beyan, müracaatçı beyan, "senelik beyan"dır. İşlemsel beyan, kamu görevlisinin bir çıkar çatışmasıyla karşılaştığında yapması gerekeni kesin olarak saptayan beyandır. Müracaatçı beyan, ya kamu veya özel sektör kuruluşu çalışanı ya da vatandaş tarafından bir çıkar çatışmasıyla karşılaştığında yapılması gereken beyan türüdür. Senelik beyan da kamu görevlisinin en az senede bir defa mal beyanında bulunmasıdır, a.g.e. s. 14147.

yönetimindeki hesap verebilirlik ve saydamlık düzeyi, bir ülkede etik sisteminin iyi işlediğini gösterdiği kanısına varmıştır. Ayrıca Türkiye'deki yabancı sermaye düşüklüğünün sebebinin de rüşvet ve yolsuzluk olarak nitelendirmiştir. Kamudaki etik ihlallerinin önüne; eğitim, önleme ve denetleme süreçleriyle geçileceğini de vurgulamaktadır. “Yolsuzluk = (Tekelci Güç + Takdir Yetkisi) - Hesap Verme Sorumluluğu” şeklinde formüle etmiştir. Raporda, diğer ülkelerdeki idari etiğe de yer verilmiştir. Özellikle de ihbar sistemleri hakkında araştırmaları ortaya koymuştur. Bunu Türkiye için,

“İhbar edenlerin korunması kamu yönetiminde etik dışı faaliyetlerin ilk aşamada ortaya çıkartılması için gereklidir. Dolayısıyla, ihbar edenlerin korunması için yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca, ihbarı doğru çıkan kişilere teşvik amaçlı ödül verilmelidir.”

şeklinde ifade etmiştir.

YKY anlayışındaki etik konusuna bir başka perspektiften ele alan Çılgın (2019), “Türk Kamu Yönetiminde Etik İlkelerin Yerleşmesine Kamu Denetçiliği Kurumunun Etkileri” yüksek lisans tezinde, etiği sadece Kamu Görevlileri Etik Kurulu (KGEK) çerçevesinde değerlendirmeyip Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK) ile birlikte incelemiştir. KDK iyi yönetim ilkeleri ile kamu görevlilerinin etik davranış ilkelerinin benzerliğini ortaya koymak için de tavsiye kararlardan yararlanmıştır. İdarelerin bunlara uyma oranlarının artışı, etik ilkeleri idarelerin benimsemesi yönünden katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca *eşitlik, nezaket, hakkaniyete uygunluk, ölçülülük ve hesap verebilirlik* gibi ilkeler, KDK'nin etik kodlarda ön plana çıktığını da göstermektedir. Ombudsmanlığın tavsiye kararları Resmî Gazete'de yayınlandığı için KGEK'den daha etkili olduğu düşünülmektedir. KDK'nin “İyi Yönetim İlkeleri Rehberi” ise birçok savımızı destekler niteliktedir.

Konuya ilişkin literatür araştırmasında diğer gruplardan farklı şekilde idari etiğin nasıl önem kazandığını felsefi temellere dayandırarak değil de YKY'nin gerektirdiği koşullara bağlayan bir başka çalışma da Ciğercioğlu Öztepe (2013), “Kamu Yönetiminde Etik Sorunu: Türk Kamu Yönetiminde Etik Sisteminin Eleştirel Çözümlemesi” doktora tezidir. Öztepe, evrensel kamu etiğini, kapitalizmin sıkıntılarını veya krizlerini örtbas etmede kullanılan yöntemlerden biri olarak vurgulamaktadır. Bunu yaparken ise Türkiye üzerinden irdeleme amacı gütmüştür. Öztepe, etik veya ahlâk gibi son derece kişisel ama bir o kadar da toplumsal bir nitelik taşıyan olgunun nasıl

evrensel bir nitelik kazandığını, neo-liberal¹⁹ ideolojinin yaygınlaşması sürecine hizmet eden araçlarından biri hâline dönüştüğünü sorgulamıştır. Bu durumu Özal dönemindeki 24 Ocak Kararlarından²⁰ sonra ahlâkın da değişmeye başladığına bağlayarak; yolsuzluğun kamu yönetiminin parçası hâline geldiğini ifade etmiştir. İddiaları çalışmasını, 2013'e kadar yapılmış olan diğer tezlerden ayıran özelliğindedir. Ayrıca Neo-liberal politikaların yıkıcılığının üzerini kapatabilmek için etiğin araç olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Öztepe, KGEK ile anket çalışması yapmıştır. Ancak,

“Açıklık, şeffaflık, bilgi edinme hakkı gibi kavramlara büyük önem atfeden bir anlayışın ürünü olan ve bu kavramları etik ilkeleri arasında sıralayan bir yapılanma olduğunun altını her fırsatta çizen Kurul, bizzat kendilerini ilgilendiren bir çalışmaya veri sağlama konusunda çok da istekli davranmayarak temel savunuları ile çelişir bir görünüm çizmiştir.”²¹

açıklamasında bulunmuştur. Bu zorlu süreci tamamlamış olmasına rağmen üyelerin tamamından gerekli veriyi elde edememiştir. Yine Kurul'un denetiminde olan olmayan Ankara, İzmir, Denizli ve Trabzon illerinden; farklı kamu kurumlarında bakanlık, valilik, kaymakamlık, defterdarlık ve belediyelerde çalışan çeşitli pozisyonlardaki kamu görevlileri ile de anket yapılmaya çalışılmıştır. Kurul'un genel kanısı, mevzuatın yetersizliği yönündedir. Kamu görevlileri ise Kurul'a başvurmaya çekindiğini belirterek ne için bu yola gidileceğini bilmediklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca etik kültürün yerleşmemesi konusunda serzenişte bulunulmuştur.

Ciğercioğlu Öztepe gibi konuyu YKY'nin ortaya çıkışıyla bağdaştıran aynı gruba dâhil edilebilecek başka bir araştırma da Özkal Sayan'ın (2020), “Etik ve Kamu Etiği: Eleştirel Bir Bakış” makalesidir. Eser, kamu etiğinin felsefe olarak değil de yönetim ve ekonomiye gönderme yaptığını vurgulayarak farklı yaklaşımda bulunmuştur. Çünkü 1980'lerde yeni liberal anlayışla kamu yönetimi; “verimsiz, pahalı

¹⁹ Liberal politikalar, en temel değeri insana vermektedir. Yani insanlar ahlâki tercihlerini yapma kapasitesine sahip kabul edilirler. Neo-liberal politikalar ise; piyasaların ahlâki olarak tarafsız olduğunu savunmaktadır. Zenginler, yoksulların olmadığı şekilde önemli anlamda özgürdür. Bkz. Michael Freeman ve Şafak Evran Topuzkanamış, “Neoliberal Politikalar ve İnsan Hakları”, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi C. 17, S. 2, 2015, s. 165-166, 175.

²⁰ 24.01.1980 Kararlarına kadar ithal ikameci sanayileşme politikası uygulanmıştır. Bu politikayla ise, ithal etmek yerine üretim amaçlanmıştır. Ancak yeterli istihdam sağlanamadığı için istenilen ekonomik büyüme gerçekleştirilememiştir. Üretim için gerekli olan girdi, döviz kıtlığı nedeniyle temin edilememiştir. 1980'lerde bu durum, büyük bir krize yol açmıştır. Bkz. Süreyya Yıldırım, “Türkiye’de 24 Ocak 1980 Öncesi ve Sonrası Sanayileşme ve Ekonomik Büyümeye Etkileri”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2006, C.7, S.1, s. 1, 12.

²¹ Mısra Ciğercioğlu Öztepe, “Kamu Yönetiminde Etik Sorunu: Türk Kamu Yönetiminde Etik Sisteminin Eleştirel Çözümlemesi”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013, s. 243-244.

çalışan, hantal, ulaşılması güç devasa bir örgüt” olduğu iddia edilmiştir. Bu sebeple devletin küçültülmesi, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi gibi politikaların öne sürüldüğü süreçte kamu yönetimindeki yolsuzluk skandalları da tüm dünyada yaygınlaşmıştır. Bunu ise şeffaflıkla, kamuda etik yönetim adı altında çözüme kavuşturmuşlardır. Yazar, günümüzdeki etiği felsefe alanı olarak değil de meslek etiği şeklinde kullanarak; etiğin evrensel, meslek etiğinin ise kendine has olmasına bağlamıştır. Ancak etik, kanunlar tarafından kontrol edilmeyen; davranış sonuçlarına odaklı, kültürel ve kendine özgü davranışlar içermektedir.²²

Bu çalışma ise, Beş Tarz-1 Siyaset ve Kitab-1 Güldeste siyasetnamelerinde yer alan yönetim ahlâkı ilkelerinin YKY anlayışındaki idari etik ile karşılık bulduğunu ortaya koyma amacı taşımaktadır. Başka bir deyişle söz konusu tez, yönetim ahlâkı ile kamuda etiği doğrudan karşılaştırmanın mümkün olduğunu hedeflemektedir. Çalışmanın bir diğer gayesi ise, idari etiğe sahip bir Türk devlet yönetimi geleneğini gösterebilmektir. İdari etiğin mevzuata girişinde uluslararası kurum ve kuruluşların etkisi kabul edilmekte lakin bu mevzuat yoktan var edilmiş değildir. YKY’deki etiğin ve mevzuatın, Türk yönetim kültüründeki var olan değer ve normların üzerine inşa edilmiş olduğu, incelenen siyasetnamelerden, KDK’nin İyi Yönetim İlkeleri Rehberi’ndeki bilgilerden, literatürdeki kaynaklardan yararlanarak tespit edilmiştir. Ayrıca bu tez, XVIII. yüzyıl Şeyhülislamı Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi’nin edebi kimliği dışında idareci niteliğinin tanınmasına imkân tanıyarak literatüre geçmesini arzulamaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE PROBLEMİ

Yönetimde ahlâk denildiğinde tarihsel manada akla öncelikli olarak siyasetnameler gelmektedir ki sayıca da çokturlar. Bunlar, devlet yönetiminde adaletli bir yönetim oluşturulmasını tavsiye eden siyasî, ahlâkî ve dinî nitelikli; ibadet, ahlâk, âdâb-ı muâşerete (İslâm’a uygun görgü bilgisi) uygun davranmaları gerektiğini içeren eserlerdir. Türk yönetiminde, ahlâkın siyasetnamelere yansımaları, İslâm dinindeki ahlâk

²² Kadir Aktaş, “Etik-Ahlâk İlişkisi ve Etiğin Gelişim Süreci”, Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2014, C. 1, S.2, s. 23.

düşüncesi ve yaklaşımı ile olmuştur. Müellifler, bir olayın neden ve sonuçlarını daha çok ahlâki normlarla açıklamaktadırlar. Siyasetnameler gerek yöneticilere gerek kamu görevlilerine gerekse vatandaşa ahlâki tavsiyelerde bulunarak çoğunlukla Kur-an'dan ayetlerle desteklenmektedir. Günümüz kamu yönetiminde bu öneriler, normlaşarak idari etik adını almıştır. Nitekim kamuda etik, Hz. Ömer'in sahip olduğu yönetim ahlâkı gibi bir mumun dahi hesabını yapabilen²³ devlet başkanları ve kamu görevlilerini gerektirir.

Yönetim ahlâkı ile idari etik mukayesesi yapan bazı çalışmalar ve YKY anlayışındaki etik ilkelerin²⁴ uluslararası kuruluşlardan esinlenerek ortaya konduğunu savunan araştırmaların çoğu, günümüz kamu yönetiminde dinin etkisinin zayıfladığını savunmuşlardır. Oysaki evrensel nitelikteki birçok ilkenin İslâm'da karşılığı bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse liyakatle ilgili olarak,

“Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi iştikte, her şeyi görmektedir.”²⁵ Nezaketi ilgilendiren ayet ise, “Kullarına söyle, sözün en

²³ Bir gün sahabelerden biri Hz. Ömer'i halifelik makamında ziyarete gelir, selam verip müsait bir yere oturur. Hz. Ömer selamı alır ancak misafiriyle hiç ilgilenmez. Sahabe bu duruma şaşırır fakat bir şey söylemez. Hz. Ömer bir süre sonra işini bitirir ve yanmakta olan mumu söndürür başka bir mum yakar ve sahabeyle ilgilenmeye başlar. Sahabe, hayretle Hz. Ömer'e, "Ya Ömer neden o mumu söndürüp diğer mumu yaktuktan sonra benimle ilgilenmeye başladın?" diye sorar. Hz. Ömer şöyle karşılık verir, "Önceki mum devlet hazinesiyle alınmış bir mumdu o yanarken şahsi işlerimle meşgul olsaydım Allah katında ben sorumlu olurdu, senin devlet işi ile ilgili konuşmayacağımı biliyordum. Onun için kendi birikimimden almış olduğum mumu yaktım ondan sonra seninle ilgilenmeye başladım." Bu cevabı işiten sahabenin gözleri yaşarır ve ellerini kaldırarak, şöyle dua eder; "Ya Rabbi Hattab oğlu Ömer'i bizim başımızdan eksik etme!"

²⁴ “Görevin Yerine Getirilmesinde Kamu Hizmeti Bilinci”, “Hizmet Standartlarına Uyma”, “Amaç ve Misyona Bağlılık”, “Dürüstlük ve Tarafsızlık”, Saygınlık ve Güven”, “Nezaket ve Saygı”, “Yetkili Makamlara Bildirim”, “Çıkar Çatışmasından Kaçınma”, “Görev ve Yetkilerin Menfaat Sağlamak Amacıyla Kullanılmaması”, “Hediye Alma ve Menfaat Sağlama Yasağı”, “Kamu Malları ve Kaynaklarının Kullanımı”, “Savurganlıktan Kaçınma”, “Bağlayıcı Açıklamalar ve Gerçek Dışı Beyan”, “Bilgi Verme, Saydamlık, Katılımcılık”, “Yöneticilerin Hesap Verme Sorumluluğu”, “Eski Kamu Görevlileriyle İlişkiler”, “Mal Bildiriminde Bulunma”, <https://www.etik.gov.tr/yonetmelikler/>, Erişim Tarihi: 21.12.2021.

²⁵ Nisâ Suresi 58. Ayet, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/551/58-ayet-tefsiri>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.

*güzelini söylesinler; yoksa şeytan aralarına girer. Kuşkusuz şeytan insanların apaçık düşmanıdır.*²⁶”

Gerek bahsedilen ayetler gerekse KDK'nin, “İyi Yönetim İlkeleri Rehberi²⁷”nin hazırlanması tamamen İslâm'dan uzak bir anlayış olmadığını göstermektedir. Nitekim AB'ye uyum süreci veya OECD ülkelerinin tavsiyelerinin yanı sıra Türk-İslâm geleneğinin de etkisi yadsınamaz ki her Türk devleti, öncekinin kültür ve kurumlarını revize ederek süregelmıştır.

Türk devletleri, sadece birbirlerini değil Batı'yı da büyük ölçüde etkilemiştir. Örneğin, ombudsmanlığın İsveç Kralı 12. Charles'ın, Osmanlı'ya sığındığı zamanlarda (26 Ekim 1713) Edirne'den ülkesine verdiği resmî emirle İsveç'te kurulduğu bilinmektedir. Bu talimatın Osmanlı'dayken gönderilmesi; kökeninin de Osmanlı'ya dayandığı fikrine götürmektedir. Coşkun ve Aydın, bu konuda detaylı bir inceleme yapmış ve ombudsmanlığın Osmanlı'daki sadrazam makamına karşılık geldiğini ortaya koymuşlardır.²⁸ Bu etkileşim; toplumun, idarenin ahlâkından yönetim sistemlerine kadar birçok alana sirayet etmiştir. Kamu görevlileri için belirlenen etik davranış ilkelerinin de bu etkileşimden nasibini aldığı zikredilse de geçmişten bugüne kadar gelmiş olan, yöneten yönetilen arasındaki ilişkileri düzenlemeye büyük katkı sağlayacak olan siyasetnamelere bakılmalıdır. Bu sebeple iyi yönetim ilkelerini, dönemine uygun şekilde tavsiyelerle ortaya koymuş iki kıymetli kaynaktan yararlanılmıştır. Bu eserlerde yer

²⁶ <https://kuran.diyabet.gov.tr/tefsir/%C4%B0sr%C3%A2-suresi/2082/53-ayet-tefsiri>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.

²⁷ İyi Yönetim İlkeleri Rehberi, mevzuat çerçevesinde, “Allah işini iyi (güzel) yapanları sever.” (Ali İmran Suresi 148. Ayet) ayeti ile, “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın” ve “İnsanlara en hayırlı olanı insanlara en çok hizmet edendir.” anlayışlarından hareket ederek oluşturulmuştur, Bkz. https://www.ombudsman.gov.tr/document/raporlar/iyi_yonetim_ilkeleri_rehberi/iyi-yonrtim-ilkeleri-turkce/mobile/index.html, s. 7, Erişim Tarihi: 10.02.2022.

²⁸ Burak Coşkun ve Hamza Günaydın, “Ombudsmanlığın Kökeni Meselesi Bağlamında Türk-İslâm Devlet Geleneğinde Şikâyet Hakkının Kurumsal Tekâmülü”, *Ombudsman Akademik Dergisi*, 2/3 (2015), s. 53, “Yüksek Ombudsmanın Kralın mührünü taşıması, forum ve konsey toplantılarına başkanlık etmesi, kral namına emir vermesi, bütün kamu görevlilerinin talimatlara, krala hizmet etmek için yerine getirmesi, tüm atamalarda ve göreve almalarında söz sahibi olması, yargılama faaliyetlerini sekreterlerin yürütüyor olması gibi özellikleri Osmanlı'daki sadrazamlık makamı ile benzerdir. Bu da kralın talimatındaki yüksek ombudsmanlık makamının Osmanlı'daki sadrazamlık makamına karşılık geldiği sonucunu göstermektedir.”

alanlar ile günümüz kamu yönetimi anlayışındaki etik değer ilkelerinin büyük ölçüde benzeştiği, çalışma boyu yapılacak tespitlerle ortaya konmaya çalışılmıştır.

XVIII. yüzyıldan seçilen iki önemli eserdeki yönetim ahlâkı ile günümüz kamu yönetimindeki etiği karşılaştırabilmek için literatüre bakılmıştır. Bu araştırma neticesinde tezin beş özelliği ortaya çıkmıştır. Bu özellikler aynı zamanda karşılaşılan problemler neticesinde el edilmiştir. Birincisi, yönetim ahlâkı ile kamu etiğini direkt karşılaştırma amacıyla yazılmış kapsamlı çalışmalarla çok fazla karşılaşılmamış olmasıdır. Çünkü eserlerde, siyasetnamelerdeki yönetim ahlâkı daha çok ya iyi yönetim arayışı ya müelliflerin siyasi tavsiyeleri ya da yönetim ahlâkının günümüzdeki karşılığının sorgulanması şeklinde ele alınmıştır. Bu çalışmada ise, geçmişteki yönetim ahlâkının, günümüz kamu yönetiminde, etik şeklinde normlaştığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

İkincisi, Pirîzâde Mehmed Sahib Efendi'nin Kitabü's-Siyase Fi Etvari'l-hamse eseri kamu yönetimi alanında, yönetim ahlâkı bağlamında çalışılmamıştır. Aynı zamanda şair olan Mehmed Sahib Efendi hakkında bugüne dek Edebiyat ve İslâmî İlimler Fakültesi'nden birer kişi makale yazmıştır. İlimyenin başındaki âlimlerden olan Şeyhülislam'ın incelemeye değer olan söz konusu eserinin literatüre bir nebze katkı sağlayacağı umulmaktadır. Nitekim Kamu Yönetimi bölümünde de değerlendirilmesi gerektiği aşikârdır.

Üçüncüsü, çalışmaların birçoğu, yeni kamu yönetimindeki etkinlik, etkililik, verimlilik ilkelerinin sağlanmasında etiği araç olarak kabul etmektedir. Bu prensiplerle en iyi yönetimin sağlanması hedef olduğuna göre etik yönetim, adil bir devlet demektir ki tezimiz de bir devletin devamlılığı ve sıhhati için idari etiğin araç değil, amaç olması gerektiğini ortaya koymaya çalışmaktadır.²⁹

Dördüncüsü, adı geçen eserlerdeki yönetim ahlâkının yeni kamu yönetimi anlayışındaki etik ile karşılık bulduğuna inanılması ve günümüzde benzer sıkıntıların yaşanmasıdır. Bu sebeple dönemin özelliklerine göre eserlerdeki tavsiyeler, bugüne

²⁹ Kamuda etik amaç, devlet ise araç olabilir. Bu savı destekleyen Kiraz, doktora tezinde devletin; adalet, güvenlik, refah, barış ve özgürlük gibi ilkelerin yerine getirilebilmesinde insanların elindeki bir araç olduğunu ifade etmiştir. Hatta Kuran'da devlet şekillerinin (hilâfet, saltanat, cumhuriyet gibi) yer almayıp işlevinin bulunduğu dikkat çekmiştir. Bkz. Celil Kiraz, "Kur'an'da Ahlâk İlkeleri-Tevrat, Zebur ve İncil'le Mukâyeseli Bir Çalışma", Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2005, s. 243.

uyarlanabilir fikrini savunmaktadır. Türk yönetim kültüründe asırlardır var olan değerlere sahip çıkarak bunlar revize edildiği takdirde hem tecrübelerden yararlanıp aynı hatalar tekrarlanmayacak hem de kamu etiğine zaten büyük ölçüde sahip olduğu gözden kaçırılmayacaktır. Bu değerlere sahip çıkılması gerektiğinin önemini bir örnekle açıklamak gerekirse; Kitab-ı Güldeste varlığının nasıl öğrenildiğine bakılmalıdır. Walter Livingston Wright Jr. Princeton, bir eser hakkında araştırma için Ardahan'a gelmiştir. 1946-1950 yıllarında Ardahan Kaymakamı olan Hüseyin Ragıp Uğural'a, Profesör Amerika'ya döndükten sonra Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın "Nesâyih'ül-Vüzerâ V'el-Ümerâ veya Kitab-ı Güldeste" adlı eserini hem Osmanlıca metni hem de bunun İngilizce'ye aktardığı kitabı kendisine hediye olarak göndermiştir. İstanbul Süleymaniye Genel Kitaplığı'na devredilmiş olan Esat Efendi Kitaplığı'ndaki eseri, çeviri yaptığını ifade etmiştir. Daha sonra dönemin Milletvekili Akif Eyidoğan bunu Uğural'da görmüş ve yöneticilere çok fayda sağlayacağını düşünerek Türkçeye aktarılmasını çok istemiştir. Bunun için de 1966'da İçişleri Bakanı Sayın Dr. Faruk Sükan'dan eseri okumasını rica etmiştir.³⁰ Maalesef Wright, pusula değeri taşıyan eseri, Türkiye topraklarında keşfederek tekrar Türklere armağan etmiştir. Yabancı bir araştırmacının gün yüzüne çıkarmasıyla değil de Türkler tarafından ülkeye kazandırılmış olması yeğlenirdi.

Beşincisi, günümüz kamu yönetimi anlayışında etiğin mevzuata girişinin AB'ye uyum süreci ve OECD ülkelerinin tavsiyesi üzerine olduğu inkâr edilmemekle birlikte; Türk yönetim geleneğinde yüzyıllardır var olan değerlerimizi ortaya koymaktır. Gerek kamu görevlileri için belirlenen etik davranış ilkelerinin gerekse iyi yönetim ilkelerinin, uluslararası kurum ve kuruluşların tavsiye kararlarından değil de Türk-İslâm geleneğinden alındığı düşünülmektedir. Örneğin, Sadi Şirazi'nin (1210-1292) eşitlik ilkesini vurgulayan ünlü bir şiiri, İngilizce çevirisiyle New York'ta BM binasında asılı bulunmaktadır.³¹ XXI. yüzyılda daha çok popülerlik kazanan kamuda etik değer ve

³⁰ Hüseyin Ragıp Uğural, "Defterdar Sarı Mehmet Paşa Devlet Adamlarına Öğütler", 1969, s. XIII, XIV.

³¹ T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), "*İyi Yönetim İlkeleri Rehberi*", 2019, s. 15, <https://www.ombudsman.gov.tr/IyiYonetimIlkeleriRehberi>, Erişim Tarihi: 15.02.2022.

İnsanlar bir bedeninin organları gibidir,

Çünkü hepsi aynı cevherden yaratılmışlardır.

ilkeler, XIII. yüzyılda kanuna dayandırılmamış olsa da şiirlerde, siyasetnamelerde hatta adaletnâmelerde³² yer almaktadır.

Bunların yanı sıra ÇASGEM'in Merkez Kariyer Uzmanlığı Eğitim İhtiyaç Analiz Raporu'na göre de kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan kariyer uzman ve uzman yardımcılarının "Kamu Etiği ve Mesleki Etik" konusunda %73,5'i eğitim istemektedir.³³ Yirmi iki tane mesleki eğitim içerisinde, bu oranla ilk beşte yer almaktadır ki bu da konunun önemini göstermektedir. Ayrıca 2020 yılı Yolsuzluk Algı Endeksi'nde Türkiye, 180 ülke arasında 40 puanla 86. sırada yer almıştır. 2012'den bugüne kadar puanı ve sırası süratle düşmekte olan Türkiye, 2021 yılında 1 puan fazla almasına rağmen son sekiz yıl içinde en çok gerileyen beş ülke arasındaki yerini değiştirememiştir.³⁴ Özetle kamu yönetimindeki etik anlayışın farklı açılardan araştırılarak değerlendirilmesi elzemdir. Bunların ortaya konmasında dil yetkinliği olmaması sebebiyle ana kaynak olarak günümüz Türkçesine aktarılan iki eser belirlenmiştir. Bunların yanında geçmiş yüzyıllara değinmek için yardımcı kaynaklardan da yararlanılmıştır. Ayrıca daha çok kriz dönemlerinde etik ihlâlleri yaşandığı için de Osmanlı'nın XVIII. yüzyılı seçilmiştir.

Bedenin bir organı hastalanırsa,

Diğerleri de rahatsız olur.

Başkalarının sıkıntıları, sana da sıkıntı vermiyorsa eğer!

İnsan denilmeye layık değilsin sen.

³² Adaletnâmeler, devlet otoritesi temsilcilerinin görev ve yetkilerini kötüye kullanmama, kanun, adalet ve hak çerçevesi içerisinde hareket etmeleri amacıyla çıkarılan padişah hükümleridir. Adalet yazıları ya direkt ehl-i şere ya da bütün kamu görevlilerine yolsuzluk yapmamalarına yönelik yazılmaktaydı. Örneğin, 1783 Eylül ayındaki adaletnâme, ehl-i şer'in kanunsuz hareketlerini konu etmiştir. Kadıların "mahsül def'i (haksız kazanç)" adı altında para almamaları emredilmiştir, Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adalet-nâmelere Göre Türkiye'nin İç Durumu", Belleten, 1974, C. 38, S. 151, s. 448, 454-456.

³³ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi, *Merkez Kariyer Uzmanlığı Eğitim İhtiyaç Analiz Raporu*, 2021, s. 14, 15, file:///C:/Users/Asus/Downloads/Merkez%20Kariyer%20Uzmanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20E%C4%9Fitim%20%C4%B0htiya%C3%A7%20Analizi%20Raporu.pdf, Erişim Tarihi: 22.02.2022.

³⁴ <https://www.seffaflik.org/cpi2020/>, Erişim Tarihi: 21.12.2021.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada, sosyal olay ve olguların sebeplerini, sonuçlarını, detaylarını açıklamayı sağlayan³⁵ nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Literatür taraması yapılmış; çeşitli kitap, makale, sempozyum raporları ve tezlerden yararlanarak değerlendirme yapılmıştır. İncelenen konu temel oluşturabilecek kuram barındırmadığı için tümevarımcı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Bu analiz kodlamaya dayalı içerik analizidir. Kodlama, verilerde araştırmacı tarafından bölümlere, isim verilmesidir. Bunun süreci, verileri kategorileştirme, inceleme, karşılaştırma ve ilişkilendirmeyi gerektirir.³⁶ Nitekim çalışmada, Beş Tarz-1 Siyaset ve Kitab-1 Güldeste siyasetnamelerindeki yönetim ahlâkının tahliliyle günümüzdeki idari etik ilkeleri saptandıktan sonra karşılaştırılması için bu içerik analizinden yararlanılmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ahlâkın ve etiğin kavramsal tetkiki yapılmıştır. Söz konusu iki sözcük, etimolojik bakımdan değil de anlam açısından eş değer kabul edilmiştir. Dolayısıyla kavramsal tetkik yapıldıktan sonra “yönetim ahlâkı” ile “kamuda etiğin” karşılaştırılabilir olduğu ortaya konmuştur.

İkinci bölümde yönetim ahlâkı konusunda yararlanılacak ilk kaynaklar arasında sayılan siyasetnameler araştırılmıştır. Öncelikle günümüz ile hangi yüzyılın mukayese edileceği belirlenmiştir. Osmanlı'nın idari krizlerinde artışın yaşandığı XVIII. yüzyıl seçilmiştir. Çünkü yeni kamu yönetimi anlayışındaki etiğin önemi, yöneticilerin gayriahlâki tutum ve davranışlarının dikkate değer yükselişiyle bir kez daha anlaşılmıştır. Dolayısıyla XVIII. yüzyıl ile günümüz kamu yönetiminin mücadele ettiği hususun benzerliğiyle karşılaşılmıştır. Bu çalışma gerek bu benzerlik gerek dil yetkinliğinin olmaması gerekse yönetim ahlâkını daha derin irdeleyebilmek için ilgili

³⁵ Ali Baltacı, “Nitel Veri Analizinde Miles-Huberman Modeli”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/1 (2017), s. 1.

³⁶ Ali Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/2 (2019), s. 378.

yüzyıldan iki eser ile sınırlandırılmıştır. Kitab-ı Güldeste, klasik siyasetname geleneğinin işleyişe yönelik eleştirideki son örneklerinden; Beş Tarz-ı Siyaset ise, yeni düzenin tecessüm ettiğini gösteren ilk eserlerden olması nedeniyle tercih edilmiştir. Eser seçiminde bir diğer sebep ise, edebi kimliğiyle bilinen Şeyhülislam Pîrîzâde Mehmet Sâhib Efendi'nin idareci vasfının tanınırlığını arttırabilmektir. Çünkü Beş Tarz-ı Siyaset eseri hiç çalışılmamıştır.

Son bölümde ise, günümüz kamu yönetiminde etik konusu ele alınmıştır. Geleneksel ve günümüz kamu yönetimi anlayışları kapsamında idari etik incelenmiştir. Akabinde YKY dönemindeki kanunlar ve Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun internet sayfasındaki mevzuat kapsamında değerlendirme yapılmıştır. Sonrasında ise, Beş Tarz-ı Siyaset ve Kitab-ı Güldeste siyasetnamelerindeki yönetim ahlâkı ile yeni kamu yönetimindeki mevzuat kapsamında yer alan kamu görevlileri etik davranış ilkelerinin mukayesesi, değerlendirme başlığı içerisinde yer almaktadır.

Siyasetnamelerin tahlilinden yapılan etik ilkelerin tespit ve tasnifinde, dil yetkinliği olmaması sebebiyle zorlukların yaşanacağı öngörülmüştür. Ancak yeni kamu yönetimi anlayışındaki etik hakkında araştırmalar yaparken karşılaşılabilecek güçlükler derpiş edilememiştir. İdari etiği ilgilendiren mevzuatın dağınık hâlde mevcudiyeti, günümüz Türkçesine aktarılmayan metruk durumdaki 1156 Sayılı Kanuna Mugayir Tahakkuk ve Tediye Muamelatını İhbar Edenlere İkramiye İtasına Dair Kanun hakkındaki kaynakların yetersizliği, konuyu doğrudan ilgilendiren Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun internet sayfasındaki erişimin kısıtlılığı, yine Kurul'un raporlarındaki belirsizlikler, eksik faaliyet raporları ve maddi hatalar, karşılaşılan güçlüklerdir.

GİRİŞ

Zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bir arada bulunmak zorunda olan insanlar, aralarında anlaşmazlık, bölüşememe, fikir ayrılığı gibi durumlar yaşamaktadırlar. Bunların önlenmesi, düzenin sağlanması, huzur, adil paylaşım için ise, sosyal kaideler gerekmektedir. Bu kaidelerin oluşturulabilmesi, uygulanabilmesi bakımından yönetim ve yönetici bir ihtiyaçtır. Mevzubahis normlar, bir taraftan toplumun müreffeh bir şekilde yaşayabilmesine diğer taraftan devlet ve birey arasındaki dengenin kurulmasına katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla bunlar bir nevi ahlâk prensipleridir.

Yaşanılan toplum, inanç, ortak geçmiş, gelenek, yasalar, yönetim âdâbı, kurallar, alınan terbiye gibi kavramlarla iç içe geçen ve bunlardan her birinin hayattaki fiiliyatı olan ahlâkın etiğe de karşılık geldiği görülmüştür. Her ne kadar etik ile ahlâk kavramları literatürde anlam ve köken bakımından tartışılrsa da bu çalışmada konuya, Yunanca “etikos”, Latince “moral” sözcüklerinin ahlâk anlamına gelmesi perspektifinden bakılmıştır. Bu çerçevede etik ile ahlâk, birbirlerinin ikamesi olarak değerlendirilmiştir. Tezde, etik ile ahlâkın eş değer olduğu görüldükten sonra yönetim ahlâkı ile idari etiğin karşılaştırılabilirliği ortaya konmuştur. Bu tespitin ardından Beş Tarz-ı Siyaset ile Kitab-ı Güldeste siyasetnamelerinin dönemin şartları bağlamında yönetim ahlâkına yaklaşımları irdelenmiştir. Akabinde ise, idari etiğin ele alınması için geleneksel ve yeni kamu yönemi anlayışları tahkik edilmiştir.

Tahminen 200 yıl öncesine kadar yönetim denince akla kamu idaresi gelmekteydi. Fakat XX. yüzyılın başlarında, yönetim literatürünü özel sektör belirler hâle gelmiştir. Ancak toplumsal huzur, refah ve adalet için kamu ahlâkı, işletmelerden çok daha önemlidir.³⁷ Bundan dolayı çalışmada yönetim ahlâkı (devlet ahlâkı), kamu yönetimindeki ahlâk çerçevesinde değerlendirilmiştir. Vatandaşına hizmet sunmakla yükümlü olan kamu, yönetim ahlâkına sahip olmak mecburiyetindedir. Çünkü yönetim ahlâkı hem devlet ile halkın birlikteliğini hem de toplumsal kargaşaların önüne geçecek adil bir idarenin sağlanmasını gerektirmektedir. Bu yüzden devletin ahlâkı, düzenin devamlılığı için göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir.

Devlet ahlâkında görev ve mesuliyet başta idarecilere yüklenmesi bakımından³⁸ çalışmada devletin ahlâkından kasıt yöneticilerin ahlâkıdır. Bu ahlâk, Hz. Ömer’in sahip olduğu yönetim ahlâkı gibi bir mumun dahi hesabını yapabilen³⁹ devlet başkanlarına ve

³⁷ Hamit Akçay, “Yönetik, Yönetim ve Ahlâk Meselesi”, Ankara: İksad Yayınevi, 2021, s. 95-96.

³⁸ Erhan Ersoy. Devlet Ahlakı veya Ahlaklı Devlet, *Sosyologca Dergisi*, S. 9 (2015), s. 92.

³⁹ Bir gün sahabelerden biri Hz. Ömer’i halifelik makamında ziyarete gelir, selam verip müsait bir yere oturur. Hz. Ömer selamı alır ancak misafiriyle hiç ilgilenmez. Sahabe bu duruma şaşırır fakat bir şey söylemez. Hz. Ömer bir süre sonra işini bitirir ve yanmakta olan mumu söndürür başka bir mum yakar ve sahabeyle ilgilenmeye başlar. Sahabe, hayretle Hz. Ömer’e, “Ya Ömer neden o mumu söndürüp diğer mumu yaktıktan sonra benimle ilgilenmeye başladın?” diye sorar. Hz. Ömer şöyle karşılık verir, “Önceki mum devlet hazinesiyle alınmış bir mumdu o yanarken şahsi işlerimle meşgul olsaydım Allah katında ben sorumlu olurdum, senin devlet işi ile ilgili konuşmayacağımı biliyordum. Onun için kendi birikimimden almış olduğum mumu yaktım ondan sonra seninle ilgilenmeye başladım.” Bu cevabı işiten sahabenin

kamu görevlilerine ihtiyaç duymaktadır. İdari etiğin modern dönem öncesindeki tabiri olan yönetim ahlâkı, yüzyıllardır kamu yönetiminin amaçlarından olmuştur. Yönetim ahlâkı, kamu hizmetini ifa edenlerin şahsi çıkarlarıyla kamu menfaatinin çatıştığı konuda iyiyi, başka bir ifadeyle, kamunun yararına olan tutum ve davranışları uygulamaktır. Çünkü yönetim ahlâkı, kamunun menfaatine uygun davranma, insana değer verme ve saygı ile sonuçlanmaktadır.

Bunun örneği daha VI. yüzyılda bile karşımıza çıkmaktadır. Adaletiyle ve yönetim ahlâkıyla örnek gösterilen Hz. Ömer, kamu yararını ön plana çıkararak insana verdiği değeri,

“İnsanın ağzının laf yapmasına aldırma. Kim emaneti koruyor ve insanların namusuna saygı gösteriyorsa ona değer verin, işte insan O’dur. Kişinin namaz ve orucuna değil, onun aklına ve sadakatine bakın. Ben imanını ortaya koyan müminden ve küfrünü ortaya koyan kâfirden korkmam. Lakin imana bürünmüş münafiktan ve onun başkası adına çalışmasından korkarım.”

sözleriyle dile getirmiştir.⁴⁰ Hz. Ömer’in bu sözlerinde dikkat çeken bir diğer husus ise en iyi yönetim için dindar olmanın tek başına yeterli görülmediğidir. Rasyonel idarecinin önemi daha VI. yüzyıllarda dikkate değer bulunmuştur. Akıllı idareciler, yönetimde ahlâk ve iyi yönetim denince tarihsel olarak siyasetnameler, incelenmesi gereken öncelikli kaynaklardandır.

Türk devlet yönetiminde, ahlâkın siyasetnamelerde yer alması, İslâm dinindeki ahlâk düşüncesi ve yaklaşımının yansıması şeklinde olmuştur. Ancak inanç ve değerler kadar akıl da önemsenmiştir. Esasen siyasetnameler genellikle devletin kılıç tarafından korunup kalem erbabınca ayakta tutulduğunu savunmaktadır.⁴¹ Bu durum, çalışmanın konusunu oluşturan XVIII. yüzyıl siyasetnamelerinde de böyledir. Örneğin incelediğimiz eserlerden Beş Tarz-ı Siyaset’in müellifi, Pîrîzâde’ye göre, kalem, başka bir deyişle ilim sahiplerinin daha çok itibar görmesi gerek ki bunlar akıllı, doğru

gözleri yaşarır ve ellerini kaldırarak, şöyle dua eder; "Ya Rabbi Hattab oğlu Ömer'i bizim başımızdan eksik etme!"

⁴⁰ Murat Akarsu, Hz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler, *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/4 (2018), s. 72.

⁴¹ Abdulkadir Aksoy, “Yönetim Ahlâkı Bağlamında Osmanlı Siyasetnamelerinin İncelenmesi”, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019, s. 2.

düşünen, isabetli karar alanlardır.⁴² İncelenen diğer eserden bir örnek vermek gerekirse, müellif Defterdar Sarı Mehmet Paşa'ya göre, "...halkın korunup gözetilmesi, hazinenin bereketi, devletin düzeni için dindar, doğru ve Aristo gibi akıllı vezirler görevlendirilmelidir."⁴³ Görüldüğü üzere müellifler en az din kadar rasyonel davranan yöneticileri dikkate değer bulmuşlardır.

Kamu idaresinde, akıllı ve ahlâk sahibi yöneticilerle birlikte toplumun değerlerine ve kültürüne göre şekillenen etik davranış ilkeleri söz konusudur. Günümüzde giderek önem kazanan kamunun etkin, etkili, verimli yönetimi bu prensiplere sahip olan yöneticilerin ahlâkı ile doğrudan ilişkilidir. Çünkü yönetim ahlâkı veya kamuda etik, vatandaşın devlete olan güveninin kazanılması ve korunması amacıyla kamu hizmetinde sürekliliği hedeflemektir. Bu yüzden etkin, etkili ve verimli bir kamu yönetimi için etik davranış ilkelerine uygun davranan yöneticiler tayin etmek gerekmektedir. Aksi takdirde idari etiğin yozlaşması, beraberinde toplumsal ahlâkı da tereddidi edecektir. Zira ahlâk sahibi idareciler, halka örnek olacağı için büyük ölçüde toplumsal ahlâkın belirleyicilerindedir. Özetle, gayriahlâkîliklerin olmadığı veya nadir görüldüğü toplumlar, yönetim ahlâkına sahip dolayısıyla iyi yönetilen bir devletin nişanesidir.

İyi yönetim, liyakatli kişiler tarafından kamu hizmetinin ahlâki normlara uygun şekilde yerine getirilmesidir. Kamunun başat amaçlarından olan iyi yönetim bir nevi idari etikdir. Mevlana'nın "*Bütün cihanı araştırdım, güzel ahlâktan daha üstün bir liyakat bulamadım.*" sözünden anlaşılacağı üzere iyi bir idare için yönetim ahlâkına sahip olmak gerekmektedir. Bundan dolayı kamu görevlilerinden uyması beklenen etik davranış ilkeleri bulunmaktadır. Kamu hizmetini ifa eden kamu görevlileri olduğu için genellikle onlar bazında değerlendirilen idari etik, 1970'lerden sonra ivme kazanmıştır. Kamu yönetiminde etik reformların sebepleri ise; Türk yönetim kültürü gereği, vatandaşın güveninin yeniden kazanılması, vatandaşa daha güvenli hizmet sunma ve ahlâki yozlaşmayı engelleyebilmektir. Özetle, artık idari etik, vatandaşın güveninin

⁴² Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi. *Beş Tarz-ı Siyaset*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020, s. 55.

⁴³ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, "*Devlet Adamlarına Nasihatler*", s. 19.

yeniden sağlanabilmesi için denetim mekanizmalarından biri olarak görülmektedir. Elbette bu güvence sadece YKY anlayışında geçerli değildir.

Klasik veya geleneksel kamu yönetimi, objektiflik, kayırmacılığı önlemek gibi normları savunması bakımından idari etiği önemsemiştir. Fakat denetim konusunda, çıktıdaki verimlilik ihmâl edilmiştir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, girdi odaklılığı önemseyen, sonucu göz ardı ederek resmî kurallar nezdinde denetim yapan geleneksel yönetim, performansa gereken özeni göstermemiştir. Resmî normlara sıkı sıkıya bağlı, katı bir yönetim söz konusudur. Bu nedenle liderlik için olması gereken ortam pek mümkün görünmemektedir. Çünkü klasik yönetimde daha çok siyasi veya idari güç ön planda olduğu için belli, soyut, genel normları tarafsızca uygulayan yöneticilerin risk almalarına mahal kalmamaktadır. Dolayısıyla bu da performansı etkilemektedir. Performansa gereken özenin gösterilmemesiyle birlikte iktisâdî sıkıntıların da yaşanması, değişen şartlara uygun davranabilen liderlik vasfına sahip idarecilere duyulan ihtiyaç gibi nedenlerle 1970'lerden sonra klasik kamu yönetimi eleştirilmiş ve reforme edilmiştir. Bu değişiklik ile YKY anlayışı ortaya çıkmıştır. Nitekim günümüz kamu yönetiminin idari etiğe önemli etkilerinden birisi, yöneticiliğin niteliği konusundadır.

YKY anlayışıyla yöneticilikte liderlik vasfı önem kazanmıştır. Zira YKY'de yönetici, nihai hedefe ulaşmada risk alınabilmesi için liderliğe ihtiyaç duymaktadır. Liderlik, insanları doğru yola sevk etmesi, mevzuatta yer almayan bir meselede hangi kararı alacağını bilemeyen, ikilemde kalan kamu görevlileri için pusula niteliğindedir. Görüldüğü üzere liderlik ile yöneticilik arasında ince bir ayrım ortaya çıkmıştır. Özel ve kamu menfaatlerinin çatışması durumu diye ifade edilen etik ikilemde, lider yöneticilerden kamu görevlilerine yol göstermesi beklenmektedir. Çünkü liderlik vasfına sahip bir yöneticinin kamuda etik kültürün yerleşmesindeki etkisi büyüktür. Nitekim açmaza düşen kamu personelinin kamu yararına hareket edebilmesi yönünde davranmasını sağlayan lider yöneticilik, YKY anlayışı ile daha çok mühimsenmiştir.

YKY'nin idari etiğe bir diğer ve en önemli etkisi ise mevzuattır. Kamuda etiğin sağlanması için her ne kadar dağınık hâlde kanunlar bulunsa da tek bir çatı altında toplanmış bir düzenlemeye olan ihtiyaç fark edilmiştir. Dolayısıyla 2004'te 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 2005'te Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul

ve Esasları Hakkında Yönetmelik yürürlüğe girmiştir. İdari etiğin doğrudan mevzuatta yer alması YKY'nin en mühim kazanımlarındandır. Bu demek değildir ki kamu görevlilerinden uyması beklenen etik prensipler yeni inşa edilmiştir. Asırlardır var olan ahlâki ilkeler, bugüne uyarlanarak kanunlaşmıştır. Kamuda etik, dünyanın birçok yerinde adaleti ve en iyi hizmeti sağlayıp refah içinde yaşamının teminatlarındandır. Ancak değişen dünyada bunun önemi, artan yolsuzluklarla anlaşılmıştır. Bunun azaltılması veya önlenmesi ise, değerlerine paralel bir mevzuat ile sağlanmaya çalışılmıştır.

Sonuç itibarıyla çalışmada, YKY'deki kamu görevlileri etik davranış ilkelerinin, Türk yönetim kültürüyle olan etkileşimini, sahip olduğu değerlerini anlamak için yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkileri düzenlemeye büyük katkı sağlayacak olan siyasetnamelere bakılmıştır. Konuyu zaman açısından daraltabilmek için bugünün sorunları ile benzer bir dönem olan XVIII. yüzyıl seçilmiştir. Söz konusu zaman diliminin belirlenmesinde, ahlâki yozlaşma nedeniyle yolsuzlukların ve mürtekiplerin artış göstermesi etkili olmuştur. Çünkü YKY'de de etiğin önem kazanmasında, gayriahlâki tutum ve davranışlardaki artışın sebep olduğu ile karşılaşılmıştır. Bu yüzden XVIII. yüzyıldan iki eser seçilmiştir. Ayrıca Kitab-ı Güldeste, klasik siyasetname geleneğinin işleyişe yönelik eleştirideki son örneklerinden; Beş Tarz-ı Siyaset ise, yeni düzenin tecessüm ettiğini gösteren ilk eserlerden biri olması açısından belirleyici olmuştur. Bir diğer sebep ise, Pîrîzâde, daha çok edebi kimliğiyle tanınmış olup idareci vasfı üzerinde durulmamıştır. Oysaki Pîrîzâde, İbn Haldun'un Mukaddimesi'ni tercüme ederek evrensel nitelik kazandırmıştır. Dolayısıyla ilmi ve edebi kimliğe sahip bir hezârfenin Beş Tarz-ı Siyaset eserinin hiç çalışılmamış olması, siyasetnamenin seçilmesinde epey etkilidir. Ancak eserlerin belirlenmesinde, “müelliflerin sultana ve kamu görevlilerine kendi rızalarıyla yönetim ahlâkının ilkelerini, Türk yönetim geleneğini hatırlatarak çözüm önerilerinde bulunmaları, Türkiye'nin yaşadığı, mücadele etmeye çalıştığı sorunlarla benzemesi ve etik ilkelerinin örtüşmesi” nedenleri daha müessirdir. Bu yüzden çalışma, eserlerin bugüne pusula olabilecek niteliğe sahip olduğu ve günümüzde hâlâ değerini koruduğu sonucuna varmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Günümüzde etik, ahlâk, moral ve ahlâk felsefesinin anlamları, kullanımları hususunda tartışmalar devam etmektedir. Bu girift hâlde olan sözcüklerden öncelikle etik ve moral kelimelerinin tanımlarına yer verildikten sonra ayrı bir başlık altında ahlâk kavramı ele alınmıştır.

1.1. Etik

Etik kelimesi Türkçeye Fransızcadan (*éthique*); Fransızcaya Latince'den (*ethica*); Latinceye de esas kaynak olan Yunanca *etikostan* (*ἠθική*) geçmiştir. *Ethicos*, “ahlâk, ahlâki olan, ahlâki karakter” demektir. *Etikosun* kökeni de *ethos*dur.⁴⁴ Bir başka ifadeyle *etikos*, ahlâkın Yunanca karşılığıdır.

Ethosun çoğulu olan *ethica*, *etheye* ilişkin konular manasındadır. *Ethe* ise, bir canlının hep gittiği yer, mekânı, ortamı anlamına gelmektedir.⁴⁵ Bunun tekili olan *ethos* ise örf, âdet, gelenek anlamlarındadır. Bu anlamının yanı sıra *êthostan* türeyen diğer bir mana ise “karakterdir.” Gelenek, karakter şeklinde ikili anlamda kullanılan *etiği*, Cevizci, “Eylemin teorisi” şeklinde belirtmektedir.⁴⁶ Eylemler değiştikçe huylar da değişebilmektedir. Adil davranan adil, ölçülü davranan ölçülü olur. Karakter ise alışkanlıklarla kazanılmaktadır. Bunu elde edebilmek için de doğal bir yapı olmalı ki alışkanlık kazanılabilsin. Örneğin, insanlar daha fazla görmek için görmeyi öğrenmez; önceden sahiptir ve bunu geliştirirler.⁴⁷ Nitekim insan fitraten sahip olunan şeyleri geliştirerek karakter hâline getirebilmektedir.

⁴⁴ Hümevra Özturan. Etik ile Ahlâk Arasında: Türkçe Ahlâk Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 9/17 (2011), s. 170.

⁴⁵ <http://www.felsefesi.org/etik/>, E.T. 04.05.2021.

⁴⁶ Ahmet Cevizci. *Etik-Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları, 2018, s. 18-19.

⁴⁷ Aristoteles. *Nikomakhos' a Etik*, çev., Furkan Akderin, İstanbul: Akderin, 2014, s. 41.

Türkçe sözlüklerde etiğe ilişkin olarak, “ahlâk bilimi⁴⁸”, “ahlâkla ilgili⁴⁹”, “töre bilimi, çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü, etik bilimi, ahlâki⁵⁰”, “etika⁵¹”, “ahlâk ilmi, ahlâk felsefesi, ahlâkiyat, ilm-i ahlâk⁵²,” “insan eylem ve davranışlarını, ahlâki olanın özünü araştıran felsefe dalı”⁵³ gibi tanımlar bulunmaktadır. Bu tanımlardan hareketle etiğin, ahlâki olaylar karşısında felsefi düşünebilme şeklinde yorumlanması büyük ölçüde isabetli olacaktır. Nitekim etik, filozofları da bir hayli meşgul eden bir konu olmuştur.

Batı dillerinde etik ile ilgili bir başka kavram da *moral*dir.⁵⁴ Ahlâk anlamına gelen moral, Latince moralisten türetilmiştir. Moralıs ise, görenek, karakter, hâl ve hareket tarzı anlamı⁵⁵ ile birlikte Latince, “ahlâkî, kişinin toplum içindeki uygun davranışı” manasına da gelmektedir.⁵⁶ Ahlâkla ortak anlamlara sahip olan moral ile etik, iradî faaliyetlerle ilgilidir. Bir başka ifadeyle “davranışı yöneten ilkeler seti” olan etikte, prensipler vazgeçilmezdir. İlke, davranışların, tutumların kılavuzudur. Prensip sahibi bir kişinin davranışlarında ölçülülük söz konusudur.⁵⁷ Bir davranışın, kararın, değerlendirmenin etik olabilmesinin ölçütlerinden olan ilkeler, günlük hayattaki bütün eylemleri kapsamaktadır. Bu kriterin yanı sıra tanımlarda görüldüğü üzere etik ile ahlâk genellikle iç içe geçmiştir.

⁴⁸ Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, 1998, s. 739.

⁴⁹ Yaşar Çağbayır, Ötüken Türkçe Sözlük, II, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007, s. 1507.

⁵⁰ <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 04.05.2021.

⁵¹ Talat Tekin, Mehmet Ölmez, Emine Ceylan, Zuhâl Ölmez, Süer Eker, Türkmençe-Türkçe Sözlük, Ankara, 1995, s. 207.

⁵² İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük I*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2005, s. 358.

⁵³ Doğan Murat Yücel, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*.

⁵⁴ Özturan, Etik ile Ahlâk Arasında: Türkçe Ahlâk Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme, s. 171.

⁵⁵ Musa Kazım Arıcan. Ahlâk, Etik ve Ahlâk Felsefesi, <https://www.kirmizilar.com/tr/index.php/konuk-yazarlar/4690-ahlak-etik-ve-ahlak-felsefesi>, E.T. 01.04.2022.

⁵⁶ Özturan, Etik ile Ahlâk Arasında: Türkçe Ahlâk Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme, s. 171.

⁵⁷ Mehmet Türkeri. *Etik Değer Açısından Eğitim, Siyaset, Kamu, Çalışma Hayatı ve Bilim*. İstanbul: Lotus Yayınları, s. 16.

Ahlâk kavramı aşağıda ele alınacaktır. Ancak etiğin tanımlarında sıkça yer verilmesi nedeniyle kısaca değinmek gerekirse; insan ilişkilerinde iyi, kötü, doğru, yanlış diye adlandırılan değerlerin, davranışların tamamı⁵⁸ olmak üzere Arapça’da huy, karakter anlamına gelen hulk sözcüğünden türemiştir.⁵⁹ Tanımlarından da anlaşılacağı üzere ahlâk ile etiğin birbirlerinin yerlerine kullanılması konusunda bir ikilem ortaya çıkmaktadır. Bu ikilemde söz konusu kelimelerin farklı anlamlar taşıdığını savunanlar bulunmaktadır. Örneğin Yaran, ahlâkın Arapça kökenli, dini çağrışımında bulunması; etiğin ise Batı kökenli olması nedeniyle birbirlerinin yerine kullanımını uygun bulmamaktır.⁶⁰ Ertan, etiği; toplumun ürettiği değer yargılarıyla hukukun başlangıç noktasını da içererek toplumun gelişimini etkileyen ve yönlendiren değer yargılarıdır diye daha geniş bir zemine oturturken; ahlâkı, kişisel davranışları yönlendiren değer yargıları şeklinde daha dar ifade etmiştir.⁶¹ Bir başka açıdan değerlendirerek konuları açısından ayrıma tâbi tutan Usta ise; etiğin alanını ahlâkla ilgili insan davranışlarının neden ve gerekçeleri hakkında ele alırken; ahlâkını davranışların toplumsal kurallarından meydana geldiğini ifade etmiştir.⁶² Nitekim birisi nasıl diye sorarken diğerrinin norm belirlediğini iddia etmiştir. Düzgün de etiği, ahlâki davranışların sebeplerini bilmek olarak açıklayıp arasındaki farka değinmiştir.⁶³ Usta ile benzer şekilde değerlendirmiştir.

İnam, bu ayrımı Cevizci’ye yakın bir bakış açısıyla ele alarak etiği, insanın belli durumlarda dikkate alması gereken değerler;⁶⁴ ahlâkı ise bunun hayata geçirilmesi

⁵⁸ Celal Türer, Erdoğan Pazarbaşı, Süleyman Akyürek ve Ali Kuşat. *Ahlâkım*. Diyanet İşleri Başkanlığı: Ankara, 2009, s. 7.

⁵⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahlak>, E.T. 20.04.2021.

⁶⁰ Cafer Sadık Yaran. *Ahlak ve Etik*. Rağbet Yayınları: İstanbul, s. 11-12.

⁶¹ Kıvılcım Akkoyunlu Ertan. Çevre Etiği. *Amme İdaresi Dergisi*, 31/1 (1998), s. 126.

⁶² Aydın Usta. Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetiminde Etik ve Ahlâk. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1/2 (2011), s. 41.

⁶³ Dini Anlama Kılavuzu Hakkında, “Şaban Ali Düzgün ve Emre Dorman”, https://www.youtube.com/watch?v=DVFI_5pXpws&feature=youtu.be, E. T. 17.01.2023, 24.01, 24.07, 24.15.

⁶⁴ Değer; **1.** Belli duyguları, arzuları, ilgileri, amaçları, ihtiyaç ve eylemleri olan özneye ilişkisi içinde, belli nitelikler yüklemeye belirlenen tavır; öznenin, olana, olguya yüklediği nitelik. **2.** Mantıkta, bir değişkenin belli bir yorum altında oluşan değer alanının herhangi bir unsuru, Bkz. Ahmet Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005, s. 75.

şeklinde değerlendirmiştir.⁶⁵ Osmanlı'nın son dönem düşünürlerinden İsmail Fennî ise diğerlerinden daha farklı ele almıştır. İ. Fennî ahlâkı, moral ile eş anlamlı; etiği ise “ahlâk ilmi⁶⁶” olarak kabul etmiştir. “Mutlak şekilde geçerli ve değerli kabul edilen normların toplamı, hayır ile şerrin delili, kuramıdır ki buna *ethique, edep ilmi, ahlâk ilmi, ahlâk felsefesi* de denir.” şeklinde tanımlamıştır.⁶⁷ Özetle, etiğin, ahlâk ilmi olduğunu iddia etmiştir.

Ahlâk ve etiğin Türkçe literatürde ne şekilde değerlendirilip kullanıldığını inceleyen Özturan ise etiğin sözlüğe, 1932 Harf İnkılap'ından sonra girdiğini; bir felsefe terimi olarak ise ilk telif çalışmasının 1960'ta Hüseyin Batuhan tarafından kaleme alındığını belirtmiştir.⁶⁸ 1960'tan itibaren ikilemler bilhassa sorgulanmaya başlamakla birlikte; etik, ahlâk ve ahlâk felsefesi kavramlarının, anlamlarının filozoflar tarafından netleştirilememesi nedeniyle tutarsız kullanımlarının görüldüğünü savunmaktadır.⁶⁹ 1977'de etiğin telif bir çalışmada başlık olması ise Türkiye Felsefe Kurumu tarafınca yayımlanan İonna Kuçurada'nın “Etik” kitabıdır.⁷⁰ İçerikte tam anlamıyla ahlâk ve etik kullanımlarının ayrımı yapılmamış ama ahlâk felsefesinin bir dalı şeklinde kaleme alınmıştır.

⁶⁵ Abdulhalim İnam. Belçika Ortaöğretim Kurumlarındaki Moral Derslerinin Din Eğitimi Açısından Teorik Bir Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/31 (2018), s. 240.

⁶⁶ Davranış bilimi olarak da tanımlanan ahlâk, eylemlerin isteyerek ve bilinçli yerine getirilmesidir. Bir başka ifadeyle normatif bir bilim dalı olan ahlâk ilmi, iyiyi ve kötüyü göstererek hayatın amacını, maddi ve manevi görevlerini öğretmektir. Kişiyi hem dünyada hem de ahirette mutlu edecek normlardır bu ilim. Bkz. Kılıç. *İslam Ahlakı: Temel Konular Güncel Yorumlar*. s. 24.

*Abdurrahman Şeref Bey'in Ahlâk İlmi (İlmü'l Ahlâk) eserine göre, insanlığı doğruluğa, mükemmelliğe yöneltten ilkelerdir. Fıtraten sahip olunan yetilerin en iyiye yöneltmesini sağlayan bu ilim evrenseldir. Milletlere ve mezheplere göre değişmez. Çünkü vazifelerini layıkıyla yerine getiren kişi mutluluğa erişir. Bkz. Abdurrahman Şeref. *Ahlâk İlmi*, Ankara: Elis Yayınları, 2012, s. 17.

⁶⁷ Akt. Hüsameddin Erdem. *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2006, s. 56.

⁶⁸ Özturan, Etik ile Ahlâk Arasında: Türkçe Ahlâk Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme, s. 172-173.

⁶⁹ Aksoy, s. 15-16.

⁷⁰ Özturan, Etik ile Ahlâk Arasında: Türkçe Ahlâk Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme, s. 174.

Kuçuradi, etik konusunu değerlendirirken her çağın, kendi tarihsel sorunları açısından etik problemleri ele almanın kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır.⁷¹ Her dönemin yaşadığı sıkıntı değişmekte olup dünyada değişmeyen ve herkes tarafından kabul görmüş bazı prensipler de söz konusudur. Bu açıdan değerlendirildiğinde etik konusuna “global ahlâk” penceresinden bakan Küng, *öldürmemek ilkesi* gibi her yerde geçerli olan normları vurgulayarak daha farklı bir perspektiften değerlendirmektedir.⁷² İnsana saygı, dürüstlük gibi kurallar, dünyanın çoğu yerinde geçerli olan etik değer ilkelerinden olduğuna göre; etik mi ahlâk felsefesi mi münakaşalarına girmeden büyük ölçüde yerinde bir kullanım izlenimi vermektedir.

Etik ile ahlâkın köken ve konuları açısından felsefi temelde değerlendirildiğinde farklı anlamlara gelmesine karşı çıkılmamakla birlikte aynı manaya geldiğini savunanlar azımsanmayacak ağırlığa sahiptir. Örneğin Tepe, ahlâkın sadece “ahlâklılık ve normlar ortaya koyması” manasında kullanılmadığını, etik anlamına da geldiğini ifade etmektedir. Çünkü gerek Yunanca “ethos”un gerekse Latince “moral” kelimesinin kökeni *mos* ’un gelenek, görenek, alışkanlık anlamına geldiğini vurgulamaktadır.⁷³ Aynı perspektiften bakan Yılmaz da kavramların, anlamsal bakımdan incelendiğinde *ethikosun* Arapçaya oradan da Türkçeye; *karakter, huy* manasındaki ahlâk sözcüğüyle geçtiğini savunmaktadır. Bu yüzden *ethikos*, ahlâk ve moralin dilsel, tarihsel ve felsefi açıdan aynı anlamda kullanıldığını belirtmektedir.⁷⁴ Eryılmaz, genellikle etik ve ahlâkın aynı anlama geldiğini ifade edip günümüz meslek dallarındaki etiğin, ahlâk ilkeleri ve

⁷¹ Ioanna Kuçuradi. *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2006, sayfasız kısım 2.

⁷² Mustafa Eren, Benedict Okeja ve Helmuth Wagner. Hans Küng ile Küresel Ahlak Üzerine. *Kelam Araştırmaları*, 13/1 (2015), s. 248.

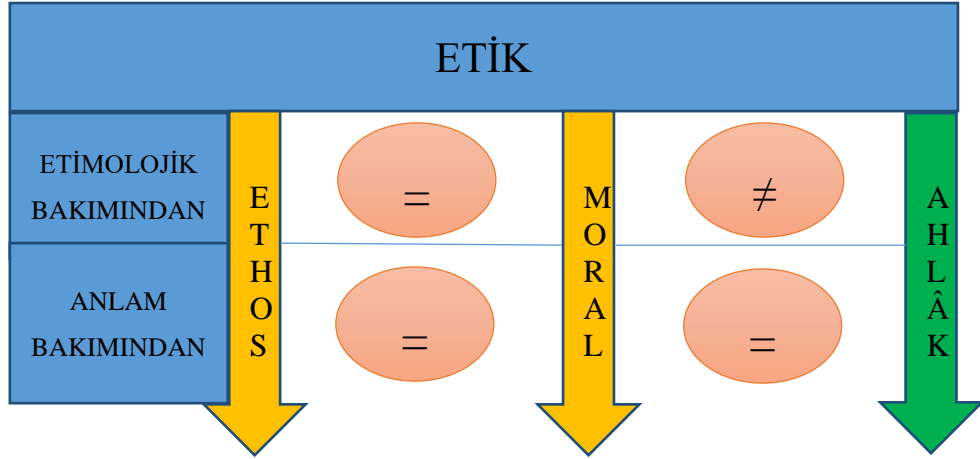
*Global ahlâk; birinin neye inandığıyla değil değerler, ölçüler ve tutumlarla ilgilidir, Bkz. a.g.e. s. 430.

⁷³ Harun Tepe. Bir Felsefe Dalı Olarak Etik: “Etik” Kavramı Tarihçesi ve Günümüzde Etik. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 1/4 (1998), s. 12.

*Ahlâk, hulk kelimesinin çoğul hâli olup din, tabiat, huy, karakter anlamlarına gelmektedir, bkz. Cafer Sadık Yaran, Hüsamettin Erdem, Hüseyin Karaman, Mehmet Şevki Aydın, Mustafa Çağrı, Recep Kılıç, A. Hadi Adanalı. *İslam Ahlakı: Temel Konular Güncel Yorumlar*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014, s. 17; Perihan Gözüm. *Yönetim ve Etik*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2021, s. 4.

⁷⁴ Alim Yılmaz. Felsefenin Sunduğu Bir İmkân Olarak Uygulamalı Etik, *Muhafazakâr Düşünce*, S. 19, s. 68.

kurallarına göre yaygınlaştığını belirtmiştir.⁷⁵ Kılıç ve Gözüm de Tepe ile aynı yaklaşımda bulunarak kelime anlamlarından hareketle etik ve ahlâkın; töre, alışkanlık, gelenek manasına gelmesi nedeniyle ahlâkın yerine etik ve moralin kullanıldığını ifade etmişlerdir.⁷⁶ Baydar da benzer bir bakış açısıyla etiğin; hem geleneksel hem de günlük kullanımında ahlâk ve töre kelimeleriyle eş anlamlı olduğunu ifade ederek, ahlâkın çalışma alanı hâline gelmeye başladığını belirtmiştir.⁷⁷ Çelebi ise felsefecilerin ahlâk, etik ve moral sözcüklerinin arasında ayrım yapmadıklarını kaleme almıştır. Ahlâk ve etiğin anlam farkının ortaya çıkışını da tarihsel kırılma olarak nitelendiren Çelebi, etiğin, ahlâkın türevi olarak görüldüğünü işaret ederek etik yerine “*modern ahlâk*” denmesi gerektiğini savunmaktadır.⁷⁸ Mücevher, ahlâk ile etiğin; iş etiği, iş ahlâkı, çalışma ahlâkı, meslek etiği, meslek ahlâkı, yönetim ahlâkı gibi uygulamalı etiğin disiplinlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte iç içe geçerek birbirlerinin yerine kullanılmaya başlandığını belirtmiştir.⁷⁹

Şekil 1: Etik, Moral ve Ahlâkın Kullanımı

⁷⁵ Bilal Eryılmaz. *Kamu Yönetimi*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2021, s. 376.

⁷⁶ *Ancak moralin somut ahlâki olayların tahlilinde; etiğin iyi, kötü, sorumluluk gibi kavramların analizinde kullanıldığı iddialarını da reddetmemiştir, Recep Kılıç. *İslam Ahlakı: Temel Konular Güncel Yorumlar*. s. 21.

⁷⁷ Tülay Baydar. Yönetim Etiğine Genel Bir Bakış, *Türk İdare Dergisi*, 77/449 (2005), s. 49-50.

⁷⁸ Nilgün Çelebi. Ahlâk, Etik ve Toplum, *Bilge Dergisi*, 10/39 (2003), s. 3, 8.

⁷⁹ Muhammed Hamdi Mücevher. Yönetimde Ahlak ve Maneviyata Yönelik Bir Öneri, *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (2021), s. 84.

Şekil 1'e göre; ahlâk Arapça, etik Yunanca kökene sahiptir. Bu sebeple doğrudan birbirinin yerine kullanılamayacağı görülmektedir. Ancak anlam itibarıyla ele alındığında, aynı manaya gelmeleri bakımından yönetim ahlâkı ile idari etiğin karşılaştırılabilir olduğu da aşikârdır. Nitekim Yunanca “etikos”, Latince “moral” sözcüklerinin ahlâk anlamına gelmesi perspektifinden değerlendirilecek olursa, bu kelimeler birbirlerinin ikamesidir. Zira gerek yönetim ahlâkı gerekse idari etik, en iyi yönetim için ilkelerin belirlenmesi, etkin, etkili, verimli bir kamu yönetimi için yöneticilerin ve kamu görevlilerinin davranışlarının nasıl olması gerektiğini kapsamaktadır. Bu sebeple inceleme konumuz olan eserlerdeki yönetim ahlâkı ile idari etiğin karşılaştırılabilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Bireysel ve toplumsal değerlerle kurullarla ilgilenen etiğin⁸⁰ hangisinin alanında olduğu, din ile ilişkili olup olmadığı tartışmaları, “Klasik”, “Modern” ve “Eleştirel” teorilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1.1.1. Klasik Etik ve Teorileri

Yaklaşık MÖ. V. yüzyılda ortaya çıkmış olan etik, Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi filozofların, insan hayatının amacını, erdemini ve niteliğini düşünmeye başlaması ile felsefenin bir alt disiplini hâline gelmiştir.⁸¹ Sokrates'e göre en iyi hayata ulaşabilmek için önce sorgulamak gerekmektedir.⁸² Bilgisiz erdemli olunamayacağını söyleyen Sokrates, mutluluğa ulaşmanın anahtarı olarak gördüğü erdeme, iyinin bilgisine ulaşmakla mümkün olduğunu ifade etmektedir.⁸³ Özetle Sokrates etiğinde, insanın temel amacı erdeme ulaşmak olup erdem ise bilgelikle mümkündür.⁸⁴ Aristo'nun hocası olan Platon ise, hocası Sokrates gibi insanın ahlâki bakımdan nihai ve en yüksek

⁸⁰ Kılıç. *İslam Ahlakı: Temel Konular Güncel Yorumlar*, s. 21.

⁸¹ Cevizci. *Etik-Ahlak Felsefesi*, s. 25.

⁸² Zeynep Duyar, “Türk Yönetim Kültüründe Siyasetnamelerde Etik Değerler ve 2000 Yılı Sonrası Türk Kamu Yönetiminde Etik Anlayış Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2019, s. 10-11.

⁸³ Tepe, s. 17.

⁸⁴ Cüneyt Yüksel, “Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik”, TÜSİAD, Rapor, Boğaziçi Üniversitesi, C.1, 2005, s. 53.

hedefinin mutluluk olduğunu savunmuştur.⁸⁵ Ancak iyi bir yaşam için bilgi sahibi olunması gerektiğini güçlü bir koşul olarak ileri sürmemektedir. Daha zayıf bir şart olarak kişinin, bilge olduğu takdirde iyi bir hayat yaşayabileceğini savunmuştur.⁸⁶ Platon'un etiği, iyinin gerçekleştirilmesiyle ahlâki kusursuzluğu amaçlayarak idealisttir.⁸⁷ Bu iyiliğin de insanlarda bağımsız şekilde var olduğunu ve gerektiği gibi eğitildiği takdirde keşfedilebileceğini savunur.⁸⁸ O, ruhun üç yanı olan; bilgelik, cesaret ve ölçülülük erdemlerine ilave olarak dengeyi sağlayan adaleti eklemektedir.⁸⁹ Ayrıca "adil, cesur, bilge, ölçülü" gibi etik ibareler, önce düşüncelerde akabinde de insanlarda temellenerek bu ahlâki değerlerin nesnel bir doğruluğa sahip olduğunu savunmuştur.⁹⁰ Bir başka ifadeyle, ahlâkilikte sadece kanaat veya tercih söz konusu değildir. "Cinayet işlemeyeceksin!" sözü, mutlak ve nesnel bir yasadır.⁹¹ Aristo'ya göre etik, insanların mutluluk ve ferahını sağlayanıdır. İyi bir yaşam için gerekli olan dostluk, onur, zenginlik gibi değerlerin insan karakterine uyması gerekmektedir. Aristo, Platon'un aksine etik muhakeme becerisinin sadece genel kuralları öğrenerek geliştirilemeyeceğini savunmuştur.⁹²

Özellikle Aristoteles'ten itibaren felsefî bir disiplin hâline gelen etiğin konusunu ahlâk ve ahlâkilik oluşturmaktadır.⁹³ Beş duyu yoluyla algılanan maddî dünyadan ayrı bir idealar⁹⁴ dünyasının varlığını kabul etmemesi, dünya ve insanlarla ilgili olgularda

⁸⁵ "... İyi, adil ya da ahlâklı insan, tıpkı bir hekim gibi, organizma ya da ruhun parçalarını uyumlu bir iş birliğini hayata geçirecek şekilde organize edebilen insandır." Bkz. Ahmet Cevizci, "Etiğe Giriş", İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002, s. 61-62.

⁸⁶ *Bilgi sahibi olmadan da insanlar iyi hayat yaşayabilirler; ancak bu tesadüfen veya düzensizce olmaktadır. Bkz. Mehmet Türkeri, Der., *Etik Kuramları*, İstanbul: Lotus Yayınları, 2019, s. 16.

⁸⁷ Yüksel, "Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik", s. 52.

⁸⁸ Türkeri, "*Etik Kuramları*", s. 17.

⁸⁹ Tepe, s. 17.

⁹⁰ Cevizci, "*Etik Ahlak Felsefesi*", s 150.

⁹¹ *...Gaz odalarında 6 milyon Yahudi'yi öldüren Almanlar mutlak olarak hatalıdır. Naziler, "Sen asla adam öldürmeyeceksin," ahlâk yasasını çiğnemişlerdir, Türkeri, "*Etik Kuramları*", s. 18.

⁹² Akt. Yüksel, "Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik", s. 52.

⁹³ Yusuf Pustu, "Kamu Yönetiminde Etik Bir Sorun Olarak Rüşvet", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2011, s. 8.

⁹⁴ *İdea:" 1) Platon'da; değişmez öz, şeylerin ilk örneği. Uzay ve zamanın ötesinde, öznenin dışında, kendiliğinden var olan; duyularla değil, yalnızca tinsel olarak anımsama yoluyla kavranabilen, duyularla

bilimsel ve metafiziksel analize dayandırması Aristoteles'in Platon'dan farklıdır. Aristoteles'in Platon'dan ayrıldığı bu fikirden hareketle, rasyonel bir ahlâklılık ile sonuççu etik anlayışına sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁵ Zira etiğin yaşamın amacının mutluluk olduğunu kabul etmesiyle birlikte anahtarının akıl ile mümkün olduğunu savunmuştur.⁹⁶ Diğer filozoflar gibi "insan için iyi olan nedir?" sorusuna cevap arayan Aristo, bu iyiyi diğerleri gibi onur, para veya haz ile özdeşleştirmeden; *eudaimonia*⁹⁷ olarak adlandırmıştır.⁹⁸ Ayrıca Aristo'nun ahlâk anlayışı, toplum yaşamı ve devlet ile ilişkilidir. İyi bir devlet olabilmek için vatandaşının iyiliğini, ahlâklı olmasını amaçlayarak bu doğrultuda eğitilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.⁹⁹ Yaşanılardan yola çıkan filozoflar, günlük hayatta karşılaşılan bazı sorunlara felsefi bakmışlar; "Belirli durumlarda neyin yapılması doğrudur? , "Doğru eylem nedir?", "Ben nasıl adil bir kişi olurum?" , "Adil kişi kimdir?", "Adalet nedir?" sorularına cevap aramışlardır.¹⁰⁰ Değerli ve değersiz şeylerin neler olduğu, nelerin erdem¹⁰¹li olup olmadığı, doğru ve yanlış eylemlerin sorgulanması, filozofların vazgeçemedikleri suallerdendir. Elbette sadece onlar etik konusunu sorgulamamaktadır.

yalnızca gölgeleri (gölgeleri) algılanabilen asıl gerçeklik. 2) Aristoteles'te; görüngülerin değişkenliği içinde bir ve aynı olarak kavranan; tek tek nesnelerin özü olan şey. Nesnelerin biçimlendirici ilkesi (entelekhia) olan ideaların görüngüler dünyası dışında bir varlıkları yoktur, bunlar duyu dünyasının içinde yer alırlar. Aristoteles'te idea, öz kavramı, tümel kavram anlamına da gelir." Bkz. Bedia Akarsu, *Felsefe Terimler Sözlüğü*, TDK Yayınları, 1975, Ankara, s. 92.

⁹⁵ Cevizci, "Etiğe Giriş", s. 66.

⁹⁶ Öztepe, s. 15.

⁹⁷ *Eudaimonia: Mutluluk, iyi olma hâli. İlk Çağ Yunan felsefesinde, her şeyin insanın yazgısı ya da doğasıyla uyum içinde olduğu, kişinin alınyazısı veya doğasının iyi düzenlenmiş, yapı ve dengesinin de olması gerektiği gibi olduğu, kişinin doğası gereği olmak zorunda olduğu gibi olmuş olduğu hâldir. İnsanın nihai ve en yüksek hedefi olan mutluluk durumudur. Bkz. Cevizci, "Felsefe Terimleri Sözlüğü", s. 124.

⁹⁸ Duyar, s. 13.

⁹⁹ Cigeroğlu Öztepe, s. 15.

¹⁰⁰ Tepe, s. 15.

¹⁰¹ Erdem, ahlâki bakımdan her zaman ve sürekli olarak iyi olma eğilimi, iyi ve doğru eylemlerde bulunmaya yatkın olma durumu. İnsan varlığına en zengin, en gerekli ve dolgun anlamını veren ahlâki niteliklerin toplamı. İnsan iradesinin gerektiği takdirde büyük özverilerde bulunmak ve ciddi engelleri aşmak pahasına, ahlâki iyiliği amaçlama, iyilik uğruna hareket etme gücü. Bkz. Cevizci, "Felsefe Terimleri Sözlüğü", s. 117.

Her insan yaşarken birtakım sorunlarla karşılaşarak kararlar almak zorunda kalmaktadır. Bunu yaparken de artısıyla eksisiyle değerlendirerek doğru kararı vermeye çalışacaktır. Bunun neticesinde ya mutlu ya da mutsuz olacaktır. Diğer bir ifadeyle etik sadece felsefede sıkışıp kalmış bir disiplin değil; insanlığın yaşayan, organik bir incelemesi; iyiliğin, doğruluğun, adaletin geliştirdiği muhakemedir.¹⁰² Klasik teorisyenler; “İnsanlar için iyi hayat nedir?”, “İnsanlar nasıl davranmalıdır?” gibi sorulara cevap aramışlardır.¹⁰³ İyi tanımlaması, etiğin başlıca temellerinden sayılmaktadır.

Bu iyi tanım arayışları sebebiyle de *betimleyici(bilimsel) etik, normatif etik, metaetik (analitik, eleştirel) ve uygulamalı etik* türleri ortaya çıkmıştır. Betimleyici etik; norm belirlemek yerine, insanların eylemlerini gözlemleyerek sonuçlarını tanımlamaktır.¹⁰⁴ Dolayısıyla insanların ahlâki görüşlerine, inançlarına göre oluşan önermelerden meydana gelmektedir. Bu yaklaşımda etik; olayları, olguları bilimsel bir yaklaşımla gözlemleyici rol üstlenerek tasvir etmektedir.¹⁰⁵ Nitekim betimleyici etik, ahlâki eylemler bağlamında, olması gereken değer yerine; var olan olaylarla ilgilenecek ahlâkî inançlarla ilgili sosyolojik veya psikolojik olguları ifade etmektedir.¹⁰⁶ İnsanların anlık davranışlarını izleyerek sebeplerini ortaya koymanın aksine kural koyan bir diğer tür ise normatif etikdir.

Normatif etik; insanlara, karakterlere, fiillere ilişkin yargılar ortaya koyarak eylemleri hakkındaki ahlâki yükümlülükle birlikte değer yargılarının temellendirilmesidir.¹⁰⁷ Bir ahlâk filozofu şüphesiz ki ahlâki olayları açıklayabilir; lakin nelerin iyi veya kötü olduğunu ortaya koyup kurallar geliştirerek, yaşam tarzı önererek rehberlik etmek asli görevlerindedir.¹⁰⁸ Hayattaki nihai ve en yüksek değere sahip

¹⁰² Yüksel, “Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik”, s. 19.

¹⁰³ Aksoy, s. 19.

¹⁰⁴ Pustu, s. 15.

¹⁰⁵ Cevizci. *Etik-Ahlak Felsefesi*, s. 41.

¹⁰⁶ Cevizci. *Etiğe Giriş*, s. 6.

¹⁰⁷ Erhan Örselli, “Türkiye’de Toplumsal ve Yönetimsel Etik Değerler ile İnkilemler: Uygulamalı Bir Araştırma”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010, s. 18.

¹⁰⁸ Cevizci. *Etiğe Giriş*, s. 7.

şeyleri tartışarak adil bir toplumun unsurlarını sunan, insanı ahlâken iyi yapan nitelikleri ortaya koyan normatif etik¹⁰⁹ klasik etiğe temel teşkil etmektedir ki geleneksel etiğin görevi de büyük ölçüde budur. Ahlâk yargıları ortaya koymak yerine ahlâki değerlere kafa yoran bir diğer etik türü ise metaetiktir.

Metaetik, normatif etiğin ortaya koyduğu ahlâkî yargılar hakkında konuşarak bunlar üzerindeki kavramları analiz etmektedir. Akabinde söz konusu kavramlarla yargıların anlamlarını, içeriklerini ve birbirleri karşısındaki durumlarını araştırmaktadır.¹¹⁰ XX. yüzyılda Anglo-Sakson dünyada yaşanan “dile dönüş” hareketinin bir sonucu olan metaetik, aslında ahlâk bilgisinin türünü, temelini ve işlevini sorgulamaktadır.¹¹¹ Ahlâk kuramını çözümlenmeye çalışan bu felsefe dalı¹¹² günümüz etiğinin vardığı nokta olduğu için “Eleştirel Etik” başlığı adı altında ayrıca ele alınmıştır.

Uygulamalı etik ise, farklı çalışma alanlarında hizmet verirken karşılaşılan etik güçlüklerde (karar vermede, tercihlerde gibi) ahlâk kuramları ile unsurlarının belli bir konuda icraatıdır.¹¹³ Genel ahlâk kurallarını özel alana uygulayan bu tür¹¹⁴ esasen 1970’lerde somut problemlerin, teorik bilgilerle yürütülmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu alan da kürtaj, kirli eller, hayvan hakları, ötenazi gibi bir konuya ilişkin tartışmalı ahlâki problemlerin analiziyle belirlenmektedir.¹¹⁵ Her çalışma grubu kendine münhasır prensiplere sahip olduğu için pratikte farklılıklar görülebilmektedir. Bu dört etik türünü farklı açılardan ele alarak değerlendiren kuramlar *teleolojik*, *deontolojik* ve *erdem etiği* şeklinde aşağıda incelenmiştir.

¹⁰⁹ Cevizci. *Etik-Ahlak Felsefesi*, s. 43.

¹¹⁰ Cevizci. *Etiğe Giriş*, s. 10.

¹¹¹ Cigeroğlu Öztepe, s. 17.

¹¹² Türkeri, “*Etik Kuramları*”, s. 140.

¹¹³ Kahraman, s. 8.

¹¹⁴ Cevizci. *Etiğe Giriş*, s. 8.

¹¹⁵ Cevizci. *Etik-Ahlak Felsefesi*, s. 22.

1.1.1.1. Teleolojik Etik

Teleoloji, kâinatın ve kâinatta olanların sadece mekanik¹¹⁶ olarak meydana gelmediğini, belli bir maksat ve hedefe varmak için planlandığını kabul eden teoridir.¹¹⁷ Sonuç ve amaç anlamlarına gelen bu kavramdan hareketle teleolojik kuram; bir eylemin iyi niyetle yapılmış olmasına değil; neticesine bakan bir yaklaşımdır.¹¹⁸ Bu kuramın amacı; ahlâki eylemin değerini (iyi, kötü, doğru, yanlış); hayatın varacağı nihai hedef yerine eylemin sonucu üzerinden hareket etmektir.¹¹⁹ Sonuççuluk da denebilen bu yaklaşımda, mühim olan eylemin neticesinin iyiliği veya kötülüğüdür. Kısacası ulaşılan yer önemlidir.

Teleolojik etiği besleyen “egoizm” ve “faydacılık” diye iki dayanak bulunmaktadır. Machiavelli¹²⁰ ve Weber¹²¹’in savunduğu egoizme göre; kendi lehine yapılan veya kendisi için en iyisi olarak görülen işlerin doğru olduğudur.¹²² Kişi sadece kendi menfaatleri doğrultusunda hareket eder ve zamanla tüm bireysel çıkarlar, herkes

¹¹⁶ *Mekanik, düşünmeden yapılan veya makine ile yapılan anlamlarında kullanılmıştır, <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 20.04.2022.

¹¹⁷ Ayverdi, s. 1229.

¹¹⁸ Mustafa Dinç, “Etik Kavramının Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Türk Kamu Yönetimine Yansımaları”, YL Tezi, Uşak Üniversitesi, 2019, s. 20.

¹¹⁹ Cevizci, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s. 45-46.

¹²⁰ Machiavelli insanların ne yapması gerektiğini ortaya koyan idealardan ziyade gerçekte ne yaptıklarının, etik normların üzerine yoğunlaşmıştır. İnsanların tüm tutku ve zaafalarını inceleyen Machiavelli, yönetim için bu zaafaların nasıl kullanılması gerektiğini de açıklamıştır. Ülke menfaatlerinin üzerinde başka bir ahlâki otoritenin olmadığını ileri sürmüştür. Bkz. Yüksel, “Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik”, s. 53, 54.

¹²¹ Weber de Machiavelli gibi devleti yönetenlerin etik konuları hakkında herhangi bir ahlâk dışı norm önermemiştir. Ancak devlet idaresinde veya siyaset yapmada bazen ahlâki ilkelere uygun davranmamanın devlet için daha iyi olabileceğini savunmuştur. Etik değerlere dayanan bütün davranışları “inanç etiği (zorunluluk etiği)” ve “sorumluluk etiği” şeklinde zıt tabanlı iki ilkeden kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu ikili ayrımın inanç etiğinin sorumluluk içermediğini; sorumluluk etiğinin ise inançlardan bağımsız olduğunu vurgulamıştır. Zorunluluk etiğinin, iş ahlâkını etkilediğini vurgulayarak; Protestan ahlâki ile kapitalizmin yükselişinin arasındaki güçlü bağın altını çizmektedir. Batı’daki yasal ve ticari düzenlemelerde; öz disiplin, sıkı çalışma, zamanın dikkatli kullanımı gibi değerlerle kişinin kazancını yeniden yatırıma yönlendirmesini; bireysel dürüstlük ve Tanrı’nın ödüllendirmesi şeklinde dini bir inanıştan geldiğini savunmuştur. Sorumluluk etiği, siyasilerin ahlâki davranışlarını ilgilendirmekte olup; yöneticilere, sorumluluk etiği ile inanç etiği arasındaki dengeyi sağlama görevi atfetmiştir. Bkz. Ciğeroğlu Öztepe, s. 68-69.

¹²² Örselli, s. 39.

için geçerli çıkarlara, özetle toplumsal faydacılığa dönüşecektir.¹²³ İdari açıdan egoizm ise; neyin yapılması gerektiğini anlamak yerine, neyin yapıldığını idrak etmektir.¹²⁴ Bentham ve Mill tarafından savunulan faydacılık; başkalarının hazzını, mutluluğunu kenara bırakıp sadece kendisi için çabalamak yerine, herkesin veya büyük çoğunluğun mutluluğunu elde etmek için çalışılması demektir.¹²⁵ Nitekim bir fiilin sonucundan ne kadar çok insan yararlanırsa ahlâki açıdan o eylem doğrudur algısı hâkimdir.¹²⁶ İdari faydacılık, “biz” kavramına ve kamu yararına ihtiyaç duyarken, ahlâklı olmanın gereği olarak mesleğinin gerektirdiği iş ve beceriyi de en iyi şekilde yerine getirmektir.¹²⁷

Netice itibarıyla egoizm sonucun, karar vereni ne şekilde etkilediğine; faydacılık da topluluk içerisinde daha fazla sosyal faydaya odaklanmaktadır.¹²⁸ Bunların beslediği teleolojik yaklaşım ise, ahlâki eylemlerin, topluma sağladığı faydaları göz önünde tutarak değerlendirmesidir.

1.1.1.2. Deontolojik Etik

Yunanca *deon* yapılması gereken şey, *logos* konu anlamlarına gelmekle birlikte deontoloji, ödev bilgisi manasındadır.¹²⁹ Teleolojik etiğin karşısında yer alan deontolojik etik, sonuçtan ziyade doğru eylemler üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu etik kuramı, ahlâki bir davranışın, kararın doğruluğunun veya yanlışlığının sonuçlarından bağımsız bir şekilde ahlâki kurallarını yerine getirip getirmemesi tarafından belirlendiğini savunmaktadır.¹³⁰ Deontolojik etik, “İnsanların sana karşı nasıl

¹²³ Dinç, s. 20, 21.

¹²⁴ Mert Korkut, “Avrupa Birliği Etik Anlayışının Türk Kamu Yönetimi’ne Yansımaları”, YL Tezi, Trakya Üniversitesi, 2010, s. 30.

¹²⁵ Cevizci, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s. 74.

¹²⁶ Lütfullah Kahraman, “Kamu Yönetiminde Etik Kültür ve Etik Liderlik: Kamu Görevlileri Etik Kurulu Üzerinden Bir İnceleme”, YL Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, 2020, s. 9.

¹²⁷ Dinç, s. 21.

¹²⁸ Kahraman, s. 9.

¹²⁹ Türkçe Sözlük, 1998, s. 560.

¹³⁰ Cevizci, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s. 89.

davranmasını istiyorsan, sen de o şekilde davranmalısın.” ilkesini benimsemiştir.¹³¹ Bu yaklaşımda, ahlâki eylemin temelindeki niyete, ilkeye ve yerine getirilen ödeve bakılmaktadır.¹³² Bu sebeple deontolojik yaklaşım, iyiyi, eylemlerin sonuçlarına bakarak değil de eylemin direkt kendisine bakarak anlamayı gerektirmektedir.

Belirli ilkelerin acı ve zevklerden bağımsız olarak iyi veya kötü olduğunu savunan bu kuram, aslında faydacılığın uygulanmasındaki sorunları göstermektedir. En bilindik deontolojik kuram, Kant tarafından ileri sürülmüştür. O’nun etik anlayışı, sonuç ne olursa olsun yükümlülükler odaklanılması gerektiğidir.¹³³ Kant’ın bu ödev etiği, her koşulda iyi sayılabilecek şeyin iyi niyet olduğunu ileri sürmektedir. Ahlâki davranışın ölçütünü, iyi niyet ile ödevin birbirinin tamamlayıcısı olarak görülmesi şartına bağlamıştır.¹³⁴ Bu nedenle deontolojistlere göre; ahlâki bir eylem için insan sadece adil sonuçlara varmakla kalmamalı, uygun araçları da kullanmalıdır.¹³⁵ Ancak insanların bir amaca ulaşmada aracı olarak kullanılmayacağı da sınırdır. Kant’ın formülü ise; “*Öyle davran ki, davranışının evrensel bir yasa haline gelmesini arzula.*” şeklindedir.¹³⁶ Nitekim imtiyazsız ve herkese saygıyla yaklaşılması gerektiğini vurgulamıştır.

Kant’ın ödev etiğini, XX. yüzyılda devam ettiren David Ross’un sezgici etiğidir ki öne çıkan teorisi dinî etiklerdir.¹³⁷ Bunlardan en az ikisi Hristiyan ve İslâm

¹³¹ Örselli, s. 43.

¹³² Cevizci, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s. 88-89.

¹³³ Yüksel, “Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik”, s. 55.

¹³⁴ Örneğin, telaşlıyken soğukkanlılığını koruyabilen bir katil ise ahlâki bir davranış değildir, Dinç, s. 23.

¹³⁵ Cigeroğlu Öztepe, s. 76.

¹³⁶ Günümüz kamu yönetimi, Kantçı evrensel etiğe uyum göstermektedir. Çünkü çağdaş ve demokratik toplumların genelinde kabul görmüş ortak ilkeler sayısı artmaktadır. Yüksel, “Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik”, s. 55, 56.

¹³⁷ Cevizci, *Etiğe Giriş*, s. 73.

ahlâklarıdır.¹³⁸ Orta Çağ'daki etik kuramlar, dine ve teoloji¹³⁹ye dayanarak; insanların davranış tarzı, yükümlülükleri, nihai amacı ve ahlâki normları, doğal bir düzen yerine kişilerin Tanrı ile ilişkisinden ve Tanrı tarafından yaratılmışlığından türetilmiştir.¹⁴⁰ Nitekim insan eylemlerini iyi veya kötü nitelikleri açısından değerlendiren, bu davranışları belli kanunlara dayandıran etik, tek Tanrılı dinlerin de temelini oluşturmaktadır.¹⁴¹ Bu dinî etikler, ahlâklılığın esas düzeyini temsil etmekte olup önce *geleneğin, kutsal metinlerden hareketle oluşan ahlâkından* gelmektedir.¹⁴² Hristiyan etiği birtakım değişikliklere uğramış olmasına karşın ilahi bir varlığın olduğu, bu varlığın Hz. İsa ile özdeşliği genel olarak kabul edilmektedir. Nitekim Hristiyan etiğinde, hem ahlâki eylemler için kurallar koyan Tanrı hem de bunlara uygun davranış normları çığneyerek yanlış yapmamayı savunma vardır.¹⁴³ İslâm etiği de benzer süreçleri yaşayarak Kutsal Kitap'a ve Hz. Peygamber'e dayanmaktadır.

İslâm etiğinde Müslümanların ana kaynakları; Kur'an-ı Kerim ile Hz. Peygamber'in davranış ve sözleridir. Kuran'da insanı çevreleyen ahlâki kural "takva" kavramıdır.¹⁴⁴ Dinin emir ve tavsiyelerine uyup haram ve günahlardan kaçınmada titiz olma¹⁴⁵ manasına gelen bu tabir; gerek insan davranışlarının altında yatan temel neden gerekse insanların Tanrı'ya ve topluma karşı olan sorumluluklarının bilincinde olması anlamındaki etik anlayışı da karşılamaktadır.¹⁴⁶ İslâm; dinî, psikolojik ve felsefî birçok

¹³⁸ Cevizci, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s. 91.

*Hristiyan etiği; değişikliklere uğramıştır. İlk tarzı olan **pastoral** Hristiyan etiği, On Emir'i ve İsa'nın ahlâki normlarını vurgulamaktadır. Daha analitik bakış açısına sahip olan **Katolik Kilise** etiği, kilisenin sosyal, siyasal hayatta etkin hale gelmesiyle kendini hissettirmiştir. Üçüncü değişmiş hâli ise reformla ve Protestanlığın gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Zira Protestanlar, rahiplerin evlenip evlenemeyeceği gibi konularda Katolikliğin düşüncelerini reddetmişlerdir. Bkz. Türkeri, "*Etik Kuramları*", s. 68-70.

¹³⁹ Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s. 331.

¹⁴⁰ Cevizci, *Etiğe Giriş*, s. 73.

¹⁴¹ Yasin Ceylan. Din ve Ahlâk. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 1/4 (1998), s. 79.

¹⁴² Cevizci, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s. 91.

¹⁴³ Türkeri, "*Etik Kuramları*", s. 71.

¹⁴⁴ Korkut, s. 49.

¹⁴⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/takva>, E.T. 09.05.2022.

¹⁴⁶ Korkut, s. 49.

çalışmanın da ilham kaynağı olmuştur. Zira IX. yüzyıllarda Yahudi filozoflardan çok daha fazla Müslüman *skolastik*¹⁴⁷ filozof bulunmaktaydı.¹⁴⁸ Hatta İslâm felsefesinin ilk büyük filozoflarından Fârâbî (950) sonraki dört yüzyılda, Yahudi ve Hristiyanlar tarafından Aristoteles, Platon ve diğer Yunan okullarının felsefelerinde de bilgi kaynağı olmuştur.¹⁴⁹ Orta Çağ'ın dini ve deontolojik etiği, insan davranışlarının ahlâki boyutunu, Tanrı'nın ahlâk yasasına uygunlukla çizmiştir.¹⁵⁰ Her ne kadar modern etikte bu geleneksel anlayıştan uzaklaşılsa da gerek Batı'da gerekse Müslümanların kaynakları olan kutsal metinlerinden ve Hz. Peygamber'in sünnetlerinden hareketle etik, ahlâk ve din sarmal bir hâl almıştır.

1.1.1.3. Erdem Etiği

Ahlâki yetkinlik anlamına gelen erdem; iyiye yönelik, kötünden kaçışın getirdiği ruhsal sağlamlık, düşüncede ve davranışta iyi niteliklerin bir araya gelmesiyle birlikte ahlâki olgunluk durumu, iyiyi isteme eğilimi, iyiyi gerçekleştirme alışkanlığı anlamlarındadır.¹⁵¹ Erdem etiği ise, dürüst, vicdanlı, adil olma gibi niteliklere sahip olmaktır. Başka bir deyişle, karakterli kişiler tarafından yapılan davranışların ahlâken doğru fiiller olduğu kabul edilerek erdemliliğin alışkanlık kazanımında ilk adım

¹⁴⁷ Türkeri, “*Etik Kuramları*”, s. 77.

¹⁴⁸ Skolastik; inanç ve bilgiyi kiliseyle, özellikle Aristoteles'in bilimsel sistemini uyumlu bir şekilde birleştirmeye çalışan Orta Çağ felsefesi, <https://sozluk.gov.tr/>, E.T. 07.05.2022.

¹⁴⁹ Platon ve Aristoteles arasındaki uyumu sağlayan Fârâbî, ikisindeki ortak görüşü; etik, arkitonik (bilginin sistemli tasnifi) politikasının bir kısmıdır şeklinde ifade etmiştir, Türkeri, “*Etik Kuramları*”, s. 78.

¹⁵⁰ Aksoy, s. 4.

¹⁵¹ *Platon'a göre erdem; “Bir doğa vergisidir; yani bilimdir.” Aristoteles'e göre; “Bir kırlangıçla yaz gelmez, tek bir eylem erdemi sağlamaz.” Kısacası iyiyi gerçekleştirme yatkınlığı ve bu yatkınlığın kazanılmış ve sürekli olması gerekmektedir. Ayrıca ahlâk felsefesinin öncülerinden sayılan Aristoteles, erdemli bir yaşam için tutkuların akılla dengelenmesini; iyiyi kötünden ayırt edip uygulanmasıyla erdemli olunabileceğini vurgulamıştır. Bkz. Timuçin, “*Felsefe Sözlüğü*”, s. 194.

sayılmaktadır.¹⁵² Tanımlardan hareketle erdem sahibi olabilmek, büyük ölçüde kararlı bir şekilde bu alışkanlığı kazanmak şartına bağlanmıştır.

Ödev veya yükümlülüğü vurgulayan deontolojik etik ile; iyi veya yararlı sonuçların üzerinde durarak eylemin ahlâklılığını üreten teleolojik etiğin alternatifi olan erdem etiği; ahlâki yaşamın belirleyici unsurları üzerinde durarak erdeme ve karaktere yoğunlaşır.¹⁵³ Ancak “Nasıl yaşamalıyız?” sorusuna “erdem” cevabıyla yaklaşan bu kuram, ahlâki kurallarla kanunlardan hareket ederek yola çıkan “ödev” veya “yükümlülük” kavramlarına dayanan ahlâk öğretileriyle zıtlık yaşamaktadır. Çünkü insanın ahlâki yetkinlikte ve iyi bir karaktere sahip bir şekilde yaşamasının, ödev bilincinden ziyade erdemin tam anlamıyla karşılığını bilmek gerektiğini savunmaktadır.¹⁵⁴ Özetle erdem etiği, iyi bir hayatı karakterle ilişkilendirmektedir.

Bu iyi hayatı karakterli adamlara ele alan kuram, böyle bir karakterin şekillenmesinde toplumun, geleneğin etkilerini de ele alarak doğru ve güzel yaşam sürmeye, erdemin ne gibi katkıları olduğu üzerinde durmaktadır.¹⁵⁵ Nitekim erdem etiğine geçmişinin, geleneğinin mirasıdır da denmesi yanlış olmayacaktır.

1.1.2. Modern Etik

Klasik etik, “İnsanlar için iyi hayat nedir?” veya “İnsanlar nasıl davranmalıdır?” sorularına cevap ararken; modern etik *ahlâk* kuramını çözümlemeye çalışan felsefe dalıdır.¹⁵⁶ Klasik etik, insan davranışlarının ahlâkiliğini Tanrı'nın ahlâk yasasına göre belirlerken modern etik, gelenekten uzaklaşarak bu yasadan vazgeçmektedir.¹⁵⁷ Ancak etikte, din veya ahlâki yetkiler ile donanmış ilahi bir ölçüt yoksa neyin “iyi”, neyin

¹⁵² Aktaran Kahraman, s. 11.

¹⁵³ Cevizci, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s. 133.

¹⁵⁴ Abdülsemet Yaman, “Türk Kamu Yönetiminde Etik Uygulamaları ve Kamu Çalışanlarının Etik Değerlere Bağlılığının Değerlendirilmesi: İç İşleri Bakanlığı Örneği”, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 2013, s. 22.

¹⁵⁵ Cevizci, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s. 134.

¹⁵⁶ Türkeri, *Etik Kuramları*, s. 139-140.

¹⁵⁷ Cevizci, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s. 61.

“kötü” olarak değerlendirileceği belirsiz, ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Modern zamanlarda ölçüt olarak ilahi bir varlığın yerini rasyonalite ve akıl dışılık alınca doğal olarak “nihilizm¹⁵⁸” doğmuştur.¹⁵⁹ Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse modern etikte kuralların belirlenmesindeki ölçüt, herhangi bir meşru kaynaktan değil de insanın doğasında var olduğudur.

1.1.3. Eleştirel Etik

Klasik etiği sorgulayan eleştirel (metaetik) etiğin kökeni XIX. yüzyıla dayanmaktadır.¹⁶⁰ Ahlâkî açıdan olumlu veya olumsuz (yalan söylememelisin gibi) şeyleri, etik yargıların doğruluğunu veya yanlışlığını değerlendirip bunların mutlak mı görelî mi olduğunu tartışan bir yaklaşımdır. Ahlâkın, mutlak ve evrensel doğasını reddederek bu değerlerin zamana ve mekâna göre değiştiği savunulmaktadır.¹⁶¹ Klasikçilerin sorguladığı, “İnsan nasıl davranmalıdır?”, “İnsanlar için iyi hayat nedir?” sorularının yerine; iyi, kötü, doğru, yanlış kavramlarının anlamını; etik yargılarla değer yargılarının kanıtlanabilirliğini ortaya koymaya çalışmaktadır.¹⁶² Örneğin, “İnsan öldürmek yanlıştır.” önermesinde yanlış kavramının ne anlama geldiğini ve niteliğini incelemek bu yaklaşımda görülmektedir.

1.1.3.1. Ahlâk Felsefesi

Ahlâk felsefesi, iyi olarak nitelenen bir şeyin iyi olduğuna nasıl karar verildiğini tartıştığı¹⁶³ için bu çalışmada, eleştirel etiğin bir parçası olarak ele alınmıştır. Ahlâk,

¹⁵⁸ Nihilizm, hiççilik anlamına gelmektedir. Gerçeklikle ilgili hiçbir şeyi bilemeyeceğimizi ileri süren bu öğretî, tüm ahlâk kurallarını ve değer ölçülerini yok saymadır, Timuçin, “*Felsefe Sözlüğü*”, s. 256.

¹⁵⁹ Ahmet Kemal Bayram, “Modern Etik ve Siyaset”, *Politika Dergisi*, 2010, https://politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/modern_etik_ve_siyaset.pdf, s. 52, E. T. 16.05.2022.

¹⁶⁰ Cevizci, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s. 28.

¹⁶¹ Ahmet Kemal Bayram, “Siyasetin Ahlakilik Problemi”, II. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Bildiriler Kitabı (Uluslararası Katılımlı), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 18-20 Ekim, 2006, s. 230.

¹⁶² Pustu, s. 17.

¹⁶³ Aksoy, s. 13.

insanların yaşadığı toplumdaki kurallar toplamı ve günlük hayatla ilişkili olup somut iken; etik, ahlâkın felsefi boyutunu teorik bir şekilde ele alan soyut kavramdır.¹⁶⁴ Cevizci'nin tabiriyle; eylemlerin pratiği ahlâk, eylemlerin kuramı ise etiktir.¹⁶⁵ Günümüzde etik ile ahlâk birbirinin yerine kullanılmakta ve iç içe geçmiş durumdadır. Bu konunun yeterince açıklığa kavuşturulamaması büyük ölçüde kavramların birçok karşılığı bulunmasıyla birlikte filozoflar tarafından da netleştirilememiş olmasından ileri gelmektedir. Ancak en genel anlamdaki etik kullanımı, aslında bir ahlâk felsefesi veya davranışları yöneten ilkeler bütünüdür.

Etik ile ahlâk arasındaki çizgi ise; ahlâk, doğru davranmanın ölçüsü iken etik, kurallar koyarak bilgilerle davranışlara sınır çizmektedir.¹⁶⁶ İnsan yaşantısının ahlâki boyutunu ele alarak değerlendiren, insan davranışlarını ve bu davranışların doğru mu, yanlış mı; iyi mi, kötü mü olduğunu sorgulayan felsefe disiplini olan ahlâk felsefesi;¹⁶⁷ ahlâki ilkeler ışığında doğru davranışları inceleyen etiktir.¹⁶⁸ Nitekim araştırmalar neticesinde ahlâkın, etiğin araştırma konularından olduğu konusunda görüş birliği bulunduğu için de ahlâk felsefesi kullanımı etiğe karşılık gelmektedir.

1.1.4. Mesleki Etik

Meslek, belli bir eğitim ile kazanılan, sistemli bilgi ve becerilere dayanan, insanlara yararlı mal üreterek hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iş anlamına gelirken;¹⁶⁹ meslek etiği, bu işteki davranış kuralları şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁷⁰ Küreselleşmeyle birlikte analitik (eleştirel) etikte yaşanan tıkanmalar, etikle uğraşanları zor durumda bırakarak yeni bilgiler ortaya konmasına

¹⁶⁴ Pustu, s. 22.

¹⁶⁵ Cevizci, *Etiğe Giriş*, s. 5.

¹⁶⁶ <http://www.felsefetası.org/etik/>, E. T. 24.05.2021.

¹⁶⁷ <https://www.felsefe.gen.tr/ahlak-felsefesi-nedir/>, E. T. 19.04.2022.

¹⁶⁸ Çiğeroğlu Öztepe, s. 11.

¹⁶⁹ <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 04.06.2022.

¹⁷⁰ İnanet Aydın, *“Yönetel, Mesleki ve Örgütsel Etik”*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2021, s. 89, <https://www.turcademy.com>.

neden olduğu için meslek etiği adı altında; “çevre, tıp, yönetim etiği” gibi dalların ortaya çıkıp gelişmesi kaçınılmaz hâle gelmiştir.¹⁷¹ Her mesleğin kendine has özellikleri ve kuralları bulunmaktadır.

Kılıç, meslek etiğini iş ahlâkı şeklinde ifade etmiştir. İyi niyet, çalışkanlık, haksızlıktan kaçınma, adalet, sorumluluk sahibi, çalışkanlık, hoşgörülülük gibi erdemleri ise meslek etiğinin temel ilkeleri olarak tanımlamıştır.¹⁷² Her meslek alanının kendine mahsus etik ilkeleri inkâr edilmeyip burada sayılanların da genelde her işte uygulanması yerinde görülmektedir. Çünkü diğer prensiplere tezatlık oluşturacak normlar değildir.

1.1.4.1. İdari Etik

Teknolojik ve günlük hayattaki gelişmeler, vatandaş ve devlet arasındaki ilişkiyi de etkileyerek bürokrasi eleştirileriyle birlikte talepler de değişikliğe uğramıştır. Bu dönüşümle beraber, birlikte yaşayabilmek için gerekli olan toplumsal değerler, yönetimde merkeze oturtulduğunda, idari etik disiplini bir hayli önemli ve elzemdir. Çalışma konusunu ilgilendiren, uygulamalı etiğin çalışma alanlarından olan yönetsel etik ilerleyen bölümde YKY anlayışındaki etik başlığında değerlendirileceği için burada genel çerçevesi çizilmiştir.

İdare veya yönetim; kamuya ilişkin hizmetler bütünü, ülkenin bütün işlerini yürütmedir.¹⁷³ İyi yönetim ise, doğru ve yetkin kişilerle kaynakları planlayarak, örgütleyerek, yönlterek, koordineli ve kontrollü, başkaları aracılığıyla, etkin ve verimli bir şekilde amaçlara ulaşmadır.¹⁷⁴ Kamunun başat gayelerinden sayılan, işin ehilleri tarafından ahlâki normlar çerçevesinde yerine getirilen iyi yönetim, bir nevi kamuda etik başka bir ifadeyle idari etiktir.

¹⁷¹ Tepe, s. 17.

¹⁷² Cevdet Kılıç. *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014, 432-440.

¹⁷³ <https://sozluk.gov.tr/>, E.T. 05.06.2022.

¹⁷⁴ <http://fusunozulke.com/yonetimden-yonetisime-kavramsal-bir-degisim-yolculugu/>, Erişim Tarihi: 05.03.2021.

Her toplumun, devletin etik değerleri bulunmakla birlikte çalışma konusunu ilgilendiren Osmanlı'ya bakmak gerekirse hükümdarın söz vermesi veya vermemesi, bazı işleri tatbik edip etmemesi kamuda etiğin göstergesidir. Örneğin padişah cuma günleri rikabı hümayunda dilekçeleri mutlaka toplayarak okumaktadır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse son temyiz merci olma konusu, hukuken yazılmamış ama anane olarak devam etmiştir.¹⁷⁵ Nitekim bu bir usuldür ve değişime açıktır.

İdari etik, kamu yönetimi etiği veya yönetsel etik kavramları birbirleri ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Kamu yönetimi literatüründe iş ahlk, örgüt kültürü, kamu yönetimi ahlk, yönetim ahlk gibi kavramlarla ifade edilen idari etik; göreceli bir kavram olan ahlâkın belli bir örgütte ve burada belirlenmiş kurallardan beslenerek ortaya çıkmış hâlidir.¹⁷⁶ Kamuda etiğin önemi de dünyada yaşanan kötü yönetim uygulamaları, rüşvet, yolsuzluk gibi etik dışı davranışlar yüzünden anlaşılmakta olup etiksel bir zeminde sorgulanarak kamu görevlileri açısından değerlendirmeye tâbi tutulmaktadır.¹⁷⁷ Bu yüzden idari etik; kamu görevlilerinin karar alırken ve kamu hizmetini sağlarken uymaları gereken; tarafsızlık, eşitlik, dürüstlük, sosyal adalet, şeffaflık, hesap verebilirlik, çıkar çatışmalarından uzak durma, kamu yararını gözetme gibi ahlâki ilke ve değerlerin tamamıdır.¹⁷⁸ Bu prensiplerle birlikte 1970'lerden sonra ivme kazanan idari etik, artık vatandaşın devlete güveninin sağlanmasıdaki denetim mekanizmalarından sayılmaktadır.

İdari veya yönetsel etiğe “ynetik” tabirini kullanan Akçay, ynetiği, yöneticilerde bulunması gereken ahlâki nitelikler veya ahlâki zeminde bir yönetim diye ifade etmiştir.¹⁷⁹ Bu zemindeki ahlâki özellikler; tarafsız, şefkatli, adil, tehlikelere karşı bile sürekliliği sağlayan, cesur, uyumlu bir yaklaşım ile kamu yararını başat saymadır.¹⁸⁰

¹⁷⁵ T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, “Prof. Dr. Fatih Uşan ve Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın Etik zerine Söyleşi”, <https://www.youtube.com/watch?v=ujHwxRGlADU>, E. T. 05.06.2022, 12.17-12.59.

¹⁷⁶ Raci Kılavuz. Yönetsel Etik ve Halkın Yönetsel Etik Oluşumuna Etkileri, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26/2 (2002), s. 258.

¹⁷⁷ rselli, s. 52.

¹⁷⁸ Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, s. 377.

¹⁷⁹ Akçay, s. 104.

¹⁸⁰ Baydar, s. 54.

İdari kararlar alınırken ve uygulanırken zikredilen saygı, sevgi, hoşgörü, tarafsızlık, demokrasi gibi normlar evrensel nitelik taşımaktadır.¹⁸¹ Nitekim idare; dünyanın çoğu yerinde adil bir yönetim için insanlara en iyi hizmeti sağlayarak, refah içinde yaşamayı temin etme çabasındadır.

1.1.5. Etiğin Öğeleri

Etik, insanlara toplumda diğerleriyle birlikte yaşarken ahlâki kararları tek başına alabilecek durumda olmayı ve kendi başına var olabilmeyi öğretme amacı¹⁸² taşıdığı için değerlere, kültüre ve ahlâki normlara muhtaçtır. Ayrıca bu unsurlar, kişiyi etik davranışa da yönlendiren faktörlerdir.

1.1.5.1. Değerler

Ahlâk felsefesinin ana konularından olan değer,¹⁸³ birisinin taşıdığı yüksek manevi vasıf anlamındadır.¹⁸⁴ Prensipler veya değerler topluluğu olarak da tanımlanan etiğin,¹⁸⁵ çevreye uyum sağlamak ve egemen olabilmek için değerlere ihtiyacı vardır.¹⁸⁶ Başka bir ifadeyle etik, mevcut durumlar arasında seçim yapmayı etkilediği için değerler kavramıyla da ilişkilidir. Zira bu ahlâki değerler; neyin doğru ve yerinde olduğuna dair eylemleri yönlendiren standartlardır.¹⁸⁷ Özetle davranışların yöneticisi ve pusulasıdır. İyi ile kötünün ayrımını sağlayan temel etik değerler; vicdan, kendini bilen, dürüst, ödev ve sorumluluk bilincine sahip, adil gibi nitelikler şeklinde sıralanabilmektedir.

¹⁸¹ Aydın, *Yönetmelik, Mesleki ve Örgütsel Etik*, s. 4.

¹⁸² Yaman, s. 6.

¹⁸³ Fatma Balcı Arvas. Kişisel Değerler ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir İnceleme, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 7/5 (2018), s. 42.

¹⁸⁴ Ayverdi, s. 260.

¹⁸⁵ Kılavuz, s. 256.

¹⁸⁶ Rıza Sam. *Siyasi Değer ve Siyasi Etik Kavramsal ve Uygulamalı Bir Perspektif*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2010, s. 13.

¹⁸⁷ Yüksel, “Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik”, s. 66.

Bu etik değerler içinde kritik role sahip olan vicdan¹⁸⁸; kişinin, kendisini veya yapıp yapmadıklarını yargılayarak eylemlerinin değerlere uygunluğunun ahlâki becerisidir.¹⁸⁹ Hatta etik Ortaylı'ya göre, “*moralin ötesinde ananenin içinde bazen bulunmayan ama kanunun da bazen dışında kalan konulardaki vicdan diye çevirmek gerek Türk kamuoyuna.*¹⁹⁰” Bir nevi insanların otokontrol mekanizmasıdır.

İnsanların ilişkilerinde etik davranmalarını sağlayan diğer belirleyici unsur ise ödev ve sorumluluk sahibi olabilmektir.¹⁹¹ Bu değer, etik davranışın başlangıcı sayılmaktadır.¹⁹² Nitekim insanların olaylar karşısında kayıtsız kalmamasını sağlayan; yeri geldiğinde durumdan kendisine görev çıkarıp sorumluluklarının gereğini yerine getiren, ahlâki değerlerdir.¹⁹³ Ödev duygusu zamanla alışkanlık hâline geleceği için etik davranışın hareket noktasından biri sayılmaktadır.

Şekil 2: <https://www.etik.gov.tr/afisler-posterler/>

¹⁸⁸ Örselli, s. 21.

¹⁸⁹ Rafet Çevikbaş. Yönetimde Etik ve Yozlama. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20/1 (2006), s. 268.

¹⁹⁰ T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, “Prof. Dr. Fatih Uşan ve Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın Etik Üzerine Söyleşisi”, <https://www.youtube.com/watch?v=ujHwxRGlaDU>, E. T. 05.06.2022, 04.45-05.04.

¹⁹¹ Sam, s. 36.

¹⁹² Çevikbaş, s. 268.

¹⁹³ Sam, s. 36.

Şekil 2’den anlaşılacağı üzere ahlâki değerler, insanların ulaşmak istediği yolda, doğruyu göstermektedir.

1.1.5.2. Kültür

TDK’ye göre kültür; “Tarihsel, toplumsal gelişme sürecinde ortaya çıkarılan maddi ve manevi değerlerle bunları yaratmada, sonraki nesillere taşımada kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁹⁴ En klasik tanımı yapan Taylor’a göre ise kültür; toplumda yaşayan insanın hayat serüveninde öğrendiği bilgi, gelenek ve görenek gibi bazı becerileri, alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.¹⁹⁵ Bu komplike yapıdaki kültür, toplumu yönlendiren değerler toplamıdır.¹⁹⁶ Kısacası, bireyin hayatı boyunca kazandığı, öğrendiği her tecrübe ve bilginin toplamıdır.

Değerleri öğreten kültüre¹⁹⁷ sadece insanlar değil, kurumlar veya örgütler de sahiptir. Türk kamu yönetimindeki kültür; sahip olunan değerler, semboller, davranış kuralları bir başka ifadeyle yönetim ahlâkıdır.¹⁹⁸ Adil yönetimi düstur edinen Türk devletlerinin kültürü, inançları ve tutumları doğrultusunda tecrübelerle edinilmiştir.

1.1.5.3. Ahlâkî Normlar

Norm, önceden belirlenmiş, uyulması gereken kurallardır.¹⁹⁹ Ahlâki norm, toplumun öğelerinden olan insanların günlük yaşamlarında birtakım eğilimlerini düzenleyen değerlerdir.²⁰⁰ Bu normlar, bazı durumlarda neyin ahlâki olarak doğru

¹⁹⁴ <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 18.05.2022.

¹⁹⁵ Akt. Orhan Erdem ve Metin Dikici. Liderlik ve Kurum Kültürü Etkileşimi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/29 (2009), s. 204.

¹⁹⁶ Yaman, s. 23.

¹⁹⁷ Aylin Ünal ve Günce Yılmaz. *Etik Görecelik mi Etik Evrenselcilik mi? (Kültür Bağlamında Bir Yazın Taraması)* II. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Bildiriler Kitabı (Uluslararası Katılımlı), s. 683.

¹⁹⁸ Aydın, *Yönetişel, Mesleki ve Örgütsel Etik*, s. 12.

¹⁹⁹ <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 15.06.2022.

²⁰⁰ Ahmet Çelik ve Süheyla Golcheshmeh. Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Otellerde Su Tasarrufu ve Havlu Kullanımına Ahlâki Normların Etkisi, s. 278,

olduğunu işaret etmektedir.²⁰¹ Toplumda önemli bir yere sahip olan bu kavram, kurumlarda da kilit unsurlardandır.

Ahlâki norm, kamu veya özel iş hayatında mevzuatın yetersiz kaldığı durumlarda çalışanların davranışlarına yön veren, düzenleyendir.²⁰² Bir başka ifadeyle kamuda ivme kazanan etik yönetim, ilkelerle veya ahlâki normlarla iş birliği içinde olması gerekmektedir.²⁰³ Ahlâki anlamda doğruyu gösteren bu normlar, büyük ölçüde kurumun kültürüyle de uyumlu olmalıdır.

1.2. Ahlâk

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ne göre ahlâk; Arapça'da tabiat, huy, gibi anlamlara gelen *hulk* veya *huluk* kelimelerinin çoğuludur.²⁰⁴ Hulk, günümüz Türkçesinde en bilindik sözcük olan halk ile akraba olup yaratılmış manasındadır.²⁰⁵ Bir başka tanımla ahlâk, toplumdaki insanların davranışlarını düzenleyen kurallardır.²⁰⁶ İnsanları iyi veya kötü olarak nitelendirmeye yarayan manevi vasıflar ve bunların etkisiyle ortaya konan iradeli davranışlar veya bunlarla ilgili olan ahlâk,²⁰⁷ toplumdaki nizamın, iyi ve doğru olan davranışların tamamıdır.

Kant'a göre ahlâk, birey duygularını ve eğilimlerini bastırarak yapmak zorunda olduğundan ve ödev bilinciyle yaptığında ahlâki bir davranış sergilemiş olmaktadır. Ayrıca ahlâklılık, insanın görev ve sorumluluklarıyla da ilgilidir.²⁰⁸ Çünkü bu değeri

https://www.researchgate.net/publication/329781907_Surdurulebilir_Turizm_Kapsaminda_Otellerde_Su_Tasarrufu_Ve_Havlu_Kullanimina_Ahlaki_Normların_Etkisi, E. T. 18.06.2022.

²⁰¹ Yüksel, "Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik", s. 67.

²⁰² Usta, s. 45.

²⁰³ Gözüm, s. 89.

²⁰⁴ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Mehmet Aydın, İstanbul: 1989, s. 1.

²⁰⁵ Akçay, s. 58.

²⁰⁶ Ayverdi, *Misalli Büyük Sözlük-1*, s. 24.

²⁰⁷ TDV İslam Ansiklopedisi, s. 1.

²⁰⁸ Türkeri, *Etik Kuramları*, s. 126.

istemekle, mücadeleyle ahlâklılık ortaya çıkmaktadır.²⁰⁹ Örneğin, bir ders için verilen ödev, sırf o dersten kalma korkusuyla yerine getirilirse ahlâklı bir kişi olunmamaktadır. Bunun kişi tarafından bir görev ve yükümlülük olarak kabul edilmesiyle ahlâklı olunmaktadır.

Bu manevî bağlamda değerlendirildiğinde Yunanca “karakter, huy” manasındaki ethostan türeyen etik ve Arapça “huy, tabiat” anlamındaki hulktan türeyen ahlâk; insanın belli kurallara, ilkelere göre gerçekleştirdiği ilişkilerin ve değerlerinin bütünüdür.²¹⁰ Normlara göre kurulan bu iletişimde, insanlığın huzuru ve mutluluğu için yadsınamaz disiplinin adıdır, ahlâk.²¹¹ Savater’in tabiriyle yaşamayı bilme veya yaşama sanatıdır.²¹² Özetle böyle bir disiplin olmazsa ve herkes her istediğini yaparsa toplum ihtilafa düşecektir. Burada ahlâklı insanlarla toplumun düzenlenmesi konusu, ahlâkın toplumsallığıyla ilişkili olduğunu işaret etmektedir.

Gökalp, ahlâkın amacının ferdiyet değil; sosyal toplumla beraber ferdi şahsiyet olduğunu ifade etmektedir.²¹³ Zaten ahlâkın konusu, diğer insanlarla kurulan ilişkilerdir.²¹⁴ Gökalp’e göre ahlâk, kişileri cömertlik ve karşılıksız yardımlara iten birtakım kurallardır.²¹⁵ Ahlâk âlimi İbn Miskeveyh ise ahlâkı; insanın kendine has eylemlerini düşünüp taşınmadan yapmasını sağlayan ruh hâli şeklinde tanımlamıştır. Miskeveyh’e göre ahlâk, yaratılıştan kaynaklanabildiği gibi eğitimle de kazanılabilmektedir.²¹⁶ Zaten ahlâkın, “huy” anlamı açısından bakıldığında bunun fitraten veya sonradan sahip olunması nedeniyle büyük ölçüde eğitimle kazanılabilir görünmektedir.

²⁰⁹ Cevizci, *Etiğe Giriş*, s. 3.

²¹⁰ Cevizci, *Etiğe Giriş*, s. 3.

²¹¹ Kılıç. *İslam Ahlakı: Temel Konular Güncel Yorumlar*, s. 29.

²¹² Fernando Savater. *Oğluma Ahlâk Üstüne Öğütler*, çev., Şadan Karadeniz, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 27.

²¹³ Ziya Gökalp. *Türk Ahlâkı*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınevi, 2016, s. 43.

²¹⁴ Ahmet Hamdi Aydın ve Ömer Çamur. Nitelikli Kamu Görevlisi Yetiştirme: Ahlak Eksenli Bir Değerlendirme, *Yönetim ve Ekonomi*, 26/3 (2019), s. 714.

²¹⁵ Gökalp. *Türk Ahlâkı*, s. 41.

²¹⁶ <https://islamansiklopedisi.org.tr/tehzibul-ahlak>, E. T. 28.04.2021.

İyi ve doğru davranışları işaret eden ahlâk kavramının kaynakları din, akıl ve doğa şeklindedir.²¹⁷ Kant'a göre insanın doğasına dayanan ahlâk, iç kaynaklıdır. Bireylerin ırk ve kültür farklarına bakılmaksızın akıl sahibi oldukları için herkeste aynıdır.²¹⁸ Kısacası Kant'a göre ahlâk, herkesi kapsar ve ilgilendirir. Ancak ahlâkın kabulleniliş yolu kişiden kişiye değişebilir.

Önceden belirlenmiş veya sonradan geliştirilmiş olan ahlâk kurallarının kabul görmesi, ortak bir anlayışa dayanmasını gerektirmektedir. Bu konuda da ahlâkın kaynakları arasında sayılan dinin etkisi büyük ve statü farkı gözetmeden normları benimsetmektedir.²¹⁹ Özellikle tek Tanrılı dinlerde ahlâk oldukça önemlidir. Tevrat, İncil ve Kuran-ı Kerim'de birçok ahlâki ilke yer almaktadır.²²⁰ Bu sayede iyiye yönlendirme amacı taşıyan ahlâk normlarının meşruluğu da kolaylaşmaktadır. Bu sayede ahlâk, akla, vicdana uygun duruma gelmektedir.

Ahlâk dört farklı alana denktir. Bunlardan birincisi, toplum tarafından belirlenip benimsenmiş olmasıdır. İkincisi, belli normlara bağlı olarak ortaya konan davranışların tamamıdır. Üçüncüsü, az bir şekilde kullanılan töre-bilim ve son olarak da etikdir.²²¹ Özetle ahlâk birlikte yaşamak zorunda olan insanlar arasındaki uyumun, disiplinin ve nizamın sağlayıcısıdır. Bir toplumun ahlâkını; tarihi, kültürü, değerleri, dini gibi birçok etken şekillendirmektedir.²²² Ayrıca günümüzdeki küreselleşmeden en çok etkilenen manevi değerdir, ahlâk. Yaşanılan toplum, inanç, ortak geçmiş, gelenek, yasalar,

²¹⁷ Hümeýra Özturan. Akıl ve Ahlâk: Aristoteles ve Fârâbi'de Ahlâkın Kaynağı, *Bilim ve Sanat*, S. 84 (2014), s. 39.

²¹⁸ Akt. Usta, s. 42.

²¹⁹ Hasan Yönden, "Ahlaki İlke ve Ahlaki Değer Problemi Üzerine", Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2015, s. 10.

²²⁰ Akçay, s. 73.

*Örneğin, Hz. Peygamber'in ahlâkı Kuran idi, [https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=29739#:~:text=\(M%C3%BCslim%2C%20M%C3%BCsafirin%2C%20139.\)&text=Hadisi%20rivayet%20eden%20C3%82i%C5%9Fe%20\(r.a.,ibadet%20ve%20tefek%20me%C5%9Fgul%20olurdu. E.T. 24.06.2022.](https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=29739#:~:text=(M%C3%BCslim%2C%20M%C3%BCsafirin%2C%20139.)&text=Hadisi%20rivayet%20eden%20C3%82i%C5%9Fe%20(r.a.,ibadet%20ve%20tefek%20me%C5%9Fgul%20olurdu. E.T. 24.06.2022.)

²²¹ Aydın ve Çamur, s. 714.

²²² Usta, s. 45.

yönetim âdâbı, kurallar, alınan terbiye gibi kavramlarla iç içe geçmiştir. Bunların her biri tek başına ahlâkı karşılamasa da bu kavramların toplamları ve hayattaki fiiliyatıdır.

Elbette sadece toplumlarda değil; kurumlarda da ahlâki prensiplere, değerlere bağlı, insana ve çevreye saygılı, kötülükten ve bencillikten sakınan, erdemli, karakterli insanlara ihtiyaç bulunmaktadır.²²³ Bu bağlamda ahlâkın kamu yönetimi ile ilişkisi de giderek artmakta ve sorgulanmaktadır ki ahlâk, insan hayatında din ve devlet gibi yaptırım gücüne sahip olamasa da manevi açıdan oldukça etkilidir.²²⁴ Çünkü kamu hizmetini ifa edenlerin sahip olduğu yönetim ahlâk, vatandaşın idareye güvenini sağlamaktadır. Birey, toplum, kurum gibi birçok alanda büyük öneme ve kapsama sahip olan bu kavramı, filozoflar normatif, meta ve uygulamalı ahlâk şeklinde üç kategoride ele almışlardır.

1.2.1. Normatif Ahlâk

Normatif ahlâkta, “Nasıl yaşamalıyız? temel sorudur. Bu ahlâk türüyle; ortak hayattaki problemleri çözüme, doğru ve yanlışta ait ölçütleri belirleme, yapılması uygun bulunan iyi davranışları, alışkanlıkları tutarlı bir şekilde harekete geçirme sağlanmaktadır.²²⁵ Bu ahlâk türü, insanların hayatları boyunca ulaşmaları gereken amaçları ve ilkeleri barındırmaktadır.²²⁶ Kısacası nasıl yaşanması gerektiğinin kılavuzudur.

1.2.2. Meta Ahlâk

Normatif ahlâkın ardındaki itici kuvveti sorgulayan meta ahlâk; ahlâki ilkelerin kaynağını, nereden gelip nereye dayandığını (tarihsel mi sosyal mi gibi), evrenselliğinin

²²³ H. Mücevher, s. 84.

²²⁴ Akçay, s. 61.

²²⁵ Çelebi. Ahlâk, Etik ve Toplum, s. 3.

²²⁶ Cafer Sadık Yaran vd. *İslam Ahlakı: Temel Konular Güncel Yorumlar*, s. 24.

akla mı dine mi dayandığını irdelemektedir.²²⁷ Özetle, ahlâki ilkelerin varlığını, dayanağını veya geçerliliğini tartışmaktadır.

1.2.3. Uygulamalı Ahlâk

Felsefede üçüncü bir tür olan uygulamalı ahlâk, görevlerin yerine getirilmesidir. Başka bir ifadeyle yönetimde, iş ve sosyal yaşamda kısacası hayatın her alanında adalet, liyakat, dürüstlük gibi değerlerin fiiliyata geçirilmesidir. Uygulamalı ahlâk, bunlarda çıkan herhangi bir sorunu çözüme kavuşturma gayreti ile alt disiplinlere ayrılmaktadır.²²⁸ Meslek ahlâkı veya etiği adı altında tıp etiği, basın etiği, yönetim ahlâkı gibi dallarda karşılaşılan uygulamalı ahlâk türü, bu mesleklerde ortaya çıkabilecek ahlâki sorunların giderilmesinde önemli bir role sahiptir. İnceleme konumuzu ilgilendiren konulardan biri olan yönetim ahlâkı; İslâm ahlâkında pratik ahlâkın alt dalı şeklinde ele alınırken günümüzde, uygulamalı veya meslek ahlâkının altında ele alınmaktadır.²²⁹ Gerek toplumda gerekse meslekte sahip olunan ahlâkı göstermekle bir başka deyişle uygulamakla düzen sağlanmaktadır.

1.2.3.1. Yönetim Ahlâkı

Oyuncak sanmayın! Ahlâk-i millî, rûh-u millîdir;

Onun iflâsı en korkunç ölümdür: Mevt-i küllîdir.

Mehmet Akif Ersoy²³⁰

İdare veya yönetim; kamuya ilişkin hizmetler bütünü, ülkenin bütün işlerini yürütmedir.²³¹ İyi yönetim ise, doğru ve yetkin kişilerle kaynakları planlayarak, örgütleyerek, yönelterek, koordineli ve kontrollü, başkaları aracılığıyla, etkin ve verimli

²²⁷ Çelebi. Ahlâk, Etik ve Toplum, s. 3-4.

²²⁸ Yılmaz, Felsefenin sunduğu Bir İmkân Olarak Uygulamalı Etik, s. 72.

²²⁹ Aksoy, 51, 65.

²³⁰ Mehmet Akif Ersoy. *Safahat*, TBMM Yayınları, 2021, s. 661.

²³¹ <https://sozluk.gov.tr/>, E.T. 05.06.2022.

bir şekilde amaçlara ulaşmadır.²³² Yönetimin; etkin, etkili ve verimli olabilmesi için sağlıklı ve emin bir şekilde işleyen sisteme ihtiyacı vardır. Bunun için de iletişimin doğru, ilişkinin güven temelli olması gerekmektedir.²³³ Bu yüzden ahlâk ile yönetim hem birbirine muhtaç hem de ayrılmaz birlikteliğe sahiptir.

Tahminen 200 yıl öncesine kadar yönetim denince akla kamu idaresi gelirken XX. yüzyıl başlarında, yönetim literatürünü özel sektörler belirlemeye başlamıştır. Ancak toplumsal huzur, refah ve adalet için kamu ahlâkı, işletmelerden çok daha önemlidir.²³⁴ Bundan dolayı çalışmamızda yönetim ahlâkı, kamu yönetimindeki ahlâk çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Yönetim ahlâkı, Osmanlı'dan günümüze kadar gelmiş olan kamu yönetiminin amaçlarındandır. Bu kavram, idari etiğin modern öncesi dönemindeki adıdır. Çünkü yönetim ahlâkı; gerek en iyi yönetim için ilkelerin belirlenmesini, yöneticilerin ve kamu görevlilerinin uyması veya kaçınması gereken normları kapsamı gerekse kamuda etiğin bu süreç ve kavramları içermesi nedeniyle özdeştir.²³⁵ Kamu hizmetlerinin sunulmasında aksaklık yaşanmaması, toplumda bütünlüğün, huzurun, devlete güvenin sağlanması, etkin, etkili, verimli, adil bir yönetimin hâkim olması; liyakat sahibi, dürüst, zulmetmeyen, hesap verebilen, tarafsız yöneticiye bağlıdır. Özetle, en iyi yönetimin esaslarından biri, ahlâki değerlere sahip olan yönetici ve kamu görevlileridir.

²³² <http://fusunozulke.com/yonetimden-yonetisime-kavramsal-bir-degisim-yolculugu/>, Erişim Tarihi: 05.03.2021.

²³³ Mücevher, s. 85.

²³⁴ Akçay, s. 95-96.

²³⁵ Aksoy, s. 4, 16, 67.

*Sadece Osmanlı'da değil tüm toplumlarda; yüzyıllardır bu anlayış bulunmaktadır. Örneğin, adaletin en mükemmel savunucusu Hz. Ömer'i bir gün sahabelerden biri halifelik makamında ziyarete gelir, selam verip müsait bir yere oturur. Hz. Ömer selamı alır ancak misafiriyle hiç ilgilenmez. Sahabe bu duruma şaşırır fakat bir şey söylemez. Hz. Ömer bir süre sonra işini bitirir ve yanmakta olan mumu söndürür başka bir mum yakar ve sahabeyle ilgilenmeye başlar. Sahabe, hayretle Hz. Ömer'e, "*Ya Ömer neden o mumu söndürüp diğer mumu yaktıktan sonra benimle ilgilenmeye başladın*" diye sorar. Hz. Ömer şöyle karşılık verir, "*Önceki mum devlet hazinesiyle alınmış bir mumdu o yanarken kendi işlerimle meşgul olsaydım Allah katında ben sorumlu olurum, senin devlet işi ile ilgili konuşmayacağımı biliyordum. Onun için kendi birikimimden almış olduğum mumu yaktım ondan sonra seninle ilgilenmeye başladım.*" Bu cevabı işiten sahabenin gözleri yaşarır ve ellerini kaldırarak, şöyle dua eder; "*Ya Rabbi Hattab oğlu Ömer'i bizim başımızdan eksik etme!*" <https://kitap.mollacami.com/dini-hikayeler/devlet-hazinesi.html>, E. T. 21.04.2021.

Yönetim ahlâkı veya idari etik, yönetici konumundaki kamu görevlisinin kurumunun amacına uygun kararlar almasını ve kamu yararını gözetmesini gerektirmektedir.²³⁶ Kamu görevlileri, bu kararı alırken ahlâka uygun mu değil mi hususunda tereddüt yaşayabilir.²³⁷ Özetle, etik ikilemlerle karşılaşılması muhtemeldir. Tam da bu çıkmazda ve kamu görevlilerinin bireysel çıkarı ile kamunun menfaatinin çatışması durumunda, yönetim ahlâkı gündeme gelmektedir. Ahlâka uygun davranışların ve isabetli kararların rehberliğini üstlenen idari etiğin, “kötü yönetime²³⁸” sebep olan gayriahlâki tutumları (görev ve yetkinin kötüye kullanılması, nezaketsiz, dürüst olmayan, bireysel çıkarını gözetten, israf, ayrımcı, haksızlık gibi) önlemesi, ortadan kaldırması gerekmektedir. Buradan hareketle Mecelle’nin 30. maddesi, “*Def-i mefâsid celb-i menâfi’den evlâdır.*²³⁹” (Kötülüğü def etmek, iyi olanı getirmekten iyidir.) minvali üzere hareket etme bir yönüyle yönetim ahlâkının kriterlerindedir. Zira kamu görevlileri, kötü olanı bertaraf ettiğinde, elindeki diğer seçenek iyidir ve doğruyu uygulamak durumunda kalacaktır. Ayrıca bu durum, kötü yönetimin tedavisine de yardımcı olacaktır.

Bütün vatandaşlara hizmet etmekle yükümlü olan kamunun, yönetiminde ahlâki davranması oldukça önemlidir.²⁴⁰ Zira bu ahlâk, halkla devletin birlikteliğini sağlamaktadır. Güzel ahlâkı, yönetime yansıtan devlet, toplumsal kaosu önleyerek adaleti temin etmektedir.²⁴¹ Şüphesiz ki bu da ahlâk terörizmine müsaade edilmediğinde mümkündür.

Literatürde, yönetim ahlâkı yerine devlet ahlâkı kavramı da kullanılmaktadır. Çünkü idare ile ahlâk arasındaki ilişki liberal düşüncede doğal haklar (mülkiyet, yaşama,

²³⁶ Örselli, s. 54.

²³⁷ Mustafa Lütfi Şen. Kamu Görevlilerini Yoldan Çıkararak Bubi Tuzakları: Hediye ve Bağışlar, *Enderun Dergisi*, 3/2 (2019), s. 99.

²³⁸ Musa Eken ve Ferruh Tuzcuoğlu, “Kötü Yönetimi Tedavi Etmek”, (Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu-2, Sakarya Üniversitesi, 18-19 Kasım 2005), <http://www.etiksempozyumu.sakarya.edu.tr/tammetin.htm>, E. T. 14.12.2022.

²³⁹ https://www.academia.edu/40843933/MECELLE_GENEL_H%C3%9CK%C3%9CMLER_%C4%B0_LK_100_MADDE_VE_TAM_MET%C4%B0N, E. T. 02.12.2022.

²⁴⁰ Aydın ve Çamur, s. 718.

²⁴¹ Bulut, s. 26.

hürriyet) kuramı kapsamında değerlendirilip bu hakların sağlanabilmesi için devlete bir başka ifadeyle yönetime ihtiyaç bulunmaktadır.²⁴² Bertnard'a göre devlet, “*Yerli yerine konmuş, düzenli bir hayattır.*”²⁴³ Yönetimdeki ahlâk da toplumdaki nizamın sağlayıcısı olması sebebiyle devlet ahlâkı kavramı, yönetim ahlâkının yerine kullanılmaktadır.

Yönetimdeki ahlâk veya idari etikteki asıl amaç adaleti tesis etme meselesidir.²⁴⁴ Bu kavramların ehemmiyeti yokluğunda anlaşılmakta olup son yıllarda giderek önem kazanmaktadır. Kamuya güvenin zedelenmesi çoğunlukla kamu hizmetlerinin üretim ve sunumunda yaşanan ahlâki eksikliğe dayandırılmakla birlikte gerek kamu görevlilerinin gerekse kurum ahlâkının geliştirilmesi yönünde çözüm önerilmektedir.²⁴⁵ Sonuç itibarıyla yönetimde ahlâk olmazsa; yolsuzluk, yalan, nepotizm, görevi kötüye kullanma gibi etik dışı davranışlar yer edinmeye başlamaktadır.²⁴⁶ Bir başka ifadeyle ahlâki yozlaşma ortaya çıkmaktadır.

1.2.3.1.a. Yönetimdeki Ahlâki Olgunluk Basamakları

Ahlâki olgunluk, ahlâki tutum ve davranışlarda mükemmelliğe ulaşmış demektir.²⁴⁷ Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse; kişinin ahlâki davranış sürecinin ortaya çıkmasında rol oynayan akli, duygusal ve davranışlara dönük yeteneklerin geliştirilerek en üst düzeyde yetkinleşme sürecidir.²⁴⁸ Bu seviyeye gelebilmek için temel basamaklar edep, hizmet sevgisi, kul ve kamu hakkı, dayanışma ve yardımlaşma, hoşgörüdür.

²⁴² Akçay, s. 100.

²⁴³ Alexis Bartnard. *Ahlâk Felsefesi*, çev., Salih Zeki, Ankara: Akçağ Yayınları, 2001, s. 153.

²⁴⁴ Akçay, s. 96.

²⁴⁵ Hamza Ateş. Kamu Yönetiminde Ahlak, *İş Ahlâkı Dergisi* (2018), s. 265.

²⁴⁶ Mücevher, s. 87.

²⁴⁷ Mustafa Şengün ve Mevlüt Kaya. Ahlaki Olgunluk Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24/24-25 (2007), s. 52.

²⁴⁸ İshak Tekin. Ahlaki Olgunluk Kavramı Üzerine Kuramsal Bir Çözümleme, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6/5 (2017), s. 2291.

1.2.3.1.a.1. Edep

Edep olgunlaşmanın ilk şartlarından sayılmaktadır. Nasıl ki insan yeme içmeyle bedenindeki gücü topluyorsa insan aklı da edebe muhtaçtır.²⁴⁹ Edep, insanın utanılacak şeyler yapmasını engelleyen, yerinde ve ölçülü davranmasını sağlayan terbiye, nezakettir.²⁵⁰ İnsanın aklının, bilgisinin, değerlendirerek doğruya varabilme yeteneğinin gelişebilmesi anlamındaki edep, ahlâki olgunluk için oldukça mühimdir.

1.2.3.1.a.2. Hizmet Sevgisi

Görev veya iş anlamlarına gelen hizmeti,²⁵¹ layıkıyla yerine getirebilmek onu sevmeye başlamaktadır. Yunus Emre'nin de dediği gibi, "*Sevgi, bütün varlık türlerini birbirine bağlayandır.*"²⁵² Bu sebeple idaredeki esas amaçlardan sayılan kamu hizmeti de severek icra edildiğinde hizmet kalitesi artarak yönetimde adaleti sağlayacaktır.

Anadolu'nun Müslümanlaşmasında ve hâlâ devam etmekte olan sosyo-kültürel yapının oluşumunda büyük rol oynayan Hoca Ahmet Yesevî için oldukça önemli olan hizmet sevgisi, hem kendi geçimini öz emeği ile sağlama hem de insanlığın yararına çalışma şeklinde tasvir edilmiştir.²⁵³ Bu hizmet sevgisi, her iş alanında geçerlidir. Ancak burada mevzubahis kamu yönetimindeki hizmet sevgisidir.

Kamuda, "*İnsanlara en hayırlı olan insanlara en çok hizmet edendir.*" düsturundan hareketle en iyi yönetimi sağlama anlayışı söz konusudur.²⁵⁴ Bir yönetimde, ahlâki olgunluk basamaklarından sayılan bu hizmet sevgisi etkin, etkili ve verimli bir kamu yönetimi için oldukça önemli bir aşamadır. Nitekim kamu hizmeti etiğinin de sağlanabilmesi hizmet sevgisine bağlıdır.

²⁴⁹ Ahmet Fırat. *Tasvîr-i Ahlâk (Ahlâk Sözlüğü)*, Konya: Tercüman 1001 Eser, s. 63.

²⁵⁰ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük I*, s. 322.

²⁵¹ <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 08.07.2022.

²⁵² Celal Türer vd. s. 126.

²⁵³ Celal Türer vd. s. 123, 125.

²⁵⁴ T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu, "*İyi Yönetim İlkeleri Rehberi*", s. 7.

1.2.3.1.a.3. Kul ve Kamu Hakkı

Adalet, emeğe karşılık gelen ücret, doğruluk²⁵⁵ gibi anlamlara gelen hak kavramı, aslında bir devletin sürekliliğini sağlayan anahtarlardandır. Kul hakkı, bireysel menfaatlerin korunmasıdır.²⁵⁶ Bu bireysel hakların bütün topluma dağıtılması da kamu hakkıdır.²⁵⁷ Devlet, emanet edilen şahsi hakları, vatandaşına dağıtmakta büyük sorumluluk sahibidir ki bu haklar kamuya emanettir. Bu inamı koruyan ve adilce dağıtan da yönetici ve kamu görevlileridir. Özetle, kaynakları en verimli şekilde kullanarak hizmet sevgisiyle görevlerini yerine getiren yönetici ve kamu görevlileriyle ahlâklı bir yönetim veya idari etiğe sahip bir kamu yönetimi, amacına ulaşabilmektedir.

1.2.3.1.a.4. Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma

Birlikte yaşamak zorunda olan insanlar arasında birtakım sıkıntıların ve anlaşmazlıkların yaşanması kaçınılmazdır. Dayanışma kötülüklerin önüne geçilebilmesini sağlamaktadır.²⁵⁸ Ayrıca daha iyi bir hizmetin sunulmasını sağlayan ve kamuya saygınlık katan bir niteliktir, dayanışma.²⁵⁹ Türk toplumunda yüzyıllardır var olan sosyal yardımlaşma ise sosyal devlet prensibi gereği devletin dezavantajlı gruplara yardım etmesi anlamı taşımaktadır. Aynı zamanda adaletin sağlanmasında bir araçtır.²⁶⁰ Çünkü bu adalet, kamu kaynaklarını etkin kullanarak denetimli bir şekilde toplumun geneline yaymakla sağlanabilmektedir.²⁶¹ Nitekim sosyal dayanışma ve yardımlaşma,

²⁵⁵ <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 20.07.2022.

²⁵⁶ Seda Zorbozan, “İslam Hukukunda Hakların Allah Hakkı ve Kul Hakkı Olarak Ayrılması ve Bu Ayrımın Muamelata Yansımaları”, YL Tezi, Fırat Üniversitesi, 2011, s. 42.

²⁵⁷ <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/26038/cuma-hutbesi-kul-ve-kamu-hakki>, E. T. 21.07.2022.

²⁵⁸ Mehmet Çimen, “Hadislerde Kul Hakkı İhlalleri (Mezâlim) ve Helalleşme Yolları”, YL Tezi, Adıyaman Üniversitesi, 2019, s. 15.

²⁵⁹ Aydın, “Yönetmelik, Mesleki ve Örgütsel Etik”, s. 87.

²⁶⁰ *İnsanlar arasındaki dayanışma ve yardımlaşmayı sağlayan direnmeye imkân tanıyan toplumsal bağlılık duygusudur, bkz. Fatma Okur Çakıcı ve Ahmet Burhan Çakıcı. Sosyal Yardımlaşma Bağlamında Sivil Toplumun Rolü: Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Örnekleri, *The Journal of International Scientific Researches*, 5/3 (2020), s. 203-204.

²⁶¹ Sefa Karagöz. Türkiye’de Sosyal Devletin Sosyal Yardım Bağlamında Değerlendirilmesi, *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (2020), s. 147.

bir toplumun huzurunun ve devletine güveninin sağlanmasında, sürdürülmesinde büyük öneme sahiptir.

İnsanların daha huzurlu ve barış hâlinde yaşamasına imkân tanıyan sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın en güzel örneklerinden birisi; herkesin maddi, manevi bir bütünlük göstererek seferber olduğu Kurtuluş Savaşı'dır.²⁶² Anlaşılacağı üzere bu basamakla insanların birbirlerine ve devletine olan bağlılığı, saygısı, sevgisi ve sosyal güvenliği sağlanarak toplumsal çatışmalar da engellenmiş olacaktır.

1.2.3.1.a.5. Hoşgörü

İnsan davranışlarını anlayışla karşılama²⁶³ manasındaki hoşgörü, ortamdaki barışı sağlayan bir araçtır. Her şeyi anlayışla karşılamak, tolere etmek gibi nüansları taşıyan hoşgörü, aslında bunları aşip üstün ahlâkı sergilemektir.²⁶⁴ Ayrıca birçok şey hoşgörüyle karşılanır lakin Türk vatanının bütünlüğünü, birlik ve beraberliğini sıkıntıya sokacak bir durum anlayışla karşılanamaz.²⁶⁵ Özetle güzel ahlâkın tamamlayıcısı olan hoşgörü görmezden gelmek değildir.

Günümüzde Fransızca "tolerance" kelimesinin anlam bakımından genişleyerek hoşgörü ile eş değer kullanılması pek uygun görülmemektedir. Zira gerek Yunus Emre'nin gerek Mevlana'nın gerekse Fatih Sultan Mehmet'in hoşgörüsü, Hristiyanlar arasındaki din savaşları sonucunda kullanılmaya başlanmamıştır.²⁶⁶ Kısacası tüm insanlığı kucaklayan bu anlayış Türk toplumlarının değerli erdemlerindedir.

²⁶² Fatma Okur Çakıcı ve Ahmet Burhan Çakıcı, s. 207.

²⁶³ Ayverdi, *Misalli Büyük Sözlük-1*, s. 515.

²⁶⁴ Mehmet Demirci. Hoş Gör Yâ Hû, *Erdem Dergisi*, 8/22 (1996), s. 173-174.

²⁶⁵ Kadrî Erogan. Birlik-Dirlik ve Hoşgörü, *Erdem Dergisi*, 8/22 (1996), s. 36.

²⁶⁶ Mübahat Türker-Küyel. Ferdî Hürriyet ve Hoşgörünün Felsefî Boyutu, *Erdem Dergisi*, 8/22 (1996), s. 71.

*Yunus Emre'nin *Divanı*'nda geçen "Yaratılanı sev, yaratandan ötürü." sözü; Mevlana'nın *Mesnevî*'sindeki,

"Yetmiş iki millet sırrını bizden dinler,

Biz ney gibiyiz, iki yüz mezhep ehli ile bir perdede konuşuruz." beyiti evrensel bir hoşgörü göstergesidir.

Türk toplumunda hoşgörü, dün, bugün hatta yarın da var olacaktır.²⁶⁷ Türklerin İslâmiyet'i kabulünden önce de hoşgörüye sahip olduğu konusunda görüş birliği bulunmakla birlikte artık kurumsallaşmış evrensel bir kültüre mâl olarak siyasal, sosyal ve ahlâki bir nitelik kazanmıştır.²⁶⁸ Nitekim yönetim ahlâkının olgunluk basamaklarından olmazsa olmaz hoşgörü tavrı, yöneticiler ve görevliler tarafından insanlar arasındaki görüş, anlayış farklılıklarına karşı hoşgörülü bir tutumla cinsiyet, din, dil, ırk ayırt etmeksizin herkese hizmet anlayışı devam ettirilmelidir.

1.2.3.4. İslâm'da Ahlâk

Çalışma konumuzu ilgilendiren siyasetnamelerde, tavsiyeler genellikle ayet ve hadislere dayandırıldığı için İslâm ahlâk düşüncesine değinmek gerektiği kanısına varılmıştır. İslâm ahlâkı, ahlâki ilkelerin en iyi ve güvenilir bir şekilde hayata uygulanmasını sağlayarak²⁶⁹ “Nasıl bir hayat idame ettirilirse mutlu olunur?” sorusunun cevabıdır. İslâm ahlâkının Müslümanları muhatap alıyor olması inkâr edilmemekle birlikte akli öğeler içermesi nedeniyle de evrensellik taşımaktadır. Çünkü İslâm, ahlâkı, Yaratan'a karşı sorumluluk olarak görmesi nedeniyle değer ve kuralları yalnızca insan davranışları temelinde görmeyerek tüm varlıkları kapsayacak şekilde ele almaktadır.²⁷⁰ Zaten ahlâk, dünyanın her yerinde geçerli bazı normlar içermesi nedeniyle evrensel olduğu gibi toplumdan topluma değişebileceği için de evrimseldir. Nitekim etik veya ahlâk kavramları nasıl iyi olunur veya nasıl mutlu olunur sorularının cevabı olduğuna göre ahlâk veya etiğin konusunun sadece Batı'nın düşünce sistemine göre de olmadığı aşikârdır.

İslâm ahlâkının ana kaynakları Kuran ve sünnetler iken yardımcı kaynaklar kültür ve ahlâk kitaplarıdır. Kuran-ı Kerim ve sünnetlere dayanan ahlâk anlayışı

*Batı'da din hürriyeti *tolerance* sözcüğü ile karşılık bulmaktadır., a.g.e. s. 72.

²⁶⁷ Ayvaz Gökdemir. Hoşgörü İhtiyacı, *Erdem Dergisi*, 8/22 (1996), s. 2.

²⁶⁸ Ömer Aslan. Hoşgörü ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açından Analitik Bir Yaklaşım, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/2 (2001), s. 9, 11.

²⁶⁹ Kiraz, s. 74.

²⁷⁰ Cafer Sadık Yaran vd. *İslam Ahlakı: Temel Konular Güncel Yorumlar*, s. 11, 29.

geleneksel ahlâktır.²⁷¹ Ahlâki ilkeler belirleme, uygulama ve bilhassa ahlâk eğitimi konusu üzerinde duran kuram, tasavvufi ahlâktır.²⁷² Sokrates, Platon, Aristo gibi Yunan filozoflarının görüşlerine ve yöntemlerine göre tanımlanan ahlâk kuramı ise felsefi ahlâktır. Onların tanımında “hikmet, yiğitlik, iffet ve adalet” şeklinde dört temel erdem vurgulanmış olup²⁷³ bu faziletlerle akıl, mükemmelliğe ulaşmaktadır.²⁷⁴ Rasyonelliğe dayanan felsefi ahlâkta zikredilen bu erdemlerin İslâm’daki karşılığı, “*Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayasızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alasınız diye size böyle öğüt veriyor.*²⁷⁵” ayetinden hareketle adil, yardımsever, cömert, affedici olmaktır. Elbette İslâm ahlâkında erdemler bunlarla sınırlı değildir.²⁷⁶

²⁷¹ Hüseyin Karaman vd. *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2014, s. 41, 198.

²⁷² Aksoy, s. 27.

*Tasavvufi ahlâki diğerlerinden ayıran özelliği “ferâgat ahlâki” olmasıdır. Bkz. Hüseyin Karaman vd. *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi*, s. 201.

*Ferâgat ahlâki, kul hakkına girmemek için her zaman karşı tarafın lehine düşünmektir, bkz. <https://www.osmannuritopbas.com/kul-hakki-ve-feragat-ahlaki.html>, E. T. 10.08.2022.

²⁷³ Hüseyin Karaman vd. *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi*, s. 202.

²⁷⁴ İlhan Kutluer, “İslam Felsefesi Tarihinde Ahlak İlminin Teşekkülü”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1989, s. 242.

²⁷⁵ Nahl Suresi: 16/90, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nahl-suresi/1991/90-ayet-tefsiri>, E. T. 10.08.2022.

*İhsan sözcüğü, iyilik yapmak, güzel davranma, affetme manalarına gelmektedir. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 10.08.2022.

²⁷⁶ Bakara/177, “*Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah’a, âhiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâti verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takvâ sahipleri bunlardır.*”

Leyl/5-10, “(5) Artık kim cömert davranır, günah işlemekten sakınırsa; (6) Bunların güzel karşılığına da inanırsa;(7) Biz ona iyilik yollarını kolaylaştırırız. (8) Ama kim cimrilik eder, kendisiyle yetinirse; (9) Güzel karşılığı da yalan sayarsa; (10) Biz onu zora sokarız.”

Asr/1-3, “(1) Asra yemin ederim ki, (2) İnsan gerçekten ziyandadır. (3) Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başkadır.”

Maide/54, “(54) Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdır; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah’ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah’ın lütfü geniştir; O, her şeyi bilir.”

Ahlâkla ilgili münakaşaların başında din ile ilişkisi gelmektedir. Bu girift ilişkiye Batı'daki ahlâk çalışmalarında da rastlanılmakta olup Orta Çağ'ın dini veya deontolojik etiğine bakıldığında, insan davranışlarının ahlâki boyutunun Tanrı'nın ahlâk yasasına uygun olduğu görülmektedir.²⁷⁷ Modern dönemde buna itirazlar kendini göstererek seküler ahlâk düşüncesi zikredilmeye başlamıştır.

1.2.3.4.a. Laikleşmiş Ahlâk

Etik ile ahlâkın kökeni bakımından farklı olduğu ilgili bölümde ifade edilmiştir. Çalışmamız bu kavramları, Yunanca “etikos”, Latince “moral” sözcüklerinin ahlâk anlamına gelmesi perspektifinden değerlendirdiği için bu kelimelerin birbirlerinin ikamesi olduğu ortaya konmuştur.

Ahlâk veya etiğin; iyi ve kötü değerlerinin, ilkelerinin belirlenmesinde dikkat çeken hususu, kaynaklarıdır. Bir grup araştırmacı bu kaynağın “din” olduğunu savunurken; dinin ahlâktan uzak tutulması gerektiğini iddia edenler de bulunmaktadır.²⁷⁸ Etiğe, göreceli temeller sağlayan bilimler; Eski Çağ'da doğaötesi iken Orta Çağ'da teolojidir. Yeni Çağ'da ise iyi ve kötü temellendirilmesinden daha çok bunların bilgisi odak noktası olmuştur.²⁷⁹ Ancak gerek etik kelimesinin köküne gerekse ahlâkın tanımına bakılacak olursa da kaynakları ortaktır. Bunlar, gelenek ve inançlardır. Modern çağda bu durum değişmiş; etik anlayış adı altında ahlâkı dinin etkisinden uzaklaştırma çabaları merkeze oturtulmuş durumdadır. Etiği ahlâk veya ahlâk felsefesi mi karşılar münakaşaları sonlandırılmadan kaynakları sorgulanarak seküler ahlâk, seküler etik kavramları popülerlik kazanmaya başlamıştır.

Sekülerizm Latince de periyot, nesil anlamlarına gelip *Saeculum* başka bir ifadeyle dünya anlamından türemiştir.²⁸⁰ TDK'ye göre seküler; dinden bağımsız, laik

²⁷⁷ Aksoy, s. 23.

²⁷⁸ İbrahim Hakkı Aydın. Seküler Ahlak Bağlamında Din-Ahlâk İlişkisi, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 35 (2011), s. 3.

²⁷⁹ Zübeyir Ovacık. Seküler Etik Mümkün Mü? Aliya İzzetbeğoviç'te Etiğin Seküler İmkânına İlişkin Felsefi Bir Soruşturma, *Felsefe Dünyası Dergisi*, S. 68 (2018), s. 84, 85.

²⁸⁰ Mehmet Semerci, “Sekülerleşme Tartışmaları Sürecinde Türkiye’de Dindarlaşma Sürecine Dair Bir Değerlendirme”, Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, 2019, s. 9.

yaşama ait, yüzyıllık²⁸¹ manasına gelirken; zamanla Hristiyan âleminde dinî ilkelerin hukukî ve siyasi alanda belirleyici olmasını bertaraf ederek “dünyaya ait olan” anlamına dönüşmüştür. Seküler, dünyanın nesnel hâlini dikkate alırken ahlâki sekülerizm; değer ilkelerini, herhangi bir dinî inancın dikkate alınmadan oluşturulmasıdır.²⁸² Sekülerleşmeyi ilk savunanlar, XVII. yüzyılda İngilizlerdir.²⁸³ Özellikle sekürizmdeki kilise dininden rahatsız olan George Jacob Holyoake’un, Hristiyanlık’tan söz ettiğine dikkat edilmelidir.²⁸⁴ Zira günümüzdeki anlama yakın bir şekilde kullanımı, ilk kez 1646 Westfalya Antlaşması’nda yer almıştır. Fransız temsilcisi Henry D’Orleans, Protestan Prenslerinin kendi topraklarındaki Katolik Manastırların haklarının kaldırılmasını *seculariser* kavramı ile kayıt altına almıştır. Zira Katoliklik tarafından yanlış oluşturulmuş bir Manastır hayat tarzı ifade edilmiştir.²⁸⁵ Sekülerleşme, seküler ahlâk veya sekülerizm kavramları büyük ölçüde laikleşmiş ahlâk ile karşılık bulmaktadır. Ancak bu tabirin doğru kullanım olmadığını savunanlar vardır.

Aydın, laik ahlâk tabirini; laikliğin daha çok din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması anlamında kullanılmasından dolayı doğru bulmamaktadır. Bu sebeple “dünyevî ahlâk” veya “seküler ahlâk” kullanımının daha uygun olduğunu vurgulamıştır. Ancak bir başka ifadesinde ise, genel olarak sekülerleşmeyi, siyaset, kültür, bilim gibi toplumsal hayatın her alanının dini değerlerden bağımsızlaştırılması olarak tanımlamıştır.²⁸⁶ Aydın, laikliğin siyasi bir kavram olarak algılanmasından ötürü böyle bir iddiada bulunmuş olabilir. Fakat genel anlamdaki tanımında da siyaset dâhil her grupta dinden uzaklaşılmasından söz ederek büyük ölçüde bir çelişkiye sebebiyet vermiştir.

²⁸¹ <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 18.05.2022.

²⁸² Aydın, s. 4.

²⁸³ Thomas Woolston, modernizmin 1900’lerde Hristiyanlığı ortadan kaldırarak dine galip geleceğini iddia ederek tartışmayı başlatmıştır, bkz. Semerci, s. 10.

²⁸⁴ Aydın, s. 4.

²⁸⁵ Bünyamin Bezici, Sekülerizm ve Laikliği Demokrasi Bağlamında Tartışmak”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 1/1 (2015), s. 4.

²⁸⁶ Aydın, s. 5.

Laiklik ve sekülerizmi “Çağdaşlaşma” şeklinde ifade eden Berkes, bunun Hristiyan dünyasına ait olduğunu, İslâm’da din ve devlet ilişkisine indirgemenin yanlışlığını belirtmiştir.²⁸⁷ Ayrıca Batı’da evlilik, vergi, eğitim gibi birçok alan kilisenin içindeydi. Oysaki hem Osmanlı’da Şeyhülislamlık hem de T.C. Devleti’nde Diyanet İşleri Başkanlığı devlete bağlı olduğu için Türkiye’de böyle bir yapılanma olmamıştır.²⁸⁸ Nitekim Türk devlet kültüründe; büyük ölçüde din, devlete bağlı bir yapıdadır.

Cumhuriyetle birlikte ahlâk ile dinin arasında ilişki olmadığı daha açık ifade edilmeye başlamasının yanı sıra sosyolog Necmeddin Sadık’ın; ahlâkın temelini din değil, kültür olduğu savı diğerlerinden farklı bir perspektiftir. Her toplumun kendine özel ülküsü bir başka ifadeyle Türk milliyetçiliği tarafından ahlâk ilkelerinin belirlendiğini ifade etmiştir.²⁸⁹

Modern dönemdeki kargaşanın bir “*ahlâk krizi*”nden kaynaklandığını savunan Aliya; din olmadan teorik ahlâkın oluşturulamayacağını ancak ahlâklılığın mümkün olabileceğini savunmuştur.²⁹⁰ Seküler etiğin mümkün olup olmadığını tartışan Aliya, teorik olarak bunun imkânsızlığını; pratikte ise muhtemelliğini kabul etmiştir²⁹¹ ki günlük hayatta da karşılaşılabilecek bir durumdur. Ahlâkın evrenselliğini, ‘Vaz’ Mercii’den bir başka ifadeyle Tanrı’dan aldığını savunan Soyucak, özgür irade sahibi insanın emirleri idrak edip değerlendirdiğini ve tercihte bulunarak karar verdiğini

²⁸⁷ Aktaran Semerci, s. 30.

²⁸⁸ İbrahim Arslanoğlu. Küreselleşme ve Türkiye’de Din ve Siyaset, Ankara: Gazi Kitabevi, 2015, s. 39, <https://ws1.turcademy.com/ww/webviewer.php?doc=75585>, E. T. 21.05.2022.

²⁸⁹ Akt. İlkin Özdikmenli Çelikoğlu, “Pozitivist Cumhuriyet’te Seküler Ahlakın Gelişimi ve Sınırları: Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiyesi ve Üçüncü Cumhuriyet Fransa’sının Karşılaştırmalı İncelemesi”, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2013, s. 276.

²⁹⁰ “... ‘Ahlâklı ateist’ olabilir, ama, ‘ahlâklı ateizm’ olamaz. Dindışı insanın ahlâklı olmasının kaynağı da dindir. Ancak geçmişteki eski bir dindir bu. Ve insanın ondan haberi bile yoktur. Bu din muhit, aile, edebiyat, film ve mimarînin içinden sayısız şekilde tesir icra etmeye ve ışımaya devam etmektedir. Güneşin çoktan battığı yerde de gecenin bütün sıcaklığı yine güneştedir. Ocakta ateşin sönmüş olmasına rağmen oda sıcak olmağa devam eder. Kömürün “bodrumda güneş” olması gibi ahlâk da zeval bulmuş din, dine borçlu olduğumuz dünya vizyonundan ileri gelen davranış tarzıdır. Ancak ve ancak geçmiş asırların manevî mirasının tamamen inha veya bertaraf edilmesi suretiyle bir neslin ateist olarak eğitilmesi için, psikolojik şartlar tahakkuk ettirilebilir. İnsanlık, yirmi bin sene aralıksız dinin tesiri altında yaşamıştır ve dolayısıyla din; ahlâk, kanunlar, anlayış ve hatta lisan dahil olmak üzere, hayatın bütün tezahürlerine girmiş bulunmaktadır...”, Akt. Ovacık, s. 105, 106.

²⁹¹ Akt. Ovacık, s. 108.

belirtmiştir.²⁹² Özetle ahlâk hem evrensel hem de insanların kararına bağlı olduğu için değişebilir nitelikte kabul etmiştir. Pekâlâ günümüzde seküler etik, evrensel olarak kabul edilen etik değer ilkeleridir şeklinde atfedilebilir mi? Bu soruya Küng'ün *global ahlâk* yorumuyla yaklaşmaktadır.

Henüz yeni bir kavram sayılan “küresel ahlâk” kavramı, İngilizce *global ethics*'in Türkçeye çevrilmesiyle karşılık bulmuştur. Küng, global ahlâkı, “*Dogmatik farklılıklarına rağmen bütün dinler tarafından kabul edilen ve inanmayanlarca da desteklenebilecek bağlayıcı değerler, değiştirilemez kriterler ve temel davranışlar üzerinde temel bir uzlaşım*dir.” şeklinde ifade etmiştir. Hoşgörü temeline dayanan bu kavram, dinler arasındaki diyalogu öngörmektedir.²⁹³ Ancak inanmayan insanların değerleri neye göre şekillenir sorusu tartışmaya açıktır.

Evrensel ahlâk ilkelerin mümkün olduğunu savunan Aydın ise; bunun yanında yerel veya dinsel ahlâkın varlığının da sürdürülebileceğini vurgulamaktadır. Zira İslâm ahlâk ilkeleri inanan veya inanmayan herkesi kapsadığı için erdemin; başkası kadar bizzat insanın kendisini, yabancıları olduğu kadar yakınları, fakirleri olduğu kadar zenginleri, kişinin kendi topluluğunu olduğu kadar başka toplulukları da kucaklayan bir nitelik taşımasına bağlamaktadır.²⁹⁴ Hatta İslâm medeniyetinin, seküler ahlâka katkısı olduğunu da savunanlar bulunmaktadır.

Bunlardan birisi Major Arthur Glyn Leonard'dır. O'nun;

“Daha önce hiçbir doğru dürüst bilgiye sahip olmayan Avrupa, bugünkü halini İslam kültür ve medeniyetine borçludur. Bilimsel ve sosyal alanda parlak bir yükselişe erişmiş olan İslam medeniyeti, Orta Çağ'ın feodalizm ve cehalete batmış, tamamen çökmüş olan Avrupa toplumunu sefaletten kurtarmıştır. Müslümanların kurduğu sistemin sağlamlığı, eristikleri sosyal ve entelektüel seviye, yüksek kültür ve medeniyet olmasa idi, şu anda kültür ve medeniyetin zirvesinde olmakla övünen bizler, cehaletin karanlığına batmış duruyor olacaktık. Bir Müslüman için, hakiki bilginin, herhangi bir dini düşünüşten daha önemli olduğunu, Avrupa'da sertlik ve hoşgörüsüzlük hüküm sürerken, Müslümanların engin bir müsamaha anlayışına sahip olduklarını unuttuk mu? Fethettikleri yerlerde şiddet kullanmamaları, eşsiz bir müsamaha ve serbestlik ortamı oluşturmaları, insanlığı yeni şeylere kavuşturmaları, bizim onları davet etmemizle olmadı mı?”

²⁹² Rabia Soyucak, “Ahlâkî Değerlerde Evrensellik ve Değişme Sorunu”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011, s. 219.

²⁹³ Hümeýra Karagözođlu, “Küresel Ahlâk Düşüncesi”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008, s. 7, 9, 117.

²⁹⁴ Aydın, s. 14.

sözlerini aktaran Özaydın, Avrupa'nın üstünlüğünü kültürel değil; denizcilik ve silah sektöründeki avantaja dayandırmıştır. Bununla birlikte Batılı bazı bilim adamlarının seküler medeniyetini, Rönesans ile başlattığını vurgulamış ve bunda İslâm medeniyetinin katkısının yadsınamazlığının altını çizmiştir.²⁹⁵ İslâm medeniyetinin sekülerliğe ve Rönesans'a katkısını, dünyanın önde gelen antropologlarından Goody, "Batı'da Rönesans, Doğu'ya açılma ile gerçekleşti." ifadesiyle destekler niteliktedir.²⁹⁶ Bu sav Rönesans ile sekülerliğin başlamasına yöneliktir.

Unutulmamalıdır ki gerek sekülerizmin gerekse laikliğin tartışılmaya başlanması; kilisenin siyasallaşarak devletin dine sirayet etmesiyle olmuştur.²⁹⁷ Nasıl ki ahlâk ve etik kavramları doğrudan etimolojik bakımdan birbirini karşılamazken; anlam itibarıyla eş değer kabul edilip "yönetim ahlâkı, idari etiğe²⁹⁸" karşılık geliyorsa laikleşmiş ahlâk da kamudaki etik anlamında kullanılabilir. Nitekim seküler, tanım itibarıyla her alanda dinden bağımsız olmayı gerektirirken; devletin din karşısında tarafsız olması anlamındaki hoşgörü temelli laikliğin ahlâk ile kullanımı yanlış olmayacaktır. Ancak kaynakları bakımından değerlendirildiğinde Türk devlet yönetim kültüründe İslâm'ın etkisi apaçık ortadır. Bu tesir, devleti, dini otorite yönetiyor demek değildir. Ayrıca din, devlete bağlıdır. Bu yüzden laikleşmiş ahlâk daha yerinde bir ifadedir.

²⁹⁵ Arif Özaydın, İslam Medeniyetinin Seküler Medeniyete Katkıları, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/1 (2019), s. 144-145.

²⁹⁶ Jack Goody, *Tarih Hırsızlığı*, çev., Gül Çağalı Güven, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 154.

²⁹⁷ Semerci, s. 29.

²⁹⁸ Raci Kılavuz, "Yönetimsel Etik ve Halkın Yönetimsel Etik Oluşumuna Etkileri", *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26/2 (2002), s. 258.

2. XVIII. YÜZYILDA OSMANLI'DAKİ SİYASETNÂMELERDE YÖNETİM AHLÂKI VE ETİK DEĞER

Yönetimde ahlâk denildiğinde tarihsel olarak akla ilk siyasetnameler gelmektedir ki sayıca da çokturlar. Ancak her biri yazıldığı döneme göre, şekil ve üslubu bakımından farklılık gösterebilmektedir. XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar bu eserleri genelde yüksek mevkidekiler kaleme almışlar ve klasik dönemdekiler(XV. ve XVI. yüzyıl) gibi olayların teorigine değil pratiğine yönelerek tecrübelerini aktarmışlardır.²⁹⁹ Çalışma konusunu ilgilendirdiği için siyasetname kavramı açıklandıktan sonra kaynaklarına, tarihsel gelişimine değinilip XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti'ne yansımalarına yer verilmiştir. Akabinde Beş Tarz-1 Siyaset ve Kitab-1 Güldeste siyasetnameleri ele alınmıştır.

2.1. Siyasetnâme Kavramı

Arapça siyaset, insan topluluklarını yönetme, devlet işlerini yürütme sanatı, politika anlamına gelirken; Farsça nâme, mektup, yazı manasındadır.³⁰⁰ Kısacası siyasetname, Arapça ve Farsça sözcüklerin terkididir. Siyasetnamenin anlamı zamanla genişleyerek; devlet yönetiminin adaletli olması gerektiğini tavsiye eden; siyasî, ahlâkî ve dinî nitelikli, ibadet, ahlâk, âdâb-ı muâşerete uygun davranmaları gerektiğini içeren eserlere dönüşmüştür.³⁰¹ Özetle bu tür yapıtlar, genellikle İslâm'a uygun görgü kuralları çerçevesinde yöneticilerin ve memurların kılavuzudur. Türk yönetiminde, ahlâkın siyasetnamelerdeki yeri, çoğunlukla İslâm dinindeki ahlâk düşüncesi ve yaklaşımının yansımaları ile olmuştur.

²⁹⁹ Orhan M. Çolak. İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnameler Bibliyografyası, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1/2 (2003), s. 343, 344.

³⁰⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr/siyasetname#2-osmanli-donemi>, E. T. 26.02.2021.

³⁰¹ Bulut, s. 20.

*Adab-ı muâşeret, “İyi tutum ve davranışlarla bunları kazandıran bilgi için kullanılan edebî çoğulu âdâb ile “barış içinde yaşama, birbiriyle uzlaşma” anlamındaki muâşereden (muâşeret) gelen âdâb-ı muâşeret (âdâbü'l-muâşere) genellikle bireylerin ve toplum kesimlerinin birbirine karşı olan sevgi ve dostluk duygularını güçlendirici medenî ve ahlâkî davranışları, nezaket ve görgü kurallarını”, ifade etmektedir, <https://islamansiklopedisi.org.tr/adab-i-muaseret>, Erişim Tarihi: 26.02.2021.

Toplumsal bir varlık olan insanların hayatlarının zorunluluğu olan devlet, birlikte yaşamanın sıkıntılarını gidermek ve düzene koymakla yükümlüdür. Devleti yönetenleri muhatap gören siyasetnameler hem siyaset hem de ahlâki ilkeler bütünüdür.³⁰² Ancak genelde bir dinin ve inancın rengini taşıyan siyasetnameler sadece din ve ahlâk kitabı değil aynı zamanda başarılı hükümet etme sanatını öğretme gayesidir.³⁰³ Bu amacın muhteviyatı, zulmü engelleyerek adil bir düzen sağlamaktır.

İyi bir yönetimin kılavuzu olan siyasetnameler genellikle devlet yönetimini ele alıp devleti yönetenlere idare sanatı hakkında tavsiyelerde bulunmayı amaçlamaktadır.³⁰⁴ Zira siyasetnamelerde genelde iyi yönetim için bilhassa ve ekseri zikredilen önemli üç nasihâtin özeti; adalet, istişare ve liyakattir.³⁰⁵ Türk devlet geleneğindeki istişareyi, Batı 1789 Fransız İhtilali'nden sonra kabul etmiştir. ABD ise XVIII. yüzyılın ikinci yarısında idrak edebilmiştir. Şûra esasına dayanan hukuklar da XIX. yüzyılda İslâm'dan yararlanılarak çıkarılmıştır. Ancak İslâm ülkelerinde VII. yüzyıldan beri uygulanmaktadır.³⁰⁶ Özetle iyi bir yönetim için gerekli olan istişare kültürü, yüzyıllardır Türk devlet geleneğinde mevcuttur.

İyi yönetim rehberi niteliğindeki bu eserler, devlet başkanları için yazılmışsa; “Nasihatü'l-Mülûk, Âdâbü'l-Mülûk, Tuhfetü'l-Mülûk, Ahlâku'l-Mülûk, Enîsü'l-Mülûk”, vezir, emîr veya diğer devlet adamlarına yönelikse; “Nasihatü'l-Vüzerâ, Tuhfetü'l-Vüzerâ, Mir'âtü'l-Vüzerâ” gibi isimler verilmiştir. Mülûk; melik, hükümdar anlamına gelmektedir.³⁰⁷ Böylece eser adlarından hareketle, vezire mi, hükümdara mı yazıldığı büyük ölçüde ayırt edilebilmektedir.

³⁰² Ömer Dinçer. *Siyasetnâmeleri Yeniden Okumak (Bir Yönetim Bilimci Gözüyle Geleneksel Siyasi Düşünce)*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2018, s. 19.

³⁰³ Dinçer, “*Siyasetnâmeleri Yeniden Okumak*”, s. 33.

³⁰⁴ Ahmet Uğur. *Osmanlı Siyâset-Nâmeleri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2001, s. 4.

³⁰⁵ Murat Önder ve Züleyha Memiş, “Abdusselam El-Amasi'nin Siyasetnamesi: Tuhfetü'l Umera ve Minhatü'l Vüzera/Siyaset ve Yönetim Ahlakı” (Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu, Amasya Üniversitesi, 21-23 Nisan 2017, Bildiriler Kitabı II, s. 254).

³⁰⁶ Erdem, *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, s. 268-269.

³⁰⁷ <https://islamansiklopedisi.org.tr/siyasetname#1>, E. T. 26.02.2021.

* Ancak bazen bu isimlerin konu ile ilgisi bulunmamaktadır. Örneğin, Ahmet'in isteğiyle yazılan Umdetü'l- Mülûk adı altında eserin Türkçeye çevrilen Tuhfetü'l-Mülûk ve's-selâtin'in konusu baytarlık,

Devlet başkanlarına veya devlet adamlarına yönelik kaleme alınan siyasetnameler incelediğinde döneminin toplumsal yaşantısı, ekonomik ve askerî kurumları, gelenek ve görenekleri hakkında bilgi edinmek büyük ölçüde mümkündür.³⁰⁸ Siyasetnamelerin genelde amacı, kamu ile vatandaş arasındaki dengeyi sağlamaktır. Bunun adil bir yönetimle, intibak içinde sağlanması gerektiğini ve yollarını tavsiye edip refah içinde yaşamının nasıl olacağını göstermeyi hedefler. Kısacası siyasetname, yönetim ahlâkının rehberidir.

2.1.1. Siyasetnamelerin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Kaynakları

Siyasetname geleneğinin ne zaman başladığı tam bilinmemekle beraber VIII. yüzyılda başladığı genel kabul görmüştür. İlk örnekleri, İbn'ül Mukaffa'nın (720 yılı) "Er-Risaletü's-Sahabe'si (İslâm Siyaset Üslup'u)" ile Abdülhamid el-Katib'in (750) "Doğu'nun Hükümdarı" eserleridir.³⁰⁹ Türk devlet yönetimi geleneğindeki ilk siyasetname örneği ise, VIII. yüzyıl Orhun Yazıtları olarak kabul edilmektedir. Türk devlet geleneğinde siyasetnamelerin kaleme alınması ve muhteviyatında meşverete verilen önem, istişare kültürünün varlığını da göstermektedir. Siyasetnameler gerek İslâmiyet'ten önce gerekse İslâmiyet'ten sonra yöneticilere yol göstermek amacıyla farklı mütefekkirler ve devlet adamları tarafından yazılmaya devam etmiştir.³¹⁰ İslâm imparatorluğunun yönetimi, vahyedilmiş kanuna dayanan halifeliktir. VIII. yüzyıl ortalarından sonra bu sistem çöküşe geçerek yerini dünyevi güçlere bırakmaya başlamıştır.³¹¹ Zaten İslâm devletlerinde siyaset münakaşaları, halifeliğin ortaya çıkışıyla başlamıştır. Müslümanlar, Suriye, Irak, İran, Mısır'ı fethettiklerinde Mezopotamya, Asur, Babil, Fars ve Yunan gibi eski kültürlerin de önemli merkezlerini

binicilik ve avcılıktır. Bkz. Agah Sırrı Levend Siyaset-nameler, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten Dergisi*, C. 10 (1962), s. 171.

³⁰⁸ Levend, Siyaset-nameler, s. 168.

³⁰⁹ Kadir Canatan. *İslam Siyaset Düşüncesi ve Siyasetname Geleneği*, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014, s. 8.

³¹⁰ Ali Yıldırım, "Türk Yönetim Geleneğinde Siyasetnameler: Nizamü'l-Mülk'ün Siyasetname Eserinin Yöneten-Yönetilen İlişkileri Çerçevesinde İncelenmesi", YL Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, 2018, s. 86.

³¹¹ Pal Fodor. 15-17. Yüzyıl Osmanlı Hükümdar Aynalarında Devlet ve Toplum (Çev. Erdal Çoban), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 14/1 (1999), s. 282.

ele geçirerek tercüme yoluyla ilk ilmi ve kültürel teması yaşamıştır.³¹² Özetle farklı kültür merkezlerine hâkim olmaya başlanıldığında sosyal, kültürel, edebi gibi alanlarda etkileşim olmuştur. Bu etkileşimin bıraktığı izler, siyasetnamelerin klasik kaynaklarıdır.³¹³

Özellikle Sâsânîler zamanında felsefe, ilim ve ahlâki konuları içeren edebi eserler yaygınlaşmıştır.³¹⁴ Çünkü Abbasiler, Sâsânî topraklarında kurulmuş ve yöneticiler İran'ın siyasi mirasına yönelmişlerdir.³¹⁵ Akabinde de yazılan siyasetnamelerde; Pers, Bizans, Hint, Yunan, Çin gibi yerlerin eserleri etkili olmuştur. Siyasetname çevirilerinin hız kazandığı Abbasiler döneminde, aydın kesim Fars kökenli kişilerden oluştuğu için Doğu siyasetnamelerinde daha çok Fars kültürünün etkileri bulunmaktadır.³¹⁶ Elbette yönetim ahlâkının kılavuzu sayılabilecek değere sahip siyasetnameler sadece Doğu'daki eserler değildir.

Batı yönetim düşüncesinde bu tür eserler “hükümdar aynası” olarak adlandırılmaktadır. Batı'da yöneticiye nasihâtler veren eserlerin kökeni tam bilinmemekle birlikte Antik Yunan'a kadar dayandırılmakta olup Doğu'da ve Batı'da en çok kullanılan yapıt da Aristoteles'in “İskender'e Öğütler”idir.³¹⁷ Doğu

³¹² Hasan Hüseyin Adalıoğlu. Siyasetnameler'in Klasik Kaynakları, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2 (2004), s. 3-4.

³¹³ Fars, Hint ve Yunan kültürleri siyasetnamelerin klasik kaynaklarıdır. Özellikle Hint-İran yönetim geleneği ve siyasi ahlâki, İslam yönetim sisteminde ve bazı kurumlarında devam etmiştir. örneğin Mezalim Divanı'nın İran devlet geleneğinden geldiği literatürde kabul görmüştür. Bunların yanı sıra Uzak Doğu Çin kültürü de bu klasik kaynaklara eklenebilir. Zira Müslüman bilginlerce İslami anlayışla sentezlenip siyasetnamelere sirayet ettiği görülmektedir.(Bkz. Adalıoğlu, s. 14, 17.) Somut örneği de Turtuşî'nin *Sirâcü'l-mülûk* eserinde, “Çin'e kadar giden Ebu'l-Abbas el-Hicâzî “Çinli kralların siyasete dâir kuralları” bâbında bana şunları söylemişti, “Kralın oturduğu evde demir bir tokmak var. Bu tokmağın ucundaki bir zincir evi aşılıyor, yolun kıyısındaki sekreterlere ve muhafızlara uzanıyor. Zulme uğramış şikâyetçi biri geldiğinde bu zincirin ucundan tutuyor, sallıyor, böylece tokmak gonga vuruyor ve kral sesi duyunca mazlumun huzura girmesini emrediyor. Bu zinciri kim sallamışsa oradaki koruyucular adama refakat edip içeri alıyorlar.” sözlerini Çinli kralların siyasete dâir kuralları bölümünde ifade etmesidir, bkz. Muhammed B. Turtuşî. *Sirâcu'l-Mülûk - Siyaset Ahlâkı ve İlkelerine Dair*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2008, s. 140.

³¹⁴ Dinçer, *Siyasetnameleri Yeniden Okumak (Bir Yönetim Bilimci Gözüyle Geleneksel Siyasi Düşünce)*, s. 138.

³¹⁵ Adalıoğlu s. 4.

³¹⁶ Hüseyin Bircan, “Doğu Siyasetname Geleneğinde İdeal Hükümdar Düşüncesi ‘Yönetenlerin Yönetimi’ Örneği”, YL Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2019, s. 7, 11.

³¹⁷ Aksoy, s. 120.

siyasetnamelerinde Batı'nın etkisi çok büyüktür lakin bu etki her alanda tesir etmemiştir. Müslümanların ahlâki değerlerinin temeli çoğu kaynakta direkt Kuran-ı Kerim iken³¹⁸ Batı kültüründe, dinden bağımsız bir şekilde dünya hayatına odaklanılarak, gücün amaç ve yapısı, yöneticilere karşı tutum ve davranış ilkelerine dayanmaktadır.³¹⁹ Elbette siyasetnamelerde başarılı bir yöneticiden bahsedilirken sadece dini kaynak kaygısı bulunmamaktadır. Müslüman olmayan bir yönetici de olumlu bir şekilde eserlerde yer alabilmektedir.³²⁰ Örneğin Defterdar Sarı Mehmet Paşa “vezirin; tedbirli, isabetli karar alabilen, hazineyi gözetten, dindar, Aristo gibi akıllı ve zeki, halkını koruyan kollayan niteliklerde seçilmesi gerektiğini³²¹” ifade etmiştir. XVIII. yüzyılda rasyonel davranabilen bir idareci için Aristo model olarak sunulmuştur. Bunun daha eski örneği ise VI. yüzyıldadır.

Adaletiyle ve yönetim ahlâkıyla örnek gösterilen Hz. Ömer de kamu yararını ön plana çıkararak dini hükümlerin insana yönelik olduğunu, insana verdiği değeri de

“İnsanın ağzının laf yapmasına aldırmanın. Kim emaneti koruyor ve insanların namusuna saygı gösteriyorsa ona değer verin, işte insan O'dur. Kişinin namaz ve orucuna değil, onun aklına ve sadakatine bakın. Ben imanını ortaya koyan müminden ve küfrünü ortaya koyan kâfirden korkmam. Lakin imana bürünmüş münafıktan ve onun başkası adına çalışmasından korkarım.”

sözleriyle dile getirmiş ve o dönemde gerekirse bu dini hükümlerin uygulanmayacağını ifade etmiştir. Bu açıklamasını fiiliyatta da göstererek kıtlık yıllarında halkın açlıktan hırsızlık yapabileceğini düşünüp bu suça verilen el kesme cezasını kaldırmış ve piyasayı düzenlemiştir.³²² Hz. Ömer'in sözlerinden de anlaşılacağı üzere dindar olmak, en iyi yönetim için tek başına yeterli olmamakla birlikte yaklaşık VI. yüzyılda bile rasyonel bir yönetim anlayışı bulunmaktadır. Yöneticilere, sadece din üzerinden bakılması ahlâki yozlaşmaya da yol açmaktadır.

³¹⁸ Bircan, s. 8.

³¹⁹ Mehmet Ünal ve Mehmet Uysal. Doğu ve Batı Kültürlerinde Siyasetname Geleneği: Yusuf Has Hacip'in Kutadgu Bilig ve Machiavelli'nin II Principe Örneği, *Tarih Okulu Dergisi*, 11/35 (2018), s. 254.

³²⁰ Murat Akçakaya. *Türk İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2018, s. 549, <https://ws1.turcademy.com/ww/webviewer.php?doc=75335>, E. T. 15.10.2021.

³²¹ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 19.

³²² Murat Akarsu. Hz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler, *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/4 (2018), s. 72.

Gerek Doğu'da gerekse Batı'da kaleme alınan siyasetnameler birbirlerini ve İslâm filozoflarını tesiri altına almış ve bu iki coğrafyada yazılan birçok eser,³²³ çeviri kurumlarından biri olan Beytü'l Hikme'de Arapça'ya çevrilmiştir.³²⁴ Tercüme eserler, telif eserlerin oluşmasında oldukça önemlidir. Çünkü hiçbir şey yoktan var olmaz, mevcuttakilerin etkisiyle üstüne eklenerek hatta daha da geliştirilerek zamanla özgünleşen telif eserler oluşmaya başlar.

Osmanlı'da da siyasetname geleneği tercüme eserlerle başlamış olup telif eserlerle devam etmiştir. İlk dönem Osmanlı siyasetnamelerine, “Şeyhoğlu'nun “Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulema'sı (XIV. yüzyıl), Ankaravi'nin Enisü'l-Celis'i (XVI. yüzyıl), Hacıoğlu Hüsameddin'in Miftahü'l-adl'i (XVI.), Şeyh İbn İsa'nın “Rumûzü'l Kunûs'ü (XVI. yüzyıl)” gibi örnekler verilmektedir.³²⁵ Nitekim Osmanlı'da telif eserler XIV. yüzyılda başlamıştır.

2.1.2. Siyasetnamelerin Sınıflandırılması

Osmanlı siyasetnameleri kendi içlerinde; siyasetname, nasihâtname ve islahatnâme şeklinde ayrılmaktadır. Bunlardan ilk ikisi; padişah, vezir, hazine, ordu ve halka yönelik ahlâki normları işlemektedir. Islahatnâmede temel mesele erkân-ı erbaa ve daire-i adliyyedir.³²⁶ Osmanlı siyasetnameleri farklı özelliklerine göre temelde dörde ayrılmaktadır.

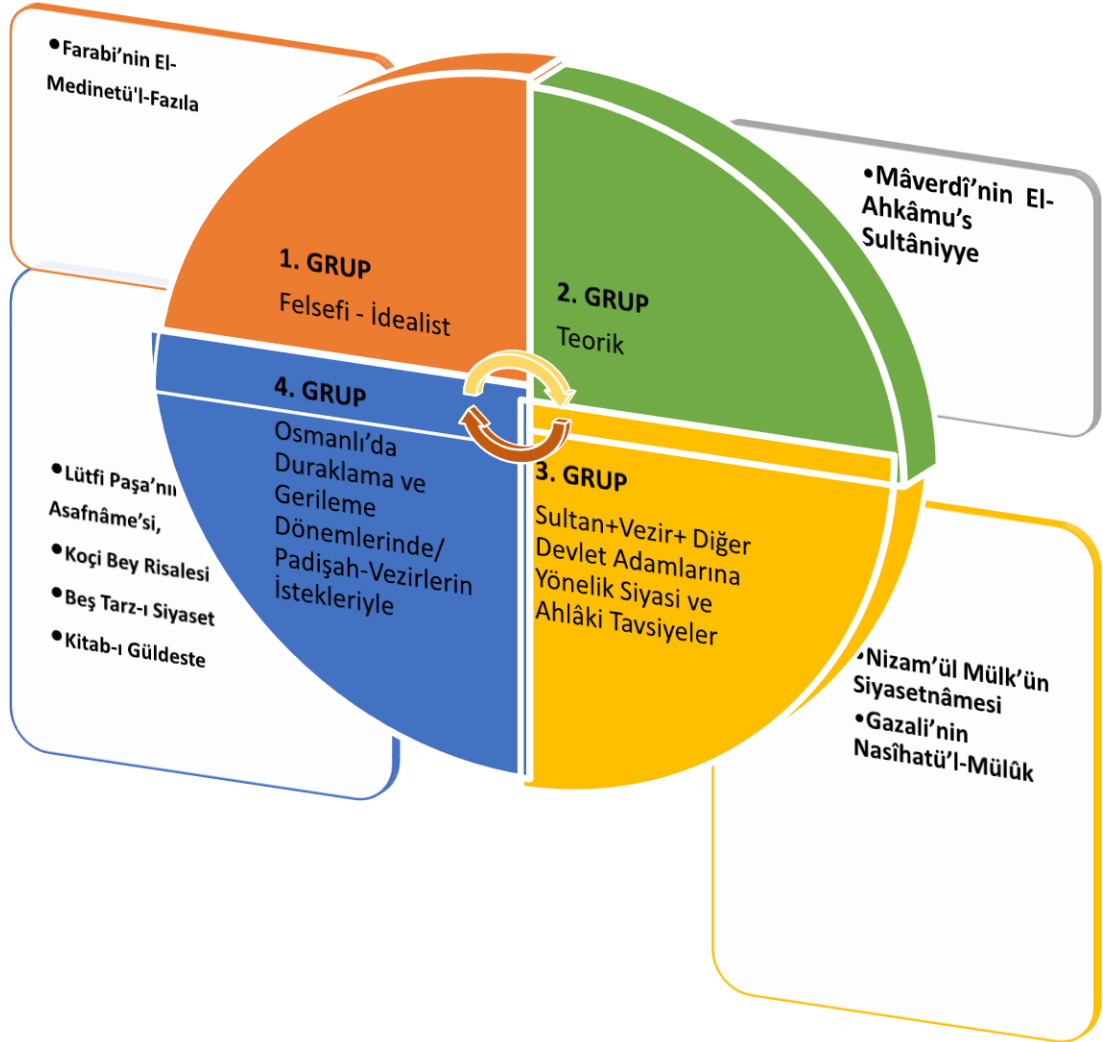
³²³ Çolak, s. 341.

³²⁴ *Beytü'l Hikme yani “Hikmet Evi”, merkezi Bağdat'ta bulunan fethedilen yerlerden getirilen bilimsel eserleri Arapça'ya çevirmiş bir kurum olmakla birlikte; burada çok sayıda dinden ve kültürden insan eğitim almış ve eğitim vermiştir. Kurumsal olarak temelinin Halife Mansur (724-775) döneminde atıldığı, Halife Memun (786-813) döneminde ise yükselişi kabul edilmektedir. Bkz. Bircan, 2019, s. 9.

³²⁵ Abdullah Kara, “17. Yüzyıl Siyasetnamelerinin Temel Meseleleri: Hâbnâme Üzerinde Bir Değerlendirme”, YL Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2018, s. 28.

³²⁶ Kara, s. 24.

*Erkân-ı erbaa, asker, ulema, tüccar ve reayadır (çiftçi), bkz. Uğur, *Osmanlı Siyâset-Nâmeleri*, s. 115.

Kaynak: Kara, 17. Yüzyıl Siyasetnamelerinin Temel Meseleleri: *Hâbnâme Üzerinde Bir Değerlendirme*, s. 10, 11.

Şekil 3: Osmanlı Siyasetnamelerinin Sınıflandırılması

Şekil 3'e göre, siyasetnameler, belirgin özelliklerine göre tasniflendiğinde ilk sırada Farabi'nin *El-Medinetü'l-Fazıla'sı*³²⁷ gibi devletin yönetimini felsefi ve

³²⁷ Antik Yunan ile İslam'ı uzlaştırmaya çalışan Orta Çağ'ın Müslüman Türk filozofu Ebu Nasr El Farabi, "İdeal Şehir" eserinde; bir devlette özellikle liyakat, erdem ve etik kuralların hâkim olması gerektiğini

idealist açıdan değerlendiren eserler bulunmaktadır. İkincisi, Mâverdî'nin El-Ahkâmü's Sultâniyye'sinde³²⁸ olduğu gibi siyaset ve devlet yönetiminin konusunu teorik olarak inceleyen İslâm'ın görüşünü kamu hukukuyla ele alanlardır. Üçüncüsü, dönemin sultan, vezir ve diğer devlet adamlarına siyaset yapma hakkında yol gösteren, yönetimle ilgili sorunları gidermek için siyasi ve ahlâki nasihâtler veren Nizam'ül Mülk'ün Siyasetnamesi (XI. yüzyıl)³²⁹, Gazali'nin Nasîhatü'l-Mülûk'u (XII. yüzyıl)³³⁰ gibi siyasetnamelerdir. Son olarak da Lütî Paşa'nın Asafnâme'si (XVI. yüzyıl)³³¹, Koçi Bey Risalesi³³² (XVII. yüzyıl), Pirîzâde Mehmet Sahib Efendi'nin Beş Tarz-ı Siyaset'i,

vurgulayarak devlet başkanının başat niteliğinin hikmet (ölçülü olmak) olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Bulut, s. 143, 148, 151.

³²⁸ Mâverdî, kamu görevlilerinde özellikle ahlâk, yeterlilik ve kararlılık niteliklerinin aranması gerektiğini vurgulayarak barış ve kargaşa dönemlerindeki iyi yönetimi ayırarak çözümler getirmiştir. Bkz. akt. Aksoy, s. 128, 129.

Mâverdî kaos durumlarında devlet yöneticilerinin kamu düzeni için istişareye başvurmadan kararlar alabileceğini ifade etmiş ki bu da günümüz olağanüstü hâl uygulamasına benzemektedir. Bkz. Bulut, s. 19.

Eserinde dikkat çeken bir diğer konu da hiyerarşi içinde bulunan yöneticilerin görevleri itibarıyla hukuka veya prosedüre uygun şekilde aldıkları kararlarında, üslerin hatta halifenin müdahil olmaması gerektiği kanısındır. Bkz. Akçakaya, s. 555.

³²⁹ Selçuklu Devleti'nin vezirlerinden olan Nizamülmülk, liyakat esasını, hisbe teşkilatını (terziyi denetleyen zabıta), padişahın adaletini tesis edecek olan kadıların atanmasını tavsiye ederek kamu görevlilerinin görev yerleri konusunda da iki yılda bir değiştirilmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur. Bkz. Mehmet Harmanlı, "İslam Felsefesinde Siyaset Teorisi", YL Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1999, s. 52.

³³⁰ Nizamülmülk'ün ilim ve fıkıh danışmanı, Nizamiye medresesinde baş müderrislik unvanı kazanmış olan Gazali, yöneticilere, devlet adamlarına ve aile büyüklerine hitaben eserini kaleme almış olup tüm insanlığa yönelik kapsamlı bir siyasetnamedir. Ayrıca Nizamülmülk'ün eseri gibi Nasîhatü'l-Mülûk de birçok dile çevrilerek farklı medeniyetlere aktarılmıştır. Bkz. Yıldırım, "Türk Yönetim Geleneğinde Siyasetnameler: Nizamü'l-Mülk'ün Siyasetname Eserinin Yöneten-Yönetilen İlişkileri Çerçevesinde İncelenmesi", s. 50.

³³¹ Kanuni Sultan Süleyman'ın veziriazamlığını yapmış olan Lütî Paşa'nın kaleme aldığı Asafnâme, Türk İslam medeniyetinin önemli telif eserlerinden olup Osmanlı toplumu hakkında detaylı bilgi vermesinin yanında devlet başkanı ile halk arasındaki ilişkiyi, vezirliği, tüccar ve reayanın sorumlulukları gibi konuları işlemiştir. Önceki siyasetnamelere nazaran nasihâtleri, teorik değil, pratiktir. Bkz. Yıldırım, "Türk Yönetim Geleneğinde Siyasetnameler: Nizamü'l-Mülk'ün Siyasetname Eserinin Yöneten-Yönetilen İlişkileri Çerçevesinde İncelenmesi", s. 55.

³³² Devlet yönetiminde gördüğü hataları ve bunların nasıl düzeltileceğini gösteren raporu Koçi Bey, Sultan IV. Murat ve Sultan İbrahim'e sunmuştur. XVII. yüzyıla kadar Osmanlı'da rapor sunma geleneği bulunmadığından ilk rapor olarak nitelendirilmektedir. Bugünkü kamu yönetiminde yaşanan sorunlara da büyük ölçüde yardımcıdır. Örneğin, ordudaki sıkıntının; askerlerin niceliğine değil, niteliğine bakarak giderileceğini belirtip günümüzdeki soruna da çözüm sunmaktadır. Bkz. İhsan Cora. Yönetim ve Organizasyon Bilimi Açısından Koçi Bey Risalelerinin Analizi: Tarihsel Bir Araştırma, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/29 (2016/2), s. 223, 232.

Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın Nesâyhü'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâ'sı örneklerinden hareketle Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme dönemlerinde, ekseriyetle padişahın veya vezirlerin istekleriyle yazılan, bu kişilere devletin ve yönetimin gidişatı hakkında bilgiler ve nasihâtler sunan eserlerdir.

2.1.3. Siyasetnamelerin Pratikte İşlevi/Uygulamada Etkisi

Yönetim ahlâkının kılavuzu niteliğindeki siyasetnameler, genellikle padişahlara sunulmuştur. Siyasetnameler toplumsal ahlâk tavsiyeleri içermesi yanı sıra siyasi, idari vb. politikaların belirlenmesinde de gerek devlet başkanları gerekse kamu yöneticileri tarafından yararlanılmıştır.³³³ Bu açıdan bakıldığında siyasetnameler, iyi bir yönetimin veya etik idarenin kılavuzu olduğu göstergesidir.

Çoğunlukla idari, içtimaî, askerî ve mali konuları içeren XVIII. yüzyıl siyasetnameleri, padişahların iktidar dönemleriyle sınırlı kaldığı için uygulamada çok da etkili olamamıştır.³³⁴ Çalışma konusunu ilgilendiren Beş Tarz-1 Siyaset eserinin yalnızca bir nüshasının bulunması da büyük ölçüde bunun ispatıdır. Ancak önceki yüzyıllara bakıldığında devletin başat kaynağı olarak görünen siyasetname yok değildir. Bunlardan birisi Nizamülmülk'ün Siyasetname'sidir.

Selçuklu veziri Nizamülmülk, Sâmânî ve Gazneli devlet teşkilatından esinlenerek saray teşkilatı ile büyük divanın kurulmasına vesile olmuştur.³³⁵ Bizans toplum sistemine de uzak olmayan Selçuklu; İran, Mezopotamya ve Küçük Asya'nın

Liyakat, rüşvet, astları motivasyonun önemini ifade etmesinin yanı sıra O'na göre devletin devamlılığını adalet değil, ilim sağlamaktadır (Akt. Dinçer, "Siyasetnameleri Yeniden Okumak", s. 287).

Koçi Bey Risalesi'nin; merkezi devlet anlayışına sahip olduğu ileri sürülen Osmanlı'nın aslında kuruluşundan beri ademi merkezîyetçi olduğu bir başka ifadeyle padişahların tek başlarına karar almayıp astlarına yetki devrettiğini ileri sürmesi diğer siyasetnamelerden de farklıdır. Bkz. Ömer Dinçer. Çağdaş Düşünce Sistemi Açısından Koçi Bey Risaleleri, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7/1-2 (1990), s. 359.

³³³ Yıldırım, "Türk Yönetim Geleneğinde Siyasetnameler: Nizamü'l-Mülk'ün Siyasetname Eserinin Yöneten-Yönetilen İlişkileri Çerçevesinde İncelenmesi", s. 86.

³³⁴ Ali Fuat Gökçe. Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi, *Yasama Dergisi*, S. 14 (2010), s. 75.

³³⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizamulmulk>, E. T. 16.11.2022.

askeri örgütünü güncelleyerek gerek askeri ikta sistemini gerekse idaresini sağlam temeller üstüne kurup gücüne güç katmıştır. Nizamülmük'ün Siyasetname'si bunun tanığı olup eser Ortadoğu devletlerinin anayasası niteliğindedir.³³⁶ Dönemin hükümdarı Melikşah'ın, geçmiş hükümdarların idareyle ilgili neler yaptıklarını, kendi zamanındaki iyi gitmeyen şeyleri öğrenmek istemesi üzerine kaleme alınan bu eseri rehber edinmiştir.³³⁷ Dolayısıyla eserin, bizzat padişah tarafından istenmiş olması, büyük ölçüde uygulamadaki etkinliğini sağlamıştır. Benzer bir durum Koçi Bey Risalesi'nde de görülmektedir.

Devlet yönetiminde gördüğü hataları ve bunların nasıl düzeltileceğini gösteren raporu Koçi Bey, Sultan IV. Murat'a (1631) ve Sultan İbrahim'e (1640) sunmuştur.³³⁸ Uygulamalı siyaset düşüncesinin örneklerinden sayılan bu Risale, adil yönetimin bozulmasının neden olduğu sıkıntıları ifade edip çözüm önerileri sunmuştur.³³⁹ Örneğin, kapıkulu süvarilerinin reayadan topladığı âvarız vergilerinin halka zulmederek toplandığını, defterlerin devlet vükelasından zorla alındığını belirtmiştir.³⁴⁰ Bu rapor sunulduktan sonra IV. Murat 1632'de, sipahilerin elinden mevzubahis defterleri alıp bu yolsuzluğu sonlandırarak en mühim reformlarından birisini gerçekleştirmiştir.³⁴¹ Eserin uygulamadaki etkisini gösteren bir başka örnek ise, müellifin rapordaki veziriazamlık üzerine yazdıklarıdır. Zira veziriazamlığın çok mühim bir makam olduğunu, gerekmedikçe azledilmemesini ve yıllarca makamda kalınabileceğini de vurgulayan

³³⁶ İlber Ortaylı. *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2008, s. 98.

³³⁷ A. Azmi Bilgin. XV. Yüzyıla Kadar Yazılan Siyasetnamelerin Türk Kültüründeki Yeri ve Enîsü'l-Celis, *Tarih Dergisi*, S. 44 (2006), s. 42.

³³⁸ Cora, s. 223.

* XVII. yüzyıla kadar siyasetnamelerde padişahları eleştirene denk gelinmemişken Koçi Bey, sertliğiyle bilinen IV. Murat'a "Açıkkası imparatorluğun başı, otoritenin sahibi bozulmuştu. (Risale, s. VII.)" gibi eleştiriler sunup cesaretini ve idari bilgisini göstermiştir. Bkz. Ömer Dinçer. Çağdaş Yönetim Düşüncesi Açısından Koçi Bey, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, VII/1-2 (1990), s. 352.

³³⁹ Yaşar Uzun. Koçi Bey Risaleleri'nde Etik Yönetimin İzlerini Bulmak, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9 (2021), s. 6, 28.

³⁴⁰ Koçi Bey Risalesi, Çev. Zuhuri Danışman, Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi, s. 46. https://www.academia.edu/33041182/Kocibey_risalesi_pdf, E. T. 11.11.2022.

³⁴¹ Halil İnalçık. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III-Köprülüler Devri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s.152.

Koçi Bey, döneminin veziriazamı Mehmet Paşa için, on beş yıl boyunca tek başına parlak fikirleriyle işini layıkıyla yapmasından söz etmiştir.³⁴² Osmanlı'nın sıkıntılı dönemlerinde sadrazamlık görevini yerine getirmiş, akıllı, tedbirli, ağırbaşlı Gürcü Mehmet Paşa,³⁴³ zorbalardan öldürülmüştür. Veziriazamlığının önünü açmak için kapıkulu zorbalarıyla iş birliği yapan Topal Recep Paşa, asilerin Gürcü Mehmet Paşa'yı katletmesine izin vermiştir.³⁴⁴ IV. Murat'ın, isyancıların ve zorbalardan başı olan Topal Recep Paşa'yı, rapor sunulduktan sonra idam ettirmesi eserin etkisini göstermektedir.³⁴⁵ Nitekim bu eser de devlet başkanına sunulmuştur. Görüldüğü üzere, eserlerin yazılmasının padişah tarafından istenmesi veya ona sunulması ile uygulamaya etkisi arasında büyük ölçüde bir bağ bulunmaktadır. Ancak siyasetnamelerin, devlet yöneticileri üzerindeki etkisini anlayabilmek için dönemin olayları açısından da değerlendirilmesi gerektiği yadsınamaz.

Eserlerin uygulamadaki işlevinin yanı sıra bir de tesirleri söz konusudur. Bir başka ifadeyle müelliflere kaynaklık edip etmediği ölçütüyle de değerlendirmek mümkündür.³⁴⁶ Örneğin Abdurrahman Şeref Bey mülkiye ve idadideki öğrencileri için yazdığı ders kitabı niteliğindeki "İlmü'l Ahlâk" eserinde Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlâk-ı Alâ-i'î'sinden yararlanmıştı.³⁴⁷ Yine Lütfi Paşa'nın Asafname'si daha sonra yazılan siyasetnamelere kaynaklık etmiştir.³⁴⁸ Özetle, XVIII. yüzyıla kadar siyasetnamelerin uygulamada etkisi aşikârdır. Ancak bu eserlerin XVIII. yüzyılda

³⁴² Koçi Bey Risalesi, s. 6.

³⁴³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-pasa-gurcu--hadim>, E. T. 14.11.2022.

³⁴⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/receb-pasa-topal>, E. T. 14.11.2022.

³⁴⁵ Gökçe, "Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi", s. 66.

³⁴⁶ Osman Bayraktar ve V. Lale Tüzüner. 16. ve 17. Yüzyıl Türkçe Siyasetnâmelerinde Ortak Temalar ve Siyasetnâmelerin İşlevi, *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 4/Özel Sayı (2021), s. 80.

³⁴⁷ Ayşe Sıdika Oktay, "Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâ-i'î", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1998, s. 54.

*Abdurrahman Şeref Bey, Osmanlı'nın son dönem vakânüvisi olmakla birlikte devlet ve fikir adamlarındandır, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdurrahman-seref>, E. T. 24.11.2022. Ayrıca eğitimci, milletvekili ve Tarih-i Osmanî Encümeni Reisliği görevlerinden ötürü XIV. yüzyıl için oldukça önemli bir şahsiyettir. Bkz. Sadettin Gürman. Osmanlı Devletinin Son Resmî Vakânüvisi Abdurrahman Şeref Efendi'den Ahmed Midhat Efendi Biyografisi, *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 11 (2020), s. 61.

³⁴⁸ Bayraktar ve Tüzüner, s. 80.

uygulamada çok etkili olamamasında mali, siyasi, toplumsal, askeri sorunların şiddetinin bu dönemde artması ve reformların yaşanması ihtimal dâhilindedir.

2.2. XVIII. YÜZYIL OSMANLI SİYASETNÂMELERİNİN KONUSU

Osmanlı siyasetnameleri, sıkıntıları sağlıklı bir şekilde tespit edebilen ve yerinde çözümler getirebilen eserlerdir.³⁴⁹ Eserlerin isimlerinden de anlaşılacağı üzere genellikle nasihâtlerle geleceğe ışık tutma gayesi taşımaktadırlar. Klasik dönemde siyasetnameler teorik ve nasihât edici yaklaşımla kaleme alınırken XVI. yüzyıldan sonra bilhassa XVIII. asırda pratik ve pragmatik anlayış yerleşmiştir.³⁵⁰ Kısacası müellifler, genellikle bürokrasiden olup kendi rızalarıyla (hükümdar isteğiyle değil) eserlerini kaleme alarak yönetim sistemini eleştirmeden uygulamaya yönelik tavsiyeler amacı taşımaktadır.

Osmanlı siyasetnamelerinin konusu çoğunlukla; yöneticileri ilgilendiren (padişah, sultan...) tavsiyeler, sadrazamlık makamının gerektirdikleri, askerî ve hazine hakkında tedbirler, reaya için nasihâtler şeklindedir.³⁵¹ İdaredekilere yönelik bu öğütler aynı zamanda yönetim ahlâkıdır. Zira en iyi yönetimin başat ilkelerindedir, ahlâki değerlere sahip yönetici ve kamu görevlileri. Elbette yönetilen, adil bir hizmet bekleyen halk da etik idarenin parçasıdır.

2.2.1. Siyasetnamelerdeki Ahlâkın Kaynakları

Siyasetnamelerdeki ahlâkın; dini, siyasi, felsefi üç kaynağa dayandığı savunulmaktadır.³⁵² Bir başka ifadeyle cihat ve gaza anlayışına sahip bir İmparatorluk

³⁴⁹ Coşkun Yılmaz, “Siyasetnâmelere Göre XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda İktisadi Düşünce”, YL Tezi Marmara Üniversitesi, 1994, s. 24.

³⁵⁰ Coşkun Yılmaz. Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynaklarıyla İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Siyasetnâmeler, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1/2 (2003), s. 301.

³⁵¹ Uğur, *Osmanlı Siyâset-Nâmeleri*, s. 91.

³⁵² Keskintaş, s. 213.

için İslâm temel kaynakken; Fars kültürünün etkileri ilim ve siyaseti etkilemiş olup Yunan felsefesi de müelliflerin kalemine büyük ölçüde yansımıştır.

Pal Fodor, Osmanlı siyasetnamelerinin kendine has özellikleri (danışmanlık, yönetim, tecrübe birikimini aktarma, meşrulaştırma ve kısıtlama) bulunmasına karşın felsefi işlevi açısından da İslâmi siyasetnamelerin türevi olduğunu ifade etmiştir.³⁵³ Özetle en kuvvetli kaynağı aslında İslâm'dır ki bu sayede meşruiyetini kazanmaktadır.

2.2.2. Siyasetnamelerdeki Ortak İlkeler

Genellikle ahlâki ve yönetim adabı hakkında olan siyasetnameler; adalet, cömertlik, kahramanlık, yiğitlik, ekonomik düzen konularını işleyen ilkeler barındırmaktadır.

Müellifler, idaredeki sorunu ve eksikliği tespit ederek önerilerde bulunmaktadırlar.³⁵⁴ Bunların başında gelen tavsiye çoğunlukla hükümdarın sahip olması gereken özellikleri ile kamu yöneticilerine yöneliktir. Siyasetnamelerde halka zulmetmeme, adil idare, hoşgörülülük ve affedici olma, liyakat, mali konular en çok tekrarlanan ilkelerdir.³⁵⁵ Bir başka ifadeyle yönetim ahlâkının ilkelerini içeren bu eserler büyük ölçüde etik yönetim ilkeleridir.

2.3. XVIII. Yüzyılda Osmanlı'da Meydana Gelen Gelişmeler

Devlet iktidarı; *padişah, ümera (vezirler ve kapıkulu ordusu), ulema (şeyhülislâm, kadiasker, ilmiye sınıfı)* şeklinde üç grupta toplanmaktadır.³⁵⁶ Osmanlı devletinin merkez yönetiminde en yüksek makam padişahındır. Sadrazam onun mutlak vekilidir. Devlet işlerinin yürütüldüğü Divan-ı Hümayun sadrazamın başkanlığında

³⁵³ Pal Fodor. State and Society in 15th-17th Century Ottoman Mirror for Princes. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 40/2-3 (1986), s. 218.

³⁵⁴ Keskintaş, s. 105.

³⁵⁵ Dinçer, *Siyasetnameleri Yeniden Okumak (Bir Yönetim Bilimci Gözüyle Geleneksel Siyasi Düşünce)*, s. 35.

³⁵⁶ Tahir Sevinç, "1703 Edirne Vakası", YL Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2004, s. 1.

toplanmaktadır.³⁵⁷ Osmanlı'da toplum; askerî (bürokrasi) ve reaya şeklinde olup askerî sınıf sadece ordu üyelerini değil, tüm yönetici sınıfı kapsamaktadır. Askerî sınıf olan *seyfiye* (ordu mensupları ve idari sistemdekiler), *ilmiye* ve *kalemiye* şeklinde üçe ayrılmaktadır.³⁵⁸ XVI. yüzyıldan sonra bilhassa Kanuni döneminden itibaren bürokrasideki uzmanlaşma sonucunda, kurumlardaki maliye ve divan kalemlerinin ayrılması, kalemiyenin XVIII. yüzyılda, yönetici sınıfının önemli bir bölümünü oluşturmasına katkı sağlamıştır.³⁵⁹ Ayrıca bu gruplandırmada; seyfiye ehl-i örf, ilmiye ehl-i şer, kalemiye ehl-i kalemdir.

İmparatorluklar arasında en adil, medeni ve iyi yönetilen Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılda bu mükemmel özelliklerini kaybetmeye başlamıştır.³⁶⁰ Ancak belirtmek gerekir ki cihan devleti sayılan Osmanlı, Roma İmparatorluğu gibi sadece askerî galibiyetlerle bu mükemmelliğe erişmiş değildir. Bu galebe ile birlikte bürokrasisinin de gelişmesi buna en büyük katkıyı sağlamıştır.³⁶¹ XVIII. yüzyıldaki gelişmeler; idari, siyasi, sosyal, ahlâki boyutta ele alınacak olmasının yanı sıra iktisâdî meseleler de söz konusudur.

Avrupa devletleri, Osmanlı'dan ucuz ham maddeleri alarak işleyen kendi ülkelerinde rekabete başlayıp sömürülen devlet hâline getirdiği için Osmanlı tüccarları ham madde bulamaz olmuştur.³⁶² Özetle, ham madde ihracı ve sanayi ürününün ithal edilmesi sonucunda Osmanlı ile Avrupa arasındaki ticari dengeler Osmanlı'nın aleyhine olmuştur.

³⁵⁷ Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılıma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019, s. 3.

³⁵⁸ Terzi, *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi ve Memur*, s. 39.

*Osmanlı'da ilk zamanlarından itibaren padişah her idari birime iki amir görevlendirirdi. İlki askerî sınıftan (bu sınıftaki yöneticiler ehl-i örf) ve sultanın yürütme yetkisini temsil eden beylerbeyi; diğeri ise ilmiye sınıfından hukuki yetkiyi temsil eden kadıdır. Beylerbeyi, kadı hüküm vermeden ceza veremez; kadı da bulunduğu bölgede tek başına kararlarını yerine getiremezdi. Eyalet yönetimindeki bu güçler ayrılığı Osmanlı'nın taşradaki adil yönetimin ana fikriydi. A.g.e. s. 118.

³⁵⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalemiye>, E. T. 22.10.2022.

³⁶⁰ Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020, s. 11.

³⁶¹ Mehmet Akif Terzi, *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi ve Memur*, Ankara: Sistem Ofset, 2012, s. 36.

³⁶² Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, s. 11

Bir başka konu ise XVII. ve XVIII. yüzyıla kadar başarılı bir şekilde işleyen tımar sistemidir. Tımar sisteminde köylü devlet arazilerinden bir kısım toprağı işler, sipahi denetimini yapardı. Bu sayede düzenli üretim ve vergi sağlanmasının yanı sıra hazine eksilmeden asker yetiştirilmekteydi.³⁶³ Özetle köylü, devlete ve sipahiye güvendiğı için hem üretimde süreklilik hem de ekonomik büyüme söz konusudur.

Mali istikrar ve iktisâdî büyümenin yaşandığı XVI. yüzyıl, XVII. yüzyılda (özellikle 1580'lerden sonra) tersine dönmüştür.³⁶⁴ Tımarla yolsuzluklar gerek akçenin tağşişi gerekse klasik dönemdeki kuralların tahrip edilmesi gibi nedenlerle baş göstermiştir.³⁶⁵ Bu gayriahlâki durum kamu idaresine zarar vermiştir.

Koçi Bey ve onun gibi düşünenler, devletin çözülmesinde başat sebep olarak tebaanın, yeniçeri veya tımara katılması görüşündedirler. Çünkü tebaayı askeri sınıfın imtiyazlarından uzak tutma, devletin ana ilkelerindendi.³⁶⁶ XVI. yüzyılın sonlarından sonra bu norma aykırı davranışlar sergilenmeye başlanmıştır. Çünkü mali düzenin

³⁶³ Kodaman, “Osmanlı Devleti: Yükseliş ve Çöküş, s. 253-254.

*Sipahi her 3.000 akçelik tımar geliriyle bir asker beslemek mecburiyetindeydi.

³⁶⁴ 1580'li yıllarda Osmanlı tağşişine başlanmıştır. Akçenin gümüş içeriğı aşağı yukarı %44 kadar düşürülmüştür. Sabit oranlı vergilerdeki artış bu tağşişe göre ayarlanmadığı için tımar istikrarsızlıkları baş göstermiştir. Bkz. Pamuk vd., “Osmanlı İmparatorluğu'nda Para 1326-1914”, s. 1071.

³⁶⁵ Halil İnalçık. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Tagayyür ve Fesâd (1603-1656)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.154.

*Aynı Ali'ye göre; eskiden atası tımar sahibi olmayana tımar verilmezdi. Tımarı hak edebilmek için serhatlarda görev almış şartı aranırdı. XVII. yüzyıla gelindiğinde paşa kapısında görev alana tımar vermeye başlanmıştır. Tımar geliri sadece sefer hizmetindekilere verilirken; hareme ve bazı paşalara paşamalık ve arpalık adı altında dağıtılmaya başlanmıştır. Seferlerde görünmeyip mahsul zamanı ortaya çıkmaya başlamışlar. Seferlerde yoklama alınarak kanuna bağlı kalarak bu yolsuzluk giderilebilir. Bkz. Akt. a.g.e. s. 154-155.

³⁶⁶ Halil İnalçık. Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, S. 11 (1990), s. 31.

*Reaya arasında, yalnızca savaşılanlar ve medreselerde gerekli eğitimini tamamlamış olanlar askerî sınıfa katılabilirdi. A.g.e. s. 31.

Koçi Bey Risalesi'ne göre, “*Reâyâ kısmından, çarşı halkından Ulufeli hizmetkâr dahi olmazdı. İki bakımdan zararı olduğu için... Birisi şu ki: Tebaa vergisi veren reâyâ ve reâyâ çocukları, vezirlerin hizmetinde olunca tebaa vergisi vermez. Bu suretle padişah hâzinesine, zemet ve tımar erbabına zarar vermiş olur.*” Bkz. Koçi Bey Risalesi s. 7.

Birisi dahi bu ki: Reâyâ ata binüp, kılıç kuşanmağa alışırsa, o lezzet dimağında yerleşüp, tekrar raiyyet6 olamaz. Askerliğe de yaramaz. Sonradan eşkiya güruhuna katılıp, pek çok fitne ve fesada sebep olur.

bozulması ulufelerin değerini düşürmeye başlamıştır.³⁶⁷ Bu ekonomik bunalıma sebebiyet veren durumlara karşı gerekli tedbirlerin alınmaması, kanun dışı alınan vergilere sebebiyet vermiş olmakla birlikte köylü topraklarını terk etmeye başladığından topraklar boş kalmıştır. Akabinde de işsiz kaldıkları için eşkıyaların içlerine karışmışlardır.³⁶⁸ Yoksullaşan tımarlı sipahiler, devlete bekleneni veremeyince vergi gelirleri iltizama verilmiştir.³⁶⁹ Bu sistemde devlet, yıl içinde toplanacak vergiyi peşin tahsil etmiştir. Başlarda hazineye olumlu etki etmiştir. Ancak zamanla mültezimler kendi başlarına toplamaya ve rayiç bedellerini belirlemeye başlayınca köylü yine yurtlarını terk etmeye yönelmiştir.³⁷⁰ Ortaylı'ya göre, XVIII. yüzyılda Osmanlı'da tarım ve sanayi Avrupa'ya nazaran gelişemediğinden iltizam tahrip edici olmuştur.³⁷¹ Görüldüğü üzere Osmanlı'da yolsuzluğun tek bir yere sirayeti ekonomisinin yanı sıra toplumsal yaşamı da etkilemiş görünmektedir.

2.3.1. İdarî

XV. yüzyılda Osmanlı'da bulunan Enderun Mektebi dünyadaki ilk kamu yönetimi okulu sayılmaktadır. Çünkü burada askeri ve sivil yöneticiler yetiştirilmekteydi.³⁷² Nitekim Osmanlı'da kamu idaresi, modern anlamda olmasa da oldukça önem verilmiş bir disiplindir.

³⁶⁷ Lokman Erdemir, "17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Islahat ve Yenileşme Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001, s. 23.

*Örneğin, Mısır Seferi'ne çıkarken maddi açıdan sıkıntı yaşayan Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Yahudi bir tüccardan borç alıp sefer dönüşü ödemeyi düşünmüştür. Ancak bunu ödeyemeyince alacaklı tüccar oğlunun Yeniçeri Ocağı'na yazılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine I. Selim, hiddetlenerek reddetmiştir. A.g.e. s. 23.

³⁶⁸ D. Volkan Karaboğa ve Recep Bozdoğan. Osmanlı Tımar Sisteminin Uygulanışında Yaşanan Problemlere Dair Bazı Tespitler, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3/6 (2021), s. 338-339.

³⁶⁹ Ortaylı, "Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi", s. 136.

³⁷⁰ Ahmet Çamalan, "Osmanlı Siyasetnamelerine Göre Sonun Başlangıcı Sebepler ve Çözüm Önerileri", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006, s. 58.

³⁷¹ Ortaylı, "Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi", s. 227.

³⁷² Selçuk Denek, "Yeni Kamu Yönetimi Sonrası Türk Kamu Yönetiminde Arayışlar", Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2022, 12.

Osmanlı'nın muasırı olan Avrupalı devletlerden daha önce merkezi yönetime geçtiği bilinmekle birlikte XIV. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar devlet hem kurumsallaşmış hem de halkı pazarlıkla ve göç politikalarıyla kendisine bağlamıştır.³⁷³ Kurumsallaşmasının göstergelerinden birisi devletin idare merkezî başka bir deyişle Divan-ı Hümayun'un olmasıdır. Fakat XVI. yüzyılda giderek büyüyen Osmanlı merkez idaresi, 20-30 kişiye 100'ü aşmıştır. Dolayısıyla kuruluş dönemlerinde bürokrasinin tüm yükü nişancıdayken genişleyen topraklar nedeniyle XV. yüzyıldan itibaren mali teşkilatı revize edilerek *defterdarlık* kurumu oluşturulmuştur.³⁷⁴ Bu revizyon sadece maliyeyle ilgili yapılmış değildir. XVI. yüzyılda Divan-ı Hümayun'da toplantılar, haftanın belli günlerinde (cumartesi, pazar, pazartesi, salı) gerçekleşirken XVIII. yüzyılda (III. Ahmet ile) haftada bire indirilmiştir. Daha sonra altı haftada bir yapılmaya başlanmıştır.³⁷⁵ Nitekim XVIII. yüzyıldaki idari sıkıntılar düzenli hayatı ve kurumları sarsmıştır.

Merkezdeki bozulmalar taşraya yansiyarak şeri ve örfi görevliler, yolsuzlukları arttırmış, halka ağır vergiler yansıtıldığı için de halk bulunduğu yeri terk etmeye başlamıştır.³⁷⁶ Buna büyük ölçüde âyanlar etkili olmuştur. Osmanlı'daki "toplumsal dert"³⁷⁷ şeklinde görülen yolsuzluk türlerinden rüşvet ise XVIII. yüzyılda daha dikkat çeker duruma gelecek kadar artış göstermiştir.

Osmanlı'da mülki idare eyaletlere, bunlar da sancaklara ayrılmıştır. Başlarda eyaletlerin başında eyaletbeyi, beylerbeyi bulunurken daha sonra valiler bulunmaktadır.

³⁷³ Nagehan Üstündağ Özdemir. 18. Yüzyıl Osmanlı Yönetim Anlayışında "Sorun Çözme" Süreci ve Pazvantoglu Osman, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 1/20 (2014), s. 242-243.

³⁷⁴ Terzi, *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi ve Memur*, s. 36-37.

*Nişancı, Osmanlı bürokrasisinde Divân-ı Hümâyun üyesi olan üst düzey görevlidir. Ancak Kalemiye'deki uzmanlaşmayla birlikte ilmiye sınıfından değil de profesyonel bürokratlardan seçilmeye başlamıştır. Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nisanci>, E. T. 22.10.2022.

³⁷⁵ M. Fatih Bilal Alodalı, "Osmanlı Yönetim Geleneğinde Adâletnâmeler", Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2010, s. 79.

³⁷⁶ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, s. 11.

³⁷⁷ Ahmet Mumcu. *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlarından No: 252, 1969, s. 1, <https://archive.org/details/AhmetMumcuOsmanliDevletindeRvet/page/n1/mode/2up?view=theater&q=syal+hastal%C4%B1k>, E. T. 22.10.2022.

Merkezdeki sadrazamın idari rolü ne ise valilerinki de eyalette oydu.³⁷⁸ Başka bir ifadeyle valiler, oldukça geniş yetkilere sahiptir.

Osmanlı'da vali, mutasarrıf, mütesellim ve voyvodalar merkezden tayin edilip bu yöneticilerden başka her şehir ve kasabada a'yân-ı vilâyet arasından seçilen bir âyan yer almaktaydı.³⁷⁹ Kısacası, vergi, askerlik ve kamu harcamalarındaki yerel yükümlülüklerde halkın seçtiği âyanlar, valilerin yardımcısı konumundaydı.³⁸⁰ Klasik dönemde kurumlar görevlerini layıkıyla yerine getirirken âyanın etkisi, oturduğu yerin merkezindeydi.³⁸¹ XVI. yüzyıl ortalarından itibaren etkileri artmaya başlamış olmakla birlikte XVIII. yüzyılda azalmış kadı, sancakbeyi veya bunların çocukları artık âyanlıkları ele geçirip âyan olabilme mücadelesi başlatmışlardır.³⁸² 1684 yılında Fransız elçisi Guilleagues tarafından Osmanlı'nın idaresi, "*Yüksek mevkideki kumandan ve görevliler devamlı değişmekte idari otorite felce uğramaktadır.*" şeklinde resmedilip merkezi yönetimdeki zayıflığın eyaletlerde daha da büyük boyutlarda olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum merkezin otoritesini kullanamamasına, âyan denilen yerel önderlerin idari görev yüklenmesine yol açmıştır.³⁸³ Nitekim şehir yönetiminde aktif rol oynamaya başlamaları etkilerini ve servetlerini arttırmalarına sebep olmuştur.

Bu âyanlıkların idari sistemi sıkıntıya uğratması iktisâdî durumu da olumsuz etkilemiştir. Çünkü mirî mukataaların malikâne olarak çevrilmesi taşrada âyanların güçlenerek merkezin etkisinin azalmasına yol açmıştır.³⁸⁴ XVIII. yüzyılda daha da etkin hâle gelen âyanlar gerek ekonomik gerek sosyal güçlerini arttırınca sancak beyi ve

³⁷⁸ Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, s. 156.

³⁷⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayan>, E. T. 22.10.2022.

³⁸⁰ Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, s. 156.

³⁸¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayan>, E. T. 22.10.2022.

*Âyan, kadı, müftü, müderris gibi ilmiye mensupları, seçkin tüccarlar anlamındadır. Halk ile merkez hükümet arasındaki ilişkiyi yürüten ise baş âyandır. Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayan>.

³⁸² Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, Ankara: Türk Tarihi Kurumu, 2014, s. 9.

³⁸³ Akt. İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, 1987, s. 56-57.

³⁸⁴ Alodalı, s. 141.

kadınların önüne geçmeye başlamıştır.³⁸⁵ Bir başka ifadeyle giderek güçlenen âyanlar idarecilerle anlaşmaya, pazarlık etmeye başlayarak merkezi otoritenin zayıflamasında büyük ölçüde etkili olmuştur.

2.3.2. Siyasî

XVIII. yüzyıl gerek askerî yenilgiler gerekse iç ve dış siyasetteki iniş-çıkışlar nedeniyle siyasi şartları bakımından kritiktir.³⁸⁶ Bu yüzyıl içerisinde altı padişah³⁸⁷ hüküm sürmüş olmakla birlikte dönem 1699 Karlofça Antlaşması ile başlamıştır.

Osmanlı Devleti ilk defa toprak kaybetmeyi ve yabancı devletin arbuluculuğunu kabul ederek Karlofça'nın şokunu yaşamış olup müzakere pozisyonunu büyük ölçüde kaybetmiştir.³⁸⁸ Döneminin zor şartları göz önünde bulundurulduğunda liberallerce (Vezir-i Azam Amcazade Hüseyin Paşa, Rami Mehmet Paşa, Şeyhülislam Feyzullah Efendi) imzalanan Karlofça Anlaşması'na halk ve kapıkulu ordusu karşı çıkmıştır.³⁸⁹ Sonuç itibarıyla barış antlaşmalarından kârlı çıkmak gerekirken toprak kaybetmek halkı ve orduyu rahatsız etmiştir. Kısacası, 1703 Edirne Vakası'nın da nedenlerinden sayılabilir bu antlaşma. Çünkü ordu, savaş oldukça göz önünde olup ulufe alabilecektir.

³⁸⁵ Bayram Kodaman, “ Osmanlı Devleti: Yükseliş ve Çöküş (Mehmet Alpargu ve Bilal Çelik, “Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri), Sakarya Üniversitesi, 5-6 Kasım 2007, s. 261.

³⁸⁶ H. Ahmet Arslantürk ve Fatih Bozkurt. 18. Yüzyılın İkinci Yarısına Dair Önemli Bir Osmanlı Tarihi: İbretünmâ-yı Devlet-i Câvid, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2/3 (2016), s. 155.

³⁸⁷ 1695-1703 II. Mustafa; 1703-1730 III. Ahmet; 1730-1754 I. Mahmut; 1754-1757 III. Osman; 1757-1774 III. Mustafa; 1774-1789 I. Abdülhamit; 1789-1807 III. Selim. Bkz. Suraiya Faroqhi, Bruce McGowan, Donald Quataert, Şevket Pamuk. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 2*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004, s. 516-518.

³⁸⁸ Ali İbrahim Savaş. Lâyiha Geleneği İçinde XVIII. Yüzyıl Osmanlı İslahat Projelerindeki Tespit ve Teklifler, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9 (1999), <https://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3479-published.pdf>, E. T. 10.11.2022, s. 88-89.

*Osmanlı, Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rusya'ya karşı yaptığı savaşlarda kaybettiği toprakların bir kısmını kurtarabilmiş olmasına rağmen büyük toprak kayıpları yaşamıştır. Avusturya'ya Banat kısmı hariç tüm Macaristan'ı; Ege'ye açılan önemli adaları Venedik'e, Lehistan'a ise Kamaniçe ve Kazalar üzerindeki egemenliğini vermiştir. Bkz. Sevinç, “1703 Edirne Vakası”, s. 5.

³⁸⁹ Sevinç, “1703 Edirne Vakası”, s. 5.

Osmanlı'nın merkez kuvvetlerini oluşturan kapıkulu ocaklarından cebeci³⁹⁰ denilen askerlerin başlattığı, akabinde 30.000-103.000 kişiyle devam etmiş olan 1703 Edirne Vakası, II. Mustafa'nın azledilip III. Ahmet'in tahta geçmesine; liyakatsiz davranan nepotizm yanlısı olduğu iddia edilen Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin de idamına sebep olmuştur.³⁹¹ Padişahın bir danışmana kayıtsız şartsız güvenip çevreden soyutlanması toplumun memnuniyetsizliğini görememesine neden olmuştur.³⁹² III. Ahmet'in tahta çıkıp indirilmesi de büyük ölçüde benzer sebeplerdir.

III. Ahmet'in tahtta olduğu dönemde Lale Devri (1718-1730) yaşanmıştır. 1718 yılında Avusturya ve Osmanlı arasında Pasarofça Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı, Venediklilerin eline geçen yerleri geri almanın³⁹³ yanı sıra Karlofça'da hariç tutulan Temeşvar- Banat'ı da Avusturya'ya vererek yine kayıp yaşamıştır.³⁹⁴ Ancak dönemin sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Avrupa ile barış politikası izlemesi sayesinde imzalanan bu anlaşma, savaşları durdurmuş olup III. Ahmet'in iç meselelere yönelmesini sağlamıştır.³⁹⁵ XVIII. yüzyılda olumsuzluklar yaşanmasına karşın matbaanın açılması, dönemin en önemli gelişmelerinden biridir.³⁹⁶ Bunun yanı sıra

³⁹⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr/cebeci>, E. T. 11.11.2022.

³⁹¹ Hrand Andreasyan. Balatlı Georg'a Göre Edirne Vakası, *Tarih Dergisi*, 11/15 (1960), s. 49, 58.

* Şeyhülislam Feyzullah Efendi, istediğini yüksek mevkilere çıkarıp istemediğini sürgün ederek muhalifleri idam ettirmekteydi. Vezir-i Azam Amcazade Hüseyin Paşa öldükten sonra Dalbatan Mustafa Paşa'yı büyük bir rüşvet karşılığında (100.000 altın) sadrazam olarak tayin ettirmiştir. Bkz. a.g.e. s. 49.

³⁹² Bruce McGowan, "18. Yüzyıla Bir Bakış", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 2*, s. 765.

³⁹³ McGowan, s. 765.

³⁹⁴ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 62.

³⁹⁵ İlyas Arıkan, "Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Hayatı ve Devlet Adamlığı", YL Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013, s. 21-22.

* III. Ahmet Pasarofça sonrası İstanbul'a dönünce ilk iş sarayın müstemilâtına bir kütüphane yaptırmak olmuştur. A.g.e. s. 23.

³⁹⁶ Zeynep Tüba Şahin, "Âdâb-ı Muâşeret'in Batılılaşması (1918-1930)", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019, s. 5.

* Avrupa toplumundaki ilk bilgileri, Paris'e elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi edinmiştir. Yanında bulunan oğlu Said Çelebi matbaaya ilgi duymuştur. Akabinde İbrahim Müteferrika'yla anlaşıl matbaanın açılmasını sağlamışlardır. A.g.e. s. 5.

Yalova'da kâğıt, İstanbul'da çini fabrikası açılmıştır.³⁹⁷ Nitekim yenilikler önem kazanmaya başlamıştır.

Teknolojik, siyasi, askerî alanda geri kaldığının farkına varan Osmanlı'nın uyanışıdır bu dönem. Ancak yapılan çalışmalar hayat koşullarını ve devletin durumunu düzeltmeye yetmemiş; aksine israf ve İran ile yapılan savaşların kötüye gitmesi hazineyi daha da zora sokmuştur.³⁹⁸ Halkı zora sokan vergilerle köşkün yapıldığı ve sarayın lale bahçelerinin süslenmesi düşüncesi 1730 Patrona Halil Ayaklanması'na neden olmuştur. İsyancılar, Vezir-i Azam Damad İbrahim olmak üzere sadrazam İbrahim'in damatları, Sadaret Kethüdası Mehmed Paşa, Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa, Şeyhülislam Abdullah Efendi ve bunlar dışında 28 kişinin iadesini isteyerek cezalandırılacaklarını, mallarının hazineye devredileceğini ifade etmişlerdir.³⁹⁹ Bunun sonucunda III. Ahmet, sadrazamı ve yakınlarını boğdurtmuştur. Ancak isyanın yatışmaması nedeniyle kendisinin istenmediğini düşünerek yerini I. Mahmut'a bırakmıştır.⁴⁰⁰ Netice itibarıyla Edirne Vakası'nın sonucuna benzer durum yaşanmıştır.

Patrona Halil isyanı sonrası I. Mahmut (1754-1757), isyancılara ne istediklerini sorduğunda sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın zamanında alınan vergilerin kaldırılması

³⁹⁷ Metin Hakverdioğlu. Sâhib Mehmed Efendi'nin Bir Tarih Manzumesinde Lâle Devri İran Savaşları, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (2019), s. 779.

³⁹⁸ H. Mustafa Eravcı ve İlker Kiremit. Lale Dönemi ve Patrona Halil İsyanı Üzerine Yeni Değerlendirmeler, *Tarih Okulu Dergisi*, S. VIII (2009), s. 83.

*İbrahim Paşa'nın katledilmesinden sonra mal varlığı araştırılıp 100.474.960 akçe (853,958 kuruş/1707 kese) olarak saptanmıştır. Mukayese edebilmek için 1683 yılı sonrası sadrazamlarınki de incelenmiştir. Bunun sonucunda elde edilen veriler; 1683 Viyana Bozgunu akabinde idam edilen Sadrazam Merzifon Kara Mustafa Paşa'nın 225 milyon akçedir. 1686 yılındaki sadrazam Kara İbrahim Paşa'nınki 172 milyon akçedir. 1732-1735 yıllarında I. Mahmut'un sadrazamlarından Hekimoğlu Ali Paşa'nın (1. sadrazamlığı) bıraktığı para 19.698.480 akçedir (164,154 kuruş/328 kese). Nitekim sadrazamlar nezdindeki bu müsaderelerden, Damat İbrahim Paşa'nın mal biriktirmediği anlaşılmaktadır. Ancak üç küsur yıllık sadrazamlığında 328 kese para az iken on iki küsur sene gelir kalemleri yüksek makamda bulunan bir devlet adamı için müsrif izlenimi vermektedir. Bkz. Selim Karahasanoğlu, "İstanbul'un Lâle Devri mi? Tarih ve Tarih Yazımı", *Masaldan Gerçeğe Lale Devri*, ed. Mustafa Armağan, TİMAŞ Yayınları, s. 66-67.

³⁹⁹ Songül Çolak. "Patrona Halil Ayaklanması'nı Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pây-ı Tahttaki Etkileri", *Türkler Cilt 12*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 778, 848, 850, https://www.academia.edu/41735750/T%C3%9CRKLER_Cilt_12_Osmanl%C4%B1, E. T. 12.11.2022.

⁴⁰⁰ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya. "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", *Türkler Cilt 12*, s. 778.

cevabını almıştır.⁴⁰¹ Bu isyanın nedenlerinden birisi de büyük ölçüde vergilerin halkı zorlamasıdır.

I. Mahmut, babası II. Mustafa'nın ve amcası III. Ahmet'in bürokratik işleri genellikle bir kişiye yüklemelerinin sonucunu görmüş olup amcasının başlattığı yenilikçi hareketleri daha planlı şekilde devam ettirmeye çalışmıştır. Bu yanlışı yinelememek için devlet erkânı ile arasını dengede tutmuş ve yerlerini sık sık değiştirerek iktidarını güçlendirmeyi sağlamıştır.⁴⁰² Ancak XVIII. yüzyılın ikinci yarısında da zorlu süreç bitmemiştir. Zira 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ve akabinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması, mağlup taraf Osmanlı için yeni ve yine zorlu bir dönem başlatmıştır.

Antlaşmanın sonuçlarından biri; Müslüman ve Türk nüfusun çoğunlukta olduğu yerin, Osmanlı'nın hâkimiyet alanından çıkması nedeniyle Osmanlıların Karadeniz ve yöresindeki etkinlik ve gücünde düşüştür.⁴⁰³ Zorlukların, sıkıntıların yanı sıra reform çalışmalarının hız kazandığı bu yüzyılda, III. Selim dönemi ise oldukça mühimdir.

Nizam-ı Cedit şeklinde adlandırılan bir askeri birlik kuran III. Selim, yeniçerileri ortadan kaldırmaya zemin hazırlamıştır. Sadece askeri alanda değil, idari anlamda da yenilik içeren bu düzen iç ve dış karışıklıklar, reformu kabul etmeyenlerin çokluğu gibi nedenlerden dolayı başarısız olmuştur.⁴⁰⁴ Sonuç itibarıyla XVIII. yüzyılda, Osmanlı'da bilhassa tarımda ve askeri alanda gelişim yavaşlamıştır.⁴⁰⁵ İmparatorluk, savaşlardaki toprak kayıpları, ekonomideki zayıflama gibi nedenlerden dolayı modernleşmenin ilk olarak askeri alanda yapması gerektiğini idrak etmeye başlamıştır. Bunu XVIII. yüzyıl boyunca hendesehâneler, humbarahâne, sürat topçuları ocağı ve modern askerî okullar

⁴⁰¹ Arıkan, "Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Hayatı ve Devlet Adamlığı", s. 79.

⁴⁰² Yalçınkaya, . "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", s. 778.

*1754'te I. Mahmut vefat etmiştir. Yerine 56 yaşındaki kardeşi III. Osman geçmiştir. XVIII. yüzyıldaki en kısa süre tahtta kalan III. Osman hastalanarak 1757'de vefat etmiştir. III. Ahmet'in oğlu III. Mustafa tahta geçmiştir. Bkz. Türkler C. 12, s. 786.

⁴⁰³ Arslantürk ve Bozkurt, s. 157.

⁴⁰⁴ Ergin Çağman. *III. Selim'e Sunulan Islahat Lâyhaları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2010, s. XV.

⁴⁰⁵ İlber Ortaylı. *Tarihimiz ve Biz*, İstanbul: TİMAŞ Yayınları, 2008, s. 119-120.

açarak göstermiştir.⁴⁰⁶ İlk çabalar Lale Devri'nde başlamıştır. Bu zorlu sürecin toplumu ve ahlâkını etkilemesi de kaçınılmazdır.

2.3.3. Sosyal ve Ahlâkî

Osmanlı'da askeri, mali, idari yapıdaki bozulmalardan toplum da nasibini almıştır. Bilhassa ekonomik sıkıntılar hem yönetim ahlâkını hem de vatandaşın ahlâkını etkilemiştir.⁴⁰⁷ İdarî kurumlardaki bozulmalar tedricen sosyokültürel alanda da kendini göstermiştir. Özellikle eğitim kurumlarındaki geleneksellikten uzaklaşma, reform çabasının ötesine geçerek birtakım suistimallerle sonuçlanmıştır.

Osmanlı'da Enderun Mektebi, idarî ve askeri kadronun yetiştirilmesinde etkili olan bir eğitim kurumuydu.⁴⁰⁸ XVIII. yüzyılda yaşanan kurumlardaki bozulmalarla paralel bir şekilde burada da nitelik kaybı yaşanmıştır. Devşirme kuralı ihlâl edilip⁴⁰⁹ devşirme çocukların yerini Anadolu halkının çocukları almaya başlamıştır.⁴¹⁰ Osmanlı'nın klasik dönemindeki kurumlarının yozlaşması, kamu yöneticilerinin yetiştirilmesinde oldukça önemli olan okula da sirayet etmiştir. Bu yozlaşma hem Enderun'da hem de medreselerde yaşanmıştır. Medreselerde yıllarca okuyup emek veren öğrencilerin ulaştığı mertebeyi, ulema çocukları kolay bir şekilde elde etmeye başlamıştır.⁴¹¹ Dolayısıyla eğitim kurumlarındaki kural ihlâli, bir nevi yozlaşmadır. Dahası bu bozulma, ilme verilen değerdeki düşüş ile devam etmektedir.

⁴⁰⁶ Can Abdullah Günay. XVIII. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Modern Bilim Algısı, *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 7 (2019), s. 91.

⁴⁰⁷ Erdem, "Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk", s. 44.

⁴⁰⁸ <https://islamansiklopedisi.org.tr/enderun>, E. T. 28.11.2022.

*Enderun Mektebi, dini, ilmi ve sanatkârlık alanlarında eğitim veren bir kurumdur. Devşirilen çocuklardan yetenekli olanlar seçilip sıkı bir disiplin ve âdâbı muâşeret ile burada yetiştirirlerdi. İmparatorluk'a 60 sadrazam, 3 şeyhülislam, 23 kaptan-ı derya kazandırmıştır. Bkz. Ortaylı, "*Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*", s. 204-205.

⁴⁰⁹ Abdulcelil Işık ve Engin Güneş. Türk Tarihinde Özel Yeteneklilerin Eğitimi: Osmanlı Enderun Mektebi, *Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi*, 4/3 (2017), s. 9.

⁴¹⁰ Ortaylı, "*Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*", s. 385.

⁴¹¹ Mehmet İpşirli. Osmanlı İlmiye Mesleği Hakkında Gözlemler (XVI - XVII. Asırlar), *Osmanlı Araştırmaları*, 7/8 (1988), s. 284.

XVIII. yüzyılda, “Ezbercilik, eski kitaplara, eski müelliflere bağlılık, onların sözünden dışarı çıkmamak, onlarınkine bir şey eklememek ve yalnız Arapça okumak, Arapçadan Türkçeye ağızdan tercüme etmek fakat bir satır Türkçe yazı yazmamak.”⁴¹² anlayışı hâkim olmaya başlamış olup bilim ve eğitim itibarını daha da kaybeder hâle gelmiştir.⁴¹³ Esefle belirtmek gerek ki bu bozulma sadece ilim ve eğitim kurumlarında kendini göstermemektedir. Sosyal alandaki gayriahlâki diğer bir mesele ise, vatandaşın ekonomik sıkıntılardan dolayı düştüğü durumdur.

XVIII. yüzyılda geçim sıkıntısı çeken, vergisini ödemekte zorlanan köylüler tefecilere borçlanmışlardır. Bunu ödeyemeyince de yerlerini, borçlandıkları kişilere vermek durumunda kalmışlardır.⁴¹⁴ Netice itibarıyla yerini yurdunu kaybeden halk üretim de yapamayacağından tarım gelirindeki azalmaya sebep olmuştur. Dolayısıyla tefeciliğin hem köylülere hem de Osmanlı’ya zararı olmuştur. Oysaki İmparatorluk’un geleneksel yönetim anlayışı, “Mülk (devlet) adamsız olmaz ve devlet adamları da malsız olmaz.”⁴¹⁵ şeklindedir. Buradaki maldan kasıt, özel mülkiyet manasında olmayıp kamu görevlilerinin alacakları ücret ile devletin sunacağı hizmet için gereken vergi kaynağıdır. Dolayısıyla devletteki bu mal için halka ihtiyaç olmasından ötürü adil bir yönetim gerekmektedir. Buna bağlı olarak hazine için halkın köyünü terk etmeden üretiminin devamı sağlanmalıdır. Aksi durumda vergilerde kayıp yaşanacaktır.

Sonuç itibarıyla siyasi, idari, mali alanlardaki kamu görevlilerinin ahlâki yozlaşmaları ilime sirayet ettiği gibi halkı da etkilemiştir. Çünkü kamudaki gayriahlâkilik toplumsal ahlâkın belirleyicilerindedir. Bunu, Defterdar Sarı Mehmet Paşa ve Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi de desteklemektedir. Örneğin Defterdar Sarı Mehmet Paşa’ya göre, “güzel ahlâklı, adil, merhametli, emri altındakilere övgülerde

⁴¹² Osman Ergin. *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: Eser Kültür Yayınları (C. I-II), 1977, s. 113.

⁴¹³ Erdem, “*Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*”, s. 38.

⁴¹⁴ Özkaya, “XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adalet-nâmelere Göre Türkiye’nin İç Durumu”, s. 446-447.

*Göç konusu, XVIII. yüzyılda çıkarılan adaletnamelerin önceki yüzyıllardakilerden farkıdır. Her ne kadar toprak devlet tekelinde de olsa bu dönemde kişi mülkiyeti fiilen görülmektedir. Çünkü kişilere ait çiftlik sayısı giderek artmıştır. Adaletnamelerden hareketle, buna sebep faizcilik olarak görünmektedir. Bkz. a.g.e. s. 446-447.

⁴¹⁵ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 19; Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 45.

bulunan ve onları önemseyen bir veziriazam, reaya da örnek alacaktır”.⁴¹⁶ Pîrîzâde’ye göre ise, “ilim sahibi kimseler akıllı ve ihtiyatlı olacağı için topluma örnek teşkil etmektedir.”⁴¹⁷ Dolayısıyla devlet ahlâkındaki bozulmalara halk önce alışmaya devamında uygulamaya başlamaktadır. Erdem, bu yozlaşmanın özellikle gençler üzerinde daha etkili olduğunu ifade etmiştir. Gençlerin vakitlerini çalışmadan, kıraathanelerde, alışverişlerde, arkadaşlarıyla gıybet ederek geçirmelerini “medenilik” kisvesi altında yaptıklarını aktarmaktadır.⁴¹⁸ Nitekim askeri ve siyasi başarısızlıklar, eğitim kurumlarına, ilme, kamu görevlilerine sirayet etmiş olup bunlar, toplumu da olumsuz yönde tesiri altına almıştır. Bu yüzden devlet ahlâkı sosyal, kültürel vb. birçok alanı etkilemektedir.

2.3.4. Yönetim Ahlâkı

“Kenar-ı Dicle’de bir kurt aşırsa bir koyunu.

Gelir de adl-i İlâhî sorar Ömer’den onu!”

*M.Akif Ersoy*⁴¹⁹

Bütün vatandaşlara hizmet etmekle yükümlü olan devlet, yönetiminde ahlâklı olmalıdır.⁴²⁰ Zira bu ahlâk, halkla devletin birlikteliğini sağlamaktadır. Güzel ahlâkı, yönetime yansıtan devlet, toplumsal kaosu önleyerek adaleti temin etmektedir.⁴²¹ Osmanlı’da da yönetim ahlâkı bir başka deyişle idari etik bulunmaktadır. Çünkü Ortaylı’ya göre, padişahın söz vermesi veya vermemesi, bazı işleri tatbik edip etmemesi kamuda etiğin göstergesidir. Örneğin padişah cuma günleri rikabı hümayunda dilekçeleri mutlaka toplayarak okumaktadır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse son

⁴¹⁶ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “Devlet Adamlarına Nasihatler”, s. 60.

⁴¹⁷ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 59-60.

⁴¹⁸ Erdem, “Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk”, s. 40.

⁴¹⁹ Ersoy, “Safahat,” s. 425.

⁴²⁰ Aydın ve Çamur, s. 718.

⁴²¹ Bulut, s. 26.

temyiz merci olma konusu, hukuken yazılmamış ama anane olarak devam etmiştir.⁴²² Nitekim hükümdar, devletteki düzeni sağlayıp vatandaşın beklentisini karşılayarak adaletin sağlayıcısı konumundadır. Zaten siyasetnamelerin çoğunluğunda devletteki nizam padişaha bağlanmıştır.

XVII. yüzyıla kadar Osmanlı'da güç ve düzeni padişah tek başına temsil ettiğinden eserlerde daha çok hükümdar niteliklerinden söz edilmektedir.⁴²³ Diğer yöneticilerin sayıca artması ve ahlâki yozlaşması dikkat çekmeye başlayınca kamu görevlilerine yönelik nasihâtler de artmaya başlamıştır. Siyasetnamelerde özellikle adalet üzerinde durulmaktadır. Osmanlı öncesi eserlerdeki, “*Din ve devlet ikiz kardeştir.*” ibaresi Osmanlı'da yerini, “*Adalet ve mülk ikiz kardeştir.*” anlayışına bırakmıştır.⁴²⁴ Adaletin sağlanmasına hizmet eden liyakat ilkesi bu yüzden siyasetnamelerde sıkça tekrarlanmıştır. Nitekim idari etiğin temeli sayılabilecek adalet, liyakat ve ahlâk prensipleri XVIII. yüzyılda daha da önem kazanmıştır.

XVIII. yüzyılda geri kaldığının farkına varan Osmanlı'da gerek uzun süren savaşların sebep olduğu toprak kayıpları gerekse yol kesme, rüşvet ve yöneticilerin yolsuzluklarının yaygınlaşması, devletin otoritesini sarsmıştır.⁴²⁵ Bu sebeple XVIII. yüzyılda bilhassa bu yolsuzluklara yönelik “adaletnâmelerin⁴²⁶” yoğunluğu artmıştır. Bu adaletnâmeler devletin yönetim ahlâkı hakkında da bilgiler sunmaktadır.

1755 yılında yayınlanan,

“Önce, kanunla halledilemeyen ve kanuna aykırı kararlar alınan davaların duyulduğu, aslı olmayan birçok uydurma davalarla namuslu kişilere zulümler yapıldığı, bazı edepsizlerin de intikam kastıyla halka zarar verdikleri ve mültezim, kadı, voyvoda gibi memurların değişeceğini ileri sürerek türlü yalanlarla halk arasında karışıklıklar çıkardıkları

⁴²² T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, “Prof. Dr. Fatih Uşan ve Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın Etik Üzerine Söyleşi”, <https://www.youtube.com/watch?v=ujHwxRGlADU>, E. T. 05.06.2022, 12.07-12-59.

⁴²³ Keskintaş, s. 234.

* Orhun Kitabeleri (732-735), direkt siyasi bir metin olmasa da bir devletin amacını ve yönetiminin başarılı olmasının şartlarını göstermektedir. Bunlar, “bilgili, cesur ve doğru bir lider; bilgili üst düzey yöneticileri ve bilgece buyruklar; töre” şeklindedir.

⁴²⁴ Aksoy, s. 159.

⁴²⁵ Alodalı, s. 140.

⁴²⁶ Yöneticilerin görevlerini kötüye kullanmalarını, kanun, hak ve adalet çerçevesinde hareket edip görevlerini yerine getirmelerini buyuran padişah hükümleridir. Bkz. Özkaya, “XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adalet-nâmelere Göre Türkiye'nin İç Durumu”, s. 448.

anlatılmıştır. Sonra, menzil idaresi, vilâyet işlerine gerekli olan masrafları icabet ettirecek vergiler, cizye, avarız, nüzul, mirî mukataa malları ve hatta imdâd-ı hazeriye ve seferiye akçeleri, has ve vakıf, zeamet ve tımar mahsullerinin, bundan böyle kaldırılmış ve af olunmuş olduğu yolunda uydurma haberlerle, bunun gibi çeşitli sözlerle karışıklara sebep olduğu söylenmiştir.⁴²⁷ Bu şekilde sözlerle düzeni bozan, reyayı devlete ve devlet memurlarına karşı koymaya cesaretlendiren, valilerin, hâkimlerin halk ile olan ilişkilerini bozan kişiler, bunlardan başka memleket düzeninin karışmasına, devlet gelirlerinin eksik olmasına, önemli işlerin bozulmasına sebep olanların cezalandırılacakları bildirilmiştir.⁴²⁸”

adaletnâme bu durumun bir örneğidir. Bu dönemdeki adaletnâmeler, idari, içtimaî, askeri sıkıntıları giderme amacıyla çıkarılmış olmasına rağmen beklenen etki görülmemiştir.⁴²⁹ Genellikle de huzurun sağlanmasına, etik bir idareye yönelik çıkarılmıştır. Zorbalıkların giderek arttığı bu dönemde haksız davaların, vergi kaçırımların önüne geçilmesi gerektiği aşikârdır. Haksız davaların görüldüğü, vergi vermesin diye halkı kışkırtan, toplum düzenini bozan mütegalibeler, yönetimdeki gayriahlâki davranışların göstergeleridir. Nitekim bu durum da doğrudan adaletle aykırıdır.

Davalarda haksızlık meselesi rüşvetle ilişkilendirilmektedir. Zira XVI. yüzyıl ve sonrası Osmanlı'nın maddi sıkıntılar yaşaması nedeniyle geliri sekteye uğrayan kamu görevlilerine bulaşan rüşvet, gelenekselleşmiştir.⁴³⁰ Bundan dolayı Koçi Bey⁴³¹,

⁴²⁷ Bursa Şer'iyeye Sicili B. 79/280; aktaran Özkaya, XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adalet-nâmelere Göre Türkiye'nin İç Durumu”, s. 476-477.

⁴²⁸ Bursa Şer'iyeye Sicili B. 110; aktaran Özkaya, XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adalet-nâmelere Göre Türkiye'nin İç Durumu”, s. 476-477.

⁴²⁹ Alodalı, s. 163.

⁴³⁰ Yavuz Bayar. Türk Kamu Yönetiminde Rüşvet, *Amme İdaresi Dergisi*, 12/3 (1979), s. 46.

* Yolsuzluğa sebep sadece maddi sıkıntılar değildir. Kul sisteminin bozulması, yabancı tüccarların, imparatorlukta ekonomik gücü elinde toplaması ve siyasal, sosyal güce hile yoluyla ulaşma çabaları da diğer etkenlerdendir. A.g.e. 46.

⁴³¹ 1582'den beri yüksek memuriyetlerin rüşvetle alınmaya başladığını ifade etmiştir. Harp meydanlarında çarpışanların hakkı olan tımar ve zeametın sepetlere girdiğini, hak sahiplerinin ayaklar altına alındığını belirtmiştir. Bkz. Koçi Bey Risalesi, s. 48.

Defterdar Sarı Mehmet Paşa,⁴³² Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi⁴³³ gibi müellifler de bu konu üzerinde durmuşlardır. Siyasetnamelerde genellikle yönetimde bozulmadan kasıt, rüşvet ve kayırmacılık gibi gayriahlâki davranışlardır.⁴³⁴ Bu yolsuzluklar hakkında padişah tebdil-i gezerek, casus görevlendirerek bilgi edinmeye çalışmıştır. Hatta vatandaşın şikayetlerine karşılık padişah ve veziriazam müfettiş görevlendirmiştir. Bu denetim sonucu reyanın hakkını gözetmeyenler şiddetle cezalandırılmıştır.⁴³⁵ Sonuç itibarıyla yönetim ahlâkına zarar veren durumlar, timar sisteminin bozulması, adaletsiz vergiler, liyakatsizlik ve yolsuzluk şeklinde görünmektedir.

Yönetim ahlâkı yozlaşmaya başlarsa; liyakatsizlik, ayrımcılık, rüşvet, çatışma, görev ve yetkiyi kötüye kullanma, dedikodu, huzursuzluk, ayaklanma gibi gayriahlâki davranış ve olaylar ortaya çıkmaktadır. Nitekim adaletsiz bir yönetim söz konusu olmaktadır. Yönetim ahlâkı olmayan veya kaybetmeye başlayan bir devlette, kamu görevlileri nicelik bakımından artarken nitelikte düşüş yaşaması kaçınılmazdır. Tıpkı Osmanlı'nın XVII. ve XVIII. yüzyıllarındaki durumu gibi. Tek bir yerde kalmayıp tüm

⁴³² “O mala lanet olsun ki karşılığında hukuku satasın! Mevlâ'nın hükmünü yabana atasın! Rüşvet için hakkı iptal edesin! Kendi çarkını döndürmek için dinini mal karşılığı satasın!” Bkz. Defterdar Sarı Mehmet Paşa. Devlet Adamlarına Nasihatler (*Nasâyihü'l-Vüzerâ*), Haz. Yaşar Aydemir ve Güray Kırpık, Ankara: Hece Yayınları, 2021, s. 42.

*Kur-anı Kerim'de de rüşvete yönelik, “Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın.” ayeti geçmektedir. Bkz. Bakara Suresi 188. Ayet, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/195/188-ayet-tefsiri>, E. T. 06.12.2022.

⁴³³ Özellikle rüşvet alelade yapılmaya başlandığında, liyakate dikkat edilmediğinde devlet ahlâkının bozulacağını ifade etmiştir. Bkz. Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi, s. 43.

⁴³⁴ Aksoy, s. 150.

* Osmanlı'da rüşvet alan ilk padişah ise III. Murat (1574-1595) olarak söylenmektedir. Peçevi'nin aktarımına göre, “Bugün Kızılâhmetlünün intikamını Âl-i Osman'dan aldım. Onlar, bizim ocağımıza su koydukları gibi ben dâhi onların ocağını söndürecek bir mukaddime tertip ettim. Rüşvete daldırdım. 40.000 altınlık büyük bir lokma idi. Yutturdum. Bundan sonra bunlar rüşvet almadan duramazlar ve rüşvet ile devletleri sebat bulamaz.” Yine Peçevi'ye göre rüşvet alan ilk idareci ise XVI. yüzyıl sadrazamı Rüstem Paşa'dır. Bkz. Aktaran Erdemir, s. 19.

Gelibolulu Mustafa Paşa'nın iddiasına göre, Şemsi Ahmet Paşa İsfendiyaroğullarından ve Osmanogulları İsfendiyaroğullarını ezip geçtiğinden intikam almak isteyip III. Murat'a rüşvet olarak 40.000 altın vermiştir, <https://islamansiklopedisi.org.tr/semsi-ahmed-pasa>, E. T. 12.01.2022.

⁴³⁵ Neslihan Fulin. Osmanlı'da Rüşvet Cezası, *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 1/1 (2019), s. 30.

kurumlara bulaşan, başka bir deyişle, virüs gibi olan yolsuzluk, yönetimdeki gayriahlâki durumların ana sebeplerinden biridir.

2.5. Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın Nasâyihü'l-Vüzera'sı

Osmanlı'da üst düzey yöneticiler, yönetim ahlâkında yaşanan aksaklıklar artınca çoğunlukla çözüm önerileri sunan siyasetnameleri kaleme almışlardır. Aydemir ve Kırpık'a göre, her eser aslında bir sorunun giderilmesine yardımcı, bir ihtiyacın cevabıdır.⁴³⁶ XVIII. yüzyılda, Osmanlı'da bir devlet adamı olarak yaşamış olan Defterdar Sarı Mehmet Paşa da imparatorluğun idari, askeri, içtimaî sıkıntılarının yoğun yaşandığı dönemde, Kitab-ı Güldeste adlı eserini yazmıştır. Tavsiyelerini, tecrübelerinden hareketle belirlemiş olup dönemin yönetim ahlâkı ve toplumsal durumu hakkında da fikir vermektedir.

Defterdar Sarı Mehmet Paşa birçok müellif gibi önerilerinde ayet, hadis, vecizeler kullanarak düşüncelerine meşruluk kazandırmaya çalışmıştır. Müellif hadislerden, ayetlerden yararlanmasının yanı sıra I. Selim, Kanuni ve sadrazam Lütfi Paşa'nın Asafname'sinden de yararlanmışır.⁴³⁷ Elbette kendi tecrübeleri ve düşünceleri yok değildir. Eserinde sistemi eleştirmek yerine yönetiliş tarzını tenkit etmiştir.⁴³⁸ Başka bir deyişle çoğu siyasetnamede olduğu gibi Kitab-ı Güldeste de kanun-i kadime dönülerek sorunların çözüme kavuşacağını ifade etmektedir. Bu eserin dikkate çeken özelliklerinden biri nasıl ortaya çıktığıdır.

Walter Livingston Wright Jr. Princeton Türk Kütüphanesi için yazacağı bir eserle ilgili olarak incelemelerde bulunmak üzere Ardahan'a gelmiştir. Profesör Amerika'ya döndükten sonra 1946-1950 yıllarında Ardahan Kaymakamı olan Hüseyin Ragıp Uğural'a, Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın "Nesâyih'ül-Vüzera V'e'l-Ümerâ" veya "Kitab-ı Güldeste" adlı eserini Osmanlıca metniyle birlikte İngilizce tercüme ederek

⁴³⁶ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, "Devlet Adamlarına Nasihatler", (Önsöz) s. 5.

⁴³⁷ Uğural, s. XII.

⁴³⁸ Hamza Ateş ve Bünyamin Dağ. Siyasetnamelerde Kamu Yönetimi ve Kamu Yöneticileri ile İlgili Sorun Tespitleri ve Tavsiyeler: Karşılaştırmalı bir İnceleme, *Akademik Bilim Sosyal Bilimler Dergisi (ABSOD)*,

bastırıldığı kitabı kendisine hediye olarak göndermiştir. Daha sonra Milletvekili Akif Eyidoğan bunu Uğural'da görmüş ve yöneticilere ziyâdesiyle fayda sağlayacağını düşünerek Türkçeye aktarılmasını çok istemiştir. Bunun için de 1966'da İçişleri Bakanı Sayın Dr. Faruk Sükan'dan eseri okumasını rica etmiştir.⁴³⁹ Akabinde Uğural Kitab-ı Güldeste'yi sadeleştirerek Türkçeye aktarmıştır. Maalesef pusula değeri taşıyan eseri, Wright Türkiye topraklarında keşfederek tekrar Türklere armağan etmiştir. Yabancı bir araştırmacının gün yüzüne çıkarmasıyla değil de Türkler tarafından ülkeye kazandırılmış olması yeğlenirdi.

2.5.1. Defterdar Sarı Mehmed Paşa ve İdari Kimliği

Tahminen 1655 yılında İstanbul'da doğan Paşa bir bakkalın oğludur. Lakapları; "Bakkalzâde, Hacı ve Sarı"dır.⁴⁴⁰ İlk öğrenimini tamamladıktan sonra Rûznâmçe-i Evvel Dairesi'ne girmiştir.⁴⁴¹ Paşa, tahminen 1702, 1703 (iki kere), 1704, 1705, 1711, ve 1714 (Ağustos) yıllarında tam yedi defa defterdarlık görevine getirilip azledilmiştir.⁴⁴² Nitekim Paşa'nın kıymetli bilgi ve tecrübesine devamlı ihtiyaç duyulmuştur.

Edirne Vaka'sının (1703) yaşandığı dönemdeki defterdarın cülusları dağıtamaması üzerine yeniçeri ağalarınca Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın göreve

⁴³⁹ Hüseyin Ragıp Uğural, "Defterdar Sarı Mehmet Paşa Devlet Adamlarına Ögütler", 1969, s. XIII, XIV.

*Wright, İstanbul Süleymaniye Genel Kitaplığı'na devredilmiş olan Esat Efendi Kitaplığındaki 1830 numaralı eseri baz almıştır. Ayrıca Profesör W. L. Wright, Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın "Nesâyih ül-vüzerâ V'el-ümerâ" adlı el yazması eserini "*Ottoman Statecraft*" adı altında bir önsöz ve 1720'den önceki süreci anlaşılır şekilde Batılı okuyuculara 1935 yılında sunmuştur. Bkz. a.g.e. s. XIV.

⁴⁴⁰ Bulut, s. 54.

⁴⁴¹ Abdülkadir Özcan, <https://islamansiklopedisi.org.tr/defterdar-sari-mehmed-pasa>, E. T. 12.12.2022.

*Rûznâmçe-i Evvel Dairesi, defterdarlığa bağlı, hazinenin bütün işlemlerini yapan kalem, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruznamce>, Erişim Tarihi: 03.03.2021.

⁴⁴² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, IV. Cilt, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 1068-1069.

*1702'den 1703 Edirne Vakası'na kadar defterdarlık yapmıştır. İsyancılar defterdarlığa Muhsinzâde Abdullah Efendi'yi getirtmişti. Ancak Abdullah Efendi cülus bahşişleri ve ulufeleri ödeyemeyince Defterdar Sarı Mehmet Paşa'yı tekrar getirtmişlerdir. Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/defterdar-sari-mehmed-pasa>, E. T. 12.12.2022.

istenmesi ve getirilmesi,⁴⁴³ işinde ne kadar başarılı olduğunun ispatlarındandır. Defterdar Mehmet Paşa sadece defterdarlık görevinde yer almamıştır.

1713 (Ocak) yılında Tersâne-i Âmire emini⁴⁴⁴ olup aynı yıl Osmanlı-Rus sınırının belirlenmesi için görevlendirilmiştir. 1714'te (Temmuz) Bender muhafızı,⁴⁴⁵ 1715 yılında Mora seferinde Eğriboz'dan orduya zahire taşınması gibi görevler de almıştır.⁴⁴⁶ Ayrıca kendisi bir tarih yazardır. Zübdetü'l-Vekayi'ât (tahminen 1714-1716) adlı tarih kitabı bulunmaktadır. Bu eser, Tarih-i Defterdar Mehmet Paşa olarak geçmektedir.⁴⁴⁷ 1716'da Osmanlı-Avusturya savaşında Sadrazam Damat Ali Paşa şehit düşmüştür. Defterdar Sarı Mehmet Paşa sadrazamlık beklerken yerine III. Ahmet'e yakınlığıyla bilinen Nevşehirli İbrahim Paşa'nın etkisiyle sadaret mührü Koca (Arnavut) Halil Paşa'ya geçmiştir.⁴⁴⁸ 1717 yılında payitahttan uzaklaştırılan Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın tayin fermanı, "mukataa tayinlerle padişahın emirlerine karşı gelmek" ile suçlamaktaydı. 1717'de "dikkatsizlik, ihmâl, din ve padişaha hakaret ve kötü söz"⁴⁴⁹, Tamşuvar kalesinin düşman eline geçmesine sebep olmak⁴⁵⁰ nedenleriyle yaklaşık 50 yıl hizmet ettiği devletin emriyle idam edilmiştir. Başlı İstanbul'a getirilmiş olup vücudu Kavala şehrinin Ulu Camii'ne gömülmüştür. Dostların sadakatsizliği, iftira, kıskançlık

⁴⁴³ Özcan, <https://islamansiklopedisi.org.tr/defterdar-sari-mehmed-pasa>, E. T. 12.12.2022.

⁴⁴⁴ Özcan, <https://islamansiklopedisi.org.tr/defterdar-sari-mehmed-pasa>, E. T. 12.12.2022.

*Tersâne-i Âmire, Osmanlı denizcilik faaliyetinin merkez üssüdür, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tersane-i-amire>, E. T. 12.12.2022.

⁴⁴⁵ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, s. 1069.

⁴⁴⁶ Özcan, <https://islamansiklopedisi.org.tr/defterdar-sari-mehmed-pasa>, E. T. 12.12.2022.

⁴⁴⁷ Defterdar Sarı Mehmet Paşa. *Zübde-i Vekayiât-1656-1704*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, s. XXXV, XXXVII.

*Eser; hamd, telif sebebi ve peygamberi selamlama şeklinde üç bölümden oluşmaktadır. Giriş mahiyetindeki ikinci bölüm Osmanlı'nın kuruluşundan IV. Mehmet'in ilk yıllarına kadardır. Ayrıca burada Köprülü Mehmet Paşa'ya da yer verilmektedir. Esas kısım üçüncü bölümde ise Paşa, kronolojik sırayla 1671'den itibaren tahminen ölümüne kadarki yaşananları kaleme almıştır. A.g.e. s. XXXVII, XXXVIII.

⁴⁴⁸ Özcan, <https://islamansiklopedisi.org.tr/defterdar-sari-mehmed-pasa>, E. T. 12.12.2022.

⁴⁴⁹ Uğural, s. XVII-XVIII.

⁴⁵⁰ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiât-1656-1704*, s. XXIX.

gibi gayriahlâki davranışların kurbanı olmuştur.⁴⁵¹ Eserinde dostluğun gerektirdiklerini, gıybetin ve dedikodunun sakıncalarını ele alması muhtemelen yaşadıklarının etkisidir.

2.5.2. Eserin Kapsam ve Konusu

Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın Kitab-ı Güldeste'si, siyasetnamelerdeki yönetiliş tarzına karşı geleneksel eleştirinin son örneğidir. Bundan sonrakiler XVIII. yüzyıldaki Rönesans ve reform hareketlerinin de etkisiyle ıslahata yönelik eserlerdir.⁴⁵² Özetle, “Devlet Adamlarına Nasihatler”den sonra sistemin değiştirilmesine yönelik tavsiyeler içeren siyasetnameler görülmektedir .

Çalışmada Aydemir ve Kıpçak'ın neşri (2021) esas alınmıştır. Aydemir ve Kıpçak, Nasâiyü'l Vüzerâ Ve'l-Ümerâ eserinin nüshalarını tenkitli bir şekilde hazırlamışlardır.⁴⁵³ Bir diğer yardımcı kaynak, Uğural'ın (1969), “Defterdar Sarı Mehmet Paşa Devlet Adamlarına Öğütler-Osmanlılarda Devlet Düzeni”dir. Uğural, Wright'ın kitabındaki Osmanlıca metin ile İstanbul Süleymaniye Genel Kitaplığı'ndaki el yazması metinleri mukayese edip kelime ve imlâ değişiklikleriyle çevirisini yapmıştır.

⁴⁵¹ Uğural, s. XVII-XVIII.

⁴⁵² Tayfun Akkuzu, “Yönetim Düşüncesinin Gelişim Sürecinde Siyasetnameler: Defterdar Sarı Mehmet Paşa Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, 2013, s. 62-63.

⁴⁵³ Aydemir ve Kıpçak, “Devlet Adamlarına Nasihatler”, s. 15-16.

*Tenkitli metni şu nüshalardan yararlanarak oluşturmuşlardır:

1. Süleymaniye Genel Kütüphanesi Esat Efendi Kitaplığı No. 1830,
2. Leningrat Doğu Dilleri Ens. No. 1174,
3. Berlin Prusya Şehir Kitaplığı No. 2296,
4. Paris Bibliothica National Turc No. 1112,
5. Hacı Mahmut Efendi Kitaplığı No.4859,
6. Süleymaniye Genel Kütüphanesi Esat Efendi No. 1854,
7. Budapeşte Macar İlimleri Akademisi Török O. No. 297 (Dış kapakta 296),
8. Tercüman Kitaplığı Y. No. 119,
9. Hâlet Efendi No. 354,
10. Hâlet Efendi No. 239.

İçeriği bakımından fark var mı yok mu anlayabilmek ve karşılaştırma yapabilmek için Uğural'ın çalışmasından da yararlanılmıştır.

1714-1717 yılları arasında yazıldığı düşünülen Kitab-ı Güldeste, bir mukaddime, dokuz bâb ve iki zeyl olarak düzenlenmiştir.⁴⁵⁴ Birinci (sadrazam davranış ve ahlâkı), ikinci (kamu görevlileri ve rüşvet), beşinci bölüm (halkın durumu ve zulmün zararları), dokuzuncu bölümler (timar hâlleri) içeriği bakımından idari; üçüncü (mali görevlilerin davranışları), dokuzuncu bölüm ise mali; dördüncü (Bektaşî ocağı), altıncı bölüm (sınır kaleleri ve komutanların durumları) askeri; yedinci bölüm (cimrilik-cömertlik, hırs-tamah, kibir-haset, tevâzu-kibir gibi kötü huylar) bireysel ve toplumsal ahlâki tavsiyeleri içermektedir.

Paşa eserinde özellikle kamu görevlileri üzerinde durmuştur. Beşinci bölüm başlığı itibarıyla toplumsal ahlâk gibi görünse de muhteviyatı, zulme uğrayan reayanın korunmasıdır. Buradaki zulmü yapanlara (kamu görevlileri, yönetici gibi) yönelik tavsiyeler barındırması bakımından idari kısma dâhil edilmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki idareye yönelik tavsiyelerin içinde mali veya askeri önerileri de yer almaktadır. Bu sebeple çalışmada, bölümlerin içeriği incelenerek *idari, askeri, mali, toplumsal* diye tasnife tabi tutulmuştur. İdareye yönelik olandan maliyeye veya askeriye; mali olandan idariye, toplumsal tavsiyelerden de idariye veya maliyeye gibi aktarımlar söz konusu olmuştur. Kısacası aslında nasihâtler dağınık hâldedir. Konular sistemli bir şekilde ayırma tabi tutulmamıştır ve iç içedir.

Mehmet Paşa, İmparatorluğun çökme hâlini gayriahlâki tutumlara bağlamaktadır. Bilhassa sadrazamların ve makam sahiplerinin ahlâki nitelikleri, bozulan kurumlar ve bunların düzeltilmesi, rüşvetin ve zulmün zararları eserin temel konularıdır. Yönetim ahlâkına yaklaşımı daha çok idari, mali, askeri bölümler üzerinden değerlendirilecektir.

Mehmet Paşa girişte eseri kaleme alma amacını,

“...İleri görüşlü akıl sahiplerinin nasihatleri ve öğütlerine dair nice özlü sözler tarih kitaplarının ilgili bölümlerinde yer almaktadır. Fakat her biri ayrı yerlerde ve dağınık olarak bulunduğundan, bu kusurlarla dolu gariip kimse (Defterdar Sarı Mehmet Paşa) ilgili olan devlet adamları için elde etmesi kolay olsun diye, her ne kadar bakmaya değer değilse de bu

⁴⁵⁴ Savaş, “Lâyiha Geleneği İçinde XVIII. Yüzyıl Osmanlı Islahat Projelerindeki Tespit ve Teklifler”, s. 106.

özlü sözleri akıl sahiplerinin seçkisi ve faziletli kimselerin tarih kitaplarından alarak, güldeste misali satır ipine dizmiş, Hakk'ı tanıyanların davetine bir kutlu yol olsun diye dokuz bölümden oluşturmuştur. Başarı Allah'tandır.⁴⁵⁵

şeklinde ifade etmiştir. Kıymetli kişilerin sözlerine ve müelliflere atıfta bulunması eserin adında kullanılan “güldeste⁴⁵⁶” sözcüğünden de (Kitab-ı Güldeste) anlaşılmaktadır.

2.5.3. Yönetim Ahlâkına Yaklaşımı

Osmanlı Devleti'nin sıkıntılı dönemini eleştiren Mehmet Paşa'nın çözümü, Kanuni'nin dönemi ile karşılaştırarak ideal olandır. Başka bir ifadeyle geleneksel kurum ve yönetiliş tarzına dönerek sorunların azalacağını ve nihayete ereceğini savunmaktadır. Yozlaşmaya başlayan yönetim ahlâkına yönelik nasihâtlerinin başında adil bir idare, liyakate dayanan atamalar ve rüşvet konusu gelmektedir. Çünkü Mehmet Paşa'ya göre, rüşvet, liyakatsizlik ve adam kayırma yönetimdeki ahlâki yozlaşmanın başat sebepleridir.

Alçak gönüllü, kamu kaynaklarını israf etmeyen, nezaket ve saygı çerçevesinde davranan, uzlaşmacı ve denetimli kamu görevlileri de iyi bir yönetim için olmazsa olmazlardır. Hatta Paşa'ya göre güzel ahlâklı, adil, merhametli, emri altındakilere övgülerde bulunan ve onları önemseyen bir veziriazam, reaya da örnek alacaktır.⁴⁵⁷ Dolayısıyla yönetim ahlâkına sahip yönetici ve kamu görevlileriyle hem iyi bir idare hem de toplumsal ahlâkı belirlemek mümkündür. Bir devletin varlığı ve sürekliliği de buna bağlıdır.

Yedinci ve sekizinci bölümler hariç kalan yedi bölüm doğrudan yönetim ahlâkı ile ilgili öğütlerdir. Ancak yedinci bölüm kişisel tavsiyelerle birlikte sadrazamlara nasihâtle başlamaktadır. Mehmet Paşa'nın yönetim ahlâkını sadece yönetici ve kamu görevlileri nezdinde değil toplumu da kapsayacak şekilde ele alması nedeniyle toplumsal ve kişisel ahlâkı ilgilendiren bölümlere de değinilmiştir.

⁴⁵⁵ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “Devlet Adamlarına Nasihatler”, s. 17.

⁴⁵⁶ Güldeste; seçki, seçme parçalardan oluşan eser demektir, <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 11.12.2022.

⁴⁵⁷ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “Devlet Adamlarına Nasihatler”, s. 60.

2.5.3.1. İdareye Yönelik Ahlâki Tavsiyeler

Mehmet Paşa padişahı; “eşi benzeri olmayan Allah’ın, ehil sahibi olarak seçtiği, cihan halkının yönetiminden sorumlu olarak tayin ettiği kişi,” diye tanımlamaktadır. Hükümdar, kendisine verilen bu lütfu hakkıyla yerine getirip halkın huzur içinde yaşamasını temin etmelidir. Bu düzenin, “*Mülk adamsız olmaz ve devlet adamları da malsız olmaz.*” minvali üzere sağlamasının gerektiğini ifade etmiştir. Bu yüzden vezirin; tedbirli, isabetli karar alabilen, hazineyi gözeten, dindar, Aristo gibi akıllı ve zeki, halkını koruyan kollayan niteliklerde seçilmesi gerekmektedir.⁴⁵⁸ Nitekim doğru seçilmiş bir sadrazam, devletin ve hazinenin sürekliliği için elzemdir. Doğru kişinin seçiminde ise vurguladığı ilke liyakattir.

“*Emanetleri ehline veriniz.*”⁴⁵⁹ ayeti üzere toprak bütünlüğünü, halkın refahını ve uyumunu sağlayan vezirler tayin edilmelidir. Bu görevde tam bağımsızlığın sağlanarak hükümdarın makamına gelen tüm işleri layıkıyla yerine getirmek, devlet olmanın en önemli geleneklerindedir. Ayrıca sonradan türemiş olan vergilerin kaldırılarak adaletsizliğin giderilmesini tavsiye edip isyanların güzel ahlâk ile sonlandırılmasını belirtmiştir.⁴⁶⁰ Reayanın fakirlerinden, yıllık vermesi gereken vergileri dışında başka sebeplerle vergi alınmamalıdır. Aksi takdirde zulme neden olmaktadır. Zulümden olabildiğince uzak durup mazlumun hakkını teslim etmek gerekmektedir. Fakirden alınan gereksiz vergiyi, bir evin temelinden toprak alıp tavanına koymaya benzeten Mehmet Paşa, ağırlaşan tavanın zayıf bir temelle taşınamayacağını ifade etmiştir.⁴⁶¹ Özetle, gereksiz vergilerin kaldırılmasını tavsiye etmiştir. Hatta Kanuni döneminden bir sohbeti hatırlatmıştır. Dostlarıyla sohbet ederken Sultan Süleyman, “*Büyük nimetlere sahip olan hayırlı âlim kimdir?*” diye sormuştur. Herkes, “*Devletü padişahımızdır.*” deyince Sultan Süleyman bunu kabul etmemiştir. “*Velinimet gerçekte reyadır ki onlar ziraat ve savunma işinde huzur ve rahatı*

⁴⁵⁸ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 19.

⁴⁵⁹ Nisa Sûresi, 58. Ayet, <https://kuran.diyadin.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/551/58-ayet-tefsiri>

⁴⁶⁰ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 20.

⁴⁶¹ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 57,58.

kendilerine haram edinmeleriyle bizi öylece huzur ve rahat nimetiyle doyururlar.” diye buyurmuştur.⁴⁶² Kısacası, vergi veren köylüye; velinimetimiz efendimiz denmelidir.

Devlet idaresinde herkese eşit yaklaşımda bulunularak hem velinimetimiz olan reayanın korunmasını hem de hukukun herkese eşit ve tarafsız uygulanmasını önermektedir.⁴⁶³ Adalet dağıtımında dil, din, ırk ayrımı yapılmamalıdır. Zira *“Mazlumun duası kâfir dahi olsa yerde kalmaz.”* hadisini unutmamak gerekir.⁴⁶⁴ Zengin-fakir, yönetici-yöneten gibi ayrımları yapmamaları gereken sadrazamların, padişaha karşı da dürüst davranması gerekmektedir.

Her zaman her yerde doğruyu söylemekten çekinmemeleri gereken sadrazamlara, *“Sadakanın en iyisi hak sözüdür.”*⁴⁶⁵ hadis-i şerifini de hatırlatıp özendirilmektedir. Ancak buna bir istisna da getirmiş olmalı ki veziriazamın mülk ile olan işlerinde saklanması gereken devlet sırlarını, ifşa etmemesini öğütlemektedir. Zira güzel ahlâkın gereği olan sır tutmayı, devlet başkanının da en büyük hizmetlerinden saymıştır.⁴⁶⁶ Padişahın yanlışlarını örten, gönülden hizmet eden, dalkavukluk etmemesi gereken sadrazama *“Para hayırlıdır.”* sözünden uzak bir hayat sürmesini önerirken Lütfi Paşa'nın Asafname'sine de atıfta bulunmuştur. Bunu da kinayeli bir şekilde *“...o zamanlar sadrazamların masrafları az olsa gerektir. Rüşvet ve müsadereye başvurulmazmış.”* diye dile getirmiştir.⁴⁶⁷ Burada ya sadrazamların harcamalarının artmasına ya da enflasyona karşı üstü kapalı bir eleştiride bulunmuş gibi görünmektedir. Nitekim tamahkârlıktan uzak durulmasının altını çizmiştir.

⁴⁶² Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *“Devlet Adamlarına Nasihatler”*, s. 59.

⁴⁶³ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *“Devlet Adamlarına Nasihatler”*, s. 20.

⁴⁶⁴ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *“Devlet Adamlarına Nasihatler”*, s. 57.

⁴⁶⁵ Uğural, s. 20.

⁴⁶⁶ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *“Devlet Adamlarına Nasihatler”*, s. 21.

⁴⁶⁷ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *“Devlet Adamlarına Nasihatler”*, s. 22.

*Sadrazamlar kendilerine ait olanla yetinmeliler ki Lütfi Paşa'nın Asafnamesi'deki ifadesine göre, yedi yıl vezaret etmesine rağmen kendine düşen senelik on iki yük akçeymiş. Yazılı gelirin bir buçuk mislini toplayarak yirmi yük akçeye ulaşmış. Ona kanaat edermiş. Rüşvet ve müsadereye başvurulmazmış. A.g.e. s. 22.

Kimseye ihtiyacı olmayan padişahların halkın parasını hakkı olmadan almasını devletin yıkılış sebebi saymaktadır. Hatta kanun-i kadimi hatırlatarak Kanuni döneminde, bir malın yedi yıl kadar vârisi gelmediğinde hazineye dâhil edileceğini ifade edip bu güzel kuralın sürdürülmesini tavsiye etmektedir.⁴⁶⁸ Mehmet Paşa eseri, bidat vergilerinin yaygınlaştığı ve âyanların çoğaldığı dönemde kaleme aldığı için halktan gereksiz yere vergi alınması konusunun üzerinde birçok kez durmuştur. Bu da sadrazamların toplumdaki kopuk olmaması gerektiğini göstermektedir. Zira veziriazamların kapılarının her daim halka açık olması gerektiğini ifade etmesi, halkla sadrazamın bağının güçlü olması içindir. Çünkü mazlum ve muhtaçlara kapısını kapatana ihtiyaç duyduğunda, rahmet kapısı kapanır. Zaten devlet ve saltanat, lüks bir yaşam sürmek değil, doğru, güzel ve kalıcı bir isim bırakmaktır.⁴⁶⁹ Nitekim halk sadrazama kolay bir şekilde ulaşabilmeli ki sıkıntısını iletip çözüme kavuşturulabilsin. Aslında sosyal devlet anlayışına sahip bir idareden söz etmektedir. Yine XVIII. yüzyılda yönetim ahlâkını olumsuz yönde etkileyen tımar konusuna bu bölümde de değinmiştir. Ancak buradaki konu tımardeki bozulmaların yanı sıra kayıt defterlerinin önemini vurgulamaktır.

Defterde kayıtlı olmayanlara tımar vermenin uygun olmamasını, sınır münakaşaları için defterhanede defter tutulduğunu lakin aceleyle getirilerek tutulan defterlere dikkat edilmesinin önemli bir konu olduğunun ikâzını yapmıştır.⁴⁷⁰ Bir başka uyarı da ulak gönderme ile ilgili gereksiz fermanlardır.

Uzaktaki birini sıradan konular için getirtmeyip olayın aslını araştırarak gerekli ise emir verilmelidir. Ayrıca sınır ağalıkları, alaybeylikleri gibi işlere ehil kimselerin atanmasıyla birlikte görev süreleri hususunda özenli olmayı öğütlemiştir. Bunlar ölmedikçe, azlini gerektiren gayriahlâki bir durum olmadıkça görevden alınmamalıdır.⁴⁷¹ Görüldüğü üzere görevde kalmanın kıstaslarından en önemlisi

⁴⁶⁸ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 23.

⁴⁶⁹ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 25.

⁴⁷⁰ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 24.

⁴⁷¹ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 24.

yönetim ahlâkına sahip olmaktır. Yönetim ahlâkına sahip olmak da adil bir yönetimin gereğidir.

“*Bir saat adalet yetmiş yıllık ibadete karşılık gelmektedir.*⁴⁷²” hadisini hatırlatıp padişah, vezir, asker gibi her yönetici ve kamu görevlisinin hem hukuka uygun hareket etmesiyle adaletin tecelli edeceğini ifade etmiş hem de padişahın adaletinin daha mühim olduğunu vurgulamıştır. Bunu da şu şekilde ifade etmiştir:

*“Ol şenindir saâdet-i kevneyn
Meyli yok zulme adle mâildür
Hazret-i İzzete ahabbe'n-nâs
Yevm-i mahşerde şah-ı âdildür.”*

Başka bir ifadeyle zulmetmeyen âdil padişah iki cihan saadetine ulaşır. Mahşer gününde izzet sahibi Allah'ın huzurunda insanların en sevimlisi, âdil padişaktır. Çünkü bu adil yönetim, hazineyi çoğaltıp memleketin imarını sağlamaktadır. Hazine de halkın verdiği vergilerle sağlanmaktadır. Bu organik bağı ise,

*“Mülk durmaz eğer olmazsa ricâl
Lâzım ammâ ki ricâle emvâl
Mâl tahsili raiyetden olur
Bâğ ü bostan zirâatden olur
Olmasa adl reâyâ durmaz
Adlsüz çetr ikâmet kurmaz
Aldür asl-ı nizâm-ı âlem
Adlsüz saltanat olmaz muhkem
Mülkde zelzele gafletdendür
Terk-i ahkâm-i şerîatdendür
Bâğbân etmeyicek çeşmini bâz
Bağına herkes eder dest-i dirâz.”*

⁴⁷² Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 26.

*Ancak Defterdar Mehmet Paşa farklı bir kaynaktan yararlanmış olmalı ki “Bir saat adaletle iş görmek altmış senelik ibadetten hayırlıdır.” şeklinde de geçmektedir. Bkz. Muhammed Es'ad Erblî. *Kenzü'l-İrfan-1001 Hadis- İbadet ve Ahlâkla İlgili*, Erkam Yayınları: İstanbul, 1989, s. 109.

Bu demek oluyor ki yönetici olmadan kalıcı devlet, mal olmadan yönetici olmaz. Malın tahsili halkla bir başka ifadeyle toprağı işlemekle olur. Adalet olmazsa halk durmaz, adaletsiz çadır kurulmaz. Alemin nizamının aslıdır, adalet. Yoksa saltanat devam etmez. Mülkün azalması gafletten ve hukukun terkindedir. Bahçıvan gözünü açmazsa herkes onun bağına el uzatır.⁴⁷³ Paşa, devleti çadıra, padişahı ise bahçıvana benzetmiştir. Çadır benzetmesini “Necmettin Daye de(XII.-XIII. yüzyıl)⁴⁷⁴” yapmıştır. Nitekim adil devlet, halk, hazine birbirinden ayrılamaz bir bağa sahiptir. En önemlisi adalet ilkesi olmakla birlikte domino etkisine sahiptir.

Adil bir yönetim için ayrıca fiyat ve ayarı düşük akçe denetimi de şart olup tebdil-i kıyafetle aşırıya kaçmadan yapılmalıdır. Bu fiyatlar konusu sadece kadılara ve hazineden sorumlu görevlilere bırakılmamalıdır. Meclisi tatil etmemek (hafta bir gün tatil kuralına sadık kalma), halkın talep ve şikâyet dilekçelerini araştırmak gerekmektedir. Zulme uğrayan halk kollanmalıdır ki eşkıyalardan dolayı yerini yurdunu terk etmesin.⁴⁷⁵ Daha önce de bahsedildiği üzere XVIII. yüzyılda azlolmuş kadı, sancakbeyi veya bunların çocukları artık âyanlıkları ele geçirip âyan olabilme mücadelesi başlatmışlardı.⁴⁷⁶ Nitekim Mehmet Paşa burada âyanların eşkıyalığının önüne geçilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yoksa halk göçecek, toprak boş kalacak ve akabinde hazine eksilecektir.

Suçun cezası ne ise (ölüm, af, hapis gibi) onun uygulanması gerektiğinin elzem olduğunu ifade eden Paşa, yargıya bulaşan rüşvet illetine karşı ikâzını yapmıştır. Zira bu cezalardan kurtarmak için araya girilmesine, rüşvet veya hediye verilmesine müsaade edilmemesi gerekmektedir. Ayrıca hukuken verilen sopa cezasında adedinin

⁴⁷³ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 26-28.

⁴⁷⁴ Devleti bir çadıra benzetmiştir. Çadırı ayakta tutan direğin, ahlâklı, öngörülü bir vezir olduğunu; çadırın uzunlu kısıtlı iplerini, karar alma sürecine etkisi olanlara; illeri yöneten valileri, adalet sağlayan hâkimleri, âlim ve diğer devlet görevlilerini de çadırın diğer bölümleri olarak ifade etmiştir. Devlet başkanının adaletini ise, çadırın kazıklarına benzetmiştir ki çadır bu kazıklar olmadan ayakta duramaz. Bkz. Bulut, s. 109-110.

⁴⁷⁵ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 28-29.

⁴⁷⁶ Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, s. 9.

aşılmamasını öğütlerken⁴⁷⁷ cezalara uygulanacak olan ölçülülük ilkesi de dikkat çekmektedir.

Sadrazamlara yönelik diğer tavsiyeleri ise; ağızlarının dualı, ince fikirli, alçak gönüllü, affedici, mal toplama peşinde koşmayan, harama bulaşmayan, sabırlı, edepli, haddini bilen, tedbirli, çalışkan, ibadetini yerine getiren kimseler olmaları yönündedir.⁴⁷⁸ Nitekim her ne kadar sadece sadrazamlara özel bir bölüm ayırmış olsa da diğer kamu görevlileri için de ahlâki nasihâtlere yer vermiştir. Kamu görevlileri, maaşıyla yetinen, mal toplama düşkünlüğü olmayan, halka zulmetmeyen, kalpleri kırmayan, giyim ve kuşamda aşırıya kaçmayan kimseler atanmalıdır.⁴⁷⁹ Mal toplama sevdası rüşvet kapısını araladığı için Mehmet Paşa, döneminde giderek yaygınlaşan rüşvetin zararlarını ele almıştır. Ancak önce makam sahiplerine değinmiştir.

Makam sahiplerinin tutumları, davranışları soruşturulmalıdır ki bir iki kişinin şikâyetiyle birisi azledilmemelidir. Önce uyarılmalı, tekrarı hâlinde görevden alınmalıdır. Bunlar, işini layıkıyla yerine getirecek kimselerden seçilmelidir. Merhametsiz, işten anlamaz kişilere *ricayla* ve *rüşvetle* makam verilmemelidir.⁴⁸⁰ Buradaki araya ricacı kimsenin girmesi meselesi, iltimas olarak değerlendirilebilir. Zira iltimas, haksız yere kayırma, arka çıkma, ayrıcalık tanıma anlamlarına gelmektedir.⁴⁸¹ İltimasın maddi bir çıkara dayanmaması, rüşvetten farklıdır. Kısacası iltimas, bir kişinin hak etmediği göreve, makamını kötüye kullananlar tarafından getirilmesidir.⁴⁸² Modern Çağ'daki karşılığı nepotizmdir.

Paşa'ya göre geçmişteki devletlerin yıkılış sebebi "*Emanetleri ehline veriniz.*" ayetine uyulmamasıdır. Rüşveti; musibetlerin en büyüğü, din ve devleti harap eden, zararı her yere dokunan bulaşıcı bir hastalık olarak nitelendirmiştir. Rüşvetle ehil olmayı ve zalimi iş başına getirmek halkın malını yağmalamak demektir. Bu da

⁴⁷⁷ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, "*Devlet Adamlarına Nasihatler*", s. 29-32.

⁴⁷⁸ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, "*Devlet Adamlarına Nasihatler*", s. 34-38.

⁴⁷⁹ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, "*Devlet Adamlarına Nasihatler*", s. 37.

⁴⁸⁰ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, "*Devlet Adamlarına Nasihatler*", s. 39.

⁴⁸¹ İltimas, <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 24.12.2022.

⁴⁸² Erdemir, s. 20.

reyayı topraklarını terke sebep olur ki mahsuller, gelirler kıtlaşır.⁴⁸³ Nitekim atamalara da rüşvet bulaştığı için liyakatle birlikte ele almıştır.

Rüşvetle makam tayin etmeyi zulüm olarak nitelendiren Paşa, süresi belli şekilde ehil kişilerin seçilip yemin ettirilmesi ile bu haksızlığın önüne geçilebileceğini savunmuştur.⁴⁸⁴ Hatta büyük hâkimler ve kadıların sınava tâbi tutulup ehil olmayanların ihraç edilmesi ile çözüme kavuşacağına inanmaktadır.⁴⁸⁵ Bilhassa XVIII. yüzyılda daha da önem kazanan diğer bir konu, rüşvet illetinin kadılara sirayet etmesidir.

Mehmet Paşa, yaşadığı dönemdeki kadıların birçoğunun rüşvete *mahsul* diyerek hukuka aykırı davranıp rüşveti fazla verenin lehine karar vermesini eleştirmiştir. Bunu şu dizelere dökmüştür:

“Lanet ol mâla ki şer’i satasın

Hikm-i Mevlâyı yabana atasın

Hakkı iptâl idesin rişvet için

Dini mâle veresin devlet için.” (O mala lanet olsun ki karşılığında hukuku satasın! Mevlâ'nın emrini yabana atasın! Rüşvet için hakkı iptal edesin! Kendi çarkını döndürmek için dinini mal karşılığı satasın).⁴⁸⁶ XVIII. yüzyılda kadılar, görev yerlerine naiplerini göndermekteydiler. Çoğu cahil olan naipler ise hem kendi hesabı için hem de vekili olduğu kadı için gelir elde etmeye çalışmışlardır. Bu gelirlere biri *mahsul def'i* adını taşımaktadır.⁴⁸⁷ Kaldı ki kadılar, sadece yargı görevini yerine getiren bir makam değildir.⁴⁸⁸ Mülki, beledi, mali ve askeri görevleri de yerine getirmektedir. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse hem ilmiye mensubu hem de mülki erkan içerisinde yer almaktadır. Ayrıca bu geniş görev alanına sahip kadılara kural olarak siyaseten katl

⁴⁸³ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “Devlet Adamlarına Nasihatler”, s. 39-40.

⁴⁸⁴ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “Devlet Adamlarına Nasihatler”, s. 41.

⁴⁸⁵ Uğural, s. 48.

⁴⁸⁶ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “Devlet Adamlarına Nasihatler”, s. 42.

⁴⁸⁷ Özkaya, XVIII' inci Yüzyılda Çıkarılan Adalet-Nâmelere Göre Türkiye'nin İç Durumu, s. 446.

*Naipler İlam harçlarını kanundakinden fazla toplamışlardır. Başka bir gelir elde etme yolu ise, paşa ve âyanlarla anlaşılıp vergi defterinde bulunmayan akçeleri yazdırmaktır. A.g.e. s. 446.

⁴⁸⁸ Coşkun ve Günaydın, s. 33-34.

cezası yoktur.⁴⁸⁹ Bu sebeple Mehmet Paşa da görevden azledilmesi gerektiğini tekrarlamıştır. Devlet adamlarının hediye kabul etmelerinde bile dikkatli olunmasını da hatırlatmıştır. Sevgi ve muhabbet arttırma niyetiyle hediye kabulünün uygun olduğu görüşündedir.⁴⁹⁰ Nitekim usule uygun alımlar, yemin ettirme, ulemadaki yüksek mertebedekilerle istişare, görev sürelerince araya ricacının sokulmaması, bu gayriahlâki durumu yasaklayan fermanlar, kamu görevlilerindeki rüşvetin engellenmesine yönelik tavsiyelerdir.

Paşa dokuzuncu bölümde “Tımar Hâllerini” hem idari hem de mali şekilde ele almıştır. Ancak daha çok mali bir mesele olduğu için bu konu, çalışmada maliyeye yönelik kısımda incelenmiştir.

2.5.3.2. Maliyeye Yönelik Ahlâki Tavsiyeler

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başlayan sanayi devrimine kadar devletler ve insanlar için sermayenin, hâkimiyetin, gücün, zenginliğin esas kaynağı topraktı. Tımar sistemi ile toprak muntazam ve adil bir şekilde işlenerek düzenli üretim yapılmaktaydı. Bu düzenli vergi sistemi ile devlet hem gelir sağlıyor hem de orduya masrafsız asker yetiştiriyordu.⁴⁹¹ Zira Osmanlı’da kamu görevlilerinin birçoğu devletten maaş almamaktadır. Kendileri için vergi toplayıp geçimlerini sağlamaktadır.⁴⁹² Bunu çoğunlukla tımar sistemi ile gerçekleştirmekteydiler.

Tımar, devlete ait toprakların askeri ve idari amaçlarla pay edilmesine denmektedir.⁴⁹³ Bu sistemde makamlara dirlik olarak verilen araziler; vüzera hassı,

⁴⁸⁹ Ortaylı, “*Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*”, s. 261-262.

*Ehl-i ilimde siyaseten katl cezası yoktur. Ancak bu kuralın istisnası olmuştur. Örneğin IV. Murat, Bursa’ya giderken İznik’te gördüğü bozuk yollar ve hakkındaki şikâyetler nedeniyle Kadı Gümüşzâde’yi sorgulamadan astırmıştır. Bkz. Ahmet Mumcu. *Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl*, Ankara: Ajans-Türk Matbaası, 1963, s. 129.

⁴⁹⁰ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 42.

⁴⁹¹ Kodaman, “*Osmanlı Devleti: Yükseliş ve Çöküş*”, s. 5-6.

⁴⁹² Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyanlık*, s. 54.

⁴⁹³ Halil İnalçık, <https://islamansiklopedisi.org.tr/timar>, E. T. 10.12.2022.

sancakbeyi hassı, zeamet ve tımar olarak dağıtılmaktadır.⁴⁹⁴ Bu gelirlerden yıllık 20.000 akçeye kadar olanı tımar, 20.000-100.000 akçe arasındakilere zeamet, 100.000 akçeden fazlasına has denmektedir.⁴⁹⁵ Bazı kamu görevlilerinin kendi nam ve hesabına kolay, masrafsız bir şekilde vergi toplama kolaylığı sağlayan tımar sistemi, XVI. yüzyıldan sonra çözülmeye başlamıştır. Çünkü XVI. yüzyıl sonrası yaşanan savaş teknolojilerindeki gelişmelerin gerisinde kalan Osmanlı, sürekli maaş alan askeri birlikler ve mali bunalımlar nedeniyle gelirlerin doğrudan devlet hazinesinde toplanmasına gereksinim duymuştur.⁴⁹⁶ Bu yüzden iltizam usulü yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

İltizam, mukâtaanın kâr getirisi belirlendikten sonra ihale yoluyla peşin olarak devlete, en çok ödemeyi üstlenen mültezime bir ile üç yıl arasında değişebilen süre için verilmesidir.⁴⁹⁷ Dolayısıyla peşin ödenen bu yol ile devletin artan giderleri karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak zamanla mültezimler merkezden bağımsız yerel güçler hâline gelmeye başlayıp geliri de devlete az göstererek hazineye tam tutarın gitmesini engellemişlerdir.⁴⁹⁸ Nitekim kazancını arttırma amacı güden mültezimler tımarın yozlaşmasına sebep olmuştur.

Mehmet Paşa bozulmaya başlayan tımar ve zeametın niteliğini kanun-i kadime dayanarak adalet ve liyakat ilkelerine göre belirlemiştir. Bunu, “*Zeamet ve tımar, yarar adamlar ve gaziler içindir. Nasıl dağıtılacağı kanunda açıkça yer almaktadır.*” şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca alaybeylerin yiğit, dürüst, yardımsever, işbilen kimselerden

⁴⁹⁴ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s. 128.

⁴⁹⁵ Çamalan, s. 59.

⁴⁹⁶ Eftal Batmaz. İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 18/29 (1996), s. 39.

⁴⁹⁷ Erdemir, s. 132.

*Mukâtaa, belli bir meblağ karşılığında vergilerin iltizama verilmesi anlamından iltizamın konusu olan bir vergi birimi anlamına kaymıştır. Bkz. Mehmet Genç, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mukataa>, E. T. 22.12.2022.

*Mültezim, iltizam sahibidir.

⁴⁹⁸ Mehmet Emin Yardımcı, Erkan Oflaz, Oktay Meneçler. Tarihsel Süreçte İltizam Sisteminin Sosyo Ekonomik Etkileri; Devlet Erkinin Kişisel Kullanımı “Mültezim”, *Düzce İktisat Dergisi*, 1/1 (2020), s. 57, 64.

seçilmesi gerekmektedir.⁴⁹⁹ Daha önce değinildiği üzere Paşa'nın yaşadığı dönemde iltizam daha da yaygınlaşmıştır. Bu sebeple iltizam hususunda tavsiyede bulunmuştur.

Bazı mukâtaaları iltizam yerine *emaneten* vermenin daha uygun olduğuna değinmiştir.⁵⁰⁰ Bir başka ifadeyle hazineye ait mukataa gelirlerinin idaresi, iltizam diye adlandırılan yüksek fiyat öneren özel bir kişiye verilmemelidir. Bunun yerine mâharetli bir resmî görevli tarafından yerine getirilmelidir.⁵⁰¹ Lütfi Paşa'ya göre de boş kalan mukâtaalar defterdar tarafından bildirilmelidir.⁵⁰² Nitekim tımar ve zeamet dağıtımında, idaresinde, mevzubahis toprakların tahsisi adil şekilde işin ehillerince yapılması gerektiği konusunda dikkat edilmesi gerektiğinin öneminden bahsetmiştir. Aksi takdirde halkın devlete karşı güveni zedelenecektir.⁵⁰³ Yönetim ahlâkına sahip idareciyi vurgulayan Mehmet Paşa, iyi bir yöneticinin dikkat etmesi gerektiği noktaları ifade ederken toplumun huzuru ve düzeni için bunun gerekliliğini ekseriyetle belirtmiştir. Nitekim müellif, birçok alanda olduğu gibi tımar ve zeamet hâlleri konusunda da gereken gayret gösterilmediğinde, halkın devlete olan güveninin sarsılacağını bariz bir şekilde ortaya koymuştur.

Geleneksel idare anlayışı, "*Mülk adamsız olmaz ve devlet adamları da malsız olmaz.*" minvali üzeredir. Kamu görevlileri için belirlediği kriterlerden biri de hazineyi gözeten kimselerden seçilmesiydi. Bunu öğütleyen Mehmet Paşa, kendi görevi söz konusu olan hazine defterdarlığının ve makam sahiplerinin nasıl davranmaları gerektiğini de anlatmıştır. Yine "*Her işin adamı vardır.*" sözüne yakışır şekilde, makam sahiplerinin yeterli niteliklere sahip olanlardan seçilmesini öğütlemiştir. Bu makamdakilerin yolsuzluğunu engellemek için ise, bir veya iki yıl süreyle aynı yerde çalıştırılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu sebeple hem Osmanlı'nın en önemli

⁴⁹⁹ Uğural, s. 116.

⁵⁰⁰ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, "*Devlet Adamlarına Nasihatler*", s. 47.

*Emanet usulü, kamunun mukâtaayı kendi memurlarıyla yönetmesidir.

⁵⁰¹ Çamalan, s. 99.

⁵⁰² Lütfi Paşa. *Asafnâme*, Haz.Ahmet Uğur, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017, s. 45.

⁵⁰³ Devlet ricali ve ileri gelenlere tımar ve zeamet verildiği toplumda konuşulur hâle gelmiştir. Yağmalanan tımar ve zeamet nedeniyle eşkıyâlık da artmıştır. Bkz. Defterdar Sarı Mehmet Paşa, "*Devlet Adamlarına Nasihatler*", s. 85.

uğraşlarından olan hazine işlerinde hem de diğer makamlarda tedbirli, kalem işlerinde bilgili, ağırbaşlı, tecrübeli, devlet malının toplanmasında ve tahsilinde tam yeterli, dürüst ve dindar olan kimseler göreve getirilmelidir.⁵⁰⁴ Hazine işlerini Devlet-i Aliyye'nin en mühim konusu olarak gören Paşa, defterdarlara; yolsuzluktan, kötülükten, hile ve düzenbazlıktan uzak, devletin kaynaklarında tutumlu olmalarını tavsiye etmiştir. Eserde dikkat çeken bir husus da müellifin dönme Yahudilere karşı ikâzıdır. Boş tezkirelerle hazineden akçe alan hilekâr Yahudilerin bulunduğunu ve bundan defterdarın haberdar olması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁰⁵ Ayrıca müellif, defterdarların rüşvetten nasıl uzak tutulacağını izah etmiştir.

Görevden alınma korkusunu yaşatmadan bağımsız yetki vererek hazine görevlilerinin rüşvetten korunabileceğini tavsiye etmektedir.⁵⁰⁶ Zira görevden azil korkusu ve endişesi defterdarları görev süreleri içerisinde mal biriktirmeye itmektedir. Müellifin dikkat çeken bir diğer önerisi ise görevden alınan defterdarların hor görülmeyip kendilerine *has* tayin edilmesini veya mertebesinden aşağı olmayan bir memuriyet verilmesini talep etmesidir.⁵⁰⁷ Nitekim isteği kendi meslek grubuna karşı pozitif ayrımcılıktır. Ayrıca darphanede basılan paranın kontrollü olması gerektiğine de değinmiştir. Ayarının düşük olmamasına kesinlikle dikkat edilmelidir.⁵⁰⁸

Sonuç itibarıyla gerek defterdarın gerekse devlete hizmet sunan görevlilerin nepotizmden ve rüşvetten uzak, kamu kaynaklarının israfından kaçınan⁵⁰⁹, liyakate uygun şekilde seçilmesi gerekmektedir. Mehmet Paşa'nın tavsiyeleri göz önüne alındığında dönemindeki ekonomik sıkıntıların başat sebepleri; akçenin değer kaybetmesi, liyakatsizlik, paraya düşkünlük, görevden alınma korkusu gibi nedenlerle

⁵⁰⁴ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 45.

⁵⁰⁵ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 46.

⁵⁰⁶ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 47.

⁵⁰⁷ Uğural, s. 54.

⁵⁰⁸ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 29.

⁵⁰⁹ Kamu kaynaklarını israf konusunda, “Hz. Ömer adaletli hilafet yıllarında, geceleri devlet işleri için çalıştıklarında, yaktıkları mumu beytülmalde, kendi işlerinde ise kendi malından olan mumu yakardı.” örneğini vermiştir. Bkz. Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 48.

rüşvetin yaygınlaşması, kamu kaynaklarının israfı, memur sayısının gereksiz artışı, tımar ve zeametın yozlaşması, halka zulüm gibi gayriahlâki davranış ve usullerdir.

2.5.3.3. Askeri Alana Yönelik Ahlâki Tavsiyeler

XVII. yüzyılda Osmanlı'nın askeri üstünlüğü zayıflamaya başlamış ve XVIII. yüzyılda bu üstünlük son bulmuştur.⁵¹⁰ Çözülme dönemi diye adlandırılan XVIII. yüzyılda Yeniçeri Ocağı daha da bozulan kurumlardan birisi olmuştur.⁵¹¹ Ordudaki yozlaşma XVI. yüzyıla dayanmaktadır. Çünkü XVI. yüzyılda, yeniçeri ağası ve sadrazamlık bile Enderunlulardan değil de yeniçeri ocağı üyelerine daha çok verilmeye başlanmıştır. Nitekim ordu, Osmanlı idaresinin odak noktası hâline gelmiştir.⁵¹² Bu yozlaşmaya yönelik Defterdar Mehmet Paşa kanuni kadime dayanarak reçete yazmıştır.

Yeniçeri ağasının ve kul kethüdasının diğer yöneticiler gibi tedbirli, güvenilir, dürüst, dindar, ocaklardan haberdâr, sefer tecrübeli, hizmet sevgisine sahip kimselerden seçilmesi gerekmektedir. Zira Devlet-i Âliyye'de her şeyden önce nizamdan sorumlu Yeniçeri Ocağı'nın düzeni mühim işlerdendir. Sınır boylarındaki asker sayısının çok sayıda olduğunu, hak etmeyenlerin de maaşlarını aldığını ifade etmiştir. Meslekten olmayanların ocağa girmesini ise, geleneksel sistemin çürüme sebebi olarak göstermiştir. Halkın birçoğunun vergilerden kaçınmak için kılık değiştirerek yeniçerilik iddiasında bulunmasını da eleştirmiştir.⁵¹³ Yeniçerilerin çok olması ulufelerini ödemekte zorlanmaya sebep olacağı için Paşa ve Beyleri rüşvetle mevki vermeye itmiştir.⁵¹⁴ Nitekim burada yine liyakate verdiği önem görülmektedir. Aksi takdirde hem ordunun düzeni bozulmakta hem de hazineye zarar vermektedir.

⁵¹⁰ Rüya Telli ve Ayşenur Yılmaz. Geç Dönem Osmanlı Modernleşmesine Genel Bir Bakış, *Liberal Düşünce Dergisi*, 25/100 (2020), s. 16.

⁵¹¹ Musa Gümüş. Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın "Nesâyihi'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâ" Adlı Eserine Göre Bektaşî Ocağı'nın Durumu, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 63 (2012), s. 178.

⁵¹² Ortaylı, "Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi", s. 243.

⁵¹³ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, "Devlet Adamlarına Nasihatler", s. 53, 54.

⁵¹⁴ Erdemir, s. 20.

Rica ve aracilarla usulsüz şekilde ocağa girip kamu malının israfına sebep olanların tespit edilip görevlerine son verilmesini öğütlemiştir. Bir başka husus ise, kayıtları tutan asker sayılarına dikkat etmesi gereken kâtiplerdir. Onlar da reşit, akıllı, dürüst ve güvenilir olmalıdır.⁵¹⁵ Mehmet Paşa, askeri alandaki tavsiyelerinde sınır kalelerinin ve komutanlarının niteliklerine yer vermemiş değildir.

Düşman saldırılarından korunmak için kalelerin onarılması, güçlendirilmesi, savaş aletlerinin noksansız olması saltanatın öncelikli işleridir. Düşman tarafına ise, her sınırdan casus gönderilmelidir.⁵¹⁶ Gönderilen casuslar da bir araya getirilmemelidir. İyi haberi getirenle kötü haberi getiren bu görevlilere, eşit davranılması mühim meseledir. Aksi takdirde iyi haber getiren fazla ödül sahibi olacak fikrine kapılan kötü haber verecek olan kimse, yalana sapacaktır.⁵¹⁷ Nitekim istihbaratta basiretli ve ihtiyatlı olmak gerekmektedir.

Müellif, asker maaşlarının “yoklama usulü” ile verilmesini daha uygun bulmuştur. Çünkü orada bulunmayana verilecek olan maaş hazinede kalmış olacaktır.⁵¹⁸ Dolayısıyla kamu kaynağında eksilme yaşanmayacaktır. Hazineyi korumak ve israfi önlemenin önemini, “*Küçük bir bahane ile «şenlik» adı altında top atırılıp barut zayiine izin verilmemelidir.*” sözüyle de yinelemiştir.⁵¹⁹ Halka zulmeden askerler için bağlayıcı kararlar alınması gerekmektedir. Zira askerler sefere giderken geçtikleri köylerden bedava yiyecek toplayıp halkın çul çaputuna tamah etmektedirler. “*Biz seferliyiz.*” diyerek edepsizlik etmektedirler. Bu yağma ve gazabın engellenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Paşa, askerlerin; kâmil, tecrübeli, çalışkan, sabırlı, kararlı, güvenilir, rüşvetten uzak, dindar, alçak gönüllü olan kimselerden seçilmesini tavsiye etmiştir.⁵²⁰ Sonuç itibarıyla ahlâki niteliklere sahip kimseler göreve getirildiğinde diğer kurumlarda olduğu gibi Yeniçeri Ocağı’ndaki yozlaşmanın da önüne geçilebilecektir.

⁵¹⁵ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 55.

⁵¹⁶ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 61.

⁵¹⁷ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 66.

⁵¹⁸ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 61, 63.

⁵¹⁹ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 61.

⁵²⁰ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 61- 67.

2.5.3.4. Bireysel ve Toplumsal Alana Yönelik Ahlâki Tavsiyeler

Mehmet Paşa her bölümde kişisel ve toplumsal ahlâka yer vermiştir. Ancak yedinci ve sekizinci bölümler ekseriyetle genel ahlâki tavsiyelerdir. Hatta sekizinci bölümde insanların arasındaki ilişkilerin nasıl sağlıklı olabileceğini göstermektedir. Müellif, daha çok yöneticilerin sahip olması gereken niteliklere yer verirken yedinci kısımda olmaması gereken gayriahlâki huy ve davranışlardan bahsetmiştir. Yöneticilerin kötü huylu, cimri, hırslı, kibirli, ikiyüzlü gibi kötü huylardan uzak durması gerekmektedir. Bunu, “*İhtiyaç sahibinin ihtiyacını gidermek, kimsenin malına açgözlülük etmemek, zulüm ve sitemi uygun görmemek, halkın ayıplarını araştırmamak cömertlik ve insaniyettendir.*” hadis-i şerif ile desteklemektedir.⁵²¹ Genel olarak güzel ve kötü huyların üzerinde durmaktadır.

“Kimseye buğz u adâvet itme

Terk-i âsâyişi âdet itme

Gazab u hiddet ü kîn gösterme

Kimseye çîn-i cebîn gösterme.”

Dizeleriyle kötü huyu; kimseye düşmanlık ve kin beslememek, toplum düzenini bozmadan yaşayıp öfke, kin göstermeden kaşları çatmamak gerek diye uyarıda bulunmuştur. Hz. Peygamber de “*Sirkenin balı bozduğu gibi kötü huy da ameli bozar.*” hadisi ile kötü huyun zararından söz etmiştir. Cimriliği, açgözlülüğü kötü nefis sıfatlarından saymıştır. İki cihanda da mutluluk kaynağının güzel huy olduğunu ifade eden Mehmet Paşa bunu, herkese sevgi besleyip, insanlara yakınlık göstermektir, diye tanımlamıştır.⁵²² İnsanlar arasında sağlıklı bir iletişim içinse dikkat edilmesi gereken nitelikleri; dürüst, dostlukta ve sözünde sadakat, üslubu yumuşak, kibir, gıybet, dedikodu ve iftiradan uzak, namuslu, şerefli, sır tutmayı bilen şeklinde sıralamıştır.⁵²³ Yüksek mevkidekilere gelip gidenlerin hepsinin gerçek dost olmadığını, “*...Zira defalarca denenmiş, bu hakir, Osmanlı’da birkaç defa defterdarlık hizmetinde bulunduğu için herkesten fazla tecrübe etmiştir.*” sözleriyle kendi tecrübesine yer

⁵²¹ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 69.

⁵²² Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 70-72.

⁵²³ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 75-78.

vererek açıklamıştır.⁵²⁴ Gerçek dostlukta özellikle gıybet ve dedikodudan uzak olanın seçilmesine özen gösterilmelidir.

Mehmet Paşa gıybet ve iftira konusuna açıklık getirmeye çalışmıştır. Birisinin arkasından hoşuna gitmeyecek, duyunca incinecek konuşmalar yapmak, gıybettir. Konuşulan şey aslında o kişide olmayan bir durumsa iftiradır.⁵²⁵ Bunun ne büyük bir günah olduğunu ise, “Gizlilikleri araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın; herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Tabii ki bundan tiksindir!”⁵²⁶ ayeti ile doğrulamaktadır. Yöneticilere de bu hususta dikkatli olmalarını, böyle kimselerin meclisten uzak tutulmasına özen gösterilmesi gerektiğini tavsiye etmiştir.⁵²⁷ Nitekim dostlarının sadakatsizliği, iftira, kıskançlık gibi gayriahlâki davranışların kurbanı olan Paşa, yaşadıklarından, gördüklerinden yola çıkıp nasıl ve hangi nitelikte insanlardan çevre edinilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

2.6. Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi’nin Kitâbü’s Siyâse Fî Etvâri’l-

Hamse ‘Si

Çözülme dönemi olarak adlandırılan çalkantılı XVIII. yüzyıldaki siyasetnameler diğer eserler gibi dönemin sıkıntılarını ortaya koymaktadır. Bu dönemde yazılan siyasetnamelerin, İbn-i Haldun’un üslubuna benzer olduğu ise dikkat çekmektedir.⁵²⁸ Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse İbn-i Haldun, organizmacı bir yaklaşıma

⁵²⁴ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “Devlet Adamlarına Nasihatler”, s. 76.

⁵²⁵ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “Devlet Adamlarına Nasihatler”, s. 78.

⁵²⁶ Hucurât Suresi, 12 . Ayet, [⁵²⁷ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “Devlet Adamlarına Nasihatler”, s. 79.](https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Hucur%C3%A2t-suresi/4624/12-ayet-tefsiri#:~:text=Ba%C5%9Fkalar%C4%B1n%C4%B1%20su%C3%A7lamak%2C%20aleyhlerinde%20o lacak%20bir,%2C%20beklendi%C4%9Finin%2C%20san%C4%B1ld%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n%20aksi%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fmektedir,E. T. 30.12.2022.</p></div><div data-bbox=)

⁵²⁸ Fikret Birdişli. Klasik Dönem Osmanlı Kaynaklarında Devlet Sorunları ve Çözüm Yolları. Defterdar Sarı Mehmet Paşa’nın “Nesayih’ül Vüzera Ve’l-Ümera/Devlet Adamına Öğütler” Kitabının İçerik Çözümlemesi, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 1/1 (2010), s. 30.

*Toplumu yaşayan bir organizmaya benzeten İbn Haldun, toplumların da aynı canlı organizmalar gibi doğup geliştiğini, olgunlaştığını, yaşlanarak öldüğünü savunmaktadır. Bkz. Cem Doğan. 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetnâme ve Ahlâknâmelerinde İbn Haldûnizm: Kınalızâde Ali Efendi, Kâtip Çelebi ve Na’îmâ Örnekleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/27 (2013), s. 197.

sahiptir. Devletlerin doğup büyüdüğünü ve öldüğünü savunmaktadır.⁵²⁹ Bu üslup Defterdar Sarı Mehmet Paşa'da çok hissedilmemektedir. Ancak Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, eserini organizmacı bir teknikle kaleme almıştır.

Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, diğer müellifler gibi eserinde ayet ve hadislerden yararlanmıştı. Ancak Kâtib Çelebi'nin *Düstûr'l-amel li-islâhi'l-halel* eserini baz alıp İbn-i Haldun ile Makrizi'nin görüşlerinden de yararlanarak "etvar-ı hamse" diye adlandırdığı beş başlıkta siyasi, mali, askeri ve toplumsal alanlarda ahlâki tavsiyelerde bulunmuştur.⁵³⁰ Lale Devri'ni görmüş olan Pîrîzâde, kendisinden önce kaleme alınmış siyasetnamelerden birkaç husus haricinde çok da farklı görünmemektedir.

Bu farklılıklardan birisi, XVIII. yüzyıl başlarında kaleme alınan siyasetnamelerde daha çok kanun-i kadime yönelik kıyaslamalar söz konusuysen Pîrîzâde, Defterdar Sarı Mehmet Paşa gibi doğrudan *kanun-i kadim* ibaresini kullanmamaktadır. Ancak bunu, "*Emirlerin ve yasakların yerine getirilmesini sağlayıp siyasi konulara eskiden olduğu gibi riayet olunması önemlidir.*" cümlesiyle hissettirmektedir.⁵³¹

Bir diğer fark ise, Çiftçi'ye göre eser, kanun-i kadim ile nizamı cedid arasında bir konumdadır.⁵³² Çıkarımı büyük ölçüde isabetli görünmektedir. Çünkü Pîrîzâde'nin gerek akli hükümlere⁵³³ gerekse devlet adamlarının dönemine uyumlu şekilde davranması gerektiğine⁵³⁴ değinmesi, yeni düzenin belirmeye başladığını göstermektedir.

⁵²⁹ Mehmet Hişyar Korkusuz, "1980 Sonrası Milliyetçilik Akımlarının İbn-i Haldun'un Asabiye Modeli Bağlamında Değerlendirilmesi", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010, s. 149.

⁵³⁰ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi. *Kitabü's-Siyâse fî Etvârî'l-Hamse/Beş Tarz-ı Siyaset*, Haz. Hilal Çiftçi, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2020, s. 19.

⁵³¹ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 31.

⁵³² Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, "Değerlendirme ve Sonuç", s. 111.

* Nizâm-ı cedîd, 1792 ve 1808 yılları arasında III. Selim tarafından bütün kurumların dönemin ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesidir, Kemal Beydilli, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizam-i-cedid>, E. T. 31.12.2022.

⁵³³ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 31.

⁵³⁴ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 39.

Karlofça sonrası büyük toprak kayıplarının başlamasıyla Osmanlı ve yöneticileri öncelikle askeri alanda üstünlüğünü kaybettiğini anlayabilmişti. Bu yüzden reform ihtiyacı, ilk olarak bu alanda kendini göstermektedir. Ancak sonrasında teknolojik, siyasi alanlarda da geri kaldığının farkına varan Osmanlı, XVIII. yüzyılda yeni bir merhaleye girmiştir. İlk matbaa, Paris'e elçi gönderilmesi, kâğıt fabrikasının kurulması gibi yeniliklere adım atmıştır. Nitekim yüzünü Batı'ya çevirmiştir. İlerleyen zamanda III. Selim her kurumda yenilik için gayret edip nizâm-ı cedîd devrini başlatmıştır.

İlim adamı olan Pîrîzâde de bu yeni düzen, tecessüm etmiştir. Aslında bunu edebi kişiliği ile de yansıtmaktadır. Çünkü Ortaylı'ya göre, yeni tarzdaki Türk yazarının nesirlere önem vermesi, Batı medeniyetine atılan adımlardandır. Hatta ister muhafazakâr ister modern tarzda olsun, politika yapmasını da diğer bir işaret olarak saymaktadır.⁵³⁵ Nitekim Pîrîzâde'nin hem Türkçe, Farsça ve Arapça dillerinde şiir ve nesirlerinin bulunması hem de siyaset yapması, yeni düzen (nizâm-ı cedîd) anlayışına sahip olduğunu gösteren emarelerdendir.

Müellifin modern tarzda kaynak belirtmesi ise, dikkat çeken bir başka farkıdır. Ayrıca İbn-i Haldun'un Mukaddime'sini Türkçeye çevirip evrenselleştiren⁵³⁶ Pîrîzâde'nin Beş Tarz-ı Siyaset eseriyle ilgili literatürde çalışma bulunmamaktadır. İdari kimliği göz ardı edilmiş olan müellifin edebi ve sanatçı bir kişiliği sahip olması sebebiyle bu yönü hakkında çalışmalar yapılmıştır.

Bir diğer husus ise, ilim sahibi kimselerin topluma örnek olmasıdır. Bu yüzden ehil sahiplerinin görevlendirilmesi ihtişamından ziyade işleriyle tanınmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla halk hem giyim kuşamda özenmekten geri duracak hem de yöneticilerdeki ilim sahiplerinin sözlerine saygı duyup güvenecektir.⁵³⁷ Âl-i İmrân Sûresi 110. Ayetine göre de;

“Topluma önder olanlar, İslâm'ın öğrettiği güzel ahlâka sahiptirler; iyiliği emreder, kötülüğü engellerler ve imanlarının gereğini yerine getirirler. Onlar iyi amel sahibi olmaları,

⁵³⁵ İlber Ortaylı. *Son İmparatorluk Osmanlı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2006, s. 141.

⁵³⁶ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, “Önsöz”, s. 9.

⁵³⁷ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 60.

*aşırılık ve sapkınlıktan uzak, dosdoğru, adaletli, ölçülü, mütedil ve dengeli tutum ve davranışları sebebiyle insanlığa örnek ve rehber olmaya hak kazanmışlardır.*⁵³⁸

Bir toplumun ahlâkını; tarihi, kültürü, değerleri, dini gibi birçok etken şekillendirmektedir.⁵³⁹ Ancak devlet adamlarının yönetim ahlâkına sahip olmaları, halka örnek olacağından büyük ölçüde toplumsal ahlâkın belirleyicilerindedir. Pîrîzâde'nin bu görüşünü, doğrudan aktarması Defterdar Sarı Mehmet Paşa'dan da farkıdır.

Mehmet Paşa yönetim ahlâkına sahip idarecilerin topluma örnek olduğunu açıkça ifade etmemiş lakin “devlet ve saltanat lüks bir yaşam sürmek değil; doğru, güzel ve kalıcı bir isim bırakmaktır.”⁵⁴⁰ sözleriyle etik bir idarenin ne denli etkili olduğunu izah etmiştir.

2.6.1. Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi ve İdari Kimliği

Tahminen 1674 yılında İstanbul'da doğan Sâhib Mehmed Efendi,⁵⁴¹ İstanbul Yeniçeri zâbitası Pîrî Ağa'nın oğludur.⁵⁴² Bu yüzden Pîrîağaoğlu diye de anılmaktadır.⁵⁴³ Eğitim görüp Feyzullah Efendi'ye kitapçı olmuş ve sonra Râmî Paşa'ya imamlık yapmıştır. 1701/1702 yıllarında müderrislik, 1722/1723'te Selanik mollalığı, 1727/1728'de ikinci kez sultan imamlığı, 1729/1730'da Bursa kadılığı ve Mekke pâyesi, 1730/1731'de yeniden sultan imamlığı (birinci sultan imamı), 1731'de Anadolu pâyesi, 1733'te Anadolu kazaskeri, 1736/1737 Rumeli pâyesi, 1738'de Rumeli kazaskeri (1739'da azledildi), 1743 ikinci Rumeli kazaskerliği (1744'te azldu), 1745'te Şeyhülislam olmuştur.⁵⁴⁴ Şeyhülislamlığı çok uzun sürmemiştir.

⁵³⁸ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C3%82i-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/403/110-ayet-tefsiri>, E. T. 11.01.2023.

⁵³⁹ Usta, s. 45.

⁵⁴⁰ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 25.

⁵⁴¹ Tahsin Özcan, <https://islamansiklopedisi.org.tr/pirizade-mehmed-sahib-efendi--18-yy>, E. T. 31.12.2022.

⁵⁴² Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, V. Cilt, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 1435

⁵⁴³ Tahsin Özcan, <https://islamansiklopedisi.org.tr/pirizade-mehmed-sahib-efendi--18-yy>, E. T. 31.12.2022.

⁵⁴⁴ Süreyya, Sicill-i Osmanî, V. Cilt, s. 1435, 1436.

1746’da hastalanan Mehmed Sâhib Efendi 1746 yılında azlolmuştur. Tahminen 1749’da vefat etmiştir.⁵⁴⁵ İdari kimliğinin yanında edebi kişiliği de dikkat çekmektedir. Beş Tarz-ı Siyaset haricindeki eserleri, “Tercüme-i Mukaddime-i İbn Haldun”, “Mürettep Divan” ve El-Lum’a fî Ahvâli’l-Mut’a” adlı risalesidir.⁵⁴⁶ Ayrıca üç dilde (Türkçe, Arapça, Farsça) şiir ve nesirler yazmıştır.⁵⁴⁷ Topal’a göre hikmetli bir bakış açısıyla yazdığı şiirlerinden makam peşinde koşmayan, sade bir kişiliğe sahip olduğu da anlaşılmaktadır. Şiirlerinde tarihteki kişilerden söz ederken ise telmih yapmıştır. Örneğin,

“Aziz olmak dilersen dehre Yusûfveş gibi vatandan geç

Nigînveş ister isen nâm-dâr olmak Yemenden geç.”⁵⁴⁸

Bunların yanı sıra ilk hocası Yenişehir Müftüzâde Mehmet Said Efendi’nin buluşu olan iki cisim arasındaki mesafeyi uzaktan ölçmeye yarayan *rub-i müceyyib-i zü’l-kavseyn*” adlı alet Mehmed Sâhib Efendi’ye sunulunca bizzat ilgilenmiş ve geliştirmiştir. Mehmed Sâhib Efendi, I. Mahmut’a sunmuş ve padişahın teşvikiyle bu icat, üçgendeki açı-kenar ilişkisini ortaya koymuştur.⁵⁴⁹ Dolayısıyla müellif hem icatlara meraklı hem de ilmi ve edebi bir kişiliktir. Kısacası, hezârfendir.

⁵⁴⁵ Saffet Köse. Pîrizâde Mehmed Sâhib Efendi’nin (1082-1162/1674-1749) Hâmid El-İmâdî’nin (1103-1117/1692-1758) “el-Lum’a Fî Ahvâli’l-Mut’a” Adlı Risâlesine Yazdığı Tekmile, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 5 (2005), s. 421.

⁵⁴⁶ Meral Topal, “Pîri-zâde Memed Sâhib Hayatı Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı’nın Tenkitli Metni”, Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004, s. 8.

⁵⁴⁷ Metin Hakverdioğlu. Sâhib Mehmed Efendi’nin Bir Tarih Manzumesinde Lâle Devri İnan Savaşları, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (2019), s. 777.

⁵⁴⁸ Topal, s. 4, 6, 21.

*Yusûf’un vatanını terki, başarısının sebebi olarak gösterilmiştir. Topal’a göre, değerli bir taş olan akik de vatanından ayrıldığında ün kazanmaktadır. Bkz. Topal, s. 21.

*Yusûf, klasik Türk şiirlerinde en çok adı geçenlerden biridir. Kervanla Mısır’a gitmiş ve orada Mısır Azizi (Maliye Bakanı) tarafından köle olarak satın alınmıştır. Akabinde de Mısır Maliye Bakanı olmuştur. Bkz. İskender Pala. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, C. 2, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, s. 502.

⁵⁴⁹ Tahsin Özcan, <https://islamansiklopedisi.org.tr/pirizade-mehmed-sahib-efendi--18-yy>, E. T. 03.01.2022.

*Açı-kenar ilişkisi, üçgenin iki kenarıyla aralarındaki açı bilindiğinde diğer kenarların ve açıların hesaplanmasının mümkün olduğudur.

Kendisini ilim dünyasına, kıymetli bir eseri tercüme ederek tanıtmıştır. 1725'te başlayıp 1730'da İbn-i Haldun'un Mukaddime'sinin üçte ikisini Türkçeye kazandıran Pîrîzâde, esere evrensel bir nitelik kazandırmıştır. Zira çok sayıda yazma nüshası bulunmakla birlikte Mukaddime'yi Avrupa'da ilk tanıtan H. Prugstall, bu tercümeden yararlanmışır.⁵⁵⁰ Kalan üçte birlik kısmı ise Cevdet Paşa Türkçe'ye çevirmiştir.⁵⁵¹ Yaşadığı dönemi yansıtan ve yönetim ahlâkına yönelik kaleme aldığı Beş Tarz-ı Siyaset eseri ile çok tanınmamıştır.

2.6.2. Eserin Kapsamı ve Konusu

Pîrîzâde, içinde bulunduğu XVIII. yüzyılı, devlet hizmetindeki tecrübelerine dayanarak idari, iktisâdî, siyasi ve içtimâî sorunlar için çözüm önerileri sunmuştur. Bunlar, siyasetnamelerin genelinde olduğu gibi nasihat niteliğindedir. Kendisinden önceki müellifler gibi ifade etmiştir.

Eser, iki bölüm, önemli fayda ve gerekli nasihatler, etvar-ı hamse kısmı ile sonuçtan oluşmaktadır. Hacmen az, nitelik bakımından yoğun bir üründür. İlk bölümde siyaseti, bunun gerekliliğini ve kaynaklarını açıklamıştır. Ancak yazma amacını ifade etmemesi dikkat çekmektedir. Bu durum, herhangi bir yöneticinin kendisinden böyle bir eser istemediğini de göstermektedir.

Eserin devamında devletlerin de insanlar gibi doğma, büyüme, yaşlanma şeklinde üç aşamadan geçtiği ifade edilmektedir. Çiftçi'ye göre, Pîrîzâde bunu "Tavırlar Nazariyesi" veya "Üç Durum Hâl Kanun"u olarak bilinen devletlerin ömrü şeklinde betimlemiştir.⁵⁵² Etvarü'l hamse dediği beş evreyi, Kâtip Çelebi gibi İbn-i Haldun'dan alıp açıklamıştır.⁵⁵³ Birinci tavırda; güzel ahlâklı, nefesine hâkim, kibirsiz, eşit davranan yöneticilerin düşman elindeki devleti kurtarmasını ve devletin durumunu ele almıştır. İkinci tavır; güçlenen devletin şımaran kabile ve ahşiretten kurtulup bağımsız olmasıdır.

⁵⁵⁰ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 17, 18.

⁵⁵¹ Yavuz Yıldırım. Mukaddime'nin Osmanlı Dönemi Türkçe Tercümesi, *Dîvân İlmi Araştırmalar*, 2/21 (2006), s. 18.

⁵⁵² Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 22.

⁵⁵³ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 23.

Üçüncü tavrı; rahat, huzur ve güven aşamasıdır. Bu dönemde devlet, mal ve mülk edinmektedir. Dördüncü ve beşinci tavrıda ise; devletin çöküş vaktidir. Saçın sakalın ağardığı, beşerî yaşlanmadır. Burada devlet adamlarında mal düşkünlüğü görülürken bu durum toplumlara da çöküntüye uğratmaktadır. Nitekim son tavrıda savurganlık, gösteriş kendini göstermektedir.

İlk bölümün son tahlili ise, faide kısmıdır. Mukaddime'deki adalet dairesinden söz etmektedir. Hatta bunu “Kınalızâde'nin de Mukaddime'den alıp *Ahlâk-ı Alâ-i* eserine yazdığını⁵⁵⁴” ifade etmektedir. Kısacası siyasetnamelerin birçoğunda bahsedilen mülk ile devletin asker ve devlet adamlarıyla; devlet adamının mal ile malın ise halk ile meydana geldiğinin önemini izah ettikten sonra halkın da adil bir idareyle yerli yerinde olmasının mümkün olduğunu belirtmiştir. Pîrîzâde'ye göre, bu dört unsur (devlet, devlet adamı, mal, halk) arasında bir düzensizlik olduğunda yıkımın gerçekleşmesi kaçınılmazdır.

İkinci bölümde devletlerle ümmetler arasındaki insanın tabiatı gereği alışkanlık hâline gelmiş nitelik ve özelliklerden oluşmaktadır. Doğan bir çocuğun refah ve bolluk içinde yetişmesi durumunda bu rahatlığa alışkanlığının babasından fazla olması örneğinden hareketle zevk ve rahatlığın örf âdet hâline gelmesinden bahsetmektedir. Silah ve aletlerin, savaş eğitiminin ihmâl edildiği eleştirilmektedir.

Pîrîzâde eserinde kalem ve kılıç hâllerinin önemini “Kalem ve Kılıç Ehlinin Hâlleriyle İlgili Önemli Hususlar” başlığı altında değerlendirmiştir. Sultanın emirlerini yerine getirenin kalem, amaçlara ulaşmada talepleri karşılamada ise, kılıçların yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Kalem ve kılıcın ihtiyaç olduğu dönemlerde önem sırası tavrılara göre değişmektedir. Devletin doğmasında ve çökme zamanında kılıca ihtiyaç fazla iken devletin zirve dönemindeki nizamın sağlanması, gelirin toplanması için kalem erbabına ihtiyaç vardır.

Eserin devamında yine önemli faide ve nasihatler bulunmaktadır. Buradaki mevzu, her devletin dördüncü ve beşinci tavrılarının duraklama sonuna tekabül etmesidir. Artık masraf, geliri geçtiğinden geliri azaltıp sorunları tamamen ortadan kaldırmak oldukça zor bir iştir. Bu yüzden halka nefes aldırıp sıkıntıları çözüme

⁵⁵⁴ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 45.

kavuşturacak kişi ile iyileşme mümkündür. Kısacası, yönetim ahlâkına sahip birisinin ortaya çıkması gerekmektedir. Son sözü denen sonuç bölümünde ise Osmanlı'nın Engürüs Seferi'nden (1683) Karlofça'ya (1699) kadar olan olaylar özetlenmiştir. Çalışmada, tarihi özet taşıdığı için bu kısma doğrudan yer verilmemiş olup yönetim ahlâkının kapsamına giren tavsiyeler dikkate alınmıştır.

2.6.3. Yönetim Ahlâkına Yaklaşımı

“Müsellemdür ana tab’-ı selîmi adl-ı Fârûkî

Zamanında olan fethi ne mümkün eylemek imlâ.”

*Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi*⁵⁵⁵

Pîrîzâde, mülk ve saltanat anlamındaki devletin, şeri ve akli siyaset hükümleriyle zamanlarının gereğine uyumlu ve uygun şekilde yöneten devlet adamlarına sahip olması gerektiğini ifade etmektedir.⁵⁵⁶ Dolayısıyla Pîrîzâde'nin yönetim ahlâkı anlayışı bir nebze yeni düzene yakın görünmektedir. Zira hem akli hükümlere hem de devlet adamlarının dönemine uyumlu şekilde davranması gerektiğine değinmesi büyük ölçüde “nizâm-ı cedîde” bir göndermedir. Bu yeni düzen Pîrîzâde'nin bulunduğu zamandan yaklaşık kırk küsur yıl sonra yaşanacaktır. Nitekim Defterdar Sarı Mehmet Paşa'da çok hissedilemeyen reform çabası, Kitab-ı Güldeste'den otuz küsur sene sonra Beş Tarz-ı Siyaset'te kendini göstermeye başlamıştır.

Büyüme, duraklama ve yaşlılık gibi aşamalara sahip olan insan ömrünü, devlete uyarlayan Pîrîzâde, yaşlanmanın zayıf bedende önce başlayacağını savunmaktadır.⁵⁵⁷ Dolayısıyla sağlıklı ve güçlü bir devlet için insan vücudunda bulunan “*ahlât-ı erbaa*⁵⁵⁸”daki gibi erkân-ı erbaanın da ahenk içinde kaynaşıp doğru idare edilmesi

⁵⁵⁵ Akt. Topal, s. 22.

* Adaletiyle tanınan Hz. Ömer'e on yıllık halifelik hizmetinde, haklıyı haksızdan ayıran anlamındaki Fârûk lakabı verilmiştir. A.g.e. s. 22.

⁵⁵⁶ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 31, 39.

⁵⁵⁷ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 32.

⁵⁵⁸ Ahlât-ı Erbaa, Antik ve Orta Çağ'da insanların biyolojik, ahlâki ve psikolojik işlevlerini etkileyen dört sıvıdır. Bunlar kan, balgam, sarı safra ve kara safra (sevda)dır. Bedeni dolaşan kan akıcı ve sıcak, beyinde saklanan balgam akıcı ve soğuk, dalak ve midede bulunan sevda kuru ve soğuk, karaciğerde saklanan sarı

gerekmektedir. Bu yüzden basiretli bir padişah ile tedbirli sadrazama ihtiyaç vardır.⁵⁵⁹ Nitekim güçlü devletten kasıt, doğru bir idaredir. Bu sebeple güçlü ve devamlılığı olan bir devlet, yönetim ahlâkına sahip yöneticilere muhtaç görünmektedir.

Topraktan yaratılan insanın bedenindeki sıvıları Kâtip Çelebi gibi erkân-ı erbaaya uyarlayan Pîrîzâde, ulemayı kana, askeri balgama, tüccarı safraya, halkı sevdaya benzetmektedir. Bu dört unsur devletin nizamı ve sağlığı için bir arada, birbirinden yararlanarak yaşamak mecburiyetindedir. Erkân-ı erbaanın gerek niceliği gerekse niteliği ölçülü olmalıdır.⁵⁶⁰ Nitekim bu ölçülülük padişaha itaat, devlete itibar sağlamaktadır.

Halkın hükümdara itaati için devlet tarafından yükümlülüklerin yerine getirilmesi gerektiğini tembihleyen müellif, mideyi, hazineye benzetip anatomik bir yaklaşımla değerlendirmiştir. Hazinenin boş kalmaması, “halkın sevda (kara safra) dökmesi⁵⁶¹” ile mümkün olduğu için göçler önlenmeli, çiftçiliği bırakmaması sağlanmalıdır. Yine reyanın refah içinde yaşaması, safra (sarı safra) konumundaki tüccarların ticaretinin ölçülü olmasına bağlanmıştır. Ancak tüccarları da ezmeden onları gözeterek kontrollü olunmalıdır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse hem tacirlere

safraya ise kuru ve sıcaktır. Eski insanlara göre, ilkbahar kanı, yaz safrayı, sonbahar sevdayı, kış da balgamı harekete geçirirdi. Sihat de bunlar arasındaki dengeye bağlıdır. Bu yapının insandaki ahlâkî tabiatı belirlediği düşünülmüştür. Tabii mizacın psikolojik mizaca yol açması, onun da belirli tavır ve davranışları insan fiillerine hâkim kılması, ahlât-ı erbaa ve ahlâk (huylar) arasında bir bağlantının kurulmasına sebep olmuştur. Buna uygun olarak çabuk öfkelenme, korkak tabiatlı olma, olur olmaz şeylere kederlenme, şehvete aşırı düşkün olma gibi doğuştan getirildiği düşünülen eğilimler, tabii ahlâk adını alır. Bunun yanı sıra doğrudan alışkanlıklarla kazanılıp insan karakterine yerleşen huylar da vardır. Tabii mizaçla birlikte gelen doğal ahlâkın değiştirilip değiştirilemeyeceği konusunda Antik Çağ’dan beri süren tartışma, Müslüman ahlâkçılar tarafından ılımlı bir çözüme bağlanmıştır. Yaygın olan bu görüşe göre, insanda mutlak anlamda tabii huylar olmamakla birlikte yalnızca belli huyları kazanmaya tabii bir yatkınlık vardır. Bu huylar da eğitim ve telkin ile değiştirilebilmektedir. Bkz. Ayşegül Demirhan Erdemir, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahlat-i-erbaa>, E. T. 03.01.2023.

⁵⁵⁹ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 33-38.

⁵⁶⁰ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 34.

*Bu benzetmesinde, Kâtip Çelebi’nin eserini temel aldığını da göstermektedir. Bkz. Mehmet Öz, <https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar>, E. T. 05.01.2023.

⁵⁶¹ Pîrîzâde sevda dökme, anatomiden hareketle, “gıdanın hazmından sonra mideye yiyeceğin ulaşmaması söz konusu olursa dalak, kara safra (sevda) dökmemek için tedbir alır.” diye açıklamıştır. Bundan dolayı mide konumundaki hazine, boş kalır ise halk her daim gelir sağlayacaktır. Ancak halk zulme uğrarsa, hazine bu kazancı sağlayamayacağı için tedbirini alamamış olacaktır. Bu sebeple halkın ziraat işinden geri kalmaması, köyünden göç etmemesi sağlanmalıdır. Bkz. Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 34,

veya zenginlere zarar gelmemeli hem de stokçular, hukuku çiğneyenler engellenerek ölçülü olmaktan uzaklaşmamalıdır. Aksi takdirde fakirlik, kıtlık felaketleri halkı güçsüz bırakacağı gibi memleket de güzelliğini kaybedecektir.⁵⁶² Özetle zulmetmeyen yöneticilerle halk ve tüccar kollanıp aralarındaki denge sağlanmalı ki hazine kayba uğramasın.

Pîrîzâde, devletin hükümdar ve diğer görevlilerini de benzer yaklaşımla ele almıştır. Nefs-i nâtıkayı padişaha, akli vezire, idrakı müftüye benzetmektedir. Vücuttaki mide hazine iken tat alma duyusu sarraf ve vergi toplayandır. Sindirim gücü ise defterdarlar, kâtipler ve diğer görevlilerdir. Mideye ulaşan yiyecekler, bu duyularla ulaşması gereken yerlere orantılı bir şekilde dağılmaktadır.⁵⁶³ Sonuç itibarıyla yine devletin ve toplumun yapısının bozulmaması için bunlar arasındaki dengede ölçülülük gerekmektedir.

Pîrîzâde, kalem ve kılıç ehillerinin önemini ve hâllerini ayrı bir başlık altında değerlendirmiştir. Bu iki grup devletin inşasında araç ve saltanat için ihtiyaçtır. Kalem ehli, padişahın emirlerini yerine getirirken kılıç ehli, hedefe ulaşım istekleri karşılama yardımcıdır. Devletin tavırlarına göre önem sıraları değişmektedir. Birinci ve beşinci tavırda kılıç ehli öne çıkmaktadır. Üçüncü tavırda ise, kaleme duyulan gereksinim daha fazladır. Çünkü devlet zirvedeyken kılıca tenezzül edilmeyip mal toplama, gelirleri kaydetme, yasaları icra etme gibi uğraşlarda, kalem erbabına ihtiyaç duymaktadır.⁵⁶⁴ Kısacası, devletin başında ve sonunda kılıç ehli; bolluk, rahatlık ve güven içerisindeyken ise kalem ehli öne çıkmaktadır.

Pîrîzâde'ye göre, rasyonel sultan ve yöneticiler gerekmektedir. Bu sayede ihtişamıyla nam salan bir devlet olarak bilinmek yerine isabetli karar ve tutumlarıyla

⁵⁶² Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 34, 35.

⁵⁶³ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 36.

*Nefs-i nâtika, nefsin en yüksek derecesi olan kâmilemdir. Bkz. Hüsameddin Erdem. Mârifetnâme'ye Göre Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Düşünce Dünyasından Bazı Görünümler, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/19 (2005), s. 12.

* Nefs-i nâtika, insandaki bütün yeteneklerin gelişmiş olmasıdır. Bkz. A. S. Tritton, Çev. Zafer Erginli. İnsan, Nefs, Ruh, Akıl, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2012), s. 296.

⁵⁶⁴ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 54, 55.

tanınacaktır. Zira akıllı yöneticilerin tutum ve davranışları, kan döken, şiddete başvuran idarecilerden daha çok itibar görmektedir. Bu görüşünü doğrulamak için Hz. Lokman'ın, “Akıl sultanının, akılların içlerindeki şiddeti, kılıç sultanının ahmakların dış görünüşlerindeki daha şiddetlidir.”⁵⁶⁵” sözüne yer vermiştir. Bununla birlikte halk ile de mesafeli olmak gerektiğini savunmuştur. Çünkü hem halk bu görkemli hayata, giyim kuşama özenmemiş olacak hem de nadir görünen sultan ve yöneticilerin hangi kararları alacağı hususunda, tebaa merakla ve saygıyla bekleyecektir. Halkın işlerinin ihmâl edilmemesi için hem bazı günlerde hükümetin kapısının kamu görevlilerine kapanması hem de ehillerin iş başına getirilmesi gerekmektedir. Hatta ilim sahibi kimseler akıllı ve ihtiyatlı olacağından topluma da örnek teşkil etmektedir.⁵⁶⁶ Nitekim Âl-i İmrân Sûresi 110. Ayetine göre de;

*“Topluma önder olanlar, İslâm'ın öğrettiği güzel ahlâka sahiptirler; iyiliği emreder, kötülüğü engellerler ve imanlarının gereğini yerine getirirler. Onlar iyi amel sahibi olmaları, aşırılık ve sapkınlıktan uzak, dosdoğru, adaletli, ölçülü, mütedil ve dengeli tutum ve davranışları sebebiyle insanlığa örnek ve rehber olmaya hak kazanmışlardır.”*⁵⁶⁷

Dolayısıyla devlet adamlarının yönetim ahlâkına sahip olmaları, halka örnek olacağından toplumsal ahlâkı etkilemektedir.

Sonuç itibarıyla gerek kalem gerekse kılıç erbabı her ne olursa olsun orta yolu bulan, iş birliği edebilen, vatandaşını ezdirmeyen, ihtiyatlı ve itidalli, sır tutan, alçak gönüllü, nazik, hoşgörülü, topluma örnek olabilen, liyakatli kimselerden⁵⁶⁸ seçildiğinde hem zulümden uzak bir idare hem de itibar sahibi devlet zuhur etmektedir. Özetle, yönetim ahlâkına sahip olmak, adil ve müreffeh bir devlet, itaatkâr halk, eksilmeyen hazine gibi nimetlere ulaşmanın anahtarlarından olduğu gibi büyük ölçüde toplumsal ahlâkın da belirleyicisidir.

⁵⁶⁵ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 60.

*Anlamı: Demek oluyor ki akıl sultanının otoritesi akıllarının içinde, kılıç sultanının ahmakların dış görünüşündekinden daha şiddetlidir. Bkz. a.g.e. s. 100.

⁵⁶⁶ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 59-60.

⁵⁶⁷ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C3%821-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/403/110-ayet-tefsiri>, E. T. 11.01.2023.

⁵⁶⁸ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 57, 58, 60.

2.6.3.1. Devletin Tavırları

Pîrîzâde ile birlikte “yeni düzen” mesajı başlamış görünmektedir. Çünkü her vakit kendine münhasırdır. Bu yüzden her çağın adamı yaşadığı dönemle uyumlu olmalıdır. Yaşadığı zamanın gereğine itaat edip saygı göstermelidir. Pîrîzâde’ye göre, devletlerin bir durumdan diğer bir duruma geçip değişme hâlleri ise, beş tavrı geçmemektedir.⁵⁶⁹ Nitekim eserin adında da geçen “etvarü’l hamse” bu beş durumdur.

Birinci tavrıda(durum veya hâl) nefesine hâkim, sabırlı, milleti ve askeriyle birlik içerisinde, kibirsiz, tamahkâr olmayan, eşit davranarak yöneten güzel ahlâklı yöneticilerin sahip olduğu devleti kastetmektedir. Bu hâl, devletin düşmanlardan kurtulup zafer vaktidir.⁵⁷⁰ Bir başka ifadeyle devletin zafer zamanıdır, birinci tavrı.

İkinci tavrı, güçlendikten sonra devletin şımaran kabilelerden kurtulup bağımsızlığını kazanmadır. Devletin ortaya çıkmasını sağlayan kabile, aşiret gibi topluluklar devletin paydaşlarındandır. Ancak alıştikları göçebelik zamanındaki gasp, istila ile nazlanmaya başlarlar. Mühim olan aşiret gücü, kalp ve görüşte birliktir. Göçebelikten medeniyete geçişte eski asabiyetten ehil olanları seçmek gerekmektedir. Osmanlı’nın kılıç, kalem, hizmetkâr ve diğer seçkinlerinin farklı kurallara sahip olması da bundan mütevellittir.⁵⁷¹ Özetle, ikinci tavrı, devletin gücüne ortak olmaya çalışanlardan kurtulup liyakate dayanan bir sistemle gücüne güç katacak kimselerle devam edilmesi gereken hâldir.

Üçüncü tavrı, devletin, mal ve mülk edinme, iyi bir nam bırakma zamanıdır. İmalathaneler ve geniş şehirlerin imar edildiği bu zamanda, ihtiyaç sahiplerine de yardımlar yapılmaktadır. Devletin ileri gelenleri ise yüksek makamlarla hakkını almaktadır. Bu tavrıda hem kanunlarla güvenilir bir devlet inşa edilir hem de gelecekteki yöneticilere temel ilkeler bırakılır. Edep sahiplerinin ön plana çıkarıldığı üçüncü hâlde, yetenekli olanlar işbaşına getirilmektedir.⁵⁷² Sonuç itibarıyla bu tavrı, devletin, rahat, huzur ve güven dönemidir. Liyakat sahibi olan bir devlet söz konusudur. Bilhassa

⁵⁶⁹ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 39.

⁵⁷⁰ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 39.

⁵⁷¹ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 40, 41.

⁵⁷² Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 42.

üçüncü tavrıda ilim ve edep sahibi, sadık, düzgün ahlâklı kimseleri yeteneklerine göre görevlendirme vardır.

Dördüncü tavır, önceki devletin hâllerinde sahip olunan kanunların ve ilkelerin insanlar tarafından kabul gördüğü, gaza anlayışına sahip çıktığı vakit olmakla birlikte çöküşe de yaklaşılabilir hâldir. Maaşlara kanaatkâr askerler, öncekilerin yolundan gitmektedirler. Aksi takdirde eski usulden sapılır ve işler bozulur. Devlet adamlarının güçlerinin tam ve servetlerinin arzulanan miktara ulaştığı bu dönemde askerler, karınları tok, rahatlık ve bolluk içinde yaşam sürmeye başlamaktadır. Hatta makam ve mevkilerde değişiklik yapılmayıp terfiden mahrum kalma söz konusudur. Akabinde art niyetlilerin artmaya başlamasıyla rüşvet illeti alelade olmaya başlamaktadır. Liyakatsizlik ile devletin tabiatı bozulmaktadır. Bunlar sebebiyle hırs ve bitmeyen istekler, yalancı kimselerin kışkırtmaları ile de askerler, gayriahlâki davranışlara başlamaktadır. Bunlar devletin yönetiminde gevşekliğe sebep olacağından sultana yakışır hükümlerle tedbir alınmalıdır.⁵⁷³ Nitekim dördüncü tavrıda devlet adamlarının güçleri tam lakin askerler doymuş durumdadır. Herkes belli mertebelerde olmasının yanında makam ve mevki sahipleri arasında nifak başlamaktadır. Rüşvetin açık bir şekilde yapılmaya başlanmasıyla çöküşe de giriş sayılmaktadır.

Beşinci tavır, eski kanunlara aykırı yasaların ortaya çıktığı, zarara uğratma hâlidir. “*İşlerin en kötüsü sonradan ortaya çıkanlardır.*” sözü üzerine değişik adetler ortaya çıkmaktadır. Sultanın kötü akrabalarına ve çevresine gereksiz yedirip içirmeler zuhur etmektedir. Dolayısıyla bu tavır, israf, savurganlık ve zarar aşamasıdır. Bu dönemde, mal toplama, hazineyi arttırma işi, sınırları koruma, memleketin imarı ve askeri donatma ihmâl edilmektedir. Zenginler mal kaçırmak için hilelere başvurmakta ve gaddarların şerrinden kaçma oldukça güçleşmektedir. Bunların def edilmesi; akıllı, gerçeği gören ve bilen, aydın kimsenin alacağı tedbirlerle mümkündür. Özellikle de sefer sorunu ortadan kaldırılıp ılımlı düzenlemeler gerekmektedir.⁵⁷⁴ Kısacası beşinci tavır, devletin çökme vaktidir. Zevk ve safaya düşkünlük, alışkanlık hâline gelmiştir.

⁵⁷³ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 42-44.

⁵⁷⁴ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 44-45.

Duraklama sonrası dördüncü ve beşinci tavır olup masrafların geliri geçtiği zamandır. Bu hâllerde gelirleri arttırmak ve masrafları azaltmak, ölçülü ve yerinde kararlar almak, sıkıntıları gidermek oldukça zor olduğu için güçlü bir kişiye ihtiyaç vardır. Bu kimse tamamen sorunları ortadan kaldıramasa da nefes aldırarak düzenlemeler yapabilir görünmektedir. Mevzubahis dönemde çözüm üretecek olan devlet adamları ilk olarak hazineye ve kılıç ehline güç kazandırmalıdır ki sefer sıkıntısı çözülebilir.

2.6.3.2. İdareye Yönelik Ahlâki Tavsiyeler

Pîrîzâde öncelikle devleti, mülk ve saltanat anlamına gelen, bazı örf ve kanunlarla düzenlenmiş insan topluluğu şeklinde tanımlamıştır. Devlet başkanını ise, dini kuralları uygulayan ve Müslümanların işlerini düzenleyerek yerine getiren diye açıklamıştır. Bir devletin doğmasında ve sürekliliğinde siyaset şarttır. Devletteki siyaset, hükümlerdir. Hükümler ise ya pratik kurallar olan akıl ya da şeriyyedir. Devlet, siyasi hükümlerinde itidal üzere olmalıdır. Bu ölçü, adalet ve şeriata uygun olup zulme sebep olmamalıdır. Başka bir ifadeyle dengesi şaşmamalıdır. Ancak akli hükümlerle de topluma disiplinli bir şekilde nizam verilip asayiş sağlanmalıdır.⁵⁷⁵ Nitekim teokratik bir devlet portresi çizen Pîrîzâde, devlet başkanı ile yöneticilerin, şeri ve akli hükümlere uygun, ölçülü, zulmetmeden davranmasını öğütlemiştir.

Hristiyanların ilahi hükümlerinin olmamasına rağmen kurdukları düzeni akli siyasetlerine güvenip itibar etmelerine dayandığını açıklayarak akli hükümlerin önemini vurgulamaktadır. Bu akli ve şeri siyaset hükümlerinde eğer ihmâl olursa, devlet ve millet zarar görüp sona yaklaşır. Akabinde nazari ve amelî ilim sahiplerinin, insanların toplumdaki durumuyla bireysel hâlinin benzer veya eşit olduğunu ortaya koyduklarını belirtmiştir. Dolayısıyla insan ömrü nasıl ki büyüme, duraklama ve yaşlılık devri şeklinde üç aşamaysa insandan ibaret olan devlet de büyüme, duraklama ve çökme devri

⁵⁷⁵ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 31.

diye üç evredir.⁵⁷⁶ Savunmasını, “*Oysa O sizi türlü evrelerden geçirerek yaratmıştır.*⁵⁷⁷” ayetine dayanarak yapmıştır. Bu devirler güçlü ve zayıf bedene göre de farklılık gösterir ki zayıfın yaşlanması güçlüden öncedir.⁵⁷⁸ Güçlü ve zayıf ayrımı sırasıyla doğru ve kötü yönetimdir. Zira yönetim ahlâkına sahip bir devlet doğru yönetileceği için sağlamdır ve çabuk çökmez.

Becerikli yöneticiler kötüyü iyileştirecek tedbirler alıp tedaviyi doğru yapmalıdır ki güçlü bünye zayıflamasın. Dolayısıyla idareciler gerekli olan tedbirlerin ne olduğunu da bilmelidir. Yaşlı birinin ilacının çocuğa verilmesinin doğru olmayacağını ifade etmiştir.⁵⁷⁹ Bu durumu insan bedeni üzerinde açıklamıştır.

İnsan vücudu ahlât-ı erbaa diye adlandırılan kan, balgam, safra ve sevda (kara safra) sıvılarından oluşup bir güç ile yönetilmektedir. Toplumun vücudu ise *erkân-ı erbaa* denilen (ulema, asker, tüccar ve halk) dört unsurdan meydana gelmektedir. Bu da sultan tarafından idare edilmektedir. Nasıl ki insan bedeni, ahlât-ı erbaanın birbirine karışarak kaynaşması ile sağlıklı ise, devlet de erkân-ı erbaanın arasındaki denge ve uyum ile ömrünü uzatmaktadır. Aksi takdirde hastalık ve dengesizlik oluşacağı için tedbir ve tedavi gerekmektedir.⁵⁸⁰ Pîrîzâde, ulemayı, kana benzetip toplumun ayakta kalma sebebi olarak görmektedir.⁵⁸¹ Nitekim damarları besleyen kan gibi âlimler de halka ilmi ve emirleri taşımaktadır.

Pîrîzâde, devletin hükümdar ve diğer görevlilerini de benzer yaklaşımla ele almaktadır. Nefs-i nâtıkayı padişaha, akli vezire, idrakı müftüye benzetmektedir. Vücuttaki mide hazine iken tat alma duyusu sarraf ve vergi toplayandır. Sindirim gücü ise defterdarlar, kâtipler ve diğer görevlilerdir. Mideye ulaşan yiyecekler, bu duyularla

⁵⁷⁶ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 32.

⁵⁷⁷ Nûh Suresi, 14. Ayet, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/N%C3%BBh-suresi/5432/13-14-ayet-tefsiri>, E. T. 02.01.2023.

⁵⁷⁸ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 32.

⁵⁷⁹ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 33.

⁵⁸⁰ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 33-38.

⁵⁸¹ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 33.

ulaşması gereken yerlere orantılı bir şekilde dağılmaktadır.⁵⁸² Sonuç itibarıyla yine devletin ile toplumun yapısının bozulmaması ve bunlar arasındaki denge için ölçülülük gerekmektedir.

Bu insan bedenindeki duyular ve sıvılar hem devlet bünyesinde benzer işleyişe sahip hem de duraklama döneminde güçlüdürler. Ancak akabinde tedricen irade zayıflamaya başlayıp sindirim güçleşmektedir. Dolayısıyla çağlara göre (büyüme, duraklama, ihtiyarlama) gereklilikleri de farklılık gösterebilmektedir.⁵⁸³ Örneğin, balgam (asker) duraklama çağından sonra artar⁵⁸⁴ ve başarılı bir doktora (başarılı yöneticilere)⁵⁸⁵ ihtiyarlıkta daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Buradan hareketle çökme zamanı bir devletin yöneticileri yine akıllı, becerikli ve tedbirli olmalıdır.

İnsanların büyüme döneminde yaşadığı gelişmeler, devletlerde de benzerdir. Nasıl ki insan olgunlaşana kadar edindiği tecrübelerle daha dikkatli oluyorsa, devletlerin olgunluk çağındaki yöneticiler de daha tedbirli, ihtiyatlı, gayretli, adil ve ehil kişilerdir. Yine yaşanan insanlardaki duyu ve güç kaybı devletlerde de bu biçimdedir. Yaşlılıkta, sindirimin zayıflaması, yanlış beslenme gibi durumlar yaşandığı gibi devletin dört unsurunda da denge bozulmaya başlamaktadır. Bu durumun nedenlerinden biri, kötü yöneticilerdir. Bir diğeri, gösterişe önem vermektir. Zira saçın sakalın ağarması yaşlılığın belirtisi iken toplumda artan süs ve gösteriş, çöküşün göstergesidir. Son neden ise, ahlât-ı erbaaya gelen gevşekliğin kuvvete, rehâvet getirmesidir. Çünkü erkân-ı erbaadaki denge yönetilemediğinde, çökme meydana gelmektedir.⁵⁸⁶ Yöneticilerdeki rehâvet, yönetim ahlâkına zararlı sonuçlanmış olacak ki müellif alçak gönüllülüğü

⁵⁸² Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 36.

*Nefs-i nâtika, nefsin en yüksek derecesi olan kâmilemdir. Bkz. Hüsameddin Erdem. Mârifetnâme'ye Göre Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Düşünce Dünyasından Bazı Görünümler, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/19 (2005), s. 12.

* Nefs-i nâtika, insandaki bütün yeteneklerin gelişmiş olmasıdır. Bkz. A. S. Tritton, Çev. Zafer Erginli. İnsan, Nefs, Ruh, Akıl, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2012), s. 296.

⁵⁸³ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 36.

⁵⁸⁴ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 35.

⁵⁸⁵ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 38.

⁵⁸⁶ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 37.

öğütlemiştir.⁵⁸⁷ Ancak Pîrîzâde, duraklama sonrası başlayan yaşlanmayı, ilk olarak lüks hayata meylin artmasıyla ilişkilendirmiştir.

Bir çocuk aşırı refah ve bolluk içinde yetiştirildiğinde bu rahatlığa olan alışkanlığının babasından fazla olacağından yola çıkan Pîrîzâde, bu kişilerin atalarının devleti gölgesinde yetişmesini eleştirmektedir. Terbiye ve gelenek eğitiminden yoksun olanlar kendi ihtiyaçlarını bile karşılayamazlar. Ancak eleştirisine, bir devletin bolluk zamanında kanaatkâr olmayıp aşırıya kaçarak süs ve refaha yönelmenin yaratılıştan olduğunu da eklemiştir.⁵⁸⁸ Görülen o ki beşinci tavrın olağan bir durum olduğunu anlatmak istemiştir. Burada Pîrîzâde hem insanlara hem de *atalarının devletinin gölgesinde büyümeleri* tabiri gereği sultana yönelik bir değerlendirme yapmış gibi görünmektedir.

Pîrîzâde, buraya kadar anlatılan organizmacı yaklaşımında *Hacı Halife*'den (Kâtip Çelebi) yararlandığını da not düşmüştür. Sonuç itibarıyla adaletle itibar eden, basiretli padişah ve tedbirli vezirle başarılı bir yönetim söz konusudur. Zulmedenin cezalandırılacağını ise, “Dünya küfürle yıkılmaz zulümlerle yıkılır.” sözüyle desteklemektedir. Ayrıca İslâm yöneticilerine yol gösterenin kanun ve kurallar olması nedeniyle devletlerin sürekliliğindeki siyasette, şeri siyaseti bir nebze akliden önemli bulmaktadır.⁵⁸⁹ İslâm, yöneticilere yol gösterici niteliğe sahip bir din olduğu için Kutsal Kitap'a ve Hz. Peygamber'in sünnetlerine uygun davranıldığında zaten zulümden ve aşırılıklardan uzak bir idareye sahip olunacağı için şeri siyaseti öne çıkarmış görünmektedir.

Yöneticilerin, “*Zekiler bazı şeylerde bilmemezlikten gelirler.*” sözü üzere hareket edip hoşgörülü olması gerekmektedir. “*Ahlâklı, büyük insana hile yaptık sanırsınız ama gerçekte ona hile yapmadınız o cahil biri değil, faziletinden hileye uğramış gibi yapıyor.*” ifadesinden hareketle bilmezlikten gelip nezaket çerçevesinde davranılmalıdır. Halkı ayıplamamak yerinde bir tutumdur. Bu görüşünü doğrulamak için

⁵⁸⁷ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 60.

⁵⁸⁸ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 50.

⁵⁸⁹ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 38.

Pîrîzâde, yine Hz. Ömer döneminden örnek vermiştir.⁵⁹⁰ Aşırı zekâ ve aklın, hüküm ve siyaset sahibi olanlara karşı ayıp olduğunu hatırlatan Pîrîzâde, elbette bu kimselerin ahmak ve düşüncesiz olması gerektiğini kastetmemektedir. O'na göre, yöneticilerin, ağzı dualı, galeyana gelmeyen, bazen bilmiyormuş gibi davranan, hoşgörülü olması, zekâdan daha evladır. Eflatun'un da dediği gibi, “*Gizli günahları araştıranlar, gönüllere giremezler.*”⁵⁹¹ Özetle yöneticiler, Bakara Sûresi'nin 143. Ayeti üzere,

“*Vasat ümmet de aynı şekilde ifrat ve tefritlerden korunarak inancında, ahlâkında, her türlü tutum ve davranışlarında doğruluk, dürüstlük ve adalet çizgisinde kalmayı başaran dengeli, sağduyulu, ölçülü, insaflı ve uyumlu nesil, toplumdur.*”⁵⁹² hareket etmelidirler.

Devletin dördüncü ve beşinci hâllerinde (duraklamadan sonraki vakitlerde) devlet adamları israfın önüne geçmekle birlikte ihtişamlı görüntüyü de birdenbire ortadan kaldırmamalıdır. Yoksa halk devleti hakir görecektir. Görkemini, şanını arttırsa da halk nadir görmelidir. Akıselim, tedbirli, itidalli yöneticilerin yaptığı başarılı işler halk arasında ün kazasın ki yabancılar da ihtişamını yitiren bir devlet diye duymasın.⁵⁹³ Demek oluyor ki devlet, yönetim ahlâkına sahip idarecileriyle tanınmalıdır, ihtişamıyla değil.

Müellifin bir diğer tavsiyesi, sultanların ve yöneticilerin halk ile çok muhabbete girmemesi hakkındadır. Aksi takdirde edep normu ihlâl edilmektedir. Bunu, “*Sultan ve hüküm sahiplerinin halkın sohbetinden uzak durmalarında ve çoğu zaman gizli ve örtülü olmalarında çok gizli faydalar vardır.*” sözü ile açıklamıştır. Çünkü itibar perdesi arkasındaki vakur idarecilerden halk çekinir ve ne tedbir alacağını merakla bekler. Dolayısıyla rasyonel yöneticiler, halkı, gaddar ve zorba tutumlara nazaran daha çok korkutmaktadır.⁵⁹⁴ Bu görüşünü doğrulamak için Hz. Lokman'ın, “*Akıl sultanının,*

⁵⁹⁰ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 53-54.

*Irak Valisi Ebû Musâ Eş'ari'nin hizmetindeki Ziyâd, aşırı zeki bir Arap dâhilerindendi. Hz. Ömer'in divanında azledilmişti. Ziyâd, yetersizliğim veya hıyanetim mi oldu? sorusunu yöneltmişti. Hz. Ömer, aşırı zekân halkı üzmemekte olup belki faziletini halka yüklüyorsunuzdur, diyerek cevaplamıştır. Bkz. a.g.e. s. 54.

⁵⁹¹ Akt. Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 54.

⁵⁹² <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/150/143-ayet-tefsiri>, E. T. 10.01.2023.

⁵⁹³ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 58.

⁵⁹⁴ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 59.

*akılların içlerindeki şiddeti, kılıç sultanının ahmakların dış görünüşlerindeki daha şiddetidir.*⁵⁹⁵” sözüne yer vermiştir. Demek oluyor ki devlet hem sırrını açığa vurmamalı hem de tebaa ile mesafesinde itidalli olmalıdır. Nitekim müellifin söz konusu açıklamalarına göre, yönetim ahlâkına sahip sultan ve yöneticiler nadiren görünüp adaleti sağlayıcı olduğunda şanı artacaktır.

Bir diğer husus ise, ilim sahibi kimselerin topluma örnek olmasıdır. Bu yüzden ehil sahiplerinin iş başına getirilmesi gerekir ki bu kişiler işleriyle tanınır, gösterişiyle değil. Dolayısıyla halk da giyim kuşama özenmekten geri duracaktır.⁵⁹⁶ Daha önce de ifade edildiği üzere Âl-i İmrân Sûresi 110. Ayetine göre,

*“Topluma önder olanlar, İslâm’ın öğrettiği güzel ahlâka sahiptirler; iyiliği emreder, kötülüğü engellerler ve imanlarının gereğini yerine getirirler. Onlar iyi amel sahibi olmaları, aşırılık ve sapkınlıktan uzak, dosdoğru, adaletli, ölçülü, mütedil ve dengeli tutum ve davranışları sebebiyle insanlığa örnek ve rehber olmaya hak kazanmışlardır.”*⁵⁹⁷

Dolayısıyla devlet adamlarının yönetim ahlâkına sahip olmaları, halka örnek olacağından toplumsal ahlâkı da etkilemektedir.

Liyakat konusundaki tavsiyeleri; vezirlik, kadılık makamları zeki ve müteyakkızlara layıktır. İlmiye, kalemiye ve askerlik mevkiisi nadir verilmeli ki hakirleşmesin. Bilhassa sadrazamlık mertebesine itina göstermek gerekmektedir. Yüksek vezirler, sultanın askerini boş vakitlerinde yiğitliğe özendirip eğitmelidir.⁵⁹⁸ Nitekim liyakat ilkesine dayanan bir personel rejimi, kamu görevlilerinin işlerini layıkıyla yapmalarını sağlamaktadır.

Pîrîzâde, önemli işlerin hakkını verebilmek için yöneticilerin görev süreleri boyunca azledilmemesini ve bağımsız olmalarını da öğütlemektedir.⁵⁹⁹ Bu tavsiye, kamu görevlilerini telaşlandırmadan işlerine odaklanmalarını sağlayacaktır. Müellif,

⁵⁹⁵ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 60.

*Anlamı: Demek oluyor ki akıl sultanının otoritesi akıllarının içinde, kılıç sultanının ahmakların dış görünüşündekinden daha şiddetlidir. Bkz. a.g.e. s. 100.

⁵⁹⁶ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 60.

⁵⁹⁷ <https://kuran.diyadinet.gov.tr/tefsir/%C3%82i-i-%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/403/110-ayet-tefsiri>, E. T. 11.01.2023.

⁵⁹⁸ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 61.

⁵⁹⁹ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 65.

Engürüs Seferi'nden Karlofça'ya kadar olan tarihi meseleyi özetlerken “reîsülküttâplık⁶⁰⁰” makam sahiplerinin de ideal özelliklerini saymıştır. Bu nitelikleri sıralarken ise, Karlofça görüşmesine giden Mehmet Ramî Efendi'yi örnek vermektedir.

Reîsülküttâp; karmaşık ve dikkat isteyen şeri hükümlerin aslını açıklayabilecek beceriye sahip, ehli dil, usul ve kurallarda anlaşılır bir şekilde etkileyici konuşup ikna edebilen, konuşmalarda karşı tarafı susturabilecek derecede marifetli, iddiasını savunurken delil sunabilen, akli ilkeler sahibi olmalıdır.⁶⁰¹ Pîrîzâde, II. Viyana bozgununun akabinde yaşanan Engürüs Seferi'nin zorluklarını ve mücadeleyi ele alırken bu kaos ortamını dindiren bir anlaşma olan Karlofça'nın görüşmesinde, “Mehmet Ramî Efendi⁶⁰²”nin marifetinden hareketle bu vasıfları sıralamıştır.

2.6.3.3. Maliyeye Yönelik Ahlâki Tavsiyeler

Vücuttaki mide hazine; tat alma duyusu sarraf ve vergi toplayandır. Sindirim gücü ise defterdarlar, kâtipler ve diğer görevlilerdir.⁶⁰³ Hazineyi mideye benzeten müellif, sevda konumundaki halkın zulümden korunup çiftçiliği bırakmaması, yerini yurdunu terk etmemesi için tedbirler alınmasını tavsiye etmiştir.⁶⁰⁴ Zira insanların geçimini sağlayabilmesi için akla ve fikre ihtiyaç varken devletin nizamının idame ettirilmesi içinse adil kanunlarla toplanan mala ihtiyacı bulunmaktadır.⁶⁰⁵ Çünkü duraklama döneminin sonundaki çökme zamanı devlet, artan hazineye gereksinim duyacaktır.

⁶⁰⁰ Reîsülküttâb Osmanlı bürokrasisinde yazı işleri amiridir. Ancak XVII. yüzyıl sonlarından itibaren sadrazamların artan sorumluluğunu hafifletmek için farklı görevler de üstlenmişlerdir. Elçilerle görüşme yetkisine sahip hâle gelen reîsülküttâp makamı artık XVIII. yüzyılda bir nevi Dış İşleri Bakanı konumundaydı, <https://islamansiklopedisi.org.tr/reisulkuttab>, E. T. 11.01.2023.

⁶⁰¹ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 68.

⁶⁰² Karlofça'nın görüşmesinde, Mehmet Ramî Efendi'nin vakur hâli, akıllılığı, sakinliği ve etkileyici konuşmalarının diğer üyeleri aşırı şaşırttığını ifade etmiştir. Bkz. Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 68.

⁶⁰³ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 36.

⁶⁰⁴ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 34.

⁶⁰⁵ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 36.

Devletin dördüncü ve beşinci tavrındaki masrafın geliri aşması sorununa çözüm üretebilecek devlet adamlarına ihtiyaç vardır. Bu yöneticiler, halkı zora sokan vergileri azaltmalıdır. Hatta her ne olursa olsun miri maldan yapılan ödemeler geciktirilmeyip senelik maaş giderlerine yetecek kadar mal temin edilmelidir. İsrافی da zamana yayarak azaltmayla meşgul olunmalıdır.⁶⁰⁶ Nitekim gerek sultan gerekse diğer kamu görevlileri halkına nazik, lütufkâr, uyumlu, iş birliği içerisinde, sevgi ve samimiyetle davranmalıdır. Devlet adamları israfın önüne geçip bidat vergileri kaldırarak yıllık maaşlara yetecek kadar mal edinmelidir. Başka bir ifadeyle vergi memurları ve defterdarlar ekonomist olmalıdırlar. Kısacası Pîrîzâde'ye göre, yönetim ahlâkına sahip idareciler elzemdir.

Malı arttırmayı sağlayan vergi memuru ve defterdarlara, “*Akıllı tüccarların kârları satışta değil alıştadır.*” sözünü hatırlatan Pîrîzâde, israfın da engellenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ancak bu yapılırken sultan ve yöneticilerin ihtişamlarını aniden yok etmemek gerekmektedir. Zira halkın gözü bu görkeme alışıktır. Birdenbire devlet adamlarındaki ihtişam kalkarsa, halk bunu yadırgar.⁶⁰⁷ Bu mesele yavaş yavaş azaltılıp rütbelerine göre, önceki makam sahiplerinin sınırlarına uygun şekilde çözülmelidir. Devlet erkânından olmayanlara müsaade edilmemelidir. Aksi durumda makama saygı kalmaz.⁶⁰⁸ Pîrîzâde, devlet hakkında halkın ileri geri ortalıkta konuşmasını önlemek maksatlı böyle bir uyarıda bulunmuş görünmektedir. Ayrıca bir mevki sahibinin kendisinden önceki yöneticinin sahip olduğu kadarına razı olunmasını, sorunun çözüm yollarından biri olarak ifade etmiştir.

Pîrîzâde'ye göre, diğer önemli husus, devletin itibar kaybetmemesi için defterdarların ağızlarından çıkan sözlerde ihtiyatlı olmaları gerektiğidir. Müellifin aktarımı, “İsabetli kararlar alabilen, tedbirli ve ihtiyat sahibi gibi görünen bazı ahmak hazine görevlileri, biz, şunu yapmasaydık bu iş olmazdı, diye övünmektedirler” şeklindedir. Bu kimseler, akçenin olmayışını, devletin aciz olduğunu ulu orta

⁶⁰⁶ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 58.

⁶⁰⁷ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 58.

⁶⁰⁸ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 61.

konuştuğunda itibar kaybına sebep olmaktadır.⁶⁰⁹ Netice itibarıyla söz konusu durum, önce halkın gözünde devleti hor gösterir akabinde hakirlik, yabancılarda duyulmaya başlar.

Müellif, mali alana yönelik önerilerinde kalem sınıfını unutmuş değildir. Devletin ikinci ve üçüncü tavrılarında kalem ehli önem kazanmaktadır. Çünkü bu dönemde, gelir kaydedip mal toplayan kalem erbabına ihtiyaç vardır. Pîrîzâde'ye göre, sultanların ve vezirlerin yanındaki göreve uygun, iltifat gören, gerçekleri bilen idrak sahibi âlimler ve vergi kâtipleridir. Zira bu kimseler, devletin namusunu ve nizamını sürdürüp koruyanlardır.⁶¹⁰ Başka bir ifadeyle ilim sahipleri ve hazine işleriyle ilgilenenler devletin malını çoğaltmada ve düzeni sağlamada önem arz etmektedir. Ancak bu kimselerin ehil olması da bir o kadar mühimdir.

2.6.3.4. Askeri Alana Yönelik Ahlâki Tavsiyeler

Askeri balgama benzeten Pîrîzâde, askerin gerekliliğini, faydasını, fazlalığını da bunun üzerinden açıklamıştır. Askerlerin yoklanıp kayıtlarının tutulmasına rağmen halkın kılık kıyafet ile onlara özendiğine ve bu taklidin arttığına dikkat çekmiştir. Çözümü ise askerlerin belli bir sayıda tutulmasıdır.⁶¹¹ Nitekim insan vücudunun sağlığı sıvıların itidaline bağlı olduğuna göre asker (balgam) de ne fazla ne eksik kalmalıdır.

Duraklama sonrası başlayan yaşlılık çağında, askerlerin dahi özendiği bu süse düşkünlüğün giderek arttığı anlaşılmaktadır. Çünkü Pîrîzâde, harp mensubunun sefere gitmek yerine, yaygınlaşan zevk ve safaya meylettiğini ifade etmiştir. Bu durum mücahitlikte kusurlara yol açmaktadır.⁶¹² Rahatlığı alışkanlık hâline getirme, silahların ve riyâzat ilminin gerekleri ihmâlâ sebep olmaktadır.⁶¹³ Esasen etvarü'l hamsenin beşinci tavrını hatırlatmaktadır.

⁶⁰⁹ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 58.

⁶¹⁰ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 55.

⁶¹¹ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 35, 36.

⁶¹² Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 37.

⁶¹³ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 50.

Birinci ve beşinci tavrıda kılıç ehlinin önemine vurgu yapan Pîrîzâde bu grubun, kalem erbabının öne çıktığı (ikinci ve üçüncü hâl) vakitlerde dinlendiğini belirtmiştir.⁶¹⁴ Ancak kalem ehline çok saygı gösterildiğinde devletin nizamına zarar gelmezken, kılıç erbabında durumun tersine dönebileceğini ifade eden Pîrîzâde, ideal asker özelliklerini açıklamıştır. Kılıç ehli, üstün ve seçkin olduğunda şeref ve itibarını koruyup cihatta korkusuzca, devletine sadakâtle, kararlılıkla gayret etmelidir. Bu yüzden hediye, bahşış ve ödüllerde ifrat söz konusu olursa alakasız işlere yönelip itaatkârlıktan çıkarlar.⁶¹⁵ Dolayısıyla özellikle kılıç ehline itidalli davranmak gerekmektedir ki düzen ve sistem bozulmasın.

Seferlerin sürekli olmasını en şiddetli zararlardan gören Pîrîzâde seferler için; güçlü maliye ve devlet adamlarının gönül birliği olması gerektiğini ifade etmiştir. Zira âkiller, aksi durumu kabul etmemektedir. Bu durumu desteklemek için Makrîzî'nin *Kitâbü'l-Mülûk li Ma'rîfet-i Düveli'l-Mülûk* ve Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Nasîhatü's-Selâtin* eserlerine atıfta bulunarak örnekler vermiştir.⁶¹⁶ Hatta dördüncü ve beşinci tavrılarda paradigmayı tersine çevirebilecek devlet adamları ortaya çıkmalıdır ki sefer sorunu kaldırılabilir.⁶¹⁷ Başka bir ifadeyle mevzubahis dönemdeki masrafın gelirden

*Riyâzât, nefis terbiyesindeki öğretim, demektir, <https://islamansiklopedisi.org.tr/riyazet--tasavvuf#:~:text=Riy%C3%A2zet%20E2%80%9Cnefsin%20C5%9Fehvet%20denilen%20beden,i%C3%A7inde%20tutmak%E2%80%9D%20C5%9Feklinde%20de%20tan%C4%B1mlanm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r.E.T.27.03.2023>.

⁶¹⁴ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 54.

⁶¹⁵ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 55, 56.

⁶¹⁶ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 45-48.

* Makrîzî'nin eserinden Fransız kâfirler ve diğer küffar hükümdarlar bilhassa Nemçe (Avusturya) tarafından yardıma askerler çağrılmıştı. Büyük donanmayla Akdeniz kıyılarını istila etmişlerdi. Eyyûbî sultanlarından Melik Adil vefat etmiş olup oğlu Melik Kâmil Sultan Muhammed tahta geçmişti. Ancak diğer kardeşleri hâkim oldukları yerleri bırakmak istemedikleri için huzursuzluk çıkarmışlardı. Bu tartışma Melik Kâmil'i aciz duruma düşürmüştü. Frengi hastalığına benzetilen bu Efrence (Fransızlar) ile Müslümanlarla savaşmama şartını taşıyan Hudne Antlaşma'sı imzalanmıştı. Kudüs Efrence teslim edilmişti. Akabinde intikam almak için Şam padişahı Melik Nâsır Davud Kudüs'ü kâfirlerden kurtarmıştır. Ancak Efrence tayfası gemilerle Akdeniz'de kargaşaya sebep olup 1096-1097 yıllarında Arabistan sahillerini istila etmeye başlamıştı. Allah'ın yardımıyla Eyyüpoğullarından Sultan Selahhatin ortaya çıktı. Kahraman ve akıllı olan sultan iyi tedbirlerle tam bir ittifak kurup gönül birliğini sağlayarak kaleleri ve beldeleri kurtarmıştı. Bu kötü zamanda devlet adamlarının kalplerini uzlaştıran ve doğru kararlarla iyi tedbirler alan Eyyübi ile ilgili bilgileri içeren bir kitap, kendi devlet âlimlerinden Abdurrahman Şîrâzi tarafından yazılmıştır. Hatta merhum Âli, bazı başlıklarını nüktelerle süsleyip *Nasîhatü's-Selâtin*'e yazmıştır. Bkz. a.g.e. s. 46-48.

⁶¹⁷ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 57.

büyük olmasını iyileştirecek, nefes aldırabilecek yöneticilere ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca düzenlenecek seferlerde başarılı olabilmek amacıyla devlet adamlarının duygusal manada iş birliği içinde olması ve ekonominin durumu oldukça mühimdir.

2.6.3.5. Bireysel ve Toplumsal Alana Yönelik Ahlâki Tavsiyeler

Pîrîzâde, halkı sevdaya benzetmektedir. Anatomiden hareket edip benzetmesini; “gıdanın hazmından sonra mideye yiyeceğin ulaşmaması söz konusu olursa dalak, kara safra (sevda) dökmek için tedbir alır, diye açıklamıştır. Bundan dolayı mide konumundaki hazine, boş kalır ise halk her daim gelir sağlayacaktır. Ancak halk zulme uğrarsa, hazine bu kazancı tedarik edemeyeceği için tedbirini alamamış olacaktır. Bu sebeple halkın ziraat işinden geri kalmaması, köyünden göç etmemesinin önüne geçilmelidir.⁶¹⁸ Zira devlet, asker ve devlet adamları ile; devlet adamı mal ile; mal halk ile; halk adaletle olur.⁶¹⁹ Kısacası, bu düzen ve tedbir alma işi sağlıklı bir şekilde yürütüldüğünde halk refah içinde yaşayacaktır.

Fıtraten sevdada katran gibi kötü kokuların çok nadir bulunması nedeniyle sevda hastalığının öldürücü olmamasını, reayadan memlekete yönelik bir kargaşanın da savılmasının kolay olabileceğine bağlamıştır.⁶²⁰ Safraya benzetilen tüccarların işlerinin, ticaretinin uyum ve istikrar hâlinde olması, piyasanın bolluğunu, toplumun nizamını sağlamaktadır. Bu sebeple safra atma fazla olmayıp ölçüsüne dikkat edilmelidir.⁶²¹ Ancak bu itidal durumu, reyanın kontrol altında tutulması ve memleketin güzelliği, tüccarların da dengede tutulmasına bağlanmıştır.

Devletin çökme devri olan beşinci tavidaki, lüks hayatı gelenek hâline getirmenin hem devlet adamları hem de halk için zararları bulunmaktadır. İnsanlar arasında alışkanlık hâline gelen rahatlık ve bolluk, aklı boş, kalbi zayıf kimselerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hatta bu kişiler bolluk içinde yaşayıp devletinin değerini

⁶¹⁸ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 34.

⁶¹⁹ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 45.

⁶²⁰ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 35.

⁶²¹ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 35.

bilmemektedir. Yerinde karar ve tedbirler alan idareciler hakkında ileri geri konuşmalar başlamaktadır. Nitekim bu beşinci hâl üzere huzur ve itimat, halkın tabiatını, ihmâl ve aymazlık kuşatmaktadır. Halk artık cesarettten uzaklaşıp medeniyetin rakkasında boğulmaktadır.⁶²² Kısacası, bu rahatlığa kapılan halk, en ufak sıkıntıda devletine arkasını dönerek tamahkârlık etmektedir. Ancak bu, halka saygısızlık edip ümitsizliğe kapılmasını sağlamak anlamına da gelmemektedir.

Halk itibar görmezse, isteklerinde ümitsizliğe kapılırsa içtenlikle çalışması sekteye uğrar. Hatta belki de yemeden içmeden kesilir. Dolayısıyla Hz. Ömer'in yolunda ilerleyip halkın zihinlerinde ve kalplerinde, yöneticilere karşı en ufak şüpheye yer verilmemelidir. Bu sebeple gerek hizmetkârları gerekse çocukları şiddet ile de korkutmamak gerekmektedir. İlim ve zanaat eğitimlerinde dahi azarlama, vurma gibi eylemlerde aşırıya kaçılmamalıdır. Bunlar yerine yükselmeler için münâsib bir teşvik ve korkutmayla terbiye edilebilir. Zaten ilim sahipleri de zayıf kimselere şiddeti uygun bulmamaktadırlar.⁶²³ Yoksa halkın yurdunun şerefini koruma isteği kalmayacaktır.

Özellikle devletin dördüncü, beşinci hâllerinde ve duraklama döneminde sultan ve yöneticiler, halkı yıldırınları iyice araştırarak bu durumu düzeltmeye çalışmalıdırlar. Yöneticiler, ufak tefek yanlışlarda affedici olup büyük cezalarla reayayı ürkütüp bu kimseleri yalana, hileye başvurmak zorunda bırakmamalıdırlar. Padişah ve yöneticiler özellikle devletin dördüncü, beşinci tavırlarında ve duraklama döneminde halka karşı affedici, arabulucu yaklaşımlarda bulunmalı ki reaya vatanlarını korumak ve kurtarmak için öne atılabilsin.⁶²⁴ Ayrıca bu çökme zamanında artan masraf, azalan gelir sıkıntısına çözüm üretebilecek yöneticiler gereklidir. Çünkü bu sayede şehirler düzenlenip fakir

⁶²² Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 50.

*Rakka, dere yanında olan ve sel gelince üzerine yayılan arazidir, <https://www.seslisozluk.net/rakka-nedir-ne-demek/>, E. T. 09.01.2023.

⁶²³ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 51, 52.

*Hz. Ömer (R.A.) döneminde Ebî Vakkas (R.A.) Kûfe muhitinde Kadissiyye Savaşı'nda başkomutandı. Sahabelerden Zehre bin Havbe çok seçkin düşmanlardan sayılan Calnûs'u katledip yetmiş bin dinar ederindeki ganimeti almıştı. Sa'd Hazretleri bu katlin kendisinden habersiz yapıldığını ileri sürerek ganimeti Hz. Ömer'in divanına başvurup almak istemiştir. Ancak Hz. Ömer Zehre gibi bir babayığidin şevkini kırmamak için Sa'd'ın talebini reddetmiştir. Bkz. a.g.e. s. 51.

⁶²⁴ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 52.

halktan da gereksiz alınan vergiler azaltılacaktır.⁶²⁵ Sonuç itibarıyla halkın kalbini incitmemek hem yöneticilere itibar sağlamakta hem de reayayı hile ve yalandan uzak tutmaktadır.

Sultan ve yöneticilerle halk mesafeli olup ihtişamlarını çok yansıtmamalıdır. İsbetli karar ve tedbirleriyle tanınmalıdırlar. İsrâf boyutundaki görkemli hayatlarını yavaş yavaş azaltmalıdırlar. Birdenbire bu ihtişamın yok olması halk arasında devletin aciz duruma düştüğü dedikodusunu çıkarmaktadır. Dolayısıyla yabancılara da duyulacaktır.⁶²⁶ Bu görüşünü, “*Galiba çokça işitilen söze insani tabiat mecburen inanmaya eğimlidir.*” sözüyle desteklemektedir.⁶²⁷ Hülâsa hem halk ile çok sık muhabbete girilmemeli hem de halka devletin hor bakmasının önüne geçilmelidir.

Yöneticiler, halkla arasına mesafe koymadığı takdirde edep ihlâli yaşanmaktadır. Zira halk, itibar perdesinin arkasındaki vakur yöneticilerden daha çok çekinmektedir. Reayayı, hüküm sahiplerinin nasıl kararlar ve tedbirler alacakları konusunda saygı ve merakla beklentiye sokmaktadır. Hatta bu tutum halk için, gaddar ve şiddet içeren yaklaşımlardan daha çok itibar gösterip korkmasını sağlamaktadır.⁶²⁸

⁶²⁵ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 57.

⁶²⁶ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 58-59.

⁶²⁷ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 61.

⁶²⁸ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 59.

3. YENİ KAMU YÖNETİMİ ANLAYIŞI İLE BİRLİKTE ETİK

İnsanlar zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tek başlarına yaşayamazlar. Bu toplu şekilde yaşayan insanların aralarında anlaşmazlık, bölüşememe, fikir ayrılığı da kaçınılmazdır. Söz konusu sıkıntıların önlenmesi, düzenin sağlanması, huzur, adil paylaşım için de kaidelere ihtiyaç vardır. Yönetim ve yönetici bu noktada bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Netice itibarıyla devlet ve birey arasındaki denge sağlanmalı ki toplum, müreffeh bir şekilde yaşayabilsin. Bu gereksinim karşılandıktan sonra da küreselleşmeyle birlikte yükselen uluslararası rekabet, halkın taleplerinin artması, bilgi ve teknolojik gelişmeler, yeni yönetim arayışlarını ortaya çıkarmıştır.

İyi yönetim arayışı yüzyıllarca sürmüş ve hâlen aranmaya devam etmektedir. Asırlar öncesindeki iyi yönetim anlayışı ile günümüzdeki muhakkak birbirlerinden farklıdır. Ancak dayanakları ve kaynakları aslında büyük ölçüde aynıdır. Yönetimde; zulmün önlenmesi, toplumdaki adaletin sağlanması, huzur içinde yaşama, bu anlayışın dayanaklarıyken; bunların gerçekleşmesine imkân sağlayan “ahlâk” veya “etik” ise kaynağıdır. Şüphesiz vatandaşın beklentisini karşılayan bu kaynak yönetenlerin ahlâkıdır. Bir başka ifadeyle idari etikdir. Bu durum yeni kamu yönetiminde, devlet başkanı ve yöneticilerden ziyade kamu görevlileri üzerinden daha çok ele alınmaktadır.

Zamana ayak uydurmanın gereği olan yeni yönetim anlayışında, vatandaş daha adil, katılımcı, şeffaf, verimli, hesap verebilen, etkin bir yönetim ve kamu hizmeti beklemektedir. Birçok araştırmacı yazar Türkiye'nin etik konusunda, Avrupa'yı takip ederek gerisinde kaldığını iddia etmektedir. Ancak yüzyıllar öncesinde kaleme alınmış siyasetnâmelere bakıldığında ise, Avrupa etiğın anlamını kavrayamamışken, Türk yönetiminde etik ilkeler sayılmaktaydı.

Etik değerler ve ilkeler, sosyal hayat, sağlık, hukuk, siyaset, kamu yönetimi, bilim, spor gibi birçok alana etki etmektedir.⁶²⁹ Çalışma konusunu ilgilendiren kamu yönetimidir. TDK'ye göre kamu yönetimi; “devletin yönetim çalışmalarının faydalı ve verimli bir biçimde düzenlenmesiyle uğraşan bilim dalı, kamu idaresi, amme idaresidir.”⁶³⁰ Kısacası “amme idaresi” tanımlamasından hareketle halkın yönetimidir.

⁶²⁹ Eryılmaz, “Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime”, s. 253.

⁶³⁰ <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 14.01.2023.

Bu perspektiften bakıldığında, kamu hizmetini yerine getiren kamu görevlileri, ülke sınırları içerisindeki tüm insanları temsil etmektedir.

Eryılmaz'a göre kamu yönetimi ise, kanunlara uygun olarak kamu otoritesinin kararlarının uygulanmasına ilişkin tüm faaliyet ve süreçlerdir. Türkiye'de kamu yönetimi modern anlamda, Birleşmiş Milletler (BM) desteğiyle 1953'te ayrı bir disiplin olarak tetkik edilmeye başlanmıştır. Bu yenilik TODAİE ile olmuştur.⁶³¹ Ancak XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet'in askeri ve sivil asker yetiştirme amaçlı açtığı Enderun Mektebi, dünyadaki ilk kamu yönetimi okulu sayılmaktadır.⁶³² Ülkelerdeki kamu yönetimi geleneksel ve yeni kamu yönetimi şeklinde iki türdür. Türkiye'de 1980'e kadar geleneksel kamu yönetimi anlayışı bulunmakla birlikte hantallaşıp verimsizleşmesi gibi nedenlerle ziyadesiyle eleştirilmiştir.⁶³³ Bu yüzden 1980 ve sonrası yeni kamu yönetimi anlayışı hâkim olmuştur.

3.1. Geleneksel Kamu Yönetimi Anlayışı

Kamu yönetimi, XVI. ve XVII. yüzyıllarda ayrı bir disiplin olarak kendini göstermeye başlamıştır. Avrupa'da ortaya çıkan mutlakiyetçi devletler nedeniyle devletin daha iyi yönetilme münakaşaları yaşanmıştır. Bununla beraber 1727'de Prusya'da Kameral kürsüler kurulmuştur.⁶³⁴ Avrupa'da yönetime kalifiye eleman yetiştirme gibi konuları ele alan Kameral Bilimler merkezi devletin gücünü artırma

*Amme, genellik, bütün insanlar, halk demektir. Bkz. Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, s. 236.

⁶³¹ Eryılmaz, "Kamu Yönetimi", s. 10, 73.

*TODAİE'nin temel görevleri; yönetici yetiştirme, araştırma ve yayın yapma, Türk kamu hizmetinin gelişmesine yardımcı olmaktır. Bu Enstitüden sonra 1957 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Amme İdaresi Kürsüsü (1967'de Kamu Yönetimi Kürsüsü olarak revize edildi.), 1960'ta DPT (2011'de Kalkınma Bakanlığına; 2018'de Strateji ve Bütçe Başkanlığına dönüştürüldü.). a.g.e. s. 73.

⁶³² Denek, s. 12.

*Enderun Mektebi, Osmanlı'nın yöneticilerinin kültürünün doğup geliştiği yerdir. İmparatorluğa 60 sadrazam, 3 şeyhülislam, 23 kaptan-ı derya yetiştirmiştir. Bkz. Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s. 204.

⁶³³ Denek, s. IV.

⁶³⁴ Damla Erzurum, "Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Türk Kamu Yönetimi Reform Politikası Üzerine Yansımaları", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2021, s. 8.

amacı taşımıştır.⁶³⁵ Görüldüğü üzere, Avrupa’da bu telaş XVIII. yüzyılda görülürken Türk yönetim kültüründe XV. yüzyılda Enderun Mektebi ile yöneticiler zaten yetiştirilmekteydi. Hatta yüzyıllardır kaleme alınan siyasetnameler, dini ve ahlâki nitelikte olsa bile yöneticilere ideal idareci ve iyi bir yönetimin kılavuzluğunu yapmaktadır. Dahası bu eserler, XI. yüzyıldan⁶³⁶ bugüne, Türk yönetim anlayışının da aynasıdır. Özetle Türk yönetim kültürünün mazisi güçlü ve etkilidir.

Geleneksel veya klasik kamu yönetimi, XIX. yüzyılın sonlarından XX. yüzyılın sonlarına kadar geçerli bir yönetim sistemidir. Bu model, kamu mallarının üretim ve hizmetini doğrudan kendi kurumlarıyla sağlayan, siyaset ve yönetimin birbirinden ayrı olduğunu savunan, tarafsızlık, kanunilik, kamu yararı ve sorumluluk, eşitlik gibi ilkelere sahiptir.⁶³⁷ Diğer bir özelliği ise kamu yönetimi, yönetimin özel bir türüdür.⁶³⁸ Nitekim klasik kamu yönetiminde siyasiler politika üretirken, idare ise uygulayıcı roledir. Kamu yönetimi, özel yönetimden farklıdır. Zira özel sektörde müşteri odaklılık, kâr amacı gütmeye, rekabet gibi tutumlar vardır. Kamu yönetimindeyse vatandaş temelli, kamu yararı, prestij ve kamunun gücü söz konusudur.

Klasik kamu yönetiminde dürüstlük, tarafsızlık ve nepotizmin engellenmesi gibi temel ilkeler bulunmaktadır.⁶³⁹ Denetim konusunda; merkezi idareye ve hiyerarşik üstlerin denetimine önem verip hedeflere ve bunların gerçekleşmesini, maliyetleri ihmâl etmesi, üstlere ve kuruma sadakati geliştirmeyi temel alması yaklaşımları nedeniyle eleştirilmiştir. Çünkü bu tutum, performansa gereken özenin gösterilmemesi sonucunu doğurduğu için toplumun güvenini sağlayamamıştır.⁶⁴⁰ Denetimin yanında iktisâdî meseleler sebebiyle de eleştiriler yoğunluğunu arttırmıştır.

⁶³⁵ Eryılmaz, “*Kamu Yönetimi*”, s. 32.

⁶³⁶ Yusuf Has Hacıp’in Kutadgu Bilig’i, Nizamülmülk’ün Siyasetname’si gibi eserler XI. yüzyıl Türklerinin ahlâk ve devlet yönetimi hakkında kıymetli bilgiler taşımaktadır.

⁶³⁷ Eryılmaz, “*Kamu Yönetimi*”, s. 42, 43.

⁶³⁸ Mehmet Akif Özer ve Abdulgaffar Çiftçi. Klasik Yönetim Teorisi’nin İki Öncü İsmi Fayol ve Weber’in Yönetime Katkısı Üzerine Bir Değerlendirme, *Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/1 (2022), s. 137.

⁶³⁹ İbrahim Arap ve Levent Yılmaz. Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının "Yeni" Kurumu: Kamu Görevlileri Etik Kurulu, *Amme İdaresi Dergisi*, 39/2 (2006), s. 53.

⁶⁴⁰ Eryılmaz, “*Kamu Yönetimi*”, s. 45.

1930'lu yıllardan itibaren "Keynesyen Ekonomi Politikası" hâkim olup refah devletini ortaya çıkarmıştı. 1970'lerde yaşanan petrol krizinin sebep olduğu buhranlar nedeniyle, geleneksel kamu yönetimine eleştiriler, bilhassa "yeni sağ" diye adlandırılan politikacılar tarafından ziyadesiyle artmıştır. Çünkü kaynakların verimli kullanılmayışı, yüksek maliyetlerin kontrol edilemeyişi konusunda sorunlar yaşanmıştır.⁶⁴¹ Sonuç itibarıyla geleneksel kamu yönetiminde girdi odaklılık olup sonucun önemsenmemesi, denetimin sadece resmî kurallara uyup uymadığı hususunda yapılması, iktisadî meseleler gibi nedenlerle eleştirilmiştir.

3.1.1. Temelleri

Klasik kamu yönetiminin temelleri; Wilson'ın idareyle siyasetin ayrılmasına yönelik tutumu, Taylor'un bilimsel yönetimi, Weber'in bürokrasisi ile Fayol'un yönetim modeline dayanmaktadır.

3.1.1.1. Max Weber'in İdeal Tip Bürokrasi Modeli

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş dünyadaki köklü değişimlerin ilklerinden sayılmaktadır. Feodal ekonomi, patrimonyal idare, kırsal yaşam, ataerkil aile ve geleneksel kültür yerini; ulusal ekonomi, sosyal sınıflar, ulus devlet, çekirdek aile ve

⁶⁴¹ İzzeddin Altan, "*Türkiye'de Yeni Kamu İşletmeciliği Yazınının Gelişimi ve Mevcut Durumunun Analizi*", Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2020, s. 12.

*Yeni sağ, devletin küçültülmesi, serbest piyasa, vergilerin düşürülmesi, televizyon ve filmlerde sansür, göçmenleri geri gönderme gibi politikaları savunmaktadır. 1970'lerin sonlarında İngiltere (Margaret Thatcher iktidarında) ve ABD'de (Ronald Reagan) ortaya çıkmıştır. Bkz. Bilal Eryılmaz, "*Kamu Yönetiminde Değişim*", II. Kamu Yönetimi Forumu Bildiriler Kitabı, Hacettepe Üniversitesi, 2014, s. 53-54.

*Keynesyen ekonomi politikası, ekonomik yavaşlama ve durgunlukta devletin müdahalesini savunmaktadır. Kapsamlı bir sosyal hizmet anlayışı söz konusudur. Örneğin, eğitim, sağlık programları, yaşlılara, ailelere, öğrencilere yönelik sosyal hizmetler sağlanması gibi konularda devletin faaliyetlerini genişletmiştir. Bu politikalar refah devletini ortaya çıkarmıştır. Bu Keynesyen ekonomi politikası ve sonucu olan refah devleti olgusu 1970'lerdeki petrol krizine kadar başarılı şekilde uygulanmıştır. Bu yıldan sonra yeni sağ ortaya çıkmıştır. Çünkü Keynes 1929 buhranında talep yetersizliğini sebep olarak göstermişken petrol krizi arz yönlüydü. Petrol fiyatları anormal şekilde artış göstermiştir. Bu yüzden Keynes'in politikaları burada başarısızlığa uğramıştır. Bkz. Eryılmaz, "*Kamu Yönetimi*", s. 46-47.

Weber'in bürokrasisine bırakmıştır.⁶⁴² Geleneksel yönetimde ise, Weberyen bürokrasisi temel alınmıştır.

Daha önceleri tarihçi olan Weber,⁶⁴³ modern manada bürokrasiyi kurumsallaştırmıştır.⁶⁴⁴ Bürokrasi, kamu yönetiminde genellikle dört anlamda incelenmiştir. Bunlar; yönetim mekanizması, burada çalışanlar, idari örgütlenme şekli ve kırtasiyeciliktir. Weber bürokrasiyi, örgütlenmesi, işleyişi, memurlar ve toplumun davranışına etki etmesi üzerinden ele almaktadır.⁶⁴⁵ Bunu ortaya koyarken “ideal tip⁶⁴⁶” diye adlandırmıştır.

Bürokrasi, kanuni veya idari düzenlemelerle resmî yetki alanı belirlenmiş, iş bölümüne, liyakate dayanan gayrişahsi tutumla kamu ile özel hayatı birbirinden ayıran bir örgüttür.⁶⁴⁷ Başka bir ifadeyle bürokrasi idare şekli değildir. Kanunlarla yetkilendirilmiş ehil görevlilerce yönetilen bir örgüt türüdür.⁶⁴⁸ Dolayısıyla hem rasyonel hem de kanuna bağlı yöneticiler kastedilmektedir. Mevzubahis yasal-rasyonel tipi bürokrasi, kişisellikten ve politikadan kurtulduğunda, siyasi iktidar değişse de verimliliğini ve etkinliğini korumaktadır.⁶⁴⁹ Nitekim bu bağlamda değerlendirildiğinde, siyaset ile bürokrasi arasında ayırım olması gerekmektedir.

Yasal-rasyonel bürokrasi tipini diğer modellerden ayıran özelliği ise, gayrişahsiliğidir. İdeal bir memur işine duygularını karıştırmadan tarafsızca herkese eşit

⁶⁴² Bilal Eryılmaz, “Kamu Yönetiminde Değişim”, s. 51.

⁶⁴³ Halil İnalçık. *Tarihe Düşülen Notlar-1*, İstanbul: TİMAŞ Yayınları, 2015, s. 215.

⁶⁴⁴ Metin Özkaral. *Bürokrasinin Kimyası*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2020, s. 52.

⁶⁴⁵ Abdülkerim Çalışkan ve Rabia Tuğba Eğmir. Max Weber ve Niskanen'in Bürokrasi Yaklaşımlarının Türk Bürokrasi Yapısı Bağlamında Değerlendirilmesi, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20/4 (2020), s. 854-855.

⁶⁴⁶ İdeal sözcüğünü, olması gereken veya istenen anlamında kullanmamıştır. Reelde tam örneği olmayan “saf” manasındadır. İdeal tip bürokrasi, gerçekte saf ve eksikliği olmayan yönleriyle değil de zihni bir tanımlamadır. Soyut bir zihinde olan tip ile gerçek hayattaki somut olayların karşılaştırmasını yapıp benzerlikleri ve farklılıkları tespit ederek nedenlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bkz. Eryılmaz, “Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime”, s. 60.

⁶⁴⁷ Recep Aydın. Bürokrasiyi Toplumsal ve Siyasal Boyutuyla Ele Alan Kuramsal Yaklaşımlar. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10/2 (2017), s. 999-1000.

⁶⁴⁸ Eryılmaz, “Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime”, s. 64.

⁶⁴⁹ Eryılmaz, “Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime”, s. 64.

hizmet sunmalıdır ki rasyonelliğin dışına çıkılmasın.⁶⁵⁰ Bürokrasinin kurallara bağlı olması da bir nevi gayrişahsiliği önlemektedir.

Weber, rasyonel bürokrasi dışında patrimonyal bürokrasiyi de açıklamıştır. Patrimonyal, geleneksel idarecilere dayanıp kral veya hükümdar, toplumun babası rolündedir.⁶⁵¹ Bunların yanı sıra Weber, Osmanlı'nın yönetimini ise *Sultanizm* diye formüle etmiştir. Osmanlı'yı mutlak hâkimiyet ve sömürü devleti diye nitelendiren Weber, padişahı sınırlandıran bir kanunun olmadığını iddia edip zorba bir idaresi olduğunu savunmuştur.⁶⁵² İnalçık ise bunu reddetmektedir. Tarihçilerin toplumsal gelişmeleri zaman ve mekân üzerinden değerlendirdiğini ve değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden İnalçık, bu formül kabul edilirse birçok gerçeğin de kenara itilmiş olacağını vurgulamıştır.⁶⁵³ Lyber'in de ifade ettiği gibi, "Osmanlı idaresi, sarayı, giysileri, teşrifatı, görevlileri üzerinden açıklanamaz." Çünkü Osmanlı'nın siyaseti çok eskiye dayanmaktadır. İmparatorluğun baştaki zamanına hatta daha da öncesine giderek Bizanslılar, Selçuklular, Orta Asya Türklerine kadar incelenmesi gerekmektedir.⁶⁵⁴ Sonuç itibarıyla Osmanlı'da hukuk sistemi şeri ve örfi şeklindedir. Padişahın belirlediği örfi hukuk da şeriye aykırı olamaz. Dolayısıyla padişah kendi iradesiyle sınırlanmaktadır. Bu yüzden de Weber'in sultanizm tespiti büyük ölçüde Osmanlı'nın yönetimiyle uyuşmamaktadır.

Weber'in ideal tip bürokrasisindeki ilkeler; "görev ve işler önceden belirlenerek programlanacak, otorite ve sorumluluk açıkça belirlenecek, devamlı kontrol ve denetim, yazılı kurallara dayanarak kayıt altına alınacak, yöneticiler, seçimle değil atamayla sınava tâbi tutulup işe alınacak, hiyerarşik bir yapıda bulunacak" şeklindedir.⁶⁵⁵ Weber'in bürokrasi modelinin; süreklilik, kesinlik, gizlilik, birlik, tam bağımlılık,

⁶⁵⁰ Eryılmaz, "Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime", s. 62.

⁶⁵¹ Eryılmaz, "Kamu Yönetimi", s. 252.

⁶⁵² Eryılmaz, "Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime", s. 67.

⁶⁵³ İnalçık, "Tarihe Düşülen Notlar-1", s. 216.

⁶⁵⁴ Albert Howe Lybyer. *Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi*, Çev. Seçkin Cızoğlu, İstanbul: Sarmal Yayınları, 2011, s. 12-13.

⁶⁵⁵ Eliz Sinem Sahillioğlu, "Geleneksel Kamu Yönetimi ve Yeni Kamu Yönetimi", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005, s. 11.

uzmanlık, hızlılık ve disiplin diğer özellikleridir.⁶⁵⁶ Zira memurun görev süresi seçime bağlı kalırsa, hizmette süreklilik sağlanamadığı gibi uzmanlaşmış bir görevli de kaybedilmiş olacaktır.

Sosyalist devletler, komünist siyasi grupları, orduların örgütlenmesinde Weberyen bürokrasisinden yararlanmışlardır. Uzmanlaşma, iş bölümü, hiyerarşi, kanunilik, gayrişahsilik gibi prensipler, gelişmiş bürokratik toplumlarda yaygınlık kazanmıştır. Ancak bu bürokrasi modelinin olumsuz yanları yok değildir. Bunlar; aşırı katı kurallara bağlı olan memurların hem değişen şartlara ayak uyduramaması hem de bireysel düzeltmelerde bulunamaması, iş bölümüne dayalı uzmanlığın resmî hiyerarşik otoriteyi köreltmesi sebebiyle teknik alanda uzman astlara bağımlı hâle getirilmesi şeklinde sıralanabilmektedir.⁶⁵⁷ Sonuç itibarıyla bürokrasinin toplumda daha çok kırtasiyecilik, hantallık gibi olumsuz anlamlarda kullanılmasına karşın Weber ise, kötü manada olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Disiplinli, yazılı, kanunlara dayanan bir sistem içinde bürokrasi çizmiştir.

3.1.1.2. Henry Fayol'un Fonksiyonel Yönetim Modeli

Geleneksel yönetime önemli katkıları bulunan Fayol aslında maden mühendisidir. 1916 yılındaki “Genel ve Endüstriyel Yönetim” kitabında kurumdaki veya işletmedeki işlemleri; teknik işler (üretim, imalat, adaptasyon), ticari işler (alış, satış, takas), mali işler (sermayenin aranması ve optimum kullanımı), güvenlik işleri (mülk ve kişilerin korunması), muhasebe işleri (stok sayımı, bilanço, maliyetler ve istatistikler), yönetim işleri (planlama, organizasyon, komuta, koordinasyon, kontrol) şeklinde kategorize etmiştir.⁶⁵⁸ Özellikle yönetim işleri üzerinde durulması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁵⁹ “Genel ve Endüstriyel Yönetim” eserinde yönetimi; planlama, organizasyon, yöneltme, koordinasyon ve denetim diye tanımlayıp yönetimin beş

⁶⁵⁶ Mehmet İlker Haktankaçmaz, “Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımı ve Türkiye’de Kamu Yönetimi Reformu”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009, s. 20.

⁶⁵⁷ Eryılmaz, “Kamu Yönetimi”, s. 257.

⁶⁵⁸ Tuğba Karaboğa ve Cemal Zehir. Henri Fayol ve Yönetim Alanına Katkıları Üzerine Bir İnceleme, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7 (2020), s. 58.

⁶⁵⁹ Eryılmaz, “Kamu Yönetimi”, s. 34.

fonksiyonunu ortaya koymuştur. Bu yönetim biliminin evrensel nitelikte olduğunu iddia etmiştir.⁶⁶⁰ Dolayısıyla kamu ve özel sektör ayrımı yapmamıştır.

Yönetim biliminin genel ilkeleri içermesi nedeniyle bu prensiplerin gerek kamuda gerekse özelde uygulanabilirliğini savunmuştur.⁶⁶¹ Ayrıca bu yönetimin fonksiyonlarını L. Gullick ve Urwick, 1937'deki "Örgüt Teorisi" çalışmasıyla geliştirip POSDCORB (Planning, Organizing, Staffing, Directing, Coordinating, Reporting, Budgeting) diye bilinen planlama, örgütleme, personel alma, yönlendirme, eş güdümlenme, rapor verme ve mali yönetim öğelerini üst yönetimin görevleri olarak belirlemiştir.⁶⁶² Gullick ve Urwick ABD'nin Başkanı Roosevelt'e (1882-1945) idare konusunda danışmanlık yapmışlardır. Fayol'un belirlediği beş fonksiyonu yediye çıkarmışlardır.⁶⁶³ Sonuç itibarıyla Fayol'un etkisi de Weber kadar önemlidir. Ancak geleneksel idarede kamunun özel yönetimden ayrı olması savunulmuşken Fayol'un böyle bir ayırım yapmaması büyük ölçüde ileri görüşlülüğünü göstermektedir. Çünkü ilerleyen zamanda bu anlayış hâkim olmaya başlayacaktır.

3.1.1.3. Woodrow Wilson'ın Katkıları

ABD Başkanı ve bilim adamı olan Thomas Woodrow Wilson (1856-1924) tarafından kaleme alınan "Yönetimin İncelenmesi" (The Study of Administration) adlı makale, 1887'de Political Science Quarterly Dergisi'nde yayımlanmıştır.⁶⁶⁴ İdarenin, siyasetin heyecanından ve çekişmelerinden uzak kalması gerektiğini savunmuştur.⁶⁶⁵ Görüldüğü üzere, ABD'de kamu yönetimi, bilimsel anlamda ilk kez XIX. yüzyıl sonlarında Thomas Woodrow Wilson ile birlikte incelenmeye başlanmıştır.

⁶⁶⁰ Veysel Erol, "Türkiye'de Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ile Birlikte Yerel Yönetimlerin Dönüşümü: Fransa ve İngiltere Örneklerinin Etkisi", Doktora Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, 2021, s. 38.

⁶⁶¹ Özer ve Çiftçi, "Klasik Yönetim Teorisi'nin İki Öncü İsmi Fayol ve Weber'in Yönetime Katkısı Üzerine Bir Değerlendirme", s. 140.

⁶⁶² Sahillioğlu, s. 8.

⁶⁶³ Eryılmaz, "Kamu Yönetimi", s. 38.

⁶⁶⁴ Hamza Al. Woodrow Wilson ve İdarenin İncelenmesi: Reform Bağlamında Yeniden Okumak, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2/3 (2019), s. 539-540.

⁶⁶⁵ Erol, s. 18.

Wilson kamu yönetimini, seçilmiş politikacıların emrinde olup onların yönlendirmeleriyle çalışan objektif uzmanlardan meydana gelen bir devlet aygıtı, şeklinde tanımlamıştır.⁶⁶⁶ Politikacıyı karar veren, yöneticileri ise bunların uygulayıcısı şeklinde görev paylaşımı yapan Wilson, yönetimi, siyasetten ayrı bir disiplin olarak değerlendirmiştir.

Wilson, ABD'deki *spoils systemi* göz önüne alarak böyle bir ayrıma gitmiştir. “İktidara birlikte gelinir ve birlikte gidilir.” Anlayışı, kayırmacılığı getirirken beraberinde ise kamu yönetimini siyasallaştırmaktadır. Bu yüzden liyakate dayalı yapılanmanın gerekliliğini savunmuştur. Aksi takdirde idarede yozlaşma muhtemeldir.⁶⁶⁷ Bu bağlamda Wilson sonrası çalışmalar, XX. yüzyılın başlarından 1927'ye kadar, kamu yönetiminin siyasetten ayrı ele alınmasına yöneliktir.⁶⁶⁸ Wilson'ın aynı zamanda bir politikacı olması nedeniyle böyle bir yaklaşımda bulunması ise büyük ölçüde dikkat çekerek çalışmalara öncülük etmiş görünmektedir.

3.1.1.4. Federick Taylor'ın Bilimsel Yönetim Anlayışı

Varlıklı ve eğitilmiş bir ailenin çocuğu olmasına rağmen fabrikada işçi olarak çalışıp yöneticiliğe kadar yükselen Taylor, 1911'de “Bilimsel Yönetim İlkeleri” (The Principles of the Scientific Management) adlı kitabı yazmıştır.⁶⁶⁹ Edindiği tecrübeye dayanarak özel sektör yönetimini incelemiştir. Bu yüzden bilgiyi işe uygulayan kişi

⁶⁶⁶ Eryılmaz, “Kamu Yönetimi”, s. 37.

⁶⁶⁷ Eryılmaz, “Kamu Yönetimi”, s. 37.

*Spoils system, “ehil olanları işbaşına getirmek yerine iktidara gelenler eski memurları azledip yandaşlarını işe almaktır. Başka bir ifadeyle, kariyer ve eğitime önem vermeksizin gelen hükümetlerle beraber eski memurların görevden alınarak yeni hükümet yanlısı memurların işe alınmasıdır. Bkz. Osman Gökhan Hatipoğlu. Kamu Yönetiminde Liyakat Dışı Uygulamalar: Kamu Etiği Kuramlarına Göre Bir Değerlendirme, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 6/12 (2019), s. 271.

⁶⁶⁸ Eryılmaz, “Kamu Yönetimi”, s. 38.

*Goodnow'un (1859-1939) 1900'deki kitabı “Siyaset ve Yönetim”i, Leonard D. White'in (1891-1958) 1926 yılındaki kitabı “Kamu Yönetiminin İncelenmesine Giriş” kitapları, kamu yönetimi ile siyasetin ayrı olmasını savunan çalışmalara örnektir. Bkz. Eryılmaz, “Kamu Yönetimi”, s. 38.

⁶⁶⁹ Haktankaçmaz, s. 17.

olarak da tanınmaktadır.⁶⁷⁰ Eserinde, üretimdeki verimsizlikle ülkenin uğradığı kaybın, sistematik ve bilimsel yönetim aracılığıyla giderilebileceğini savunmuştur.⁶⁷¹

Taylor, işçilerin performanslarının standart metotlarla, en az girdiyle en çok çıktıyı verebileceğini iddia etmiştir. İşi, hareket ve zaman şeklinde iki ögeye ayırıp işçinin ücretini belirlemeye çalışmıştır.⁶⁷² Başka bir ifadeyle, bu iki unsur, bir iş için gereken eylemler ve bu eylemlere harcanan süre üzerinden, işçinin ücretini tespit etmektir. Bu sayede standart üretim miktarı ve ücret tayin edilmektedir.⁶⁷³ Bu yaklaşım, standardı belirlenmiş ama bu üretim miktarının üstüne çıkmış işçiye para ödülü vermeyi de içermektedir.⁶⁷⁴ Nitekim Taylor, parayı hedefe götüren en önemli araç olarak görmektedir.

Taylor bu yaklaşımıyla parça başı ücreti geliştirmiştir.⁶⁷⁵ Bilimsel yönetimin nitelikleri; “yönetim süreci ve personel seçimi doğru veya bilimsel metotlarla belirlenip eğitimine, geliştirilmesine önem verilmesi” şeklindedir. Yönetici ile işçi arasında yönetim sorumluluğu dengeli bir şekilde bölüştürülmelidir.⁶⁷⁶ Bu özellikler, bir işin ne kadar sürede bitirileceğini saptayıp en verimli şekilde sonuçlanmasını sağlamaktadır. Ayrıca işçi ile yönetici arasındaki anlaşmazlık da iş birliği ile sonlandırılmaktadır.⁶⁷⁷ Verimlilik konusundaki tutumu başta Amerika sanayisinde etkili olmuştur. Taylor’un insanın psikolojik durumunu göz önünde tutmayı makine muamelesi yapması ve motivasyonları için ise sadece parayı araç olarak görmesi gibi nedenlerle eleştirilmiştir. Bu tenkitler, ABD’de Beşerî İlişkiler Hareketi’nin de ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁶⁷⁸

⁶⁷⁰ Eryılmaz, “*Kamu Yönetimi*”, s. 39.

⁶⁷¹ Haktankaçmaz, s. 34-35.

⁶⁷² Doğan Nadi Leblebici. Yönetim Bilimi Açısından Klasik Dönemi Hatırlamaya İlişkin Bir Çalışma, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 21 (2008), s. 105, 106.

⁶⁷³ Eryılmaz, “*Kamu Yönetimi*”, s. 39.

⁶⁷⁴ Leblebici, s. 107.

⁶⁷⁵ Leblebici, s. 107.

⁶⁷⁶ Eryılmaz, “*Kamu Yönetimi*”, s. 40.

⁶⁷⁷ Hamza Al. “*Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi*”, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2002, s. 22.

⁶⁷⁸ Eryılmaz, “*Kamu Yönetimi*”, s. 40.

Nitekim insana makinenin bir parçası muamelesi yapıp, parayla hedeflenen verime ulaşılabilineceğini savunması eleştirilmiştir.

Motivasyon aracı olarak parayı görmesi nedeniyle eleştirilmesine Yüksel ve Aykaç büyük ölçüde katılmamaktadır. Çünkü 1981’de Western Elektrik deneylerine katılan bir kadın personel, daha çok para kazandığı için daha çok çalıştığını ifade etmiştir. Ayrıca Taylor’un Bilimsel Yönetim yaklaşımındaki savunduğu verimlilik konusu başarı da göstermiştir. Çünkü Taylor, bilgisini işe uyguladıktan sonra verimliliği, yaklaşık %3.5-4 kadar artmış olup seksen yıl içinde ise elli katına çıkmıştı.⁶⁷⁹ Dolayısıyla, verimsizlik nedeniyle ortaya çıkan mali kayba dikkat çekerek bunun sistematik bir yönetimle çözülebileceğini ortaya koymak gayesi ile kaleme aldığı eseri hem kabul görmüş hem de eleştirilmiştir.⁶⁸⁰ Her ne kadar Taylor’u eleştirenler ve haklı bulanlar şeklinde ikiye bölünmüşlük olsa bile yönetim konusuna etkisi inkâr edilemez. Çünkü geliştirilebilecek bir hususu ortaya atmış olması akabinde gelen çalışmalardan da bellidir.

Taylor ve Fayol, endüstriyel çalışma sürecinde, verimliliği ve tasarrufu artırmak için mühendislik temelli bilimsel yöntemlerin kabullenilmesini belirtmişlerdir. Weber, bürokrasiyi hem kurumların yapı ve süreçlerinde teknik bilgiye ve azami verimliliğe göre düzenlenmesini hem de millî kural ve merkezi bir işleyiş olarak görmüştür. Ayrıca üç teorisyen de tarım toplumuna tepki olarak ortaya çıkmaları açısından benzeşmektedir.⁶⁸¹ Sonuç itibarıyla geleneksel kamu yönetiminde, makinelere yardımcı olabilecek performansı arttırmaya ve kurumlara formellik kazandırmaya yönelik çalışmalar şeklinde iki fikir hâkim görünmektedir. Taylor’un ve Fayol’un yaklaşımları performans, Weber’inki ise kurumlara resmî yapı kazandırma üzerinde büyük etkiye sahip olmuştur.

* Beşerî İlişkiler Hareketi, 1930’lu yıllarda Western Elektrik Şti.nin Hawthorne araştırmaları, Elton Mayo tarafından başlatılmıştır. Bu araştırmalar, yönetim alanına davranış bilimlerinin girmesini sağlamıştır. Mayo, yönetimin, işçilerle ilgilenildiğinde üretimin arttığını savunup paradan daha etkili olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Eryılmaz, “*Kamu Yönetimi*”, s. 40.

⁶⁷⁹ Öznur Yüksel ve Burhan Aykaç. Frederick Taylor'un Görüşlerinin Değerlendirilmesinde Yeni Bir Yaklaşım, *Amme İdaresi Dergisi*, 27/4 (1994), s. 85, 87.

⁶⁸⁰ Al, s. 21.

⁶⁸¹ Erol, s. 34.

Netice itibarıyla geleneksel yönetim; Weberyana modeli esas alan, kamu ile özel sektörü birbirinden ayıran, kamudaki hizmetin üretilip yerine getirilmesinde görevi sadece kamuya veren, idarenin kanuni ve bürokratik sürecine ağırlık veren özellikte bir yönetimdir.

3.2. Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı

Refah devleti, kamu hizmetlerinde devlete yüklediği görevlerle kamu yönetimini daha büyük bir örgüt hâline getirmiştir. 1929 krizinde uygulanan Keynesyen politikalarla devletin artan görev ve hizmetlerine paralel olarak yükselen kamu harcamalarına bütçe yetersiz gelmeye başlamıştır. Buna; kırtasiyecilik, verimsizlik, aşırı merkezîyetçilik ve katı hiyerarşik yapılanmalar gibi sorunlar da eklenince toplumsal sıkıntılar teberüz etmiştir. Dolayısıyla daha etkin, etkili ve verimli bir kamu yönetimine gereksinim duyulmuştur.

Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse; klasik yönetim, girdi odaklı olup sonucun önemsenmemesi, denetiminin sadece resmî kurallara uyup uymadığı hususunda yapılması, iktisâdî meseleler gibi nedenlerle 1970'lerin sonunda yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Bu tenkitler kamu yönetimine güveni de sarstığından reforma ihtiyaç duyulmuştur. Kısacası, günümüz kamu yönetimi ortaya çıkmıştır.

3.2.1. Gelişim Süreci ve Ortaya Çıkışı

Geleneksel yönetime yapılan eleştiriler, yeni sağ ve iktisâdî politikalarındaki değişiklikler ve özel sektörün gelişmesi gibi nedenlerle kamu yönetiminden (public administration) kamu işletmeciliğine (public managment) doğru bir değişim süreci yaşanmıştır.⁶⁸² Kamu işletmeciliği, özel sektördeki tekniklerin kamuda da uygulanabileceğini savunmaktadır. Kamu işletmeciliği tabirinin KİT'lerin idaresini andırması⁶⁸³ nedeniyle çalışmada yeni kamu yönetimi (YKY) veya günümüz kamu yönetimi tabiri kullanılmıştır.

⁶⁸² Eryılmaz, "Kamu Yönetimi", s. 46.

⁶⁸³ Eryılmaz, "Kamu Yönetimi", s. 46.

1930'lu yıllardaki müdahaleci devletten 1980'lerde düzenleyici devlete geçilmiştir.⁶⁸⁴ 1980'lere kadar geleneksel kamu yönetimi hâkimken refah devletinin petrol krizinde, işlemeyen politikaları nedeniyle kamu işletmeciliği anlayışına geçiş süreci başlamıştır.⁶⁸⁵ Zira klasik kamu yönetiminde, kamu ile özel sektör ayrımı söz konusuydu.

Kamu yönetimine işletmecilik anlayışıyla yaklaşımda, kamu yararı, kamu hizmetinden yararlanan vatandaş algısı gibi birçok öge ihmâl edilmiştir. İdarede etkinlik ve verimlilik sağlanmasına ağırlık verilmiştir. O nedenle daha geniş çaplı bir reforma ihtiyaç olmuştur. Bu kapsamlı düzenleme ilk kez Hood (1991) tarafından “Yeni Kamu İşletmeciliği” (New Public Management) adıyla gerçekleştirilmiştir.⁶⁸⁶ İşletmecilik anlayışında, geleneksel yönetimdeki verimsizliğe odaklanıp yerelleşme, serbestleşme, yetkilendirme gibi prensipler tavsiye edilmiştir. Toplam kalite yönetimi, stratejik yönetim, performans yönetimi, sonuç odaklılık ve piyasa mekanizmasına önem verme yaklaşımları özelden kamuya geçip yerleşmiştir.⁶⁸⁷ Kısacası, klasik idaredeki katı, disiplinli bir kamu uygulaması, yerini esnek ve piyasa merkezli bir anlayışa bırakmıştır.

YKY anlayışı, toplam kalite yaklaşımını temel değer olarak görüp⁶⁸⁸ güvenilir, etkin, rekabetçi, şeffaf bir kamu hizmeti hedeflemektedir.⁶⁸⁹ Minimal devlet anlayışını benimseyen KYK, serbest piyasanın, kamu kaynaklarının kullanımında ve hizmetin sunulmasında etkin, etkili ve verimli bir yöntem olduğunu savunmaktadır. Ayrıca KYK, kamu idaresinin sadece siyasi liderliğe değil, halka karşı sorumluluğun da gerekliliğini vurgulamaktadır. KYK'nin bir diğer yeniliği ise, yönetimin unsurlarını planlama,

⁶⁸⁴ Yasemin Mamur Işıkcı. Türkiye’de İdari Reform Çalışmalarının Tarihsel Perspektif Açısından Değerlendirilmesi, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1 (2017), s. 167.

⁶⁸⁵ Al, “*Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi*”, s. 104.

⁶⁸⁶ Altan, s. 15.

*Kamu İşletmeciliği kavramı, ilk kez Jamess Perry ve Kenneth Kramer’in beraber yayınladıkları, “Kamu Yönetimi: Kamu ve Özel Yaklaşımlar” (Public Administration: Public and Private Approaches) isimli kitapta geçmiştir. Bkz. Büşra Erdem, “*Yeni Kamu Yönetiminin Etik Boyutu: T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu Üzerine Bir Analiz*”, Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi, 2021, s. 11.

⁶⁸⁷ Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, s. 49.

⁶⁸⁸ Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, s. 54.

⁶⁸⁹ Haktankaçmaz, s. 54.

bütçeleme, yön belirleme, örgütleme, işe alma, görevlendirme, kontrol ve sorun çözme şeklinde ifade ederken; liderliği vizyon, motivasyon ve insanların doğru yöne sevk edilmesi şeklinde tayin etmektedir.⁶⁹⁰ Nitekim liderlik ile yöneticilik arasında ince bir fark ortaya çıkmıştır. Klasik yaklaşımda daha çok siyasi veya idari güç vurgulanmaktaydı. Çünkü katı bir yönetimde liderlik için olması gereken bir ortam söz konusu değildi. Yöneticiler, belli, soyut, genel normları tarafsızca uygular ve onların risk almasına gerek kalmamaktaydı. Dolayısıyla bu da performansı etkilemekteydi. YKY’de ise, yöneticinin nihai hedefe ulaşmasında liderliğe ihtiyacı bulunmaktadır. Hatta liderliğin, insanları doğru yola sevk etmesi, mevzuatta yer almayan bir meselede hangi kararı alacağını bilemeyen, ikilemde kalan kamu görevlileri için pusula niteliğinde olmasından ötürü yönetim ahlâkıyla da ilişkilendirilebilir görünmektedir.

3.2.2. Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Etiğe Yaklaşımı

Devlet yönetimindeki reformlar ve gelişmeler Osmanlı’nın Duraklama Dönemi’ne kadar dayandırılmaktadır.⁶⁹¹ Bu yüzden günümüz idaresini etik bağlamda inceleyebilmek için büyük ölçüde Osmanlı’nın yönetim ahlâkından hareket edilebilmektedir. İnceleme konusu olan siyasetnamelerden gerek Beş Tarz-ı Siyaset’te gerekse Kitab-ı Güldeste’de Osmanlı Devleti’nin faziletli yönetim anlayışına sahip olduğu, müelliflerin kanuni kadimi hatırlatıp özüne dönme çağrısı yapmasından da anlaşılmaktadır.

Osmanlı’da, hukuk kurallarına bağlı ve saygılı, adil, hoşgörülü, hizmet öncesi eğitimi, ehilliği önemseyen, liyakat ilkesine sahip, kıdem esasına sadık kalıp idari disiplini garanti altına almış, başarılıyı başarısızdan ayırarak başarılıyı ödüllendiren, kamu hizmetinde güvence ve bağımsızlık gibi prensiplere dayanan bir yönetim sistemi bulunmaktaydı.⁶⁹² Osmanlı, böyle bir yönetim sistemine sahip olmasından dolayı yarım asırdan fazla yaşamış bir imparatorluk namına da sahip olmuştur.

⁶⁹⁰ Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, s. 52-55.

⁶⁹¹ Firuz Demir Yaşamış, Osmanlı Devlet Yönetimi Başlangıç Yılları, *Türk İdare Dergisi*, 73/432 (2001), s. 1.

⁶⁹² Yaşamış, s. 10.

Osmanlı'nın XVII. yüzyıl başlarından itibaren eski gücünü kaybetmeye başladığı ortaya konmuştu. Gerek XVIII. yüzyıl gerekse siyasetnameler incelendiğinde bunun sebepleri yönetim ahlâkının yozlaşmaya başladığı olarak görülmektedir. Rüşvet ve yolsuzlukların artışı,⁶⁹³ liyakatten uzaklaşıp kayırmacılığın ortaya çıkması,⁶⁹⁴ ehil olmayanların işbaşına getirilmesi ile idari etikten uzaklaşma, Osmanlı'nın başarısını sarsmıştır.

Osmanlı Devlet idaresinde esas kurumsal sistemlerden olan tımar sisteminin bozulması ise, savaşlardaki başarısızlığı ve vergi gelirindeki azalmaları beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla enflasyon ortaya çıkmış olup para değer kaybetmiş ve hazine azalmıştır. Nitekim bu idari etiğin gördüğü zarar için ilk girişim, III. Selim tarafından gerçekleştirilip akabinde devam etmiştir. Tanzimat Fermanı'yla ise (1839), *iyi adam* seçerek yönetimdeki ahlâki yozlaşmanın önüne geçilebileceğine inanılmıştır.⁶⁹⁵ M. Kemal Atatürk'ün de dediği gibi,

“İdareciler, bana içten sevgilerini haykıranlar; yarım asırdan beri büyük Türk ulusunun tam anlamıyla millet olmasına çalışan, onunla en modern bir Türk Devleti kurmak için insanlık fedakârlıklarının hiçbirini esirgemeyen kültür, idare, intizam ve devlet anlamlarını en son ilmî telâkkilere göre tebellür ettirmeye çalışmış ve çalışan yüksek değerlerde arkadaşlarımdır.”⁶⁹⁶

Kısacası, yöneticiler, etik değer ilkelerine sahip kimselerdir.

Kamu etiğini farklı bir açıdan değerlendiren Övgün ve Tosun, idari etiği, kamu görevlilerinin değişen şartlara göre karar alabilen stratejik yönetim anlayışına dayandırmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde kamuda etik, yönetimde strateji belirleme anlamına gelmektedir. Akıldan ziyade değerlere önem verip idari etiğin alanı çizilmektedir. Kamu görevlilerinin karar verme sürecinin önemsenmesi hem hızlı, esnek karar vermeyi hem de bürokrasideki hantallığı gidermeyi sağlamaktadır.⁶⁹⁷ Anlaşılacağı üzere kamu idaresinde yapılan düzenlemeler, genellikle yönetimdeki aksaklıklar ve

⁶⁹³ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “Devlet Adamlarına Nasihatler”, s. 22, 47, 61-67; Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 42, 44.

⁶⁹⁴ Uğural, s. 116; Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 57-58, 60.

⁶⁹⁵ Yaşamış, s. 10-11.

⁶⁹⁶ İçişleri Bakanlığı, 2010-2014 Stratejik Planı, Giriş kısmı.

⁶⁹⁷ Barış Övgün ve İlkay Tosun. Yönetime İçkin Etikten Kamu Etiğine, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 73/2 (2018), s. 469.

ekonomik sıkıntılar nedeniyledir. Bu sorunlar etik değerlere zarar verdiği için toplumun da devlete karşı gúveni zedelenmektedir.

Bir úlkenin temeli, toplumunun gelişebilmesi için etik değerler úzerine kurulmalıdır. Zira toplumun gelişimi ve kalkındırılmasında sermaye gerekiyken; kurumsal yapının temel harcı, etiktir. Sermaye borç yoluyla elde edilebilir; ancak etik değerler ikame edilememektedir.⁶⁹⁸ Kamuda etik, devlete ve devletin hizmetine karşı gúven için hayati bir değere sahiptir.⁶⁹⁹ Dolayısıyla 1970’li yıllardan sonra geleneksel yönetim yerini; etkinlik, etkililik, verimlilik gibi anlayışlara bırakmış olup kamu yönetiminde etik anlayış da bir nitelik kazanmıştır. YKY ile vurgulanmaya başlanılan etkinlik, etkililik, verimlilik ilkeleri, İngilizce karşılığı olan kavramların baş harflerinin bir araya getirilmesi 3E (economy, efficiency, effectiveness) şeklindedir. Eryılmaz’a göre, bu prensiplere dördüncü olarak etiğin eklenmesi gerekmektedir.⁷⁰⁰ Ancak belirtmek gerekir ki etik idare, bir devletin amacıdır. Bu yüzden 3E’nin toplamı büyük ölçüde etiğe eşittir.

YKY ile getirilen en önemli farklılıklardan birisi ise hesap verebilirliktir. Modern yönetimin özelliği olan bu mekanizma gerek siyasilere gerekse kamu görevlilerine doğrudan halka hesap verme sorumluluğu vermiştir. Bunun ön koşulu ise şeffaflıktır.⁷⁰¹ Fakat bu farklılık hesap verebilirliğin, YKY ile ilk kez ortaya çıktığı anlamına gelmemektedir Zira Osmanlı Devleti’nde Divan-ı Hümayun, Şeyhülislamlık ve Kadılık makamları; din, ırk, cinsiyet ayırt etmeksizin her vatandaşın şikâyetlerini ilettiği kurumlardı. İdare veya yöneticilerden kaynaklanan sorunlarda başvurulduğundan hesap verebilirlik mekanizması olarak faaliyet göstermişlerdir.⁷⁰² Dolayısıyla Türk

⁶⁹⁸ Eryılmaz, “*Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*”, s. 253.

⁶⁹⁹ Eryılmaz, “*Kamu Yönetimi*”, s. 377.

⁷⁰⁰ Eryılmaz, “*Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*”, s. 254, 255.

⁷⁰¹ Ömer Dinçer, *Kamu Yönetimi Âdâbı Geleneğin İzinde Modern Bir Siyasetnâme*, İstanbul: Klasik Yayınlar, 2019, s. 56.

⁷⁰² M. Fatih Bilal Alodalı ve Sefa Usta. Türk Yönetim Geleneğinde Hesap Verebilirlik Mekanizmaları: Divan-ı Mezalim ve Kamu Denetçiliği Kurumu, *Strategic Public Management Journal*, 3/6 (2017), s. 168, 180.

yönetim kültüründe hesap verebilirlik mevcuttu. Ancak hesap verebilirliğin doğrudan mevzuatta düzenlenmesi, YKY'nin kazandırdıklarındandır.

Hesap verebilirlikle etiğin ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü hem hesap verebilirlik hem de etik, denetim veya kontrol mekanizmasıdır. Etik, insanın akli ve vicdani kontrolünü, hesap verebilirlik ise, dışarıdan kurumun veya kamu görevlilerinin denetimini sağlamaktadır.⁷⁰³ Kamu hizmetlerinin sunulmasında aksaklık yaşanmaması, toplumda bütünlüğün, huzurun, devlete güvenin sağlanması, etkin, etkili, verimli, adil, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetimin hâkim olması; liyakat sahibi, dürüst, zulmetmeyen, hesap verebilen, tarafsız yöneticiye bağlıdır. Başka bir ifadeyle en iyi yönetimin kuralı, ahlâki değerlere sahip olan yöneticilerdir. Mevlana'nın da dediği gibi, “*Bütün cihanı araştırdım, güzel ahlâktan daha üstün bir liyakat bulamadım.*” Bunun aksine kamu görevlilerinde veya yöneticilerinde gayriahlâki tutum ve davranışlar ortaya çıktığında ise idari etiğe verilen önem artmaktadır.

Kamuda etiğin önemi dünyada yaşanan kötü yönetim uygulamaları, rüşvet, yolsuzluk gibi etik dışı davranışlar yüzünden anlaşılmakta olup etiksel bir zeminde sorgulanarak kamu görevlileri açısından değerlendirmeye tâbi tutulmaktadır.⁷⁰⁴ Kamuda etiğin ilk ne zaman literatürde tartışılmaya başlandığı tam bilinmemekle beraber 1940'larda *Public Administration Review-PAR* adıyla bilinen bir dergide, kamu yönetiminde idari etik kavramını Nigro ve Richardons ifade etmiştir. Cooper ise kamu yönetiminde, akademik disiplin çerçevesinde, etikle ilgili meselelere ilk olarak 1970'li yıllarda değinildiğini savunmuştur.⁷⁰⁵ İdari etik; kamu görevlilerinin karar alırken ve kamu hizmetini sağlarken uymaları gereken; tarafsızlık, eşitlik, dürüstlük, sosyal adalet, şeffaflık, hesap verebilirlik, çıkar çatışmalarından uzak durma, kamu yararını gözetme gibi ahlâki ilke ve değerlerin tamamıdır.⁷⁰⁶ Bu prensiplerle birlikte 1970'lerden sonra ivme kazanan idari etik, artık vatandaşın devlete güveninin sağlanmasındaki denetim mekanizmalarından sayılmaktadır.

⁷⁰³ Eryılmaz, “*Kamu Yönetimi*”, s. 377.

⁷⁰⁴ Örselli, s. 52.

⁷⁰⁵ Akt. Erdem, “*Yeni Kamu Yönetiminin Etik Boyutu: T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu Üzerine Bir Analiz*”, s. 36.

⁷⁰⁶ Eryılmaz, “*Kamu Yönetimi*”, s. 377.

BM ve OECD gibi uluslararası kuruluşlar, kamu yönetiminde etiğin mevzuata girmesi için temel atmışlardır.⁷⁰⁷ 1996 yılında BM Yolsuzluğa Karşı Eylem Planı çerçevesinde, Kamu Görevlileri Etik Kurulları (KGEK) konusunda üye ülkelere tavsiye kararı yayınlamıştır. Türkiye’de BM Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi kanun ile uygun bulunmuştur. OECD Sözleşmesi’ne uyum sağlamak amacıyla Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Rüşvet Verilmesinin Önlenmesi İçin Bazı Kurumlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun çıkarılmıştır.⁷⁰⁸ 04.05.1998 tarihinde Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu (GRECO) kurulmuş olup, Türkiye 01.01.2004 tarihinde üye olmuştur.⁷⁰⁹ Kamuda etik hakkında birçok ulusal, uluslararası düzenleme bulunmaktadır. Türk kamu yönetiminde etik yapılanma için, Anayasa, Devlet Memurları Kanunu (DMK), Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu, Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun gibi ulusal mevzuatlar bulunmaktadır. Ancak Türkiye’nin etik konusundaki önemli gelişmelerinden biri, 2004’te yürürlüğe giren 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’dur.

13.04.2005 tarihli Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ise, 5176 Sayılı Kanunu’nun 3. ve 7. maddelerine dayanılarak söz konusu Kanun’un uygulanması için çıkarılmıştır.⁷¹⁰ Ancak belirtmek

⁷⁰⁷ Demirci ve Genç, s. 43, 44.

* Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), 14.12.1960 tarihinde imzalanan Paris Sözleşmesi’ne dayanılarak, 1961’de kurulmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası yıpranan Avrupa’nın Marshall Planı kapsamında yeniden yapılandırılması için 1948’de kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün (OEEC) devamı niteliğindedir. OECD’yi kuran anlaşma ise 30.09.1961 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bkz. S. Mustafa Önen ve Ali Yıldırım. Kamu Yönetiminde Etik Denetimi: OECD Ülkeleri Örneği, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5/1 (2014), s. 117.

⁷⁰⁸ Eryılmaz, “Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime”, s. 256.

⁷⁰⁹ <https://diabgm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/greco-genel-bilgi17092020115143>, E. T. 30.01.2023.

⁷¹⁰ 5176 sayılı Kanunu’nun 3. maddesine göre, “Kurul, kamu görevlilerinin görevlerini yürütürken uymaları gereken etik davranış ilkelerini hazırlayacağı yönetmeliklerle belirlemek, etik davranış ilkelerinin ihlâl edildiği iddiasıyla re’sen veya yapılacak başvurular üzerine gerekli inceleme ve araştırmayı yaparak sonucu ilgili makamlara bildirmek, kamuda etik kültürünü yerleştirmek üzere çalışmalar yapmak veya yaptırmak ve bu konuda yapılacak çalışmalara destek olmakla görevli ve yetkilidir.”

gerekir ki idari etik, Türk kamu yönetiminde 1970'lerden önce de bulunmaktaydı. Ama mevzuatta yer alması gecikmiş görünmektedir.

Etik kavramı yaklaşık otuz veya kırk yılın bir ürünü değildir. Türk idaresi, her daim etik anlayışa sahiptir.⁷¹¹ Haktankaçmaz'a göre, daha 1070'lerde Kutadgu Bilig'de, kamu görevlilerine performanslarına göre maaş verilmesi ve etik davranış prensipleri ifade edilmiştir.⁷¹² Her zaman idari etiğe önem veren bir yönetim kültüründe devlet bunun sağlayıcısı, yönetim ahlâkı ise amacıdır.

Son araştırmalar, kamu etiğini kamu yönetiminin reformunda araç olarak göstermektedir.⁷¹³ Fakat yeni kamu yönetimindeki etkinlik, etkililik, verimlilik

5176 sayılı Kanunu'nun 7. maddesine göre, “*Bu Kanunun uygulanmasına ilişkin hususlar, Kurulca hazırlanacak yönetmeliklerle belirlenir. Kurul tarafından hazırlanacak yönetmelikler Cumhurbaşkanının onayı ile yürürlüğe konulur.*”

*Denetim Görevlilerinin Uyacakları Meslekî Etik Davranış İlkeleri Hakkında Yönetmelik de 2010 yılında yürürlüğe girmiş olup 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun kapsamında yer alan kamu kurum ve kuruluşlarındaki denetim görevlilerinin uyacakları meslekî etik davranış ilkeleri de belirlenmiştir. Bunlar: “tarafsızlık ve nesnellik, eşitlik, dürüstlük, gizlilik, çıkar çatışmasından kaçınma, nezaket ve saygı, yetkinlik ve mesleki özen” şeklindedir. Ancak söz konusu Yönetmelik, çalışmada; KGEK'nin internet sayfasındaki mevzuat kapsamında ele alındığı için ayrıca değerlendirilmemiştir.

⁷¹¹ Övgün ve Tosun, s. 455.

⁷¹² Haktankaçmaz, s. 74.

* 2951- Hakana anlattım hizmet yolunu

Nasıl hizmet etmeli beyine kulu,

2952-Yine bilmeli ki beyler hizmet eden kula

Bağışta bulunmalı ki kul çalışsın yıllarca

2953 Nice bey, hakkı varsa kullar üzerinde

Yine kul hakkı da yok mu, beyler üzerinde,

2954-Eğer beye hakkını verirse kullar çalışıp

Bey de kul hakkını vermeli bu hizmeti görüp

2955-Hizmetli dünyalığı için hizmet eder

Eğer dünyalığını alamazsa haksızlığa uğrar.

Bkz. Yusuf Has Hacıp, *Kutadgu Bilig*, s. 245. Bkz. Yusuf Has Hacıp, *Kutadgu Bilig*, Ankara: Gençlik Spor Yayınları, Çev. Muzaffer Tunçel, 2019, s. 245.

⁷¹³ Övgün ve Tosun, s. 455.

ilkeleriyle en iyi yönetimin sağlanması hedeflendiğine göre etik yönetim, adil bir devlet demektir ki bir devletin devamlılığı ve sıhhati için idari etiğin araç değil, amaç olarak görülmesi gerekmektedir. Nitekim Övgün ve Tosun'un da ortaya koyduğu gibi etik, yönetime mündemiçtir.⁷¹⁴ Mesela Kuran-ı Kerim devletin saltanat, halifelik, cumhuriyet ile yönetilip yönetilmediği ile ilgilenmemektedir. Bir devletin idare şekli farklı olabilir ama; işlevi bellidir. Bu da adalet, refah, güvenlik, barış, özgürlük prensiplerinin yerine getirilmesini sağlamaktır. Bu yüzden devlet araçtır.⁷¹⁵ Amaç ise, bu ilkeleri yerine getireceklerin ahlâki değer ilkelerine sahip olmasıdır. Bu yüzden gayriahlâki tutum ve davranışlar söz konusu olursa, topluma dolayısıyla devlete zararı dokunacağından önlemler ve yaptırımlar konusuna da gereken önem verilmelidir.

İdari etiğin değerinin genellikle gayriahlâkîliklerin artışıyla önem kazandığına değinilmişti. Yüksel'e göre, Türkiye'de, kamu yönetiminde etik dışı faaliyetlere oldukça sık rastlanmaktadır. Bazı milletvekilleri, bakanlar, yargı çalışanları ve kamu görevlilerinin adları, rüşvet, yolsuzluklar, ihale yolsuzlukları, banka yolsuzlukları, pahalı hediyeler gibi birçok "etik dışı faaliyetlere" karışmaktadır.⁷¹⁶ Örneğin, Türkiye tarihinde İlkokul Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Derneği'nin (İLKSAN) adı çirkin bir olaya karışmıştır. Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin Raporu'na göre,

"Tercüman Gazetesi'nin sahibi Kemal Ilıcak'ın, İstanbul Pendik'te bulunan 6 bin 300 dönüm arazisinin 120 milyar liraya alınıp 346 milyar liraya İLKSAN'a satılması için MEB, Sedat Çolak'ın sahibi olduğu AY-BA şirketine arazinin bedelini ödemesi amacıyla İLKSAN'a o tarihte 300 milyar lira ödenek aktarmıştır. Bu skandal basına yansınca Sandığın yönetim ve denetleme kurulu üyeleri görevden alınmış, sorumlulardan kimisi tutuklanmış, kimisi de hüküm giymiştir. Sandığın yönetim kurulu, denetleme kurulu üyeleriyle satın alma komisyonu üyeleri ve satıcı olmak üzere toplam 17 kişi hakkında güveni kötüye kullanma, dolandırıcılık ve özel evrakta sahtecilik iddialarıyla, beş kişi hakkında 4'er yıl 6'şar ay hapis cezası, 11 kişi hakkında 3'er yıl hapis cezası, bir kişi hakkında ise 2 yıl hapis cezasına hükmedilmiştir."⁷¹⁷

⁷¹⁴ Övgün ve Tosun, s. 457.

⁷¹⁵ Kiraz, s. 243.

⁷¹⁶ Yüksel, "Türk Kamu Yönetiminde Etik ve Türk Kamu Yönetiminde Etik Hakkında Yeni Yasal Düzenlemeler", s. 168.

*Kamu yönetiminde etik dışı faaliyet olarak ilk belge M.Ö. 4000 yıllarındadır. Sümer tabletlerinden aktarılan bilgiye göre bir öğretmen, bir veliden rüşvet alarak ilk etik dışı faaliyet olarak kayıtlara geçmiştir. A.g.e. s. 168.

⁷¹⁷ Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi, 17 Şubat, 2021, "Geçmiş ve Gerçekleriyle İLKSAN Raporu", s. 19.

Ayrıca 2001 yılındaki “Bankacılık Krizi” ile birlikte 50-60 milyar TL yolsuzluk bilançosunun ortaya çıkması, etik değerlerin zarar gördüğünü veya yok olmaya başladığını göstermektedir.⁷¹⁸

Yaşanan bu ahlâka aykırı, etik dışı olaylar, yönetimde etiğe daha çok önem verilmesini gerektirmiştir. Aslında yasayla desteklenme gereksinimi ortaya çıkmıştır. Olayların, uluslararası örgütlerin tavsiyeleri ve uyarılarının artışıyla 5176 Sayılı Kanun geç de olsa 2004’te mevzuata girmiştir. 25.05.2004 tarihinde kabul edilip yürürlüğe giren 5176 Sayılı Kanun’un esas amacı 1/1. maddesine göre,

“Kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkeleri belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere Kamu Görevlileri Etik Kurulunun kuruluş, görev ve çalışma usul ve esaslarının belirlenmesidir.”

Ayrıca mevzubahis Kanun, Türkiye’de yolsuzlukların önlenerek kamuda idarenin etik bir kültürle yönetilmesi konusunda yasal anlamda büyük adımdır.

Günümüzde etik değere verilen önemin artması etiğin de amacını taşımaktadır. Bu amaç, devlette, toplumda yolsuzluğu ve genel olarak bozulmaları engelleyerek dürüstlüğün hâkimiyetini sağlamaktır.⁷¹⁹ Söz konusu amaca bağlı olarak çıkan sonuç ise, kamu görevlilerinin kamu yararına, sosyal sorumluluk üstlenerek vatandaşa hizmet sunmalarıdır. Bu sosyal sorumluluk, sadece kişiliklerinden değil görevlerinin de niteliğindedir.⁷²⁰ Nitekim görev ve sorumluluğunun farkında, vicdanı ve aklıyla otokontrolünü yapabilen, ahlâk sahibi kamu görevlileri, idari bozulmaların önüne geçmede yadsınamaz bir gerçektir.

⁷¹⁸ Eryılmaz, “Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime”, s. 256.

*Türkiye’de iktisâdî serbestleşme ve IMF’nin uyguladığı kur politikası gibi nedenlerle dış borçlarda artış yaşanmıştır. Döviz girişi kontrol altında tutulmadığından parasal bir genişleme olmuştur. Bu da millî paranın değer kazanıp ithalatta aşırı artışa yol açmıştır. Bu yaşanan krizde öncelikle etkilenen bankalardır. Kriz öncesi fona devredilen bankaların maliyeti 6 milyar dolardan 12 milyar dolara yükselip ciddi bir durgunluğa (resesyon) sebep olmuştur. Dolayısıyla bankacılık sektörünün ekonomiye maliyeti 40 – 50 milyar dolar arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bkz. Betül SAKARYA, “Türkiye’de Bankacılık Krizleri Nedenleri ve Regülasyon Uygulamaları”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2006, s. 75.

⁷¹⁹ Vasfiye Çelik ve Zeynep Duyar. Türk Yönetim Kültüründe Temel Etik Değerlerin İncelenmesi: Bir Siyasetname Örneği Olarak El Medinet’ül Fazıla, *Turkish Studies - Social Sciences*, 15/1 (2020), s. 191.

⁷²⁰ Eryılmaz, “Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime”, s. 254.

3.3. Kamu Yönetiminde Etik Reformların Sebepleri

Dünyanın her yerinde etik dışı sorunlar veya yönetimde ahlâka uygun olmayan davranışlar söz konusu olmaktadır. Bu durum vatandaşın yönetime olan güvenine ve bürokrasinin saygınlığına gölge düşürmektedir. Larbi'ye göre, ülkelerin etikle ilgili reform gerekçeleri: “Güven ve Yönetişim Açığını Kapatma”, “Yurttaşların Daha Kaliteli Hizmet Beklentisi”, “İyi Yönetişim Gündemi”, “Uluslararası Örgütlerin Öncülüğü” ve “Yeni Kamu Yönetimi Reformlarının Kamuda Değer Sistemini Değiştirmesi” şeklindedir.⁷²¹ Binâenaleyh bu sebepler, Türk kamu yönetiminde etiğin, “Türk Yönetim Kültürü Gereği”, Vatandaşın Güveninin Yeniden Kazanılması ve Sürekliliği”, “Vatandaşa Daha Güvenli Hizmet Sunma”, “Ahlâki Yozlaşmayı Önleme” nedenleriyle revize edilmesi büyük ölçüde uygun görülmüştür.

3.3.1. Türk Yönetim Kültürü Gereği

Türklerin güçlü yönetim geleneği beş bin yıllık maziye dayanmaktadır. Çünkü tarihinde Türkler, on altı imparatorluk, kırk bir devlet, otuz üç beylik, dört atabeylik, on yedi hanlık, on bir cumhuriyet kurmuştur.⁷²² Fakat Türk yönetim geleneğini anlayabilmek için gerekli kaynaklara daha çok Osmanlı'da rastlanmaktadır. Çünkü hem Türk devleti geleneğine en yakın kaynaklar hem de Türkiye'nin modernleşmesindeki çabaların başlangıcı, Osmanlı'ya dayanmaktadır.⁷²³ Devletlerin kurumları ve yönetimleri ise genellikle birbirlerinin devamı şeklinde olmuştur.⁷²⁴ Söz konusu devletler, müesseseleri ve yönetimleri kendi dönemlerine uyarlayarak bu kültürü sürdürmüşlerdir.

⁷²¹ Akt. Mustafa Demirci ve F. Neval Genç. Türkiye'de Kamu Yönetimi Reform Sürecinde Etik Yapılanma, *Amme İdaresi Dergisi*, 41/2 (2008), s. 45.

⁷²² Haktankaçmaz, s. 73.

⁷²³ Korkut, s. 58.

⁷²⁴ Örneğin, Kamu Denetçiliği Kurumu, diğer bir ifadeyle dünyadaki “ombudsmanlık” kurumunun kökleri medeniyetimizdedir. Hz. Peygamberin de kuruluşuna katılımıyla Hilfu'l- Fudûl, Hz. Ömer'in halifeliği döneminde kurumsal olarak hisbe teşkilatı, Abbasiler devrinde devlet teşkilatının önemli bir unsuru hâline gelen Divan-ı Mezalim ve Osmanlı Devleti'nde halkın şikâyetlerini dinlemek ve haksızlıkları gidermekle görevli Divan-ı Hümayun, ombudsmanlık uygulamasının benzerlerinin tarihimizde de yer aldığını göstermektedir. Bkz. T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu, “İyi Yönetim İlkeleri Rehberi”, 2019, s. 6.

Bu yönetim kültürünü siyasetnameler de yansıtmaktadır. Mevzubahis eserlerin çoğunda hem yönetimdeki sıkıntılar hem de örnek alınan dönem veya etkilenilen başka müellifler yer almaktadır. 1070’lerde Yusuf Has Hacib tarafından yazılan “Kutadgu Bilig (Mutluluk Veren Bilgi)” ve 1078’de Nizam-ül Mülk tarafından kaleme alınan “Siyasetname” gibi eserler, Türklerin yönetimle ilgili ilk kaynakları sayılmaktadır. Henüz 1070’lerde Kutadgu Bilig’de kamu görevlilerine performanslarına göre maaş verilmesi ifade edilmiştir.⁷²⁵ Siyasetnamelerde yöneticinin niteliği ahlâk ile yönetimin niteliği adaletle ölçülmektedir.⁷²⁶ En iyi yönetimden, ahlâkın en önemli kavramları olan adalet ve hukuku; bunların yerine getirilmesini sağlayan kurumları ve çalışanları belirleyip oluşturması, beklenmektedir.⁷²⁷ Dolayısıyla bu tarz eserlerde, siyasetin esas meselesi ahlâktır.⁷²⁸ Rıfat’a göre siyaset, “Devlet başkanlarının, vekillerinin ve her kademedeki kamu görevlilerinin insanların işlerini iyi ayarlayıp idare etmeleri, hak ettiklerine göre ceza, ödül, mükâfat vermeleridir.⁷²⁹” Özetle, işini layığıyla yapan, ahlâk sahibi yöneticilerin adil kararlar almasıdır.

Çalışma kapsamında incelenen iki siyasetnamede yönetim ahlâkı veya idari etik ilkeleri; adil, ölçülü, saygılı, nezaket sahibi, alçak gönüllü, dürüst, tarafsız ve eşit davranabilen, liyakatli, akıllı, tedbirli, denetimli, sır tutabilen, hoşgörülü, işin ehli olan, tamahkâr ve ikiyüzlü olmayan yöneticiler şeklindedir. Hatta bu kişiler, topluma örnek olmalıdırlar. Müellifler bunları ortaya koyarken ahlâkın kaynağı olan Kuran-ı Kerim’den ayetlerle ve hadislerle desteklemişlerdir. Yöneticilere yol gösteren siyasetname geleneği yüzyıllardır bulunmaktadır.⁷³⁰ Bunlar, çoğunlukla en iyi yönetimi gösterme veya arama göstergeleridir.

⁷²⁵ Haktankaçmaz, s. 74.

⁷²⁶ Dinçer, “*Siyasetnâmeleri Yeniden Okumak*”, s. 57.

⁷²⁷ Aksoy, s. 50.

⁷²⁸ Dinçer, “*Siyasetnâmeleri Yeniden Okumak*”, s. 57.

⁷²⁹ Fırat, “*Tasvîr-î Ahlâk (Ahlâk Sözlüğü)*”, s. 283-284.

⁷³⁰ Bir siyasetname olmasa da yol gösteren günümüz genelgesine benzer bir örnek Hz. Ali’nin (656) emirnamesi bulunmaktadır. Hz. Ali (656) Mısır’a vali olarak atandığında Mâlik b. Hâris el-Eşter’e bu emirnamede valinin görevini; vergi toplayan, düşmanlarla ve asilerle savaşan, topluma barış ve dirlik getiren, memleketin imarını yapan şeklinde ifade etmiştir, bkz. Dinçer, “*Siyasetnâmeleri Yeniden Okumak*”, s. 183.

Bu iyi yönetim arayışı modern dönem öncesine dayanmaktadır. Bilhassa İslâm'da ve Türk medeniyetinde kamu yönetimi her zaman önemsenmiştir. Kuran-ı Kerim ve hadisler ise, bunun temelini oluşturmuştur. Küreselleşmenin de etkisiyle değişen toplumsal yapının devletten beklentileri tahavvül etmiştir. Ancak bu farklılaşan ve artan taleplerin karşılanması için yapılan kamu idaresindeki değişikliklerin belirleyicisi ayetler, hadisler, siyasetnameler gibi kaynaklar olmuştur.⁷³¹ Çünkü yenileşme, kökten her şeyi silip baştan yapılamaz. Türk medeniyetinin köklerinin, değerlerinin üzerine, ahlâki kültürüne uygun, tecrübelerle dayanarak, çağın gerektirdiğine göre inşa edilmelidir.⁷³² Yönetim konusundaki revizelerde, nereden geldiği sorgulanarak tarihi bir analiz gerekmektedir.⁷³³ Zira İbn Haldun'un da dediği gibi, “Geçmişler geleceğe, suyun suya benzemesinden daha ziyade birbirlerine benzerler.”⁷³⁴ Dolayısıyla Türk kamu yönetimindeki düzenlemeler, tamamen özünden koparak değil de döneminin gereklerine, beklentilerine cevap verebilen, ahlâki kültürüne uygun iyileştirmeler yaparak yeni kamu yönetimi anlayışına geçmeye çalışmıştır.

Yeni kamu yönetimi anlayışı, merkezin yükünü hafifletip ortaya çıkabilecek olan noksanlıkları, insan ve mali ihtiyaçları gidermeyi, kamu ve özel sektör birlikteliği ile sağlamayı hedeflemiştir. Bunu yapmak içinse merkezi yönetim, yerel yönetimler, hükümet dışı örgütler ve özel sektör grupları ile iş birliği yapmayı planlamıştır.⁷³⁵ Ancak yine belirtmek gerek ki Türk yönetimi kültüründe hükümet dışı organizasyon zaten oldukça önemliydi.

⁷³¹ T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu, “İyi Yönetim İlkeleri Rehberi”, s. 5.

⁷³² Murat Yülek, “Yusuf Has Hacib'ten Nizamülmülk'e Türk yönetim Tarzı”, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/yusuf-has-hacibten-nizamulmulke-turk-yonetim-tarzi/25486>, E. T. 20.02.2023.

⁷³³ Murat Okçu. Başka Bir Kamu Yönetimi, *Amme İdaresi Dergisi*, 46/1 (2013), s. 3.

⁷³⁴ İbn Haldun. *Mukaddime I*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997, s. 20.

⁷³⁵ Al, “Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi”, s. 183-184.

*Osmanlı Devleti'nde eğitim, sağlık, bayındırlık ve yerel hizmetlerin önemli bir bölümü, günümüzde hükümet dışı organizasyonlar olarak bilinen, vakıflar, esnaf teşkilatı ve mahallenin avarız sandıkları gibi organizasyonlar tarafından yürütülmekteydi. Bu yüzden Osmanlı'da Ahi Teşkilatı ve vakıflar; asayişin sağlanmasından ihtiyaç sahibi yabancıların gıda ve barınmasını karşılamaya kadar kamusal hizmetlerde bulunması nedenleriyle bugünün hükümet dışı organizasyonuna karşılık gelmektedir. A.g.e. s. 130-131.

Osmanlı'da hükümet dışı organizasyonların işlevini; eğitim, sağlık, imar ve yerel gibi kamusal hizmetler, toplum olarak anonim bir teşkilatlanmayla sağlanmaktaydı.⁷³⁶ Sonuç itibarıyla Türk yönetim geleneğinin YKY'deki anlayışa adaptasyonu, kurumsal ve fonksiyonel açıdan birçok benzerlik taşıması nedeniyle çok da zor görünmemektedir. Önemli olan faktör, ahlâki değerlerine sahip çıkıp tecrübelerden istifade edebilmektir. Ancak bunu yaparken sadece geçmişiyile ilgilenererek yapmak yerine çözüme odaklanıp stratejik düşünmek de gerekmektedir. Aksi durumda aynı sorunlar tekrar edecektir. Tıpkı 1980'li yıllardan itibaren yaşanan idari sıkıntıların, kamu yönetiminin yeniden reforma ihtiyaç duyması gibi.

1980'lerden itibaren değişen piyasa koşulları ve küreselleşmeyle devletin ne yapacağı değil de nasıl yapacağı önem kazanmıştır. Çünkü artık vatandaş da kamu yönetiminden kaliteli bir hizmet beklemektedir.⁷³⁷ Bu farkındalık uluslararası bir ses getirmiştir. Kamuda etiği, "Nasıl yapılacaktır?" sorusu gündeme getirmiştir. Çünkü idari etik, en iyi yönetim için ilkelerin belirlenmesi, etkin, etkili, verimli bir kamu yönetimi için yöneticilerin ve kamu görevlilerinin davranışlarının nasıl olması gerektiğini kapsamaktadır.

İdari reform çabaları daha çok kamunun fonksiyonlarına ve görevlerine yönelik olduğu için kamuda etik genellikle ihmâl edilmiştir. Göz ardı edilen etik konusu, artan yolsuzluk, rüşvet, kayırmacılık ve liyakatsizlik ile fark edilmiştir.⁷³⁸ YKY'de kamu görevlilerinin arttırılan takdir yetkisi⁷³⁹ onların keyfi eylemlerine dolayısıyla da yozlaşmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı kamu görevlileri üzerinde önceden denetim yapılabilecek ayrı bir mekanizma gerekmektedir. Bu da kişisel ve mesleki değerlerden oluşan ahlâk, diğer bir deyişle etikdir.⁷⁴⁰ Çünkü etik kişinin otokontrolüdür. İdari etik konusu, 1980'lerden sonra uluslararası alanda artan skandallar nedeniyle hak ettiği değeri görmeye bağlamıştır.

⁷³⁶ Ortaylı, "Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi", s. 319-320; 440.

⁷³⁷ Dinçer, "Kamu Yönetimi Âdâbı", s. 347-349.

⁷³⁸ Çevikbaş, s. 266.

⁷³⁹ Demirci ve Genç, s. 48.

⁷⁴⁰ Çevikbaş, s. 271.

Kamu yönetiminde etiğin sağlanması için kanuni düzenlemelerde BM ve OECD gibi uluslararası kuruluşlar epey etkili olmuştur.⁷⁴¹ 1996 yılında BM Yolsuzluğa Karşı Eylem Planı çerçevesinde, KGEK konusunda üye ülkelere tavsiye kararı yayınlamıştır. Türkiye’de BM Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi kanun ile uygun bulunmuştur. OECD Sözleşmesi’ne uyum sağlamak amacıyla Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Rüşvet Verilmesinin Önlenmesi İçin Bazı Kurumlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun çıkarılmıştır.⁷⁴² 04.05.1998 tarihinde Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu (GRECO) kurulmuş olup, Türkiye de 01.01.2004 tarihinde üye olmuştur.⁷⁴³ Kamuda etik hakkında birçok ulusal, uluslararası düzenleme bulunmaktadır.

1996 yılında OECD’nin Etik Kurul raporunda sekiz kilit unsur yayınlanmıştır. Bunlar:

“Etkili bir yasal altyapı, mesleki sosyalleştirme mekanizmaları, siyasi irade, etkin hesap verme mekanizmaları, uygulanabilir davranış kuralları, kamu yönetiminde uygun çalışma koşulları, etik konularda eş güdümlü sağlayan bazı kuruluşların varlığı ve kamu görevlilerini denetleyen etkin bir sivil toplumdur (medya dâhil)”

şeklinde dir.⁷⁴⁴ Etiğin veya ihlâl durumun Anayasa, Ceza Kanunu’nda yer alması dışında doğrudan etik hakkındaki yasal altyapı, 2004 yılındaki 5176 Sayılı Kanun ile sağlanmıştır. 13.04.2005 tarihli Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ise söz konusu 5176 Sayılı Kanunu’nun uygulanması içindir. Sonuç itibarıyla kamu yönetiminde etiğin Türk mevzuatına girişi, AB’ye uyum ve OECD ülkelerinin tavsiyesiyle 2004 yılında 5176 Sayılı Kanun’un kabulüyle olmuştur. Yönetimde gayriahlâkilik ise, YKY ile ortaya çıkmamış veya çıkarılmamıştır.

Geçmişe bakıldığında; M.Ö. 4000 yıllarına ait bir Sümer tabletinde aktarılan, bir öğretmenin öğrenci velisinden rüşvet alması olayı, devlette etik dışı faaliyetlerle ilgili bilinen ilk belgedir. Bir başka örnek ise 1928 yılındaki Cumhuriyet döneminin ilk

⁷⁴¹ Demirci ve Genç, s. 43, 44.

⁷⁴² Eryılmaz, “Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime”, s. 256.

⁷⁴³ <https://diabgm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/greco-genel-bilgi17092020115143>, E. T. 30.01.2023.

⁷⁴⁴ TÜSİAD, *Kamu Hizmetinde Etik-Güncel Konular ve Uygulama (OECD Kamu Yönetimi Birimi’nin 1996 yılındaki “Kamu Yönetimi Raporları”)*, 2003, s. 12.

gayriahlâki davranış ve mahkeme kararıdır.⁷⁴⁵ Dolayısıyla özellikle yönetimde ahlâkın eksikliği yolsuzluklarda hissedilmiş ve etik dışı davranışlar her zaman yaşanmıştır. Osmanlı'da adaletnamelerle önlenmeye çalışılan bu husus, YKY ile kanuna dayandırılarak yasal altyapının inşası, geçmişten farklıdır. Uluslararası kurumların da büyük ölçüde Türk yönetim geleneğinden etkilendiğine rastlanılmaktadır.

Örneğin, Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te "Dürüstlük ve Tarafsızlık" ilkesinin içeriğinde yer alan eşitlik; Sadi Şirazi'nin (1210-1292) ünlü bir şiirinde apaçık ortada olup New York'ta BM binasında İngilizce hâli asılıdır:

*"İnsanlar bir bedenın organları gibidir,
Çünkü hepsi aynı cevherden yaratılmışlardır.
Bedenin bir organı hastalanırsa,
Diğerleri de rahatsız olur.
Başkalarının sıkıntıları, sana da sıkıntı vermiyorsa eğer!
İnsan denilmeye layık değilsin sen."⁷⁴⁶*

Eşitlik ilkesine bir örnek daha vermek gerekirse; Hz. Muhammed'in (S.A.V.) dünyadaki ilk insan hakları bildirgesi sayılabilecek olan Veda Hutbesi'nde (632) geçen, "Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap'a, beyazın siyaha, siyahın da beyaza hiçbir üstünlüğü yoktur."⁷⁴⁷ tavsiyesi gösterilebilir niteliktedir.

Kamuda etik konusunda özellikle üzerinde durulan konulardan bir diğeri ise, liyakat prensibidir. Etik davranış ilkelerinde hesap verebilirliğin dayandığı ölçütlerden birisi de liyakattir. Bu ilke ise, "Şüphesiz ki Allah size emanetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder."⁷⁴⁸ ayetiyle

⁷⁴⁵ Yüce Divan'a (Divanı Ali) ilk sevk kararı 26 Ocak 1928 tarihinde alındı ve Meclis, Cebelibereket (Osmaniye) Milletvekili ve Bahriye Eski Bakanı İhsan (Eryavuz) ile Ertuğrul (Bilecik) Milletvekili Dr. Fikret'i (Onuralp), Yavuz Zırlı'nın onarımında yolsuzluk yapıldığı iddiasıyla Divanı Ali'ye sevk etti. İhsan Eryavuz 2 yıl ağır hapis, Fikret Onuralp 4 ay hapis cezasına çarptırıldı, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yuce-divanda-yargilanan-bakanlar-38609499>, E. T. 30.01.2023.

⁷⁴⁶ Kamu Denetçiliği Kurumu, "İyi Yönetim İlkeleri Rehberi", s. 15.

⁷⁴⁷ <https://www.haberler.com/haberler/arabin-arap-olmayana-ustunlugu-yoktur-veda-13788465-haberi/>, E. T. 30.01.2023.

⁷⁴⁸ <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/551/58-ayet-tefsiri>, E. T. 30.01.2023.

Türk yönetim kültürünün en çok zikredilen kaidesidir. Ehil, bir işi yapmaya yeterli bilgisi olan anlamındadır.⁷⁴⁹ Bu ilke Göktürk Devleti’nde “bilge ve bilgi sahibi” şeklinde geçmektedir. Türk kağanlarında en önemli kriterlerden olup aranan özelliklerindedir. Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinde de bu konu önemsenmiştir.⁷⁵⁰ Dolayısıyla Türk yönetim kültürüne bakılacak olursa, Avrupa ülkelerinin tavsiyesine çok da ihtiyaç olmadığı görülmektedir. Zira İslâm dininde ve Türk yönetim geleneğinde, devlet yönetiminde ahlâka her zaman önem verilmiştir. Müellifler bunu siyasetnamelerinde tavsiyeleriyle gösterirken Kuran-ı Kerim ve hadislere dayandırarak büyük ölçüde günümüzdeki iyi yönetim ilkelerinin diğer bir ifadeyle etik değer prensiplerinin de temelini atmış görünmektedirler. Fakat “etik değer ilkeleri” tabirinin uluslararası kurumların öncülüğünde değer kazandığı algısı, din ve ahlâka yapılan vurgunun önüne geçmiş ki bu da YKY’nin getirdiği farklardandır.

3.3.2. Vatandaşın Güveninin Yeniden Kazanılması ve Sürekliliği

Kamu yönetiminde etiği, idari yozlaşma önemli hâle getirmektedir.⁷⁵¹ Yönetimde yozlaşma, kamu görevlilerinin maddi veya statü çıkarlarını sağlamak amacıyla gayriahlâki karar ve davranışlarda bulunmasıdır.⁷⁵² Kaynakların eşit dağıtılmaması, idari yozlaşmanın sebeplerindedir.⁷⁵³ Yozlaşma, TDK’ye göre, bozulma, özünden uzaklaşmadır.⁷⁵⁴ İdari yozlaşma ise; kamu görevlilerinin görevleriyle ilgili menfaat sağlamayıp her türlü ayrıcalıklı işlem yapmalarıdır. Bilhassa kamu görevlerinin atanmasındaki nepotizm gibi yanlış uygulamalardır.⁷⁵⁵ Dolayısıyla etik

⁷⁴⁹ <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 30.01.2023.

⁷⁵⁰ Aydın Taneri. *Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004, s. 137.

⁷⁵¹ Çevikbaş, s. 265.

⁷⁵² Turgay Ergun. Yönetimde Yozlaşma Olgusu Üzerine, *Amme İdaresi Dergisi*, 11/1 (1978), s. 24.

⁷⁵³ Gencay Şaylan. Toplumsal Değişme, Yönetimsel Bozulma ve Yolsuzluk, *Amme İdaresi Dergisi*, 8/4 (1975), s. 84.

⁷⁵⁴ <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 30.01.2023.

⁷⁵⁵ Çevikbaş, s. 273.

ihlalleri yozlaşmaya sebep olmaktadır. Fakat etik ihlali denilince akıllara daha çok yolsuzluk gelmektedir.

Yüksel, yolsuzluğu, tekelci güçle takdir yetkisinin kullanılıp hesap verme sorumluluğunun olmaması diye formüle etmiştir.⁷⁵⁶ Yolsuzluk; rüşvet gibi maddi kazanç için veya şahsi amaçlara yönelik kamu gücünün illegal kullanımınıdır.⁷⁵⁷ Yolsuzluğun daha çok az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde olduğu ileri sürülmesine rağmen gelişmiş ülkelerde de rastlanmaktadır. Örneğin, “1970 yıllarında ABD’deki *Watergate Skandalı*, Fransız Hava Kuvvetleri Komutanlığı’ndan emekli orgeneralin Fransız Hava Kuvvetlerine YF-16 uçağının alınması için rüşvet karşılığında baskı uygulaması; Hollandalı parlamenterlerin uçak şirketlerinden rüşvet almaları” gibi.⁷⁵⁸ Bu da idari etikte yaşanan bozulmaların ahlâki değerlerini kaybetmeye başlayan her toplumda yaşanabileceğini göstermektedir.

Yolsuzluk dünyada birçok ülkede karşılaşılan bir sorundur. Uluslararası Şeffaflık Örgütü 2021 Yolsuzluk Algı Endeksi verilerine göre Türkiye, son on yılda en çok puan kaybeden ülkelerden olup 180 ülke içerisinde 38 puanla 96. sırada yer almıştır.⁷⁵⁹ Yolsuzluk, yozlaşma, kayırmacılık kısacası etik dışı bütün faaliyetler, kamu hizmetlerinin maliyetlerini artırmaktadır. Bu durum halkın yönetime olan güvenini sarsmakla birlikte yetersiz ve kalitesiz hizmet olarak kendini göstermektedir.⁷⁶⁰ Kamu yönetiminin başarısı ve devlete duyulan güven; sadece kamunun verimliliği, etkililiği ve

⁷⁵⁶ Cüneyt Yüksel, “*Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik*”, s. 163.

*Yolsuzluk= (Tekelci Güç + Takdir Yetkisi) - Hesap Verme Sorumluluğu.

⁷⁵⁷ Çevikbaş, s. 273-274.

⁷⁵⁸ Şaylan, “*Toplumsal Değişme, Yönetsel Bozulma*”, s. 85.

*Fransız Hava Kuvvetleri Komutanlığı’ndan emekli orgeneralin Fransız Hava Kuvvetlerine YF-16 uçağının alınması için rüşvet karşılığında baskı uygulaması; Hollandalı parlamenterlerin uçak şirketlerinden rüşvet almaları da diğer örneklerdir. A.g.e. s. 85.

⁷⁵⁹ Uluslararası Şeffaflık Örgütü 2021 Yolsuzluk Algı Endeksi, <https://seffaflik.org/2021-yolsuzluk-almi-endeksi-aciklandi/>, E. T. 30.01.2023.

*Son on yılda en çok puan kaybeden diğer ülkeler; Avustralya, Bosna Hersek, Botswana, Kanada, Şili, Kıbrıs, Guatemala, Honduras, Macaristan, Lübnan, Liberya, Lüksemburg, Mali, Moğolistan, Nikaragua, Filipinler, Polonya, Saint Lucia, Güney Sudan, Suriye, Türkiye, ABD ve Venezuela’dır.

⁷⁶⁰ Çevikbaş, s. 272-273.

etkinliği ile mümkün değildir. Kamuya güven, idari reformlarda, etiğe de gereken önemi vermeye bağlıdır.⁷⁶¹ Çünkü yönetim ahlâkına sahip yöneticiler, toplumun çıkarlarına göre davranarak kamu yararını gözetenlerdir.

Sonuç itibarıyla yozlaşma ile yolsuzluklar vatandaşın devlete olan güvenini yok etmektedir.⁷⁶² Kamu hizmeti ise, güvene dayanmak zorundadır. Çünkü vatandaş kamu görevlilerinden; toplumsal çıkarları gözetmesini, kaynakları adil ve verimli kullanmalarını, liyakat esaslı atanmalarını ummaktadır. Bu yüzden adil ve güven veren bir idare, kamuoyunun itimadını kazanacaktır.⁷⁶³ Nitekim devletin sürekliliği için vatandaşın kamu yönetimine güveni şarttır.

3.3.3. Vatandaşa Daha Güvenli Hizmet Sunma

İdari etik, yolsuzlukları önleyip “adalet, eşitlik, şeffaflık ve hesap verebilirlik” ilkelerine dayalı bir altyapı oluşturup kamuya güven sağlamayı gerektirmektedir.⁷⁶⁴ Bu altyapı Türkiye’de 2004’te işlerlik kazanan KGEK ile kısmen olmuştur. Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’te de yer alan etik davranış ilkelerinden “Saygınlık ve Güven” prensibi, 2021 KGEK Faaliyet Raporu’na göre, 73’e ulaşıp diğer ilkelere kıyasla en çok ihlâl edilen prensip olarak tespit edilmiştir. On sekiz ilkenin toplam ihlâl sayısı 269’dur.⁷⁶⁵ OECD’nin 2021 verilerine göre, “Devlete Güven” %42.6 olarak yayınlanmıştır. Bu veri 2019’da %56.13; 2020’de %55.3’tür.⁷⁶⁶ Dolayısıyla hem KGEK’deki Faaliyet Raporu’na göre en çok

⁷⁶¹ TÜSİAD, *Kamu Hizmetinde Etik-Güncel Konular ve Uygulama*, s. 98.

⁷⁶² Ömer Dinçer ve Cevdet Yılmaz. *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma: 1 Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim*, T.C. Başbakanlık, 2003, s. 66.

⁷⁶³ OECD, “*Kamuoyu Güveninin Tesisi: OECD Ülkelerinde Alınan Etik Önlemler*”, Çev. Umut Evin Özdemir, T.C. Maliye Bakanlığı, 2001, s. 1, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/INTKAMUOYU.pdf>, E. T. 30.01.2023.

⁷⁶⁴ Murat Altun, Ahmet Sayer ve Abdulkadir Barutçu. Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kararları İşığında Kamuda Görülen Etik Dışı Davranışlar ve Yolsuzluklar, *Sayıştay Dergisi*, S. 91 (2013), s. 53.

⁷⁶⁵ T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, *2021 Faaliyet Raporu*, s. 31, <https://www.etik.gov.tr/faaliyet-raporlari/>, E. T. 30.01.2023.

⁷⁶⁶ <https://data.oecd.org/gga/trust-in-government.htm>, E. T. 30.01.2023.

ihlâlin güven ilkesi olması hem de giderek devlete güvenin azalması etik kültürün yerleşmesinde bir sorun olduğunu da göstermektedir.

Kamuya güvenen insanlar, tüm alanlarda kurallara bağlı kalmayı tercih eder. Çünkü yöneticiler vatandaşa örnek olmaktadır. Aksi takdirde sosyal ve mali kurumlar kaynakları etkin ve verimli kullanamayıp kamu ihtiyaçlarının karşılanmasını zorlaştıracak ve normlara uymayan vatandaşların sayısı artacaktır.⁷⁶⁷ Bu yüzden kamu görevlilerinin ve kurumların sorumluluk bilincini geliştiren hesap verebilirlik mekanizması, YKY'nin mevzuata kazandırdığı önemli denetimlerden biridir.⁷⁶⁸ Günümüz kamu yönetiminin getirdiği yeniliklerden biri iç denetimi sağlayan etik iken diğer önemli kontrolü sağlayan mekanizma hesap verebilirliktir.

Hesap verebilirlik, halktan edinilen belge ve bilgiler, kamu tarafından şeffaf bir şekilde paylaşılarak vatandaşa bilgiye erişim hakkı tanımaktır. Türkiye bunu yasal anlamda 2003'te 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile sağlamıştır.⁷⁶⁹ Hesap verebilirlik, devletle vatandaşın arasındaki güvenin teminatıdır. Çünkü bu mekanizma, kamu görevlilerinin hem yetkilerini ve kamu kaynaklarını nasıl kullandıklarının raporu hem de şeffaflığın göstergesidir.⁷⁷⁰ Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler, talepleri ve beklentileri de etkilediğinden geleneksel kamu yönetiminin idari sıkıntıları nedeniyle sarsılan kamuya güveni yeniden temin edebilmek için YKY'de etiğe ihtiyaç duyulmuştur.

3.3.4. Ahlâki Yozlaşmayı Önleme

İyiye, doğruya yönelten ahlâk, mükemmel veya mükemmele yakın bir toplum oluşturmayı sağlamaktadır. Dolayısıyla ahlâk sahibi bir toplumu inşa edebilmek,

⁷⁶⁷ Yüksel, "Türk Kamu Yönetiminde Etik ve Türk Kamu Yönetiminde Etik Hakkında Yeni Yasal Düzenlemeler", s. 186, 188.

⁷⁶⁸ Bilal Eryılmaz ve Hale Biricikoğlu. Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik, *İş Ahlakı Dergisi*, 4/7 (2011), s. 19.

⁷⁶⁹ Özlem Demirkıran, Hamza Bahadır Eser ve Belma Keklik. Demokrasinin Tabana Yayılması, Yönetimde Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik Bağlamında Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3/2 (2011), s. 2.

⁷⁷⁰ Duyar, s. 32.

nitelikli kamu görevlileri yetiştirmek demektir.⁷⁷¹ Bu yüzden sadece yönetim ahlâkının yozlaşması diye değil de genel anlamda ahlâkın yozlaşmasının önüne geçilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde etikten yoksun bir kamu yönetimi kaçınılmaz görünmektedir.

Ahlâki yozlaşmanın somut örneklerinden birisi, Nu'man b. Beşîr tarafından rivâyet edilen, Hz. Peygamber'in bir hadisine göre, "Ey insanlar! Kötülük yapmak isteyenlere mâni olunuz. Allah Elçisi'nden (s) duydum; buyurdu ki: "Bir grup insan, denizde bir gemiye bindiler. Yerlerini kura çekerek belirlediler; her birine bir yer düştü. Onlardan biri baltayı alıp yerini delmeye başladı. 'Ne yapıyorsun?!' diye sordular. 'Yerimde, istediğim şeyi yapıyorum!' dedi. Ona engel olurlarsa, kendileri kurtuldukları gibi onu da kurtarırlar. Kendi başına bırakılırsa, o da gemidekiler de boğulurlar. Helak olmadan önce aşağılık adamlarınıza engel olunuz."⁷⁷² Bu hadisten hareketle; devletin öncelikle vatandaşlarının hayatlarını, yaşam standartlarını ahlâk kurallarına göre düzenlemesi gerekmektedir.⁷⁷³ Bunu yaparken ise, ahlâki değerleri korumak için topluma dürüstlüğü benimsetmelidir. Ahlâki yozlaşma, doğruya ve iyiye götüren ilkelerden uzaklaşmaktır. Yozlaşan ahlâk, bir kişinin düzeltilmesiyle engellenemez. Önce yöneticiler ve koyduğu kurallar, akabinde ise bütün insanlığın ahlâki değerlerini koruyup benimsetmesi gerekmektedir. Kısacası çağa ayak uydurma denilerek ve birçok yanılsa sessiz kalarak duyarsızlaşmaktır, ahlâki yozlaşma.

YKY'nin etik bir idareyi önemsemesi dikkat çeken bir farktır.⁷⁷⁴ Yönetim ahlâki toplumdan topluma değişebilir bir olgudur. Fakat sonuçları hemen hemen her toplumda aynıdır. Bunlar; idareye güvensizlik, mali sıkıntılar, verimsiz kaynak kullanımı, kamu hizmetlerinin maliyetindeki artıştan kaynaklanan krizler, adaletsiz gelir dağılımı, kamu görevlilerinde liyakatsizlik, sosyal yapının bozulması, etik değerlere verilen önemin azalması, hukuk devletinin güç kaybetmesi gibi sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve

⁷⁷¹ Aydın ve Çamur, s. 711.

⁷⁷² Mustafa Işık. "Toplum Gemisi" Hadisinin Sübut ve Anlama Çalışması, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/1 (2017), s. 76.

⁷⁷³ Mehmet Nuri Yılmaz, *Hürriyet Gazetesi*, "Ahlâki Değerlerin Yozlaşması", 17 Şubat, 2006, <https://www.hurriyet.com.tr/ahlaki-degerlerin-yozlasmasi-3946639>, Erişim Tarihi: 06.05.2021.

⁷⁷⁴ YKY'nin idari etiği önemsemesinden kasıt, kamuda etiğin mevzuata girmesidir.

idari sonuçlardır.⁷⁷⁵ Nitekim bu yıpratıcı neticeler, evrensel prensiplere aykırılık durumunda ortaya çıkacağı için her toplumda yaşanabilecek olan sorunlardır. Elbette her toplumun kendine münhasır kültürü, ahlâkı ve dini kaynağı inkâr edilmemektedir. Fakat sebep ortaktır ve ahlâki değerlerin bozulmasıdır.

İdari etikte, evrensel ilkelerden hareketle, ahlâk ve din üzerinden ilişkisinin göz ardı edilmesinin yanı sıra yönetime sadece din üzerinden bakmak da sakıncalıdır. Çünkü yalnız bu pencereden değerlendirmek, ahlâki yozlaşmaya sebep de olabilir. Mesela adaletiyle ve yönetim ahlâkıyla örnek gösterilen Hz. Ömer, kamu yararını ön plana çıkararak dini hükümlerin insana yönelik olduğunu, insana verdiği değeri de

“İnsanın ağzının laf yapmasına aldırma. Kim emaneti koruyor ve insanların namusuna saygı gösteriyorsa ona değer verin, işte insan O’dur. Kişinin namaz ve orucuna değil, onun aklına ve sadakatine bakın. Ben imanını ortaya koyan müminden ve küfrünü ortaya koyan kâfirden korkmam. Lakin imana bürünmüş münafiktan ve onun başkası adına çalışmasından korkarım.”

sözleriyle dile getirmiştir.⁷⁷⁶ Hz. Ömer’in sözlerinden de anlaşılacağı üzere dindar olmak, en iyi yönetim için tek başına yeterli olmamakla birlikte yaklaşık VI. yüzyılda bile rasyonel bir yönetim anlayışıyla karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla yönetim ahlâkının olgunluk basamakları olarak belirlenen; hizmet sevgisine sahip, edepli, kul ve kamu hakkını önemseyen, sosyal dayanışmayı ve yardımlaşmayı gözeten hoşgörülü yöneticilerle ahlâki yozlaşmanın önüne geçilebilir görünmektedir.

3.3.5. İyi Yönetim ve Yönetişimin Gelişmesi

1980’lerden sonra benimsenen YKY anlayışı ile birlikte iyi bir yönetim için yönetişim ortaya çıkmıştır. Bu kavramla birlikte yerinden yönetim güçlendirilerek yerelin hizmetlerde, aktifliği ve katılımcılığı sağlanmıştır.⁷⁷⁷ YKY, gelenekselde eksikliği hissedilen hesap verebilirliğin, şeffaflığın, yönetişimin ve vatandaş odaklılığın

⁷⁷⁵ Bilal Eryılmaz. Etik Kültürü Geliştirmek, *Türk İdare Dergisi*, 80/459 (2008), s. 4-5.

⁷⁷⁶ Murat Akarsu. Hz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler, *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/4 (2018), s. 72.

⁷⁷⁷ Yusuf Uysal ve Yıldız Atmaca. Türkiye’deki Merkezi ve Yerel Yönetim İlişkilerinin Yönetişim Modeli Çerçevesinde Değerlendirilmesi, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1/3 (2018), s. 412.

önemine dikkat çekmiştir.⁷⁷⁸ Bir devletin sürekliliği için amaçlanan etik idare, yönetişimin de başarısını sağlamaktadır.⁷⁷⁹ Nitekim kamunun giderek artan görevleri, hantallaşmasına sebep olduğu için paydaşlarla kamu hizmetinin bölüşülmesi gerektiği anlaşılmıştır.

İyi yönetim (good governance) kavramı ilk kez 1989 Dünya Bankası'nın "Dünya Gelişme Raporu"nun sunuş kısmında kullanılmıştır.⁷⁸⁰ Bu Rapor'a göre, "Özel sektörle piyasa mekanizmaları önemlidir; ancak bunlar iyi yönetimle ve verimli bir kamu hizmeti ile el ele yürütülmelidir. İyi yönetim, verimli bir kamu hizmeti, güvenilir bir yargı sistemi ve halkına hesap veren bir yönetimdir."⁷⁸¹ Aktan'a göre yönetim; idarede, aktif katılım ve denetimle yerinden yönetimin, sivil toplumun, yönetimde şeffaf ve hesap verebilirliğin, hukukun, nitelik ve ahlâkın, piyasa ve rekabete uyumlu hizmetin olduğu politik ve mali düzendir.⁷⁸² Kısacası, yönetim, birlikte yönetmektir. Bunun için de şeffaflığı, hesap verebilirliği, denetimi ve 3E'yi benimsemesi gerekmektedir.⁷⁸³ Buna bağlı olarak yönetim, en iyi yönetime giden yollardan sayılmaktadır. İyi yönetimin pusulası ise daha önce de ifade edilip ortaya konduğu üzere siyasetnamelerdir.

Siyasetnamelerde genelde iyi yönetim için bilhassa zikredilen önemli üç nasihâtin özeti; adalet, istişare ve liyakattir.⁷⁸⁴ Kamu, "İnsanlara en hayırlı olan insanlara en çok hizmet edendir." düsturu ile en iyi yönetimi sağlamaya çalışmaktadır.⁷⁸⁵ Kamu hizmetlerinin sunulmasında aksaklık yaşanmaması, toplumda

⁷⁷⁸ Eryılmaz ve Biricikoğlu "Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik", s. 20.

⁷⁷⁹ Duyar, "Türk Yönetim Kültüründe Siyasetnamelerde Etik Değerler ve 2000 Yılı Sonrası Türk Kamu Yönetiminde Etik Anlayış Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", s. 30.

⁷⁸⁰ Namık Kemal Öztürk. Bürokratik Devletten Etkin Yönetime Geçiş: İyi Yönetişim, https://www.researchgate.net/publication/349811182_BUROKRATIK_DEVLETEN_ETKIN_YONETIM_GECIS_IYI_YONETISIM, Mart 2021, s. 1.

⁷⁸¹ World Bank, Barber B. Conable, "Sub-Saharan Africa: From Crisis To Sustainable Growth", VII, Washington, DC: World Bank 1989, s. XII.

⁷⁸² C. Canan Aktan. "İyi Yönetişim Kavramı", <http://www.canaktan.org/politika/yonetisim/tanim.htm>, E. T. 30.01.2023.

⁷⁸³ Dinçer, "Kamu Yönetimi Âdâbı", s. 49.

⁷⁸⁴ Önder ve Memiş, s. 254.

⁷⁸⁵ T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu, "İyi Yönetim İlkeleri Rehberi", s. 7.

bütünlüğün, huzurun, devlete güvenin sağlanması, etkin, etkili, verimli, adil bir yönetimin hâkim olması için; liyakat sahibi, dürüst, zulmetmeyen, hesap verebilen, tarafsız yöneticilere ihtiyaç duymaktadır. Özetle, en iyi yönetimin esaslarından biri, ahlâki değerlere sahip olan yöneticiler veya kamu görevlileridir.

İyi yönetim için *ahlâkçı* kamu görevlilerine ihtiyaç vardır. Bilgin'e göre bunlar, dürüstlüğü ilke edininin illegal ve gayri ahlâki her tutum ve davranıştan uzak duranlardır. Ahlâkçı kamu görevlileri, üstlerinin emirleri, gayriahlâki veya kanuna aykırıysa direnirler. Görevci olan kamu görevlileri etikten yoksun bir idareye sebep olmaktadır. Çünkü görevciler; yasa dışı ve gayriahlâki kararlardan uzak dursa bile üstünün emrine karşı gelmeyen, sistem veya kurum neyi gerektiriyorsa onu yerine getiren kimselerdir.⁷⁸⁶ Fakat 1981 Anayasa'sının 137/1. maddesine göre,

“Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmeyen ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilirse, emir yerine getirilir; bu durumda, emri yerine getiren sorumlu olmaz.”

Dolayısıyla bu maddeden de anlaşılacağı üzere idari etiğe ilişkin Anayasa maddesi, görevci kamu personelini destekler niteliktedir. Nitekim iyi bir idare, yönetim ahlâkına sahip yöneticilerle, yanlış direnenlerle mümkün olduğu için ahlâkçı kamu görevlisi olmayı sağlayacak düzenlemeye ihtiyaç bulunmaktadır. YKY'de etik hem ahlâkları idarecilerle hem de karşılıklı etkileşim sağlayan yönetimle sağlanabilir görünmektedir.

Sonuç itibarıyla kamu yönetiminde etik; giderek güçlenen ve hantallaşan merkezin denetimi zorlaştığından, yozlaşan yönetim ve kamu personeli atamasında kayırmacılığın artması nedenleriyle vatandaşın güveninin erimeye başlamasından, kaynakların israfı ve adaletsiz dağıtımından, ahlâki yozlaşmanın engellenmesi gerektiğinden dolayı reforma ihtiyaç duymuştur. Türk devlet geleneğine dayanarak yönetim ahlâkına sahip bir devlet olan Türkiye için etiğe yönelik yasal altyapının eksikliği, teknoloji ve küreselleşme nedeniyle daha çok kendini hissettirmiştir.

⁷⁸⁶ Kâmil Ufuk Bilgin. Kamu Yönetiminde Yönetim Ahlakı, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2/1-2 (1997), s. 473-475.

3.4. YENİ KAMU YÖNETİMİ ANLAYIŞINDAKİ ETİĞİN TÜRK MEVZUATINA ETKİLERİ

*Doğu der ki Batı'ya, güneşi fethetsen de
Ruh gerçeği bendedir, madde yalanı sende.
N. Fazıl Kısakürek*

Çalışma, Türk yönetim geleneğinden bilhassa siyasetnamelerden hareketle yönetim ahlâkına sahip veya idari etiği önemseyen bir Türkiye olduğunu büyük ölçüde tespit etmiştir. Küreselleşme ve bilgi toplumunun etkisiyle değişen, artan ve daha çok hakkını arayan vatandaş modelinin kendini göstermesi ile kamu yönetiminin reform gereksinimi ortaya çıkmıştır. Fakat bu reformlarda, kamuda etik kavramı göz ardı edilmiş olacak ki daima var olmuş veya olacak olan yolsuzluklarda dikkate değer artışlar yaşanmıştır. Uluslararası ilişkiler gereği de bu hususta AB, BM, OECD gibi kuruluşlar tavsiye kararları yayınlamıştır. Maalesef Türkiye, zaten sahip olduğu ahlâki değer ve ilkelerinin farkına, Avrupa'nın direktifleri doğrultusunda varmış gibi görünmektedir. Dolayısıyla en iyi yönetimi amaç edinmiş, idari etik değerlerine ve ilkelerine sahip olan Türk kamu yönetimi, reformunu, özüne dönerek ve çağına uygun şekilde gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Bu varılan kanıyı, Ombudsmanlığın “İyi Yönetim İlkeleri Rehberi”nin Sunuş kısmındaki;

“Özellikle İslâm dini ve medeniyetimizde iyi yönetim kavramına devlet yönetiminde her zaman çok önem verilmiştir. Kuran-ı Kerim ve Hadisler bunun belirleyicisi olmuş; siyasetnameler ve nasihatnamelerde kamu görevlilerine yapılan iyi yönetim tavsiyeleri önemli yer tutmuştur. Bu tavsiyeler, modern zamanların iyi yönetim ilkelerinin oluşmasına katkı sağlamıştır.”⁷⁸⁷

sözleri ise büyük ölçüde destekler niteliktedir. Türk tarihindeki etik değere verilen önemi, Osmanlı'daki kethüdaların (lonca yöneticisi) etik değer ilkelerine bağlılığının kanunla zorunlu hâle getirilmesi de göstermektedir.⁷⁸⁸ Bu yüzden Avrupa'nın tavsiye kararlarının idari etiğin mevzuata girmesindeki etkisi inkâr edilmemekle birlikte

⁷⁸⁷ T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu, “İyi Yönetim İlkeleri Rehberi”, s. 5.

⁷⁸⁸ Haydar Albayrak. Kamu Görevlileri ve Etik İlkeler: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2/2 (2021), s. 238.

belirlenen evrensel nitelikteki prensiplerin Türk kamu yönetiminde mevcudiyeti aşikârdır.

1980'lerden sonra ivme kazanmış olan YKY anlayışı, etik konusunun doğrudan mevzuatta yer almasını sağlamıştır. Bunu 5176 Sayılı Kanun ile gerçekleştirmiştir. Ancak söz konusu Kanun dışında, Türkiye'nin mevzuatında dağınık şekilde de olsa idari etiğe yönelik kanunları bulunmaktadır. Bunlar; “1156 Sayılı Kanuna Mugayir Tahakkuk ve Tediye Muamelatını İhbar Edenlere İkramiye İtasına Dair Kanun, 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, 2531 Sayılı Kamu Görevlerinden Ayrılanların Yapamayacakları İşler Hakkında Kanun, 3628 Sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu, 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, Bilgi Edinme Kanunu, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu”dur. 1980 sonrasında yürürlüğe giren kanunlar, YKY anlayışının idari etik mevzuatına kazandırdıkları iken 1156 ve 657 Sayılı Kanunlar ise kamuda etiğe yönelik düzenlemelerin YKY anlayışı öncesinde yer aldığı göstermektedir. Bunlardan 1156 Sayılı Kanun, idarede etik kültürün yerleşmesine büyük katkıda bulunan ve Cumhuriyet tarihinin Türk kamu yönetimindeki etikle ilişkili en eski kanunlarından sayılabilecek niteliktedir. Çünkü gayriahlâki kararların engellenebilmesi, ihbar mekanizmasının etkin bir şekilde çalışarak toplumda bu kültürün yaygınlaşmasına da bağlıdır.

Kamu görevlileri; beklenen davranış standartlarına uymazsa; soruşturma, ihbar, disiplin ve takip gibi yöntemlerinin çerçevesini, kanunlar çizmektedir.⁷⁸⁹ Bunlardan ihbar mekanizması, etik dışı faaliyet ve tutumların ortaya çıkarılmasında oldukça önemlidir.⁷⁹⁰ Çünkü ihbar ve usulleri, hesap verebilirliğin ve şeffaflığın başarısını da göstermektedir.⁷⁹¹ Bir kurumun denetiminde ve politikalarının istenilen sonuçlara ulaşılıp ulaşılmadığının değerlendirilmesinde, hesap verebilirlik mekanizması devreye

⁷⁸⁹ Yüksel, “Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik”, s. 61.

⁷⁹⁰ Cüneyt Yüksel, “Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik- Yasal Altyapı, Saydamlık ve Ayrıcalıklar, Tespit ve Öneriler”, TÜSİAD, Rapor, Boğaziçi Üniversitesi, C.2, 2005, s. 77.

⁷⁹¹ Yüksel, “Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik”, s. 149.

girmektedir.⁷⁹² Bunun sayesinde bir taraftan etik dışı faaliyetlerin ortaya çıkması sağlanacak diğer taraftan kamunun uğrayacağı zarar önlenmiş olacaktır.

OECD'ye göre, kurumların denetiminde hesap verebilirlik; idari prosedürler, yönergeler ve kapsamlı süreçleri de belirleyebilmektedir. Bunlara örnek ise; “gerektiğinde kamu görevlilerinin herhangi birini suç işlerken gördüğünde ihbara teşvik eden veya yanlış bir talepte hayır diyebilmesini sağlayan düzenlemeler” olarak gösterilmiştir.⁷⁹³ TDK'ye göre ihbar, suç veya suçlu olarak görülen bir olayı yetkili makamlara bildirmek, haber vermektir. Bunu yapana ise, muhbir denmektedir.⁷⁹⁴ Fakat muhbirler, toplumda ispiyonculukla karıştırılmaktadır.

Gammazlamak veya ispiyonlamak birinin sırlarını ifşa etmektir.⁷⁹⁵ Türkiye'de gerek bu yanlış bilinç gerek vatandaşın güvenlik korkusu gerekse kendisini ilgilendirmedeği düşüncesi gibi nedenlerle etik dışı durumları bilhassa isim ve adres bilgileriyle ihbarda bulunmaktan geri durulmaktadır.⁷⁹⁶ Fakat TCK'nin 278. maddesine göre, işlenmiş veya işlenmekte olan bir suçu bildirmemenin yaptırımı, bir yıla kadar hapis cezasıdır. Yine TCK'nin 279. maddesi ise, bu görevi yerine getirmeyen kamu görevlilerine yönelik olup cezası altı aydan iki yıla kadar hapis cezasıdır.

İhbar konusunda Türkiye'nin en eski yasası, 25/6/1927 tarihli 1156 Sayılı Kanuna Mugayir Tahakkuk ve Tediye Muamelatını İhbar Edenlere İkramiye İtasına Dair Kanun'dur. Gerekçesi ise,

“Kaçak, mektum, medfun eşyanın zahire ihracını temine hadim ih'barattan dolayı muhbirlerine ikramiye itası kavanini hususiyesinde muharrer ise de makamı aidinin haberi olmayan hazıhakayiki meydana çıkarmak suretiyle tahakkuk ve tediye emrine raptedilen ve Hazinece vâeibüttediye halini iktisap eden bir hakkın hilafı hakikat tebeyyün ve tahakkuk ettiğini ve bedelinin Hazinece fuzulen tediye edilmiş veya edileceğini ihbar edenlere ikramiye itasına dair kavanini hazıramızda bir güne ahkâmı mevcut olmadığından indelicap Hazinenin

⁷⁹² OECD, “Public Sector Integrity, A Framework For Assessment (Kamu Sektörü Bütünlük-Değerlendirme İçin Bir Çerçeve)”, 2005, http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/governance/public-sector-integrity_9789264010604-en#.WZVPcIFJaUk, E. T. 03.03.2023.

⁷⁹³ OECD, “Public Sector Integrity, A Framework For Assessment (Kamu Sektörü Bütünlük-Değerlendirme İçin Bir Çerçeve)”, s. 69.

⁷⁹⁴ <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 10.02.2023.

⁷⁹⁵ <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 10.02.2023.

⁷⁹⁶ Hüsamettin Uğur. Suçların İhbarı ve İhbarcılarının Korunması, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 108 (2013), s. 384-385.

*binlerce liralık tediye icrasına mani bu kabil ihbarattan muhbirlerine ikramiye itası menafii Hazine noktai nazarından elzem ve zaruri görülmüş ve merbut lâyihaî kanuniye bu esasa göre tanzim ve takdim kılınmıştır.*⁷⁹⁷”

Kanun’un 1. maddesine göre ise,⁷⁹⁸ illegal elde edilen kazançların ihbarında, muhbire, bu kazancın %20’si kadar ikramiye ödenecektir. Başka bir ifadeyle kamunun uğrayacağı zararın %20’si ihbarda bulunana verilecektir.

Kanun Latinize edilmiş ancak günümüz Türkçesine çevrilmemiştir. Bu kanunun yürürlükte olduğu; Merkezî Yönetim Harcama Belgeleri Yönetmeliği’nin “*Ödül ve İkramiyeler*” başlığı altındaki 14/j. maddesinden anlaşılmaktadır. İlgili maddede, kamu personeline verilecek ödül ve ikramiyelerin ödenmesinde hangi belgelerin aranacağı sayılmış olup 1156 Sayılı Kanun uyarınca da verilecek ikramiyelerde, “*ihbarın doğruluğunu ve verilecek ikramiye miktarını gösteren harcama talimatı*” sayılmıştır. Mevzubahis Yönetmelik’in 14/n. maddesine göre ise, “*Yukarıdaki bentlerde sayılan mevzuat gereğince kamu personeli olmayan kimselere verilecek ödül ve ikramiyelerin ödenmesinde de bu madde hükümleri uygulanır.*” ifadesi yer almaktadır.

Yürürlükteki 1156 Sayılı Kanun maalesef metruk durumdadır. Çünkü Gelir İdaresi Başkanlığı’nın 1999-2021 yılları arasındaki Faaliyet Raporları’nda ikramiyeler, 26/12/1931 tarihli ve 1905 Sayılı Menkul ve Gayrimenkul Emval ile Bunların İntifa Haklarının ve Daimi Vergilerin Mektumlarını Haber Verenlere Verilecek İkramiyelere Dair Kanun’a göre ödenmiştir.⁷⁹⁹ Ayrıca CİMER’e bilgi edinme amaçlı da sorulmuş olup ikramiyelerin 1905 Sayılı Kanun’a göre yapıldığı cevabı alınmıştır.⁸⁰⁰ 1905 Sayılı

⁷⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C.33, İ. 82, 25.6.1927, C. 1, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c033/tbmm02033082.pdf>, s. 782.

⁷⁹⁸ 1156 Sayılı Kanun’un 1. maddesine göre, “*Usulüne tevfiikan tahakkuk ettirilerek tediye olunan veya tediye emrine raptedilip de Hazinece vacibütediye halini iktisap etmiş bulunan bir masrafın kanunen istirdadı veya verilmemesi muktazi olduğunu ihbar edenlere ihbarlarının sübutu halinde istirdat veya tevkif olunacak meblağın yüzde yirmisine kadar miktarı ikramiye olarak verilir.*”

*2. maddesine göre, “*Birinci madde mucibince verilecek ikramiyeler Maliye Vekaleti bütçesinde açılacak rakamsız bir faslı mahsusla tahsisat kaydedilerek tesviye olunur.*”

4. maddesine göre, “*Bu kanunun ahkâmını icraya Maliye Vekili memurdur.*”

⁷⁹⁹ <https://vergidosyasi.com/faaliyet-raporlari/>, E. T. 10.02.2023.

⁸⁰⁰ Ekler kısmında görüntü mevcuttur. 22/01/2022 tarihinde ve 01:12:59 saatinde, “*TC. Hazine ve Maliye Bakanlığı’nın, yürürlükte bulunan 1156 Sayılı Kanuna Mugayir Tahakkuk ve Tediye Muameletını İhbar Edenlere İkramiye İtasına Dair Kanunu’ndan hangi durumlarda ve ne sıklıkta yararlandığına dair; 1156*

Kanun; kayıtsız ve tescilsiz kalması sebebiyle gizli, saklı, beyan dışı kalmış devlet malları ve alacaklarını, vergi kaçırmak veya az vergi ödemek için yanlış beyanname verilmesi, çift defter tutulması veya diğer yollarla gizlenmiş olan mal varlığını ihbar edenlere ikramiye verilmesine yöneliktir.⁸⁰¹ Gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi gibi süreklilik arz eden vergiler kanunun konusudur.⁸⁰² 1156 Sayılı Kanun ise, “yasal olarak hak edilmeyen, ödenmemesi gereken bir harcamanın veya giderin devletten haksız yere alınması, ödenmesine karar verilmesi” nedenleriyle ihbar edenlere ihbarların sabit olması durumunda, devletin uğrayacağı zararın %20’si kadarının muhbire ikramiye olarak verileceği hükmünü içermektedir.⁸⁰³

Sonuç itibarıyla her iki yasanın aralarındaki farklardan biri olan ödül miktarı, 1905 Sayılı Kanun’a göre %10, 1156 Sayılı Kanun’a göre %20’dir. Diğer bir farkı ise, muhbirlerin kimlik bilgileri gizli kalmakta olup⁸⁰⁴ istisnası 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu’n (VUK) 142. maddesine göre, ihbar asılsız çıktığında arama yapılan kişi

Sayıllı Kanunu'nun 2. ve 4. maddelerine; Bilgi Edinme Kanunu'nun 5. maddesine dayanarak bilgi almak istiyorum.” şeklinde başvuru yapılmıştır.

25/01/2022 tarihinde ve 10:16:12 saatinde, “Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezine yapmış olduğunuz 2200378140 sayılı başvurunuz incelenmiştir. 26/12/1931 tarih ve 1905 Sayılı Kanun gereğince, vergi kaçakçılığı olaylarını ihbar edenlere taleplerinin olması ve incelemeyi yürüten Bakanlığımız vergi müfettişlerinin bu hususta düzenleyeceği rapora göre ihbarın sabit görülmesi halinde, söz konusu Kanunun 6. maddesi uyarınca ihbara ilişkin olarak yapılan vergi incelemesi sonucu tarh edilen vergi ve vergi aslına bağlı olarak kesilen cezaların % 10’u tutarında ihbar ikramiyesi ödenmektedir. Ancak, 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 142. maddesinde, “ihbar üzerine yapılan aramada ihbar sabit olmazsa nezdinde arama yapılan kimse muhbirin adının bildirilmesini isteyebilir, bu takdirde idare muhbirin ismini bildirmeye mecburdur.” denilmektedir. Öte yandan, Vergi Denetimi Kurulu Başkanlığına, Başkanlığımıza ve Başkanlığımızın taşra teşkilatına (Vergi Dairesi Başkanlıkları, Defterdarlıklar, Malmüdürlükleri vb.) muhbirler tarafından verilen ve vergi kayıp kaçığına sebebiyet verildiğine ilişkin somut bilgi ve belge içeren ihbar dilekçeleri, 3071 Sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun ile Başkanlığımız tarafından çıkarılan Vergi İhbarları İç Genelgelerine göre işleme tabi tutulmaktadır. Belli bir konuyu ihtiva etmeyen; kişi, kurum veya olaylarla doğrudan bağlantı kurulmaksızın genel nitelikli ifadeler taşıyan ya da yargı mercilerinin görevine giren konularla ilgili olanlar, dilekçe sahibinin adı, soyadı ve imzası ile iş veya ikametgâh adresi gibi bilgileri taşımayan veya yanlış isim ve adres bulunan ya da bu şartları taşımakla birlikte inandırıcı mahiyette olmayan, olayla ilgili yeterli bilgi ve belge eklenmeyen ihbar dilekçeleri işleme konulmamaktadır.” cevabı alınmıştır.

⁸⁰¹ Uğur, “Suçların İhbarı ve İhbarcılarının Korunması”, s. 404.

⁸⁰² Tamer Budak. Türk Vergi Hukukunda İhbar ve İhbar İkramiyesi, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*, S. 52 (2009), s. 52.

⁸⁰³ Uğur, “Suçların İhbarı ve İhbarcılarının Korunması”, s. s. 404.

⁸⁰⁴ Hakan Aydılek, İhbar İkramiyesi Müessesesine Genel Bir Bakış ve Etkinlik Önerileri, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7/3 (2021), s. 16.

muhbirin isim bilgisinin paylaşılmasını isteyebilmektedir. Dolayısıyla bu durumun 1156 Sayılı Kanun için geçerli olup olmadığına VUK'ta rastlanılmamıştır. Bir başka fark, 1905 Sayılı Kanun, devamlılık gösteren vergilerde uygulanırken 1156 Sayılı Kanun için yine böyle bir şartla karşılaşılmamıştır.

Yolsuzlukla mücadelede yararlanılabilecek olan 1156 Sayılı Kanun hakkında literatürde de aydınlatıcı çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu mücadelede söz konusu Kanun'un işlerlik kazanarak gerek vatandaşın gerekse kamu görevlilerinin bilgilendirilmesi gerekmektedir. Çünkü kimlik paylaşımı hem vatandaşın hem de kamu görevlilerin özellikle çekindiği hususlardandır. Ayrıca Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in 12. maddesine göre kamu görevlilerinin gayriahlâki davranışları yetkili makamlara bildirme sorumluluğu bulunmaktadır. Yine bu maddeye göre, ihbar eden kamu görevlilerinin kimlik bilgileri gizli tutulmaktadır. Nitekim kamu görevlileri dahi 1156 Sayılı Kanun'dan yararlanabilir görünmektedir. Son olarak da ikramiye, 1156 Sayılı Kanun'da %20 oranıyla daha cazip görünmektedir.

Temel etik prensiplerinden bazıları da Anayasa'nın 10/1. ve 10/5., 129/1., 137/1. maddelerinde düzenlenmiştir.⁸⁰⁵ Bağımsız idari otoriterlerin ilgili kanunlarında ve yönetmeliklerinde etik değer ilkelerine yer verilmiştir. Örneğin BDDK'nin mevzuatında ilgili düzenlemelere ve yasaya uygun olarak adalet, dürüstlük ve sosyal sorumluluk etik ilkelerine uyulacağına yer verilmiştir.⁸⁰⁶ Kanunlarda geçen etik prensipler kadar idari etiğin denetimi de oldukça önemlidir.

⁸⁰⁵ 10/1. maddesine göre, “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.”

10/5. maddesine göre, “Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.”

129/1. maddesine göre, “Memurlar ve diğer kamu görevlileri Anayasa ve kanunlara sadık kalarak faaliyette bulunmakla yükümlüdürler.”

137/1. maddesine göre, “Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmez ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilirse, emir yerine getirilir; bu halde, emri yerine getiren sorumlu olmaz.”

⁸⁰⁶ 5411 Sayılı Kanun'un 75/1. maddesine göre, “Bankalar ile bunların mensupları; bu Kanuna, ilgili düzenlemelere, kuruluş amaç ve politikalarına uygun olarak faaliyetlerin icra edilmesini temin etmeye ve

Sayıştay, Devlet Denetleme Kurulu (DDK) ve Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) idari etikte etkili denetim kurum ve kurullarıdır. DDK, idarenin hukuka uygunluğunun;⁸⁰⁷ Sayıştay ise, kamu idarelerinde mali, etkin, etkili, verimli ve hukuka uygunluğunun denetimini yapmaktadır.⁸⁰⁸ Fakat ne kadar uygulandığı konusu tartışmaya da açık bir konudur. Örneğin, 2021 Sayıştay Kamu İdareleri Denetim Raporu'na göre Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı %100,⁸⁰⁹ Adalet Bakanlığı

yönetimde adalet, doğruluk, dürüstlük ve sosyal sorumluluğu esas almaya yönelik etik ilkelere uymakla yükümlüdürler.

75/2. maddesine göre, “*Etik ilkeler, kuruluş birlikleri tarafından Kurulun uygun görüşü alınmak suretiyle belirlenir.*”

⁸⁰⁷ Devlet Denetleme Kurulu Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 4/1-a maddesine göre, “*İdarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluşta, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerde, vakıflarda, kooperatiflerde, birliklerde ve bu kurum ve kuruluşların her türlü ortaklık ve iştiraklerinde, her türlü idari soruşturma, inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapmak.*”

⁸⁰⁸ Bkz. 6085 Sayılı Sayıştay Kanunu 1. ve 2. maddeler.

⁸⁰⁹ “Doğal gaz abonelikleri için ilgili firmalara bir yıldan uzun süre için verilen güvence bedelleri, 226 Verilen Depozito ve Teminatlar Hesabı yerine 126 Verilen Depozito ve Teminatlar Hesabında takip edilmektedir. Hataya sebeptir.”

* “Harcama Birimi Taşınır Mal Yönetim Hesabı Cetvellerinin incelenmesinde; Ardahan, Erzincan, Kilis ve Şırnak İl Afet ve Acil Durum Müdürlüklerince taşınır giriş kaydı yapılarak kullanılan tüketim malzemelerinin çıkış kayıtlarının yapılmadığına rastlanılmıştır.”

* “Ön ödemeli doğalgaz ve posta pulu alımları ile Hızlı Geçiş Sistemi (HGS) / Otomatik Geçiş Sistemi (OGS) hizmet alımlarının ilgisine göre 180/280 Gelecek Aylara/Yıllara Ait Giderler Hesaplarına kaydının yapılıp tüketim gerçekleştikçe giderleştirilmesi gerekirken 630 Giderler Hesabına kaydedilip doğrudan giderleştirildiği görülmüştür.”

* “Başkanlık tarafından Kamu İdarelerine Ait Taşınmazların Kaydına İlişkin Yönetmelik'e göre, taşınmazların tümünün fiili envanterinin tamamlanmaması ve bu Yönetmelik ekinde yer alan form ve icmal cetvellerine kaydedilmemesi sonucu Başkanlık bilançosunda taşınmaz mal hesaplarının eksik gösterildiği görülmüştür.” Bkz. T.C. Sayıştay Başkanlığı, Genel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdareleri, 2021, s. 11, 12, 14, 16, <https://sayistay.gov.tr/reports/download/G0YE3pVgj3-afet-ve-acil-durum-yonetimi-baskanligi>, E. T. 08.03.2023.

%91,7,⁸¹⁰ Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı %100,⁸¹¹ Hazine ve Maliye Bakanlığı, %80 oranlarında Sayıştay'ın 2020'deki bulgularını yerine getirmemişlerdir.⁸¹² Dolayısıyla kamu kaynaklarının etkin, etkili, verimli kısacası etik bir şekilde kullanımının karşılığı olan YKY'nin ne kadar tatbik edildiğinin müphem olduğu görülmektedir.

Sayıştay ise, 5018 Sayılı Kanun'un 69. maddesine göre, her sene TBMM adına TBMM Başkanlık Divanı'nca görevlendirilen komisyonca denetlenmektedir. Bu denetim Sayıştay'ın sadece hesaplarına ilişkin olup bütün iş ve eylemlerine yönelik değildir.⁸¹³ İdari etikte etkili denetim müesseseleri arasında yer verilen bir diğer kurum KDK idi. Anayasa'nın 74/3. maddesine göre herkesin bilgi edinme ve kamu denetçisine

⁸¹⁰ “İdare tasarrufunda bulunan taşınmazlara, Kamu İdarelerine Ait Taşınmazların Kaydına İlişkin Yönetmelik'e uygun olarak işlem tesis edilmediği, kayıt ve kontrol işlemlerinin tamamlanmadığı görülmüştür.”

* “İdare tarafından binalar için yapılan değer artırıcı harcamaların ilgili taşınmazın kayıtlı değeri üzerine ilave edilmeden doğrudan giderleştirildiği görülmüştür.”

* “İdare tarafından 258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabında takip edilen yapım işlerinden geçici kabulü yapılanların, ilgili duran varlık hesabına aktarılmadığı tespit edilmiştir.”

* “Maddi duran varlık grubunda kayıtlı bulunan amortismanına tabi maddi duran varlıklardan kayıtlı değerinden fazla amortisman ayrılanların mevcut olduğuna rastlanılmıştır.” A.g.r. s. 11-14.

⁸¹¹ “Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan madeni para, madalyon ve madalya arşivinin taşınır ve muhasebe sisteminde izlenmediği görülmüştür.”

* “Başhukuk Müşavirliği ve Muhakemat Genel Müdürlüğü tarafından takip edilen davalar neticesinde hak kazanılan veya ödenen avukatlık vekâlet ücretlerine ilişkin muhasebe kayıtlarının hatalı olduğu tespit edilmiştir.”

* “Bakanlık tarafından yapılan ilama bağlı ödemelerde; ilam ödemelerinin yasal süresi içinde yapılmasında aksaklıklar olduğu, bu durumun katlanılan faiz ve icra masrafı yükünü artırdığı ve ilamda yer alan tutarların ödeme aşamasına kadar muhasebe kayıtlarına yansıtılmadığı görülmüştür.”

* “233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin verdiği yetkiye istinaden, her yıl Bakan onayı ile kamu iktisâdî teşebbüslerince (KİT) elde edilen kâr paylarından Hazine ve Maliye Bakanlığına aktarılacak tutarları ve ödeme tarihlerini belirlemek üzere karar alınmakta olup, söz konusu kararlar bu kâr paylarının tamamına yönelik olarak Bakanlık iradesini ortaya koymadığından, Devlete ait sermayenin işletilmesi suretiyle oluşan kâr paylarının mali tablolarında tam olarak raporlanmadığı görülmüştür.” A.g.r. s. 12, 13, 15.

⁸¹² Uluslararası Şeffaflık Derneği, <https://seffaflik.org/wp-content/uploads/2023/01/2021-Sayistay-Kamu-Idareleri-Denetim-Raporu-Grafikler-Kopyasi-Kopyasi-1.pdf>, E. T. 09.03.2023.

⁸¹³ İsmail Çiğerci, Ali Balkı. Sayıştayların Denetlenmesi: Ülke Uygulamaları ve Türkiye, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7/1 (2020), s. 245.

başvurma hakkı vardır. Ombudsmanlık,⁸¹⁴ gayriahlâki yönetimden memnuniyetsizlik yaşayan vatandaşın ilgili idareyi şikâyet için başvurduğu kurumdur.

Kamuda etiğin varlığını gösteren diğer kanun ise DMK'dir. Türk kamu personel idaresinin kökeni Osmanlı'ya kadar uzanmaktadır. Kişi memurluğa başlayıp emekliliğe kadar çalışabilmektedir.⁸¹⁵ Türkiye'de merkezi personel kurumu düşüncesi ise ilk olarak Barker Raporu'nda ortaya çıkmıştır. 1956'da Türk personelinin yönetimindeki sorunların giderilmesi için 1960'ta Devlet Personel Dairesi kurulmuştur. Dolayısıyla da Maliye Bakanlığı tarafından yürütülen personel idaresi bu kuruma geçmiştir. Daire, personelin mevzuatlarda dağınık hâlde bulunan mali, idari, hukuki gibi durumlarını değerlendirip bir teklif hazırlayarak Bakanlar Kuruluna sunmuştur. 14/7/1965 tarihinde 657 Sayılı Kanun kabul edilmiştir.⁸¹⁶ Nitekim Devlet Personel Dairesi DMK'nin ön hazırlığı olmuştur.

Memurluk 1950'li yıllara kadar itibar gören okumuş kişilerden oluşmaktaydı. Memuriyet daha çok yazılı kurallara bağlı bürokratik prensiplere dayanmaktaydı. Bu durum, Osmanlı'nın geleneğidir. Daha sonra söz konusu anane yerini etkin, etkili ve verimli değerlere bırakmıştır. Memurların bu ilkeleri ortaya koyması DMK ile sağlanmıştır.⁸¹⁷ Bu yüzden DMK, klasik kamu yönetimi bağlamında gerçekleştirilen yasal düzenlenmelerden olup günümüzdeki etik değer ilkelerinin de temelini atmıştır.⁸¹⁸ Çünkü kamu görevlilerinin etik davranış ilkelerinden “dürüstlük ve tarafsızlık” prensibi, DMK'nin 71/1. ve 71/2. maddelerinde, kamu görevlilerinin herkese eşit ve objektif yaklaşması yükümlülüğü şeklinde ifade edilmiştir.

⁸¹⁴ Ombudsmanlık, Türk İslam devlet geleneğindeki adaletin temini için Hz. Peygamber dönemindeki Hilfu'l-Fudûl'e kadar dayanmaktadır. İsveç Kralı'nın Osmanlı'ya sığındığı dönemdeyken ülkesinde böyle bir kurumun oluşturulmasını istemiştir. Bu yüzden araştırmalar kurum bakımından Divan-ı Hümayun'a, makam bakımından sadrazama, soruşturma yöntemi açısından da mehayif teftişine dayandığı sonucuna ulaşmıştır. Bkz. Coşkun ve Günaydın, s. 55, 56.

⁸¹⁵ Eryılmaz, “Kamu Yönetimi”, s. 306.

⁸¹⁶ Terzi, “Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi ve Memur,” s. 416.

*Barker Raporu, Türk hükûmeti ve Dünya Bankası'nın finansmanlığı ile on üç kişilik bir kurul tarafından 1951 yılında hükûmete sunulmuştur. Rapor'un personeli ilgilendiren teklifi, personelin yeterli yetiştirilip kaynaklar verimli kullanılmalıdır. Bkz. a.g.e. s. 409.

⁸¹⁷ Eryılmaz, “Kamu Yönetimi”, s. 307-308.

⁸¹⁸ Albayrak, “Kamu Görevlileri ve Etik İlkeler: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme,” s. 241.

Kamu görevlilerinin DMK'nin "Sadakat" başlığı altında ifade edilen "yemin belgesini" imzalayıp göreve başlaması aslında etik değer ilkelerine bağlı kalacağına da teminatıdır.⁸¹⁹ Etik ile ilgili en önemli konulardan bir diğeri ise liyakattir. DMK'nin 3. maddesine göre, liyakat, temel prensiplerden sayılmıştır. Liyakate aykırılık Türkiye'de adam kayırma ile ortaya çıkmaktadır.⁸²⁰ Bu da idarede etik kültürün yerleşmesinin önündeki büyük engellerdendir.

Etiği yakından ilgilendiren liyakat konusunda DMK'nin ilk hâli şüpheye çok yer vermemekteydi. Çünkü hiç memurluk yapmayan birisinin yükselmesi mümkün değilken 2018 Anayasa değişikliği ile DMK de revize edilmiştir.⁸²¹ DMK'nin 68. maddesine göre, Cumhurbaşkanlığınca atanan üst kademe yöneticiliği için kamuda çalışıyor olmasa dahi serbest şekilde beş yıl çalışma yeterli görülmüştür. Kanun'daki bir diğere mesele ise, kamu görevlilerin yargılanması konusudur. Çünkü kamu personelinin görevleriyle ilgili işledikleri suçlarda genel hükümler uygulanmamaktadır.

DMK'nin 24. maddesine göre, kamu görevlilerinin görevleriyle ilgili veya görev sırasında işledikleri suçlarda özel hükümler uygulanmaktadır. Bu da bir nevi onlara dokunulmazlık şeklinde anlaşılmaktadır.⁸²² Dolayısıyla ilgili madde, revize edilerek kamu çalışanlarının genel hükümlere göre yargılanmaları sağlandığında büyük ölçüde bu algı ortadan kalkacaktır. Etik davranış ilkelerinin zeminini oluşturan DMK'de

⁸¹⁹ DMK'nin 6/1. maddesine göre, "Devlet memurları, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına ve kanunlarına sadakatle bağlı kalmak ve milletin hizmetinde Türkiye Cumhuriyeti kanunlarını sadakatle uygulamak zorundadırlar. Devlet memurları bu hususu "Asli Devlet Memurluğuna" atandıktan sonra en geç bir ay içinde kurumlarınca düzenlenecek merasimle yetkili amirlerin huzurunda yapacakları yeminle belirtirler ve özlük dosyalarına konulacak aşağıdaki "Yemin Belgesi" ni imzalayarak göreve başlarlar."

DMK'nin 6/2. maddesine göre, "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına, Atatürk İnkılap ve İlkelerine, Anayasada ifadesi bulunan Türk Milliyetçiliğine sadakatle bağlı kalacağıma; Türkiye Cumhuriyeti kanunlarını milletin hizmetinde olarak tarafsız ve eşitlik ilkelerine bağlı kalarak uygulayacağıma; Türk Milletinin millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyip, koruyup bunları geliştirmek için çalışacağıma; insan haklarına ve Anayasanın temel ilkelerine dayanan millî, demokratik, laik, bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilerek, bunları davranış halinde göstereceğime namusum ve şerefim üzerine yemin ederim."

⁸²⁰ Yüksel, "Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik- Yasal Altyapı, Saydamlık ve Ayrıcalıklar, Tespit ve Öneriler", s. 65.

⁸²¹ Eryılmaz, "Kamu Yönetimi", s. 306.

⁸²² Yüksel, "Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik- Yasal Altyapı, Saydamlık ve Ayrıcalıklar, Tespit ve Öneriler", s. 23.

özellikle 6. maddeden 21. maddeye kadar ahlâki kuralları ve gayriahlâki davranışlardaki yaptırımları düzenlenmiştir.

Türk mevzuatında kamuda etiğin varlığını gösteren düzenlemelerden bir diğeri 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu'dur. Mevzubahis Kanun, idari etikte hesap verebilirliğin temelini oluşturduğundan, etikte düzenleyici ve denetleyici kurumları da kapsamı bakımından önemli olduğu için ayrı bir başlıkta incelenmesi uygun görülmüştür.

Ulusal mevzuat haricinde Türkiye'nin etikle ilgili taraf olduğu anlaşmalar da bulunmaktadır. 01.02.2000 tarihinde "*OECD Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Verilen Rüşvetin Önlenmesi Sözleşmesi*" 4518 Sayılı Kanun'la; 14.01.2004 tarihinde "*Yolsuzluğa Dair Ceza Hukuku Avrupa Konseyi Sözleşmesi*" 5065 Sayılı Kanun'la; 17.04.2003 tarihinde "*Yolsuzluğa Karşı Özel Hukuk Avrupa Konseyi Sözleşmesi*" 4852 Sayılı Kanun'la onaylanmıştır. 10.12.2003 tarihinde "*Yolsuzluğa Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi*" Türkiye tarafından imzalanmıştır. 24.03.2001 tarihinde "*İçeriğinde yolsuzlukla mücadeleyle ilgili öncelikli hedeflerinde yer aldığı Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar*" kabul edilmiştir.⁸²³ Uluslararası kuruluşlardan OECD'nin tavsiye kararları Türkiye'deki yasal altyapı için oldukça etkili olmuştur.

OECD'nin 1996 Raporu'na göre etiğin,

"Etkili bir yasal altyapı, etkin hesap verme mekanizmaları, uygulanabilir davranış kuralları, mesleki sosyalleşme mekanizmaları (eğitim dâhil), kamu hizmetinde uygun çalışma koşulları, etik konularda eş güdüm sağlayan bazı kuruluşların varlığı, kamu görevlilerini denetleyen etkin bir sivil toplum"

şeklinde sekiz temel unsuru belirlenmiştir.⁸²⁴ Dolayısıyla büyük ölçüde bu unsurlar baz alınarak evrensel etik değer ilkeleri belirlenmiştir.

⁸²³ Kamu Görevlileri Etik Kurulu, <https://www.etik.gov.tr/uluslararasi-anlasma-ve-belgeler/>, E. T. 30.01.2023.

⁸²⁴ TÜSİAD, *Kamu Hizmetinde Etik-Güncel Konular ve Uygulama (OECD Kamu Yönetimi Birimi'nin 1996 yılındaki "Kamu Yönetimi Raporları")*, s. 12.

3.4.1. 2531 Sayılı Kamu Görevlerinden Ayrılanların Yapamayacakları İşler Hakkında Kanun

Bireysel menfaatlerin kamu çıkarlarından önce gelmesi şeklinde ifade edilen çıkar çatışması, kamuda gayriahlâki tutum ve davranışların ortaya çıkmasındaki nedenlerden biridir. Kamu görevinin sonlandırılmasının ardından yapılan istihdam da bu çıkar çatışmalardandır.⁸²⁵ Buna döner kapı da denmektedir.

Ulusal ve uluslararası sahada, ülkelerin etik değer ilkelerinde “döner kapı”nın yasal düzenlemeleri bulunmaktadır.⁸²⁶ Söz gelimi Yolsuzluğa Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nin 12/e. maddesine göre, “Eski kamu görevlisinin, önceki görevi yeni işleri ile direkt ilişkili ise, özel sektördeki faaliyetine belirli bir süre için kısıtlamaya gidilebileceğine”⁸²⁷ yer vermiştir.

Türkiye’de görevden ayrılan kamu görevlilerinin önceki işleriyle ilişkisi bulunduğu, yeni bir faaliyete başlamasına yönelik kısıtlamalar söz konusudur. Hatta eski kamu görevlileriyle olan ilişkilerini dahi kapsayan düzenlemelerle çıkar çatışmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır.⁸²⁸ Türkiye’de bu döner kapıyı engelleyen düzenleme, 1981 yılında yürürlüğe giren 2531 Sayılı Kamu Görevlerinden Ayrılanların Yapamayacakları İşler Hakkında Kanun’dur.

Bu Kanun’un 2. maddesine göre, “Görevinden her ne şekilde ayrılmış olursa olsun kamu görevlileri, ayrıldıkları tarihten önceki iki yıl içinde hizmetinde buldukları daire, idare, kurum ve kuruluşlara karşı ayrıldıkları tarihten itibaren üç yıl, aynı görevi doğrudan veya dolaylı olarak yapamazlar.” Söz konusu Kanun, görevi sırasında edindiği özel bilgilerle devlet sırlarının kötüye kullanılmasını, görev zamanında edindiği

⁸²⁵ Sefa Usta, *Kamu Yönetiminde Etik Bir Sorunsal Olarak Çıkar Çatışması ve Kamu Görevi Sonrası İstihdam*, *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19/2 (2016), s. 1.

⁸²⁶ Yüksel, “Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik- Yasal Altyapı, Saydamlık ve Ayrıcalıklar, *Tespit ve Öneriler*”, s. 81.

⁸²⁷ https://www.etik.gov.tr/media/3mcd3sd2/sozlesme_bm.pdf, E. T. 01.04.2023.

⁸²⁸ Usta, “*Kamu Yönetiminde Etik Bir Sorunsal Olarak Çıkar Çatışması ve Kamu Görevi Sonrası İstihdam*”, s. 3.

arkadaşlıklardan haksız kazanç elde edilmesini önlemek amaçlıdır.⁸²⁹ Aksi takdirde ilgili Kanun'un 4. maddesine göre, altı aydan iki yıla kadar hapis ile cezalandırılmaktadırlar. Ancak buna istisnalar getirilmiştir. Bunlar Kanun'un 3. maddesine göre, "Seferberlik, manevra, tatbikat, atış ve konferans gibi öğrenim ve eğitim maksadıyla silah altına alındıktan sonra terhis edilen yedek subaylar, uzman tabipler, tıpta uzmanlık tüzüğüne göre uzman olanlar, tabipler, dış tabipleri ve eczacılar" hakkında 2531 Sayılı Kanun hükümleri uygulanmamaktadır.

2531 Sayılı Kanun, çıkar çatışmalarından biri olarak sayılan "döner kapı" uygulamasının önlenmesini amaçladığı için kamuda yönetim ahlâkının sağlanmasında büyük öneme sahiptir. Ancak 1981'de işlerlik kazanan bu Kanun'un çok fazla uygulanmadığı görülmektedir. Örneğin 1997 yılındaki Hazine Müsteşarı Mahfi Eğilmez, 1997'nin sonu aralıkta istifa etmiştir. Fakat henüz bir yıl sonra 1998 yılında Toprakbank'ta görev almıştır. Kanun'un göz ardı edildiği hem bu durumdan hem de dönemin Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan'ın mevzubahis Kanun için, "Yıllardır göz ardı edilen yasayı uygulamaya koyacağız."⁸³⁰ cümlesinden anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak Kanun'un metruk olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim vatandaşın güveninin aşınmaması ve kamuda hizmetin etkin, etkili bir şekilde sunulabilmesi, mevzuata uygun hareket eden kamu görevlilerine bağlıdır. Kısacası yönetimdeki ahlâki normlara uygun hareket edilmesi gerekmektedir.

3.4.2. 3628 Sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu

TDK'ye göre yolsuzluk, görevi kötüye kullanmaktır.⁸³¹ Dünya Bankası tarafından yapılan yolsuzluğun en bilindik tanımı ise, kamu gücünün özel çıkarlar için kötüye kullanılmasıdır. Bu tanım, özel sektörde yolsuzluk yapılmayacağı anlamına gelmemektedir. Bilhassa büyük işletmelerde, örneğin satın almada ve hatta işe almada

⁸²⁹ Mehmet Mecek. Kamu Görevlilerinin Ayrıldıkları Kuruma Karşı Görev Alma Yasağı: Kapsam ve Uygulaması, *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 7/63 (2020), s. 3982.

⁸³⁰ <https://www.memurlar.net/haber/498724/kamuda-34-yildir-bu-kural-var-uygulayan-yok.html>, E. T. 07.03.2023.

⁸³¹ <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 07.03.2023.

yolsuzluk, açıkça mevcuttur. Fakat bazı yolsuzluk durumlarında, kamu gücünün kötüye kullanımı, kişinin özel çıkarı için olmamasına karşın partisinin, arkadaşlarının, ailesinin menfaatine de olabilmektedir.⁸³² TCK’de rüşvet, irtikap, zimmet, ihaleye, alım ve satıma fesat karıştırma suçları yolsuzluk suçu olarak düzenlenmiştir.⁸³³ Yozlaşmanın doğurduğu sonuçlardan sayılan yolsuzluk, Osmanlı’nın son dönemlerine kadar dayanmaktadır.

Yüzyıllardır devam eden yolsuzluklar giderek daha çok dikkat çekmeye başlamıştır. Tanzi’ye göre bunun sebepleri; Soğuk Savaş sonrası, Zaire gibi ülkelerin siyasi yolsuzlukları görmezden gelmesi, bilgi yoksunluğu veya birisinin bu konu hakkında konuşma isteksizliği (Türkiye gibi), yolsuzluğa küreselleşmenin sonucunda uluslararası ilginin artması, Amerikan şirketlerinde yabancılara rüşvet verilmesi, görevlileri suçlu sayarak ödenen rüşvetler vergi gideri olarak indirilememesidir.⁸³⁴ Nitekim gerek bilginin eksikliği gerek küreselleşme gerekse konu hakkında konuşmaktan çekinme gibi nedenlerle yolsuzluklar insanların daha da dikkatini çekerek güvensizliğe neden olmaktadır.

2020 yılı Yolsuzluk Algı Endeksi’nde Türkiye, 180 ülke arasında 40 puanla 86.; 2021 yılı Yolsuzluk Algı Endeksi’nde 38 puanla 96.; 2022 yılı Yolsuzluk Algı Endeksi’nde 36 puanla 101. sırada yer almıştır. 2012 yılından bu yana puanı ve sırası hızlı bir şekilde düşmekte olan Türkiye, son sekiz yıl içinde en çok gerileyen beş ülke arasındaki yerini değiştirememiştir.⁸³⁵ Yönetim ahlakına uygun olmayan bu yolsuzluğun tedavisinde; edep, hizmet sevgisi, hoşgörü sahibi, kamu hakkını bilen ve savunan kamu görevlileri gerekmektedir.

Rüşvet, yolsuzluğun araçlarından. Ancak her yolsuzluk, rüşvet verme ile sonuçlanacak diye bir kaide yoktur. Örneğin, hasta olduğunu iddia eden kamu

⁸³² Vito Tanzi. *Corruption Around The World: Causes, Consequences, Scope, And Cures* (Dünya Çapında Yolsuzluk: Nedenleri, Sonuçları, Kapsamı ve Çözümleri), s. 8, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/Corruption-Around-the-World-Causes-Consequences-Scope-and-Cures-2583>, E. T. 08.03.2023.

⁸³³ Yüksel, “*Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik- Yasal Altyapı, Saydamlık ve Ayrıcalıklar, Tespit ve Öneriler*”, s. 23.

⁸³⁴ Tanzi, “*Corruption Around The World: Causes, Consequences, Scope, And Cures*”, s. 4.

⁸³⁵ <https://www.seffalik.org/cpi2020/>, Erişim Tarihi: 21.12.2021.

görevlisinin tatile gitmesi, kamu gücünü kendi çıkarına kullandığını, rüşvet vermediği hâlde yolsuzluk yaptığını göstermektedir.⁸³⁶ Kamuda etik bir yönetim için yolsuzlukla mücadeleyle yönelik kanunlar düzenlenmektedir. Türkiye’de 1990 yılında 3628 Sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu yürürlüğe girmiştir.

3628 Sayılı Kanun’un 1. maddesine göre amacı; “kanunda sayılanların mal bildiriminde bulunmalarını, bildirimlerin yenilenmesini, denetimini, haksız mal edinme veya gerçeğe aykırı beyanda bulunma durumunda uygulanacak yaptırımı düzenlemektir.” Fakat yine uygulamada sıkıntı yaşanmaktadır. Zira haksız mal edinmenin ani suç sayılması ve mal ediniminin suç tarihi olarak kabul edilmesi nedenleriyle zamanaşımına uğramasında ve bu mala müsaderenin uygulanmasında kanun gereğini yapmamaktadır.⁸³⁷ 3628 Sayılı Kanun’un usul ve esaslarını düzenlemek için 1990’da Mal Bildiriminde Bulunulması Hakkında Yönetmelik çıkarılmıştır. Yönetmelik’in 2. maddesinde haksız mal, “Mevzuata veya genel ahlâka uygunluğu ispat edilemeyen mallar, ilgilinin yaşantısının gelirine uygun olmayan harcamaları şeklindeki artışlar” biçiminde tanımlanmıştır.

3628 Sayılı Kanun’un uygulanmasındaki diğer bir sorun ise 6. maddesindedir. Bu maddede, göreve devam edenlerin, sonu 0 ve 5 ile biten yılların en geç şubat ayının sonuna kadar mal bildirimlerini yenilemeleri yer almaktadır. Akabinde ise, önceki bildirimle yenisi arasında karşılaştırılma yapılacağı düzenlenmiştir. Fakat 2014 yılının TBMM Başkanvekili Yakut’un, “*Milletvekili ve bakanların mal bildirimleri üzerinde inceleme ve karşılaştırma yapılmamaktadır.*⁸³⁸” sözü, ilgili Kanun’un 6. maddesinin ihlâl edildiğini düşündürmektedir.

⁸³⁶ Tanzi, s. 9.

⁸³⁷ Hüsamettin Uğur. 3628 Sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu’na Eleştirel Bir Bakış ve Çözüm Önerileri, *TBB Dergisi*, S. 76 (2008), s. 290, 291.

*Ani suç, “İhmal ve icra hareketlerinin meydana getirdiği sonucun devam etmeden hemen son bulması hâlinde suç, ani bir suçtur. Adam öldürmek, müessir fiil, hırsızlık, dolandırıcılık gibi suçlar, ani suçlardır.” Bkz. Mehmet Zülfü Öner, “*Kesintisiz (Mütemadi) Suç*”, Uluslararası Necmettin Erbakan Hukuk Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı, Konya, 2022, s. 13.

⁸³⁸ <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/tbmmnden-erdoganin-malvarligi-ile-iligili-itiraf-124219>, E. T. 09.03.2023.

Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te yer alan kamu görevlilerinin etik davranış ilkelerinden olan mal bildiriminde, 22/2. maddesine göre, gerekli durumlarda Kamu Görevlileri Etik Kurulu inceleme yapabilmektedir. Fakat Kurul'un 2022 Faaliyet Raporu'nda "Etik İhlali Kararlarının İhlal Edilen Etik İlkelerine Göre Dağılımı" tablosunda, mal bildiriminde ihlâl sayısı sıfırdır.⁸³⁹ Söz konusu rapordan; ya bu hususta inceleme yapılmamakta ya da gerçekten ihlâl yoktur, anlamı çıkmaktadır.

3628 Sayılı Kanun'da rüşvetle yakından ilişkisi bulunan "Hediye" başlığı da düzenlenmiştir. İlgili Kanun'un 3. maddesine göre, "...Kamu görevlileri, milletlerarası veya nezaket kuralları gereği veya herhangi bir nedenle yabancı devletlerden, kuruluşlardan, Türk olmayan bir özel veya tüzel kişiden; aldıkları tarih itibarıyla değeri on aylık asgari ücret toplamını aşan hediye, hibe niteliğinde eşya aldığı anda, o tarihten itibaren bir ay içinde kendi kurumlarına teslim etmeleri mecburidir. Bunun istisnası, imzalı hatıra fotoğraflarının çerçevelerinin bu hükme dâhil edilmemesidir." Hediye alma yasağı, Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te de düzenlenmiş olup KGEK'nin 2022 Faaliyet Raporu'nda ihlâl sayısı altıdır.⁸⁴⁰ DMK'nin 29. maddesine göre de kamu görevlilerinin hediye alması yasaklanmıştır.

*3628 Sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu'nun 2. maddesine göre, mal bildiriminde bulunacaklar, "Her tür seçimle iş başına gelen kamu görevlileri ile Cumhurbaşkanlığı yardımcıları ve bakanlar (muhtarlar ve ihtiyar heyeti üyeleri hariç), noterler, Türk Hava Kurumunun genel yönetim ve merkez denetleme kurulu üyeleri ile genel merkez teşkilatında ve Türk Kuşu Genel Müdürlüğünde, Türkiye Kızılay Derneğinin merkez kurullarında ve Genel Müdürlük teşkilatında görev alanlar ve bunların şube başkanları, genel ve katma bütçeli daireler, il özel idareleri, belediyeler ve bunlara bağlı kuruluş veya alt kuruluşlarda, kamu iktisâdi teşebbüsleri (İktisadi devlet teşekkülleri ve kamu iktisâdi kuruluşları) ile bunlara bağlı müessese, bağlı ortaklık ve işletmelerde, özel kanunlarla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulan ve kamu hizmeti gören kurum ve kuruluşlar ile bunların alt kuruluşlarında veya komisyonlarında aylık, ücret ve ödenek almak suretiyle kamu hizmeti gören memurları, işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ile yönetim ve denetim kurulu üyeleri, Siyasi parti genel başkanları, vakıfların idare organlarında görev alanlar, kooperatiflerin ve birliklerinin başkanları, yönetim kurulun üyeleri ve genel müdürleri, yeminli mali müşavirler, kamu yararına sayılan dernek yöneticileri ve deneticileri, gazete sahibi gerçek kişiler ile, gazete sahibi şirketlerin yönetim ve denetim kurulu üyeleri, sorumlu müdürleri, başyazarları ve fıkra yazarları" şeklinde düzenlenmiştir.

⁸³⁹ T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, "2022 Faaliyet Raporu", s. 32, <https://www.etik.gov.tr/faaliyet-raporlari/>, E. T. 08.03.2023.

⁸⁴⁰ T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, "2022 Faaliyet Raporu", s. 32.

Hediye veya şahsi çıkarlarına kullanılan bağışlar, “bubi tuzağına” benzetilmektedir.⁸⁴¹ TDK’ye göre bubi tuzağı, “Ufak bir dokunma ile patlayan, kamufle edilmiş bomba” demektir.⁸⁴² Bu gizlenmiş bomba, kamu görevlisinin masum olarak gördüğü hediyelerdir. Yönetim ahlâkına sahip birisinin ne amaçla verildiği bilinemeyeceği için tarafsızlığına gölge düşürmemek amacıyla hediye veya hibeyi kabul etmemesi gerekmektedir. Ayrıca 3628 Sayılı Kanun’daki “çerçeveye” getirilen istisnanın şüpheye mahal kalmaması için yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Kamu görevlilerine verilen ve onlar tarafından alınan hediyeler, etik ve etik dışı, kamunun yozlaşması, yolsuzlukta artış algısı, devlete ve yöneticilere itibar kaybı gibi münakaşalara sebep olup vatandaşın güven kaybına neden olmaktadır.⁸⁴³ Bu yüzden etik bir yönetim için her kamu çalışanının, “Bu görevde olmasaydım da hediye verir miydi?” sorusuyla kendisini, vicdanını sorgulaması gerekmektedir.

3.4.3. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu

Devlete güvenin sağlanmasında idari etiğin işlevi aşikârdır. Gayriahlâki karar ve davranışların önlenebilmesi içinse, kamuda hesap verebilirlik ve şeffaflık yadsınamaz bir yaklaşımdır. Şeffaflık prensibinde, 2003’te kabul edilen Bilgi Edinme Kanunu; hesap verebilirlik ilkesinde ise, 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu yasal anlamda ilk adımdır.⁸⁴⁴ Zira 5018 Sayılı Kanun’un amacı, 1. maddesinde hesap verebilirlik şeklinde düzenlenmiştir.

Yönetimdeki kararları, faaliyetleri ve harcamaları nedenleriyle açıklama anlamındaki hesap verebilirlik, kamu yönetiminin kontrol mekanizmalarındandır.⁸⁴⁵ Bilhassa da kamu personellerinin ikilemde kaldığı durumlarda işlerlik kazanmaktadır. Bu ikilemden kasıt, kamu görevlilerinin şahsi ve kamu çıkarlarının çatışması

⁸⁴¹ Şen, “*Kamu Görevlilerini Yoldan Çıkararak Bubi Tuzakları: Hediye ve Bağışlar*”, s. 99.

⁸⁴² <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 09.03.2023.

⁸⁴³ Mustafa Lütfi Şen, “*Kamu Görevlileri Etik Rehberi*,” 2019, s. 63, www.etik.gov.tr/etik_rehberi.pdf, E. T. 09.03.2022.

⁸⁴⁴ Sefa Usta ve Şadiye Arslan, “Türkiye’de Etik Yönetim Anlayışına Yönelik Çerçeve Arayışı: Kamu Görevlileri Etik Kurulu Üzerinden Bir İnceleme,” *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 11/2 (2020), s. 224, 233.

⁸⁴⁵ Eryılmaz, “*Kamu Yönetimi*”, s. 347.

durumudur. İdari etiğin işlerlik kazanmasında, çıkarların çatışması ise en mühim konulardan birisidir. Dolayısıyla kamuda etikle birlikte önem kazanan hesap verebilirlik mekanizması, kamunun menfaatine öncelik vermeyi sağlamaya da hizmet etmektedir.⁸⁴⁶ Yeni kamu yönetimi anlayışının mevzuata kazandırdığı bir yenilik olan hesap verebilirliğin,⁸⁴⁷ herkesin istediği bilgiye ulaşmasını sağlayan şeffaflıkla; eylemin planlanan şekilde sonuçlanıp sonuçlanmadığının mukayesesine imkân tanıyan denetimle ilişkisi bulunmaktadır.⁸⁴⁸ Nitekim etik, kamu görevlisinin otokontrolünü sağlayan iç denetimken hesap verebilirlik, dışardan denetimi sağlamaktadır.

1927 yılından 2003'e kadar yürürlükte kalmış olan 1050 Sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu, Türk mali sistemini düzenlemekteydi. Ancak küreselleşmeyle ve koşulların değişmesiyle birlikte yetersiz kalmaya başlamıştır. 5018 Sayılı Kanun, kamu ve idari mali işlere disiplin, şeffaflık, hesap verebilirlik, etkin, etkili, verimli kaynak kullanımı, analitik bir sistem kazandırarak AB'ye uyum sürecinin de talebini karşılayan yenilikler kazandırmıştır.⁸⁴⁹ Dolayısıyla 1980'lerden sonra ivme kazanan YKY'nin yasal anlamda getirdiği yenilik sayılmaktadır. Sadece AB'ye uyum sürecinin gerektirdiği bir kazanım değil; yaklaşık seksen yıl yürürlükte bulunan 1050 Sayılı Kanun'un küreselleşmeye de bağlı olarak değişen taleplerdeki yetersizliği giderilmeye çalışılmıştır.

Şeffaflığın temelini atan, kısmen 2003 yılında (tamamı 2006'da) yürürlüğe giren 5018 Sayılı Kanun, Karatepe'ye göre 2004'te Kamu Yönetimi Temel Kanunu'nun reddiyle yarım kalmıştır. Türk denetim sisteminde var olan iç denetimin zayıflatılmasını 5018 Sayılı Kanun'a bağlamıştır. Teftiş kurullarının siyasi sorumlu bakana bağlı dış denetimi olmaktan çıkarılıp yöneticilere bağlı iç denetim hâline getirilmesini

⁸⁴⁶ Yüksel, "Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik", s. 164.

⁸⁴⁷ Dinçer, "Kamu Yönetimi Âdâbı Geleneğin İzinde Modern Bir Siyasetnâme", s. 56.

⁸⁴⁸ Eryılmaz ve Biricikoğlu "Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik", s. 23, 24.

⁸⁴⁹ Menşure Kolçak. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun Türk Mali Sistemine Getirdikleri (5436 Sayılı Kanun Değişiklikleriyle), *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 7/1 (2006), s. 367, 372.

eleştirmektedir.⁸⁵⁰ Bir başka ifadeyle yürütmenin sorumlulukları arttırılarak teftiş kurullarının ortadan kaldırılmaya çalışılmasının doğru olmadığını savunmuştur.

Danıştay başkanı Birden de yolsuzlukla mücadelede teftiş ve denetimin en önemli mekanizmalar olduğunu ifade edip teftiş kurullarını etkisizleştiren her uygulamadan vazgeçilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁸⁵¹ Zira teftiş kurulları, Osmanlı'da II. Mahmut döneminde kaldırılan Divan-ı Hümayun'un yerine vekaletlerin kurulmasıyla, 1879'da Maliye Nazırı'na doğrudan bağlı Heyet-i Teftişiye-i Maliye şeklinde oluşturulan kurul ile ortaya çıkmıştır.⁸⁵² Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 22. ve 23. maddeleri de idarenin teftişine yöneliktir.⁸⁵³ Nitekim teftiş kurulları, Osmanlı'nın islahat dönemine dayanan köklü bir uygulamaydı.

Eryılmaz'a göre ise, "her bakanlıkta bulunan Teftiş Kurulları Başkanlıklarının, bakanın emri veya onayıyla ilgili ve bağlı kuruluşların her türlü eylem ve işlemini denetleme, inceleme ve soruşturmada görevli olduklarını" belirtmiştir. Fakat son revizelerle cezalandırıcı ve yasaklayıcı bir algıdan uzaklaşarak daha yapıcı bir perspektiften bakılabilmesi için isimlerinin "*Rehberlik ve Teftiş*" şeklinde,

⁸⁵⁰ Kamil Karatepe. Uluslararası Gelişmeler ve Türkiye'de Denetimin Yeniden Yapılandırılması, *Denetim Dergisi*, 24/116 (2011), s. 6.

* Teftiş kurulları, uluslararası alanda ve Anglo-Sakson sisteminde bile güçlendirilirken 5018 Sayılı Kanun ile Türkiye'de ihbar ve şikâyetleri ele alan birimlere dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bkz. a.g.e. s. 15.

⁸⁵¹ Mustafa Birden, "*Danıştay Başkanı Birden: Cezai yaptırımlarla sonuca ulaşamaz*", <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/danistay-baskani-birden-cezai-yaptirimlarla-sonuca-ulasilamaz-1226028>, E. T. 03.03.2023.

⁸⁵² Yakup Bozkurt. Kamu Yönetiminde Teftiş Kurulu Başkanlığının Kaldırılmasına Dönük Sorunlar, *Ankara Barosu Dergisi*, 68/4 (2010), s. 271.

* Teftiş Kurulu Başkanlığındaki müfettiş aracılığıyla yapılan denetim; idari faaliyetlerin mevzuata, kalkınma planı ve programlarındaki prensiplere, hedeflere uygunluğunun kontrolü amacını taşımaktadır. Akabinde bu uygunluk denetimiyle birlikte teftişin sonuçları kapsamında iyileştirici öneriler getirilerek ilgili kurumun hiyerarşik amirine katkı ve güvence sağlamaktadır. A.g.e. s. 270.

⁸⁵³ Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 22. maddesine göre, "*Vilâyetler, iktisâdî ve içtimâî münasebetleri itibarıyla birleştirilerek, umumi müfettişlik kütaları vücuda getirilir.*"

Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 23. maddesine göre, "*Umumi Müfettişlik mıntakalarının umumi surette asayişinin temini ve umum devair muamelâtının teftişi, Umumi Müfettişlik mıntakasındaki vilâyetlerin müşterek işlerinde ahengin tanzimi vazifesi umumi müfettişlere mevdudur. Umumi müfettişler Devletin umumi vazaiifyle mahallî idarelere ait vazaiif ve mukarreratı daimî surette murakaba ederler.*" (<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceli-anayasalar/1921-anayasasi/>, E. T. 03.03.2023).

değiştirildiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla da 5018 Sayılı Kanun ile teftiş yerine denetim kavramı vurgulanmaktadır.⁸⁵⁴ Kısacası, daha pozitif bir pencereden bakarak negatif algının değiştirilmeye çalışıldığını izah etmiştir. Fakat genellikle teftiş kurullarının iç denetimle etkisizleştirilmesi eleştirilen bir konu olmuştur.

İç denetim, YKY ile daha da ilgi çekmiştir. Çünkü vatandaş yapılan faaliyet ve kararlar hakkında daha çok bilgi sahibi olmak istemektedir. Dolayısıyla YKY ile parlayan idari şeffaflık ve hesap verebilirlik ön plana çıkmıştır.⁸⁵⁵ İç denetim, 5018 Sayılı Kanun'un 63. maddesine göre, kamu kaynaklarının etkin, etkili, verimli bir şekilde kullanılıp kullanılmadığının değerlendirilmesi ve yol gösterme amaçlı bağımsız bir danışmanlık faaliyetidir.

Her ne kadar YKY'nin gerektirdiği hesap verebilirliğin mevzuatta temelini atan 5018 Sayılı Kanun olsa dahi denetim konusunda teftiş kurullarının zayıflatılması, toplumsal refahı ve güvenliği zedelemektedir.⁸⁵⁶ Çünkü teftişe dayalı bir denetimden kurumlara katkı sağlayan, danışmanlık hizmeti veren iç denetime geçilmiştir.⁸⁵⁷ Bir işin usulüne uygun yapılıp yapılmadığını detaylıca kontrol etmek manasındaki denetimin⁸⁵⁸ noksanlığı özellikle 1999, 2011, 2023 yıllarındaki depremlerde yaşanan kayıplarla daha da hissedilmektedir. Burada yapı denetiminin yetersizliği maalesef depremdeki yıkımla hissedilmiştir. Kamu yönetiminde ise, özellikle harcama denetimindeki yetersizlik fark edilmiş olacak ki 5018 Sayılı Kanun ile düzenlenmeye çalışılmıştır.⁸⁵⁹ Nitekim her alanda kamuda denetim hayati bir meseledir.

⁸⁵⁴ Eryılmaz, “Kamu Yönetimi”, s. 359, 360.

⁸⁵⁵ Ahmet Kesik. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Bağlamında ve AB Sürecinde Türk Kamu İç Mali Kontrol Sistemi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/1 (2005), s. 100.

⁸⁵⁶ Karatepe, s. 20.

⁸⁵⁷ Ahmad Farid Hamidi, “Türk Kamu Yönetiminde İç Denetim Uygulaması: İç Denetimin Değerlendirilmesi Açısından Sakarya ve Kocaeli Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019, s. 36.

⁸⁵⁸ <https://sozluk.gov.tr/>, E. T. 03.03.2023.

⁸⁵⁹ Karatepe, s. 7.

* Van depreminde özel şirketler tarafından para karşılığında yapılan “bağımsız”, “dış denetim” ve yöneticiye bağlı “iç denetime” dayalı denetim görülmüştür. Oysaki uluslararası alanda bu Anglo-Sakson denetim türü çöküp teftiş kurullarına dayanan uygulamalar güçlenmiştir. A.g.e. s.7.

Sonuç itibarıyla iç denetimle teftiş kurulları arasındaki görev ve yetkilerin ayrımı anlaşılır şekilde ortaya konmadığından denetimde karmaşaya neden olmuştur. Zira bir yanda 5018 Sayılı Kanun'a dayanarak yürütülen iç denetim söz konusuken diğer tarafta özel teşkilat kanunlarıyla sürdürülen teftiş faaliyetleri, ikili bir denetim sistemine sebebiyet vermiştir.⁸⁶⁰ Kamuda denetim gerek mali gerekse idari, her hususta önemli olduğu için iç denetim, teftiş, dış denetim gibi kavramların 5018 Sayılı Kanun'da anlam karmaşasına sebebiyet vermeden, açıkça izahı gerekmektedir.

3.4.4. 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu

5018 Sayılı Kanun ile temeli atılan hesap verebilirlik, şeffaflıkla yakından ilişkilidir. Çünkü hesap verebilme mekanizmasının sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için saydam politika ve uygulamalara ihtiyaç vardır. Dolayısıyla bu yönüyle hesap verebilirliğin ön şartlarından, şeffaflık.⁸⁶¹ Bu hususta Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, atılan ilk adımlardandır. 2003'te yürürlüğe giren Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun amacı ise 1. maddesine göre, demokratik ve şeffaf bir idarenin gereği olan eşitlik, objektiflik ve açıklık prensiplerine uygun şekilde kişilerin bilgi edinmesidir.

Yönetimde açıklık ilkesine hizmet eden Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, yönetenlerle yönetilenler arasındaki duvarı kaldırmaktadır.⁸⁶² Saydamlık olmadan hesap verebilirlik; bilgiye erişim olmadan da saydamlık olmaz. Vatandaşın hakkını arayabilmesi şeffaf politikalardan edinilen bilgi ile mümkündür. Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te yer alan kamu görevlileri etik davranış ilkelerinden 19. maddeye göre ise, halkın bilgi edinme hakkı bulunmaktadır.

⁸⁶⁰ Musa Gök. Türkiye'de Kamu İç Denetim Sistemi: Yapı ve Performans Açısından Bir Değerlendirme, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13/3 (2015), s. 500.

⁸⁶¹ Yüksel, "Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik- Yasal Altyapı, Saydamlık ve Ayrıcalıklar, Tespit ve Öneriler", s. 213.

⁸⁶² Süleyman Yaman Koçak. Kamu Yönetiminde Açıklık İçin Bilgi Edinme Hakkı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 23 (2010), s. 117.

Bilgi edinme hakkı ile hesap verebilirlik, gayriahlâki davranışların tespit edilmesine de yardımcıdır.⁸⁶³ Bu hak yolsuzlukların azalıp etik dışı karar ve davranışların engellenmesini sağlamayı amaçlamaktadır.⁸⁶⁴ O nedenle, yönetim ahlâkına sahip olabilmek için, devlet sırrı niteliğinde olmayan belge ve bilgilere şeffaf bir şekilde halkın erişimini sağlamak da gerekmektedir.

3.4.5. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu

TCK’de kamu görevlilerinin suç ve cezaları “ihaleye fesat karıştırma, zimmet, irtikap, denetim görevinin ihmâli, rüşvet, nüfuz ticareti, görevi kötüye kullanma, göreve ait sırrın açıklanması, ticareti, görevini terk etmesi veya yapmaması” şeklinde sırasıyla; 235., 247. maddeden 266. maddeye kadar düzenlenmiştir. Aslında TCK’de, kamuda etiğin mevzuatında yer alan her ahlâki değer ilkesine aykırılığın yaptırımını düzenlenmiştir.

Zimmet suçu, kamu görevlisine ilişkindir. TCK’de bu suç 247. maddede; denetiminin ihmâli ise, 251. maddede düzenlenmiş olmasına karşın 3628 Sayılı Kanun’da yer almamaktadır. Bunun haricinde kamu görevlilerinin çıkar çatışması durumlarından ticari yasak ve nüfuz ticareti, rüşvet, görevi kötüye kullanma gibi etik değer ilkelerine aykırılık TCK’de yer almaktadır. 3628 Sayılı Kanunda yolsuzluk suçu olan irtikap, TCK’de 250. maddede bulunmaktadır. Bu maddeye göre “irtikap, görevinden elde ettiği nüfuzu kötüye kullanıp kendisine veya başkasına yarar sağlamaktır.” Bir başka ifadeyle kamu görevlisinin şahsi çıkarının, kamu menfaatine üstün gelmesidir.

TCK ile DMK arasında da bir uyumsuzluk söz konusudur. Zira DMK’nin 125/B. maddesine göre, “Açıklanması yasak bilgilerin ifşaatı durumunda kademe ilerlemesinin durdurulması; yetkisiz gizli bilgileri açıklamada memurluktan çıkarılma cezaları uygun görülmüştür. TCK’nin 258/1. maddesinde ise, “Görevi sebebiyle kendisine verilen ve gizli kalması gereken belge, karar ve emirleri açıklayan kamu görevlisine bir yıldan dört

⁸⁶³ Yüksel, “Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik”, s. 97.

⁸⁶⁴ Koçak, s. 121.

yıla kadar ceza” şeklinde yer almaktadır. Buna bağlı olarak gizli bilgilerin ifşası suçunun yaptırımını, DMK’de memurluktan çıkarma iken TCK’de hapistir. Dolayısıyla kanunların birbirini destekler nitelikte olması için en azından DMK, TCK’ye atıfta bulunabilirdi. Nitekim kanunların birbiriyle çelişmeyen ve bu karışıklığı gideren daha açıklayıcı şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

3.4.6. 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı

Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

Türkiye’de kamuda etiğe yönelik yasalar, dağınık bir hâldeyken kamu görevlilerinin etik değer prensiplerini tek çatı altında toplayan 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’dur. Bunun 1. maddesine göre, “kamu görevlilerinin uyması gereken şeffaflık, objektiflik, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararına öncelik gibi etik davranış prensiplerini belirleyip uygulamak için Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun görev ve esaslarını belirlemek amacıyla” 2004’te çıkarılmıştır.

Kurul’a en az genel müdür veya eşiti seviyesindeki kamu görevlileriyle ilgili başvurular yapılmakta olup diğer kamu görevlileri için yapılan müracaatlar, yetkili disiplin kurullarınca incelenmektedir. Ayrıca hakkında başvuru yapılan kamu görevlisinin genel müdür sayılıp sayılmayacağını ise, Kurul belirlemektedir.⁸⁶⁵ Kanun’un kapsamı (1/2. ve 1/3. md.) “genel bütçeye dâhil daireler, katma bütçeli idareler, KİT’ler, döner sermayeli kuruluşlar, mahalli idareler ve bunların birlikleri, kamu tüzel kişiliğini haiz olarak kurul, üst kurul, kurum, enstitü, teşebbüs, teşekkül, fon ve başka adlarla kurulmuş olan bütün kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan; yönetim ve denetim kurulu ile kurul, üst kurul başkan ve üyeleri dâhil tüm personeli kapsamakta olup cumhurbaşkanı, cumhurbaşkanı yardımcıları, TBMM üyeleri, bakanlar, TSK, yargı mensupları ve üniversiteler hariç tutulmuştur.”

⁸⁶⁵ Yılmaz Aydın ve Abdulkadir Barutçu. Etik Dışı Davranışları Önleme Mekanizması Olarak Yaptırımlar ve Kamu Görevlileri Etik Kurul Kararlarının Yayımlanması, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15/2 (2015), s. 167.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu, görevlerini icra eden kamu görevlilerinin uyması gereken etik değer ilkelerini hazırladığı Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile ortaya koyup ihlâl söz konusu olduğunda kendiliğinden veya şikâyet üzerine gerekli araştırma ve incelemeyi yaparak ilgili yerlere bildirmekle ve etik kültürün yerleşmesine destek olmakla görevlidir.⁸⁶⁶ Bu etik kültürü yerleştirebilmek, etik değer prensiplerinin benimsetilebilmesine de bağlıdır. Bu yüzden Kurul, toplumda etik kültürü yerleştiren, özendiren, teşvik eden faaliyetlerinin tespiti hâlinde, kamu görevlilerinin takdir edileceğini 19.06.2019 tarihinde kararlaştırmıştır.⁸⁶⁷ Sadece cezaya yönelik olmaksızın ödüllendirme yolu isabetli bir tutum olarak görünmektedir. Fakat Kurul'un etkinliği için yaptırım yeteneğine olan ihtiyaç da göz ardı edilmemelidir.

2005'te faaliyete başlayan Kamu Görevlileri Etik Kurulu, gayriahlâki davranışları tespit edip bu durum kesinleştiğinde Resmî Gazete'de yayımlayarak kamuoyu ile paylaşmaktaydı.⁸⁶⁸ Fakat 2010 yılında Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nin Anayasa Mahkemesi'ne itirazı ile buna son verilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin,

“Etik Kurulun, etik ilkeye aykırı davranışın tespitine ilişkin karar verme ve inceleme ve araştırma sonucunu ilgililere ve Başbakanlığa yazılı olarak bildirme yetkisi kamuda etik kültürünün yerleşmesi ve kamu görevinin işleyişinde etkinliğin sağlanması için gerekli görülebilirse de bu yazılı bildirim 5176 Sayılı Yasa kapsamında kamu görevlilerinin kendileri ve bunların hiyerarşik üstlerine bildirilmesi ile yetinilmeyip, idari yargı denetimine açık olan bu eylemlerin yargısal kesinlik kazanmadan Resmî Gazete ile kamuoyuna duyurulması ilgilinin herkese teşhiri anlamına gelmektedir. Öte yandan, Kamu Görevlileri Etik Kurulu kararının idari yargı tarafından iptal edilerek maddi olguların mevcut olmadığına tespiti halinde, Yasa gereği bu iptal kararının da Resmî Gazete’de yayımlanmasının, daha önceki yayım nedeniyle yazılı ve görsel medyaya haber teşkil edip farklı sübjektif değerlendirmelere maruz kalarak onuru zedelenen ve toplum önünde teşhir edilen kişilerin, uğradıkları manevi zararlarını tümüyle gidermeyeceğinden Kurul’un Resmî Gazete’de yayımlanmasını düzenleyen kanun hükmününün Anayasa’nın 2. ve 17. maddelerine aykırıdır ve iptali gerekir.”⁸⁶⁹

⁸⁶⁶ Uğur, “3628 Sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu’na Eleştirel Bir Bakış ve Çözüm Önerileri”, s. 296, 297.

⁸⁶⁷ T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, “2019-53 İlke Kararı,” <https://www.etik.gov.tr/ilke-kararlari/>, E.T. 17.03.2023.

⁸⁶⁸ Altun, Sayer ve Barutçu, s. 40.

⁸⁶⁹ Anayasa Mahkemesi Kararı, *Resmî Gazete*, S. 27585, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100518-20.htm>, E. T. 11.03.2023.

kararı ile Kurul'un en önemli işlevi olan hesap verebilirlik mekanizmasına son vermesi şeffaflığa da verdiği zararı göstermektedir.

Kınama, kamuoyu baskısı gibi çok önemli manevi yaptırımlara sahip olan bu Kurul'un en önemli özelliği, mevzubahis karar ile yok olmuştur. Zira kamuoyu ile paylaşım, etik ihlallerinde bazen kanuni boşluklar sebebiyle ceza uygulanamadığında, caydırıcılığı kuvvetli bir uygulamadır.⁸⁷⁰ Dolayısıyla Kurul kararları tespit niteliğinde olup kamu görevlilerinin herhangi bir hak kaybı söz konusu değildir. Kararlarından bazılarının da idari yargıya götürülmesinde ilgili yargı organının başvuruyu reddetmesi, bu gerekçe nedeniyledir.⁸⁷¹ Özetle, misyon ve vizyonu; yönetim ahlâkına sahip dürüst, tarafsız, şeffaf ve hesap verebilir bir kamu hizmeti sağlamak olan Kurul, Anayasa Mahkemesi'nin bu kararından sonra, gayriahlâki ilkeleri belirlenmesi haricinde, çok bir işleve sahip görünmemektedir.

Bunların dışında kamu görevlisinin gayriahlâki davranışı hakkında yapılacak olan başvuru, Yönetmelik'in 40. maddesine göre, meydana geldiği günden sonra iki yıl içinde yapılmazsa, Kurul başvuruyu inceleyememektedir. Başvuru sayısının azalmasına neden olan bu maddenin de gözden geçirilmesi gerekli gözükmemektedir. Kurul'un etkinliğini azaltan bir diğer durum ise, tüzel kişiliğe ve taşra teşkilâtına sahip

* Yönetim ahlâkına sahip bir ülkede olması gereken Ombudsman (Kamu Denetçiliği Kurumu) da kamu yönetiminin denetçisidir. İnsanların idareye karşı korunmasını sağlayan mekanizmalardandır. Bkz. Eryılmaz, "Kamu Yönetimi", s. 362.

* 2013 yılında başvuruları almaya başlayan Kurumun yıllık raporu dahi ayrıca Resmî Gazete'de yayımlanarak kamuoyuna duyurulmaktadır. Hatta KDK, açıklanmasında fayda gördüğü konuları, yıllık raporu beklemeksizin her zaman kamuoyuna duyurabilmektedir. Kurum'un başka bir yaptırımı bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle, kamu görevlisi hakkında herhangi bir bağlayıcı karar alma, idari işlemi iptal etme gibi cezai uygulamaları, tıpkı Kamu Görevlileri Etik Kurulu'ndaki gibi, bulunmamaktadır. Bkz. İpek Özkal Sayan. Kamu Görevlileri Etik Kurulu ve Ombudsman Arasındaki İlişki (İşleyişi ve Yetkileri Açısından Diğer Ülkelerdeki Benzer Kurumlar Üzerine Yapılan Karşılaştırma Analizi), 2017, s. 17-18, <https://www.etik.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/EtikKurulOmbudsmanKarsilastirmasiRaporu.pdf>, E. T. 10.10.2022.

* Ancak KDK, en azından kamuoyu ile kararları açıkça paylaşması bakımından manevi yaptırım gücüne sahiptir. Bu yüzden KDK, KGEK'ye nazaran daha etkin görünmektedir. Çünkü Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun kararlarının Resmî Gazete'de yayımlanmasının Anayasa Mahkemesi tarafından iptali ile Kamu Görevlileri Etik Kurulunun yaptırım gücü azalmıştır.

⁸⁷⁰ Altun, Sayer ve Barutçu, s. 41.

⁸⁷¹ Eryılmaz ve Biricikoğlu, s. 40, 41.

olmamasıdır.⁸⁷² Zira Kurul'un kendisine ait bütçesinin ve personel kadrosunun olmaması gerek GRECO (Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu) gerekse AB'nin yıllık ilerleme raporlarında eleştirilmektedir. Çünkü bu mesele idari ve mali bir sorundur.⁸⁷³ Kurul'un taşra teşkilatlanması bulunmamaktadır. Buna karşın hem merkezi hem de taşradaki kamu kurum ve kuruluşlarında etik komisyonlar örgütlenmiştir. Bunlarla Kurul arasında organik bir bağ olmamakla birlikte işlevsel anlamda bir ilişki mevcuttur.⁸⁷⁴ Fakat bu komisyonlar, Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in 29. maddesinde düzenlenmiş olup 5176 Sayılı Kanun'da yer almamaktadır. Etik komisyonların, görev ve kuruluş faaliyetlerinin ilgili Kanun'da düzenlenmemesi, bu komisyonların etkili bir şekilde görevlerini icra etmesinin önündeki başat engellerdendir.⁸⁷⁵

Sonuç itibarıyla Kurul'un kamuoyuyla etik dışı kararları paylaşmaması ve mevzuattaki birtakım noksanlıklar, vatandaşa karşı hesap verebilirlik hususunda, talebi karşılayamama izlenimi vermektedir. YKY'nin de etkisiyle yönetim ahlâkına sahip bir ülkenin sahip olması gereken bu düzenlemenin daha etkin ve etkili olması önem arz etmektedir.

Oysaki Osmanlı'da adaletnamelerle önlenmeye çalışılan kamuda gayriahlâkîlik YKY ile kanuna dayandırılmış olmasına rağmen Osmanlı'daki yaptırımlar caydırıcılık bakımından daha etkili görünmektedir. Örneğin, ehl-i ilimde siyaseten katl cezası yoktur. Ancak bu kural idari etiğe aykırı durumlarda istisnai de olsa hiçe sayıldığına rastlanılmıştır. Örneğin IV. Murat, Bursa'ya giderken İznik'te gördüğü bozuk yollar ve

⁸⁷² T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, "2022 Faaliyet Raporu", s. 5.

⁸⁷³ Eryılmaz ve Biricikoğlu, s. 40.

⁸⁷⁴ Süleyman Yaman Koçak ve Gülçin Yüksel. Türk Kamu Yönetiminde Etik ve Kamu Görevlileri Etik Kurulu, *Bilgi Dergisi*, S. 21 (2010), s. 83.

* Her bakanlıkta, valiliklerde, belediyelerde, etik kültürü yerleştirerek ikilemde kalan kamu görevlilerine yol göstermek amacıyla etik komisyonlar bulunmaktadır. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Etik Komisyonu, Milli Eğitim Bakanlığı Etik Komisyonu, Bartın Valiliği Etik Komisyonu gibi örnekler verilebilir.

⁸⁷⁵ İbrahim Akdeniz. Yerel Yönetimlerde Etik Kültürün Geliştirilmesi, *Sayıştay Dergisi*, S. 112 (2019), s. 35.

hakkındaki şikâyetler nedeniyle Kadı Gümüşzâde’yi sorgulamadan idam etmiştir.⁸⁷⁶ Bir başka örnek, menzilin parasını çalan Kızıl Yenicesi Kadısı, Kanuni Sultan Süleyman tarafından idam edilmiştir.⁸⁷⁷ Görüldüğü üzere Osmanlı, yolsuzluk gibi gayriahlâki tutum ve davranışları affetmemiştir.

Eğer ki OECD ülkelerinin tavsiye kararlarıyla oluşturuldu⁸⁷⁸ ise bu Kurul, ABD’deki The “U.S. Office of Government Ethics (OGE)”in sahip olduğu yaptırımlardan da feyzalınabilirdi. Zira OGE’ye göre, kamu görevlilerinin etik dışı davranışlarında hapis ve para cezası, derece düşürme, görevden alma gibi yaptırımları söz konusudur.⁸⁷⁹ İster Türk yönetim kültürüne dayanarak ister OECD’nin tavsiyesiyle kurulmuş olsun, önemli olan en azından manevi bir yaptırıma sahip olmasıdır. Sadece tespit görevinde olan Kurul, Türk yönetim kültüründen hareketle vatandaşın güveninin yeniden kazanılmasında, yozlaşmanın önüne geçilmesinde büyük ölçüde etkili olamayacaktır.

Kurul’un başvuru ve usullerini düzenleyen, kamu görevlilerinin etik davranış ilkelerini belirleyip adil, dürüst, objektif ve hesap verebilir bir hizmet sunarak güven tesis edebilmek amacıyla 2005’te Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik çıkarılmıştır.⁸⁸⁰ Kısacası Yönetmelik, 5176 Sayılı Kanun’un uygulayıcısı niteliğine sahiptir.

⁸⁷⁶ Mumcu, “Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl”, s. 129.

⁸⁷⁷ Ortaylı, “Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi”, s. 262.

⁸⁷⁸ OECD, “1998 Recommendation of the OECD Council on Improving Ethical Conduct in the Public Service, Including Principles for Managing Ethics in the Public Service (1998 OECD Konseyinin Kamu Hizmetinde Etik Davranışı İyileştirmeye İlişkin Tavsiye Kararı, Kamu Hizmetinde Etiği Yönetme İlkeleri)”, 2000, s. 74, <https://www.oecd.org/corruption/ethics/Principles-on-Managing-Ethics-in-the-Public-Service.pdf>, E. T. 10.10.2022.

⁸⁷⁹ Aydın ve Barutçu, s. 165.

⁸⁸⁰ Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’in 1. maddesine göre, “...kamuda etik kültürünü yerleştirmek, kamu görevlilerinin görevlerini yürütürken uymaları gereken etik davranış ilkelerini belirlemek, bu ilkelere uygun davranış göstermeleri açısından onlara yardımcı olmak ve görevlerin yerine getirilmesinde adalet, dürüstlük, saydamlık ve tarafsızlık ilkelerine zarar veren ve toplumda güvensizlik yaratan durumları ortadan kaldırmak suretiyle kamu yönetimine halkın güvenini artırmak, toplumu kamu görevlilerinden beklemeye hakkı olduğu davranışlar konusunda bilgilendirmek ve Kurula başvuru usul ve esaslarını düzenlemektir.” amacıyla çıkarılmıştır.

Yönetmelik’te belirlenen kamu görevlilerinin etik davranış ilkeleri on sekiz tanedir. Bunlar: “Görevin Yerine Getirilmesinde Kamu Hizmeti Bilinci”, “Hizmet Standartlarına Uyuma”, “Amaç ve Misyona Bağlılık”, “Dürüstlük ve Tarafsızlık”, “Saygınlık ve Güven”, “Nezaket ve Saygı”, “Yetkili Makamlara Bildirim”, “Çıkar Çatışmasından Kaçınma”, “Görev ve Yetkilerin Menfaat Sağlamak Amacıyla Kullanılmaması”, “Hediye Alma ve Menfaat Sağlama Yasağı”, “Kamu Malları ve Kaynaklarının Kullanımı”, “Savurganlıktan Kaçınma”, “Bağlayıcı Açıklamalar ve Gerçek Dışı Beyan”, “Bilgi Verme, Saydamlık, Katılımcılık”, “Yöneticilerin Hesap Verme Sorumluluğu”, “Eski Kamu Görevlileriyle İlişkiler”, “Mal Bildiriminde Bulunma”⁸⁸¹ şeklindedir.

Kurul’un etkinliğini, etkililiğini ve ne kadar kullanılabilir olduğunu anlamak için Kurulu’un faaliyete başladığı yıl itibarıyla “2005-2020 Yıllarına Ait Kamu Görevlileri Etik Kuruluna Yapılan Başvuruların İstatistik Bilgileri” ile “Faaliyet Raporları”ndan yararlanarak tablo hazırlanmıştır.

Tablo 1: 2005-2020 Yılları Arasındaki Başvurular

Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Toplam
Top. Baş. Sayısı	78	47	64	114	115	311	305	243	326	218	126	126	126	126	126	2476
Usule Aykırılık Nedeniyle Reddedilen Baş.	64	31	44	50	12	176	247	198	236	179	79	12	73	99	105	1713
İncelemeye Alınan Baş. Sayısı	14	16	14	11	39	109	75	64	83	44	36	39	22	50	18	634
Etik İhlâl Kararı	0	0	0	1	6	30	9	10	9	6	7	5	5	6	3	97

⁸⁸¹ Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’in 5. maddesinden 22. maddesine kadar bu ilkeler düzenlenmiştir.

Verilen Sayısı																
Etik İhlâl Kararı Verilmeyenler	1	5	6	6	20	36	40	25	34	28	26	33	17	16	3	296
İncelemeye Alınıp Yargıya İntikal Nedeniyle İncelemesi Durdurulmalar	13	11	8	4	13	43	26	29	40	10	3	1	0	4	1	206
Karar Verilmesine Yer Olmadığına Karar Verilenler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	24	11	35

Kaynak: T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2005-2020 Faaliyet Raporu, s. 1, www.etik.gov.tr/faaliyet-raporlari/, E. T. 13.03.2023.

Rapora göre,⁸⁸² 2005-2015 yılları arasında incelemeye alınan başvuruların %42'si; 2005-2020 arasında ise yaklaşık %33'ü yargıya intikal ettiği için incelemesi durdurulmuştur. Yine aynı yıl aralığında Kurul'a yapılan başvuruların yaklaşık %70'i usulden reddedilmiştir. Toplam başvuru sayısı, 2476; usulden reddedilenler 1713; etik ihlâl kararı verilenler, 97'dir. Usulden reddedilenlerin konuları; şikâyet edilenin, genel müdür veya dengi olmaması, adı ve soyadı ile makamının bildirilmemesi, 5176 Sayılı Kanun'un kapsamına girmemesi, şikâyet edenin adı, soyadı ve adres bilgisinin bulunmaması, şikâyet konusunun Kurul'un yetkisinde bulunmaması ve iki yıllık zamanaşımına uğraması, başvuruda somut bilgi ve belgenin noksanlığı, şikâyet konusunun Kurul'un görev alanında olmadığı ilgili kuruma sevk edilmesi gibi nedenlerdir.⁸⁸³ Bu yüzden toplam başvuru ile incelemeye alınan kararlar arasındaki

⁸⁸² T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, "2005-2020 Yıllarına Ait Kamu Görevlileri Etik Kuruluna Yapılan Başvuruların İstatistik Bilgileri," s. 1, www.etik.gov.tr/faaliyet-raporlari/, E. T. 13.03.2023.

⁸⁸³ T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, "2005-2015 Faaliyet Raporu", s. 16, www.etik.gov.tr/faaliyet-raporlari/, E. T. 13.03.2023.

makas artmakta olup periyodik bir artış veya azalış görülememektedir. Toplam başvurunun yaklaşık %25'i incelemeye alınmış ve incelemeye alınanların ortalama %15'i kadar etik ihlâl kararı verilmiştir.

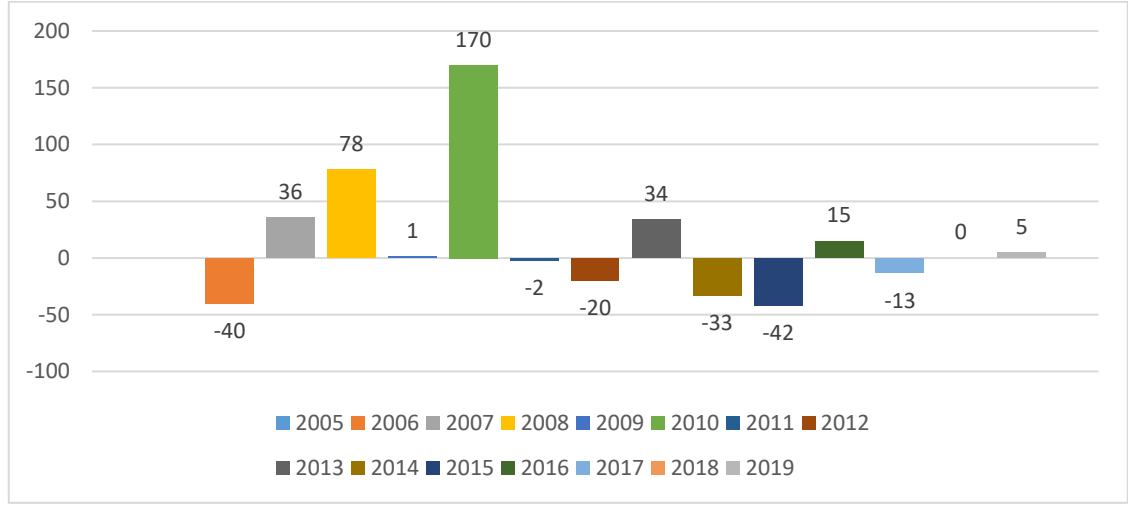
Rapora göre, 2008'de ilk etik ihlâli kararı verilmiş ve toplam başvuruda, 2008 ile 2009 yıllarında dikkat çekici bir artış olmuştur. 2010'da, 311 başvurudan 109'u işleme alınmış ve en yüksek ihlâl kararı, 30 adet ile bu yılda gerçekleşmiştir. "2005-2020 Yıllarına Ait Kamu Görevlileri Etik Kuruluna Yapılan Başvuruların İstatistik Bilgileri" adlı rapora göre, ilgili yıllar arasındaki başvurulardan etik dışı olduğu yönünde alınan kararların unvanlara ve başvuru sayısına göre en çoktan en aza doğru dağılımı; ilçe belediye başkanları (29), genel müdür (15), bağlı veya ilgili kurum ve kuruluş başkanları (13), düzenleyici ve denetleyici kurul üyesi (9), il belediye başkanı (7), kaymakam (7), büyükşehir belediye başkanı (4), kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları yönetim kurulu üyeleri (3), vali (2), müsteşar (2), büyükşehir belediye genel sekreterliği (1), KİT Yönetim veya denetim üyeleri (1), bağlı/ilgili/kurum veya kuruluş genel sekreterliği ve yardımcılığı (1), büyükelçi veya daimi temsilci (1), müsteşar yardımcısı (1), TBMM veya Cumhurbaşkanlığı genel sekreteri (1).

"2005-2020 Yıllarına Ait Kamu Görevlileri Etik Kuruluna Yapılan Başvuruların İstatistik Bilgileri," raporuna göre bağlı/ilgili/kurum veya kuruluş başkan yardımcısı hakkında etik ihlâl karar sayısı sıfırken;⁸⁸⁴ "Kamu Görevlileri Etik Kurulu 2005-2015 Faaliyet Raporu"nda bu sayı üçtür.⁸⁸⁵ Dolayısıyla Kurul'un şeffaflık ve hesap verebilirliğinin göstergelerinden sayılan raporlarında böylesi kamuoyunun güvenini sarsacak hatalardan imtina etmesi beklenmektedir.

⁸⁸⁴ T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, "2005-2020 Yıllarına Ait Kamu Görevlileri Etik Kuruluna Yapılan Başvuruların İstatistik Bilgileri," s. 5.

⁸⁸⁵ T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, "2005-2015 Faaliyet Raporu", s. 19.

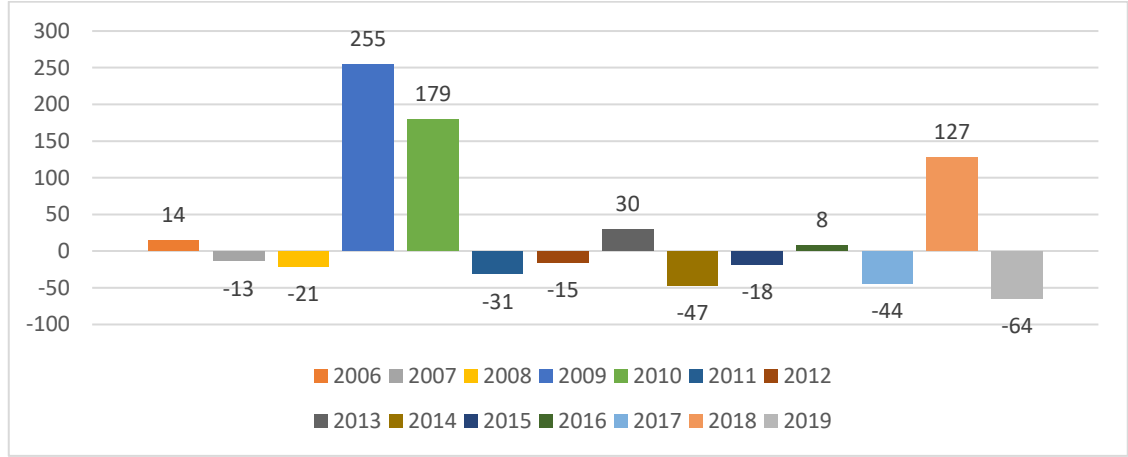
Tablo 2: 2005-2020 Yılları Arasındaki Toplam Başvuruda Değişim (%)

T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, “2005-2020 Yıllarına Ait Kamu Görevlileri Etik Kuruluna Yapılan Başvuruların İstatistik Bilgileri” raporundan elde edilen, Tablo 1’den hareketle oluşturulan Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4’te, yüzdesel değişimi bir önceki yıl ile mukayese edilerek hazırlandığı için 2006’dan itibaren değerlendirmeye başlanmıştır. Zira Kurul faaliyetlerinin başlangıcı 2005 yılıdır.

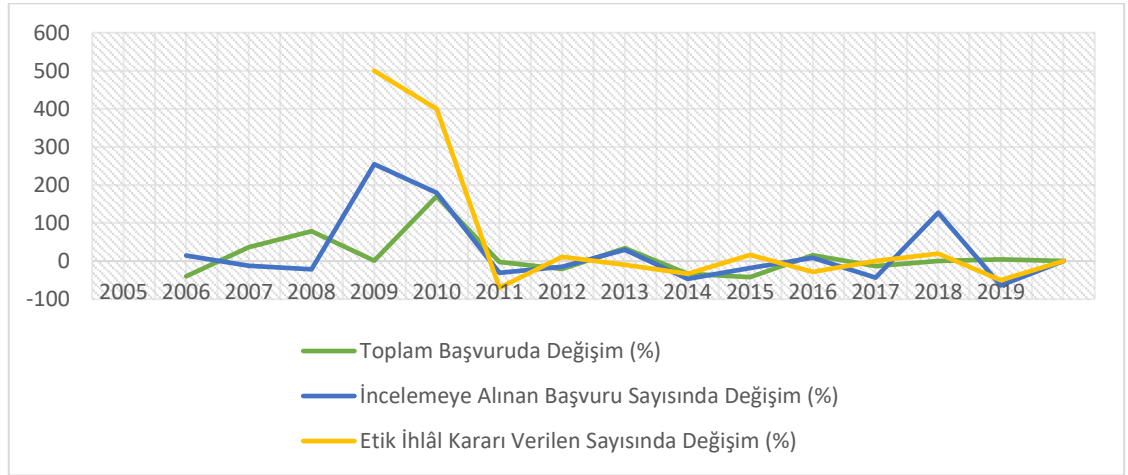
Tablo 2’ye göre en çok, 2006’da -%40; 2012’de -%20; 2015’te -%42, 2017’de -%13 oranında düşüş ortaya çıkmıştır. 2007’den 2011’e kadar artış gözlemlenmektedir. En yüksek artış %170 ile 2010 yılında görülmektedir. Ayrıca Kurul’un davranışlar üzerinde etik ihlali olduğu kararı kesinleşince Resmî Gazete’de yayımlanması, Anayasa Mahkemesi tarafından 2010’da kaldırılmıştı. Belki de 2010 sonrası başvuruda düşüş yaşanmasında bu güven örseleyici karar etkili olmuştur. Çünkü hem kamuoyunun manevi yaptırımını elinden alınmış hem de kararların şeffaflığı konusunda şüphe duyulmuştur. Tablo 1’e göre 2014’ten 2019’a kadar başvuru sayısında ciddi bir düşüş görülmekte iken ilgili yıl aralığında yine yüzdesel azalma da bulunmaktadır. Ancak 2016 yılında bir önceki yıla nazaran %15 artış yaşanmıştır.

Tablo 3: İncelemeye Alınan Başvuru Sayısında Değişim (%)

Tablo 2’de görüldüğü üzere 2009 senesi, bir önceki yıla göre toplam başvuru sayısında %1’lik artış gösterirken; incelemeye alınan başvuru sayısındaki değişim %255 oranında yükselmiştir. Burada usulden reddedilenlerin -%76 olması etkilidir. Çünkü 2005-2020 yılları arasında usulden reddin en az yaşandığı sene 2009’dur. Dolayısıyla incelemeye alınan başvuru ile usulden ret arasında ters orantı söz konusudur. Zira usule aykırılıktan reddedilen başvuru sayısı azaldıkça genellikle incelemeye alınan karar sayısı artmaktadır.

Tablo 4: Toplam Başvuruda, İncelemeye Alınan Başvuru Sayısında ve Etik İhlâl Kararı Verilen Sayılarda Değişimi (%)

Tablo 1’den hareketle oluşturulan Tablo 4’e göre; 2009 yılı, bir önceki yıla göre toplam başvuru sayısında %1’lik artış gösterirken incelemeye alınan başvuru sayısındaki değişim %255, etik ihlâli kararı verilen sayıdaki artış ise %500 olarak görülmektedir. Çünkü usulden ret en düşük 2009’da (12 adet) gerçekleşmiş olup 2008’deki incelemeye alınan karar sayısı 11 iken 2009’da bu sayı 39’a yükselerek yaklaşık %255’lik artış

göstermiştir. Aslında değişimlerde artış ve azalışın periyodik bir şekilde gözlemlenememesinde, toplam başvurunun çok da bir etkisi yoktur. İncelemeye alınan başvurular daha belirleyici gibi görünmektedir. Daha çok incelemeye alınan başvuru sayısı ile incelemeye alınıp yargıya intikal nedeniyle incelemesi durdurulanların etkisi bulunmaktadır. Toplam başvurunun; yaklaşık %69'u usule aykırılıktan reddedilirken %26'sı incelenmeye alınmış; %4'ünde ise etik ihlâl kararı verilmiştir. İncelenmeye alınan başvuru sayısının ise, yaklaşık %15'i hakkında etik dışı olduğuna karar verilmiştir.

Tablolarda görüldüğü üzere her bir karar sayısı arasında bağımsız bir ilişki bulunmaktadır. Zira bir etik dışı kararda birçok ilkenin ihlâli söz konusu olabilmektedir. Örneğin 2014 yılında etik dışı kararı 6 iken; 15 tane etik değer prensibi ihlâl edilmiştir.⁸⁸⁶ Bu yüzden karar sayılarında tutarsızlıklar görülebilmektedir. Bir diğer mesele, Tablo 1'e bakıldığında 2008 yılında; toplam başvuru 114'tür. Bunun 50'si usulden reddedilmiştir. Toplam başvurunun 11'i incelemeye alınmıştır. İncelemeye alınanlardan 4'ü yargıya intikal ettiği için incelemesi durdurulmuş; 1'i etik dışı; 6'sı etik ihlâli olmadığı yönünde kararlaştırılmıştır. Fakat toplam başvuru 114 iken geriye kalan 53 başvuru ne olmuştur sorusunun cevabı raporda yer almamaktadır.

Diğer bir cevabı bulunamayan mesele ise, T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2005-2020 Faaliyet Raporu'nda "Usule Aykırılık Nedeniyle Reddedilen Başvurular" 2019'da 105⁸⁸⁷ iken; 2020 Faaliyet Raporu'nda bu sayı 121'dir.⁸⁸⁸ Ayrıca raporlardaki veri hatalarından dolayı sağlıklı da bir ilişki kurulamamıştır. Bir diğer sorun 2015 ve 2018 yıllarının faaliyet raporları Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından paylaşılmamış veya olmadığı için paylaşılamamıştır. Oysaki söz konusu yıllar dışında, her yılın raporu ayrı ayrı bulunmaktadır. Bu yıllardaki bilgilere, "2005-2020 Yıllarına Ait Kamu

⁸⁸⁶ T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, "2005-2020 Yıllarına Ait Kamu Görevlileri Etik Kuruluna Yapılan Başvuruların İstatistik Bilgileri," s. 4.

⁸⁸⁷ T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, "2005-2020 Yıllarına Ait Kamu Görevlileri Etik Kuruluna Yapılan Başvuruların İstatistik Bilgileri," s. 1.

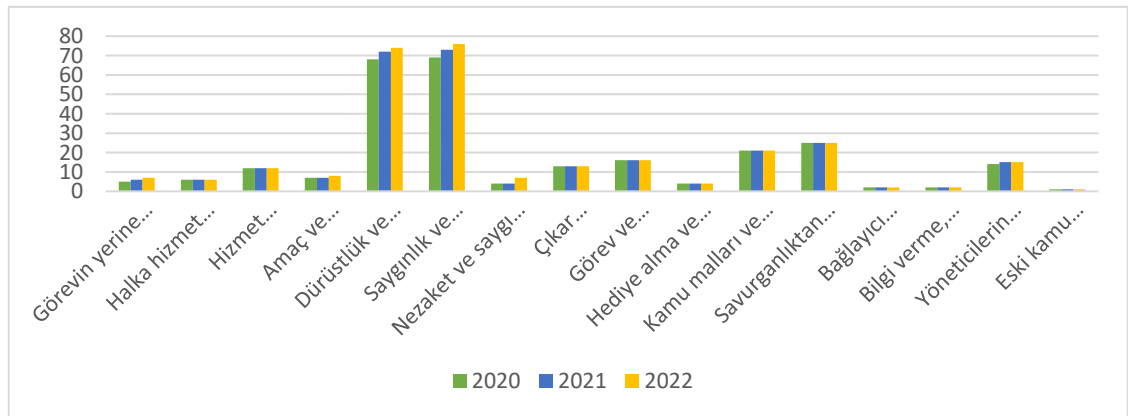
⁸⁸⁸ T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, "2020 Faaliyet Raporu", s. 38, <https://www.etik.gov.tr/faaliyet-raporlari/>, E. T. 13.03.2023.

Görevlileri Etik Kurulu'na Yapılan Başvuruların İstatistik Bilgileri" raporundan ulaşılmıştır.

2020, 2021, 2022 yıllarındaki veriler için 2005-2020 yılları için düzenlenen tablolar yapılamamıştır. Çünkü toplam başvuru, incelemeye alınan başvuru, etik ihlâl kararı verilmeyenler, karar verilmesine yer olmayan kararlar, incelemeye alınıp yargıya intikal etmesi nedeniyle reddedilenler gibi bilgiler faaliyet raporlarında yer almamaktadır. Bu yüzden 2020, 2021, 2022 yılları için paylaşılan donelerden hareketle hangi etik değer ilkelerinin ihlâl edildiği üzerine tablo hazırlanmıştır.

Tablo 5: Etik Dışı Kararı Verilenlerde İhlâl Edilen Prensipler

YILLAR	2020	2021	2022
GÖREVİN YERİNE GETİRİLMESİNDE KAMU HİZMETİ BİLİNCİ (YÖN. 5. MD.)	5	6	7
HALKA HİZMET BİLİNCİ (YÖN. 6. MD.)	6	6	6
HİZMET STANDARTLARINA UYMA (YÖN. 7. MD.)	12	12	12
AMAÇ VE MİSYONA BAĞLILIK (YÖN. 8. MD.)	7	7	8
DÜRÜSTLÜK VE TARAFSIZLIK (YÖN. 9. MD.)	68	72	74
SAYGINLIK VE GÜVEN (YÖN. 10. MD.)	69	73	76
NEZAKET VE SAYGI (YÖN. 11. MD.)	4	4	7
ÇIKAR ÇATIŞMASINDAN KAÇINMA (YÖN. 13. MD.)	13	13	13
GÖREV VE YETKİLERİN MENFAAT SAĞLAMAK AMACIYLA KULLANILMAMASI (YÖN. 14. MD.)	16	16	16
HEDİYE ALMA VE MENFAAT SAĞLAMA YASAĞI (YÖN. 15. MD.)	4	4	4
KAMU MALLARI VE KAYNAKLARININ KULLANIMI (YÖN. 16. MD.)	21	21	21
SAVURGANLIKTAN KAÇINMA (YÖN. 17. MD.)	25	25	25
BAĞLAYICI AÇIKLAMALAR VE GERÇEK DIŞI BEYAN (YÖN. 18. MD.)	2	2	2
BİLGİ VERME, SAYDAMLIK VE KATILIMCILIK (YÖN. 19. MD.)	2	2	2
YÖNETİCİLERİN HESAP VERME SORUMLULUĞU (YÖN. 20. MD.)	14	15	15
ESKİ KAMU GÖREVLİLERİ İLE İLİŞKİLER (YÖN. 21. MD.)	1	1	1
İLKELERİN İHLÂL EDİLME SAYISI	26	26	28
TOPLAM İHLÂL KARARI SAYISI	98	101	106

Kaynak: T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2020, 2021, 2022 Faaliyet Raporları, <https://www.etik.gov.tr/faaliyet-raporlari/>, E. T. 13.03.2023.

Tablo 5'e eklenmemiş olan "yetkili makamlara bildirim" ve "mal bildiriminde bulunma" prensiplerinin 2022'deki ihlal sayıları sıfırken; Kurul Raporları'nda 2020 ile 2021 yıllarındaki veri paylaşılmamıştır. Bu yüzden tabloda yer verilmemiştir. Ancak söz konusu yıllarda toplam ihlal sayılarında bir değişiklik olmamasından hareketle 2020 ve 2021 yıllarında da sıfır olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 5'e göre, kamu görevlilerinin etik davranış ilkelerinden "Saygınlık ve Güven" prensibi 2020 (69) , 2021 (73), 2022 (76) yıllarında artarak devam etmiş ve en çok ihlâl edilen norm olarak görülmektedir. Bu ilkenin daha çok çıkma sebebi, davranış hakkında etik dışı karar verilirken birden çok ilkenin ihlâl edilmesidir. Zira etik değer ilkelerine aykırı davranışların çoğunluğu, Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in "Saygınlık ve Güven"⁸⁸⁹ prensibini ihlâl etmektedir. Söz konusu prensibi, "Dürüstlük ve Tarafsızlık" ilkesi takip etmektedir. Bu iki prensip, kamu kurumunda yaşanan liyakatsizlik durumlarında da ihlâl olarak sayılmaktadır.

Örneğin Kurul'un 2019/60 numaralı kararında, "Eski...Belediye Başkanı..."ın 30 gün içerisinde beş adet zabıta müdürünü sınavsız atayıp akabinde bu şahısların usulsüzce başka birimlere müdür olarak atanması; 52 gün gibi kısa bir sürede altı kez zabıta müdürlüğüne, sonrasında diğer müdürlüklere geçişleri sağlaması, Yönetmelik'in 9/2. maddesine (Dürüstlük ve Tarafsızlık), 10/1. maddesine (Saygınlık ve Güven), 14/1.

⁸⁸⁹ Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in 10/1. md. göre, "Kamu görevlileri, kamu yönetimine güveni sağlayacak şekilde davranırlar ve görevin gerektirdiği itibar ve güvene layık olduklarını davranışlarıyla gösterirler. Halkın kamu hizmetine güven duygusunu zedeleyen, şüphe yaratan ve adalet ilkesine zarar veren davranışlarda bulunmaktan kaçınırlar."

* Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in 10/2. md. göre, "Kamu görevlileri, halka hizmetin kişisel veya özel her türlü menfaatin üzerinde bir görev olduğu bilinciyle hizmet gereklerine uygun hareket eder, hizmetten yararlananlara kötü davranamaz, işi sarsaklayamaz, çifte standart uygulayamaz ve taraf tutamazlar."

* Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in 10/3. md. göre, "Yönetici veya denetleyici konumunda bulunan kamu görevlileri, keyfi davranışlarda, baskı, hakaret ve tehdit edici uygulamalarda bulunamaz, açık ve kesin kanıtlara dayanmayan rapor düzenleyemez, mevzuata aykırı olarak kendileri için hizmet, imkân veya benzeri çıkarlar talep edemez ve talep olmasa dahi sunulana kabul edemezler."

maddesine (Görev ve Yetkilerin Menfaat Sağlamak Amacıyla Kullanılmaması) aykırı davranışlardır.”⁸⁹⁰ Liyakat prensibi, Yönetmelik’te sayılan kamu görevlilerinin etik değer ilkeleri içerisinde yer almadığı için bu üç ilke ile ilişkilendirilmiştir. 2022’de Yerel Yönetim Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri’ne liyakat eklenmiştir. Karar yıl itibarıyla 2019 olması nedeniyle bu şekilde yer almıştır. Bu ikilemi ve karışıklığı ortadan kaldırmak için doğrudan Yönetmelik’e liyakat prensibinin eklenmesi veya en azından kurum içi atamalarda liyakat esaslı şekilde açıkça düzenlenmesi daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır.

Kurul kararları incelendiğinde bahsi geçen prensibe aykırılığın çoğunlukla belediyelerde yaşandığı dikkat çekmektedir. Bu yüzden olsa gerek liyakat ilkesi, Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’te olmamasına karşın Yerel Yönetim Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkelerinde⁸⁹¹ bulunmaktadır.

Daha önce de ifade edildiği gibi Türkiye’de liyakate aykırılık adam kayırma ile ortaya çıkmaktadır.⁸⁹² Etiği yakından ilgilendiren liyakat konusunda, DMK’nin ilk hâli şüpheye çok yer vermemekteydi. Çünkü hiç memurluk yapmayan birisinin yükselmesi mümkün değilken 2018 Anayasa değişikliği ile DMK de revize edilmiştir.⁸⁹³ DMK’nin

⁸⁹⁰ T. C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, “*Etik İhlal Kararları*”, K. S. 2019/6, K. T. 03.07.2019, s. 1, 5, <https://www.etik.gov.tr/etik-ihlal-kararlari/>, E. T. 17.03.2023.

*Yönetmelik’in 14/1. maddesine göre, “*Kamu görevlileri; görev, unvan ve yetkilerini kullanarak kendileri, yakınları veya üçüncü kişiler lehine menfaat sağlayamaz ve aracılıkta bulunamazlar, akraba, eş, dost ve hemşehri kayırmacılığı, siyasal kayırmacılık veya herhangi bir nedenle ayrımcılık veya kayırmacılık yapamazlar.*”

⁸⁹¹ T. C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, “*İlke Kararı*”, K. S. 2022/165, K. T. 18.10.2022, <https://www.etik.gov.tr/kararlar/ilke-kararlari/>, E. T. 20.03.2023.

* Yerel Yönetim Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri: “*Saydamlık, katılımcılık, hukukun üstünlüğü, hesap verebilirlik, yerel halkın ihtiyaçlarına duyarlı olma, kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı, adil ve eşit kamu hizmeti sunma, kurum itibarını koruma, çıkar çatışmasından kaçınma, hediye ve menfaat kabul etmeme, görev sebebiyle edinilen bilginin gizliliği, saygı, liyakat, insan haklarına saygılı olmadır.*” Bkz. a.g.e.

⁸⁹² Yüksel, “*Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik- Yasal Altyapı, Saydamlık ve Ayrımcılıklar, Tespit ve Öneriler*”, s. 65.

⁸⁹³ Eryılmaz, “*Kamu Yönetimi*”, s. 306.

68. maddesine göre, Cumhurbaşkanlığınca atanan üst kademe yöneticiliği için kamuda çalışıyor olmasa da serbest şekilde beş yıl çalışma yeterli görülmüştür.

Kamu görevlilerinin etik davranış ilkeleri içerisinde direkt liyakat esası geçmediği için Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in 14/1. maddesinde, "Görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması" prensibi ile de ilişkilendirilmiştir. Buna göre, kamu görevlileri yetkilerini kullanarak eş dost, akraba veya yakınlarına herhangi bir nedenle kayırmacılık yapamazlar. Kurul'un bir kararında da bu ilişki kurulmuştur.⁸⁹⁴ 2022 yılında, Yerel Yönetim Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri'nde doğrudan liyakat prensibi yer aldığı için 2023 ve sonrasında Kurul'un kararlarında, yerel idarecilerde karşılaşılan liyakatsizlikte, direkt "liyakate aykırılık" ibaresi görülecektir.

"Saygınlık ve güven" ile "Dürüstlük ve tarafsızlık" ilkelerinden sonra en çok ihlâl edilen etik değer prensiplerinden bir diğeri, "Savurganlıktan kaçınma"dır. Onu takip eden ve doğrudan bununla ilişkili olan ilke ise, "Kamu malları ve kaynaklarının kullanımı"dır. YKY ile kamu kaynaklarının etkin, etkili, verimli kullanımı vurgulanmaktadır. Yönetmelik'in 16. maddesine göre, "Kamu görevlileri, kamunun mallarını ve kaynaklarını kamu hizmeti dışında kullanamaz, kullandıramaz ve gerekli tedbirleri alarak korurlar." Yönetmelik'in 17. maddesine göre ise, "Kamu görevlileri, bu mal ve kaynakların kullanımında; israftan kaçınarak mesai süresini, işgücünü, kamunun mal ve kaynaklarını, imkânlarını etkin, verimli ve tutumlu davranırlar." Etik dışı kararı verilenlerde, ihlâl edilen prensiplerin değerlendirilmesiyle birlikte dikkat çeken diğer bir konu ise, ilkelere aykırı davrananların unvanları ve bunların hangi prensibi daha çok göz ardı ettikleridir.

Etik ihlâli yapanların unvanları araştırıldığında; 2020'de Kurul tarafından verilen 98 etik dışı kararda 42 adet karar sayısı ile en çok belediye başkanları hakkındadır.⁸⁹⁵

⁸⁹⁴ "Tüm atamalar, kariyer ve liyakat prensipleri çerçevesinde yapılmalıdır. Somut olayda, ilk atamalarda, şahısların görevde kalma süreleri göz önünde bulundurulduğunda bu kanuni zorunluluğa uyulmadığı görülmektedir. Bu tip atamalar kurumda yaygın olmakla birlikte kurum içi atamalarda, kamu kaynağının ve yetkisinin kamu yararına kullanılmaması, bir etik sorunu açıkça ortaya çıkarmaktadır." Bkz. T. C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, "Etik İhlal Kararları", K. S. 2021/48, K. T. 29.07.2021, s. 6-7, <https://www.etik.gov.tr/etik-ihlal-kararlari/>, E. T. 17.03.2023.

⁸⁹⁵ T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, "2020 Faaliyet Raporu", s. 39.

2021’de 101 etik dışı karardan 44’ü⁸⁹⁶; 2022’de 106 ihlâlden 41’i belediye başkanlarına aittir.⁸⁹⁷ Kararlar incelendiğinde, belediye başkanlarının özellikle kayırmacılık yaptıkları görülmektedir. Bir başka ifadeyle Yönetmelik’in 14. maddesi olan “Görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması” ilkesini ihlâl ettikleri dikkat çekmektedir. Örneğin, Kurul’un 2016/37 Sayılı kararında “... Belediye Başkanı’nı, kız kardeşini Başkanlık Özel Kalemi; kayınbiraderi...’ni belediyede ... yılında enerji geliştirme şefliği ve destek hizmetleri müdürlüğüne akabinde ... yılında Başkan yardımcısı olarak görevlendirdiği için kamu görevlileri etik değer ilkelerinden “Dürüstlük ve tarafsızlığa”, “Saygınlık ve güvene”, “Çıkar çatışmasından kaçınmaya” aykırı davrandığı” tespit edilmiştir.⁸⁹⁸ Görüldüğü üzere kayırmacılık, liyakatsizlik gibi etik dışı durumlarda “dürüstlük ve tarafsızlık”, “saygınlık ve güven” ve “çıkar çatışmasından kaçınma” ihlâl edilen ilkelerdendir.

Yine Kurul’un 2016/45 Sayılı kararı, belediye başkanının kayırmacılık yaptığı yönündedir.⁸⁹⁹ Belediye başkanlarının kayırmacılık dışında, yolsuzluk yaptıkları da Kurul kararlarında görülmektedir. Örneğin, 2011/40 Sayılı karardan, belediye başkanının mürtekip olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁰⁰ Kısacası, yolsuzluk yaptığına kanaat

⁸⁹⁶ T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, “2021 Faaliyet Raporu”, s. 30.

⁸⁹⁷ T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, “2022 Faaliyet Raporu”, s. 31.

⁸⁹⁸ T. C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, “*Etik İhlal Kararları*”, K. S. 2016/37, K. T. 15.03.2016, s. 7, <https://www.etik.gov.tr/kararlar/etik-ihlal-kararlari/>, E. T. 20.03.2023

* Özel kalem müdürlükleri, DMK’nin 59. maddesinde sayılan istisnai kadrolardandır. Bu kadrolara atanmak için sınav şartı bulunmamaktadır. Bunun memuriyete geçilmesinde kullanılmaması için de İçişleri Bakanlığı, 03.06.2019 tarihinde “Özel Kalem Müdürlüğü Atamaları” başlıklı Genelge yayımlamıştır. Genelge’de özel kalem müdürü atama usul ve esaslarını düzenlenmiştir. Genelge’ye göre, bu kadrolara atanacak kişiler, öncelikle belediyede veya kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan kamu görevlileri arasından seçilmelidir. Açıkta atamalardaysa İçişleri Bakanlığında izin alınmalıdır. Ayrıca kadro derecesi ve görevin özellikleri de göz önüne alınarak yükseköğrenim mezunlarına öncelik verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bkz. Akdeniz, s. 41-42.

⁸⁹⁹ T. C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, “*Etik İhlal Kararları*”, K. S. 2016/45, K. T. 29.03.2016, s. 11, <https://www.etik.gov.tr/kararlar/etik-ihlal-kararlari/>, E. T. 08.04.2023.

⁹⁰⁰ T. C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, “*Etik İhlal Kararları*”, K. S. 2011/40, K. T. 25.05.2011, s. 2, 11, <https://www.etik.gov.tr/kararlar/etik-ihlal-kararlari/>, E. T. 08.04.2023.

* Belediye başkanının, belediye parasıyla bilgisayar ve yazılım firması ile iş birliği yaparak zimmete para geçirme suçunu işlediği üzerine başvuru yapılmıştır (on iki başvuru nedeninden birisidir bu). Akabinde olay ortaya çıkınca M.S.ye para verip konunun ortaya çıkmasını engellemek amacıyla kişiyi emekliliğe ikna etmiştir. Konu Cumhuriyet Başsavcılığına geçerek ... 5. Ağır Ceza Mahkemesi’nde ceza davası açılmıştır.

getirilmiş ki suç Cumhuriyet Başsavcılığına intikâl etmiştir. Nitekim yerel yöneticilerde oldukça fazla etik dışı davranışlarla karşılaşılması nedeniyle “Yerel Yönetim Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri” düzenlenmiş görünmektedir.

Sonuç itibarıyla Türk kamu yönetiminde dağınık hâlde bulunan kanunlara karşın 2004 yılında YKY'nin idari etik konusunda getirdiği yenilik sayılan “5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ve 2005'te Kanun'un uygulayıcısı niteliğinde olan “Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” yürürlüğe girmiştir. Fakat Kurul sadece davranışların etik veya gayriahlâkiliğini tespit edebilmekte olup herhangi bir yaptırım söz konusu değildir. Şeffaflık göstergesi sayılan faaliyet raporları ile istatistik verilerinde ise maddi yanlışlıklar, noksanlıklar yer almaktadır. Ayrıca Kurul'un görevinin dışında tutulan yasama, yürütme, yargı ve TSK mensuplarının da dâhil edilmesi daha objektif bir yaklaşım olacaktır. Dolayısıyla Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun güven temin edip itibar görebilmesi, etkin ve etkili olabilmesi oldukça önem arz ettiğinden bu konuda düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır.

3.5. Değerlendirme

Türk yönetim kültür ve geleneğini gösteren, gayriahlâkiliğin zararlarını ortaya koyan, etik bir kamu yönetiminin rehberi niteliğindeki siyasetnamelerde, müellifler daha çok ayet ve hadislerden yararlanmışlardır. Ancak yönetim ahlâkının sadece İslâmî kaynaklara isnat edilmemesi gerektiği, rasyonel kararlar alabilen yöneticilerin önemi henüz VI. yüzyılda Hz. Ömer tarafından da ortaya konmuştur.

Hz. Ömer, kamu yararını ön plana çıkarıp insana verdiği değeri,

“İnsanın ağzının laf yapmasına aldırmanın. Kim emaneti koruyor ve insanların namusuna saygı gösteriyorsa ona değer verin, işte insan O'dur. Kişinin namaz ve orucuna değil, onun aklına ve sadakatine bakın. Ben imanını ortaya koyan müminden ve küfrünü ortaya koyan kâfirden korkmam. Lakin imana bürünmüş münâfıktan ve onun başkası adına çalışmasından korkarım.”

* M.S.yi emekliliğe zorlayıcı somut bilgi belge bulunamamıştır. Bu yüzden on iki başvuru nedeninden birisi olan bu şikâyet hakkında, Kurul bir etik ihlâl kararı alamamıştır. Bkz. a.g.e. s. 11.

sözleriyle dile getirmişti⁹⁰¹ Pîrîzâde ise, XVIII. yüzyılda yöneticilerin aklî tutum ve davranışlarının halka, ülkeye asayiş ve nizam verdiği herkes tarafından kabul gördüğünü ifade etmiştir.⁹⁰² Dolayısıyla dindar olmak, en iyi yönetim için tek başına yeterli değildir; yönetimdeki ahlâki olgunluk basamaklarını tırmanmış akil kimselerle tamamlanması gerekmektedir. Bu idareciler, İmparatorluklar arasında en adil, medeni ve iyi yönetilen Osmanlı Devleti'nde bulunmaktadır⁹⁰³ ki yüzyıllarca ayakta kalmıştır.

Türk yönetim sistemindeki gelenek, kurumların ve kültürlerin revize edilmesiyle süregelmiştir. Türk yönetim geleneğine en yakın kaynaklar daha çok Osmanlı'da bulunmaktadır. Hem bu sebeple hem de Türkiye'nin modernleşmesindeki çabaların başlangıcının Osmanlı'ya dayandırılmasından⁹⁰⁴ ötürü günümüz ile Osmanlı İmparatorluğunun yönetim ahlâki mukayese edilmiştir. Türkiye'nin yönetim ahlâkına sahip bir geçmişi olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Zira Osmanlı Devleti'nde yönetim sistemi, büyük ölçüde idarecilerdeki ahlâk üzerine kurulmuştur. Çünkü ahlâkları bir yönetici ve ona bağlı çalışanlar, toplumdaki huzur ve mutluluğun teminatı olarak görünmektedir.

Devlet, kişilerden oluşmuş girift bir kurumdur.⁹⁰⁵ Yüzyıllardır devlet ve erkânî saadeti temsil etmektedir. Örneğin, Kutadgu Bilig'de, devleti temsil eden Ay Toldı (vezir), saadeti simgelemektedir.⁹⁰⁶ Başka bir ifadeyle kurumsal devlet, saadet karakteriyle sunulmuştur. Bu kurumsal yapıyı temin edecek devlet adamları, ahlâki temayüzleriyle bunun tamamlayıcısıdır. Çünkü ahlâk sahibi yöneticiler, adaleti sağlayarak toplumda itibar görebilecektir.

⁹⁰¹ Akarsu, “Hz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler”, s. 72.

⁹⁰² Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 31, 32.

⁹⁰³ Özkaya, “18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu”, s. 11.

⁹⁰⁴ Korkut, s. 58.

⁹⁰⁵ Ünal ve Uysal, s. 252.

⁹⁰⁶ Yusuf Has Hacıp, *Kutadgu Bilig*, s. 16, 58 (355. Beyit).

* Bu eser dört mühim özellik ve sembol üzerine kurulmuştur. Birincisi adalet, ikincisi devlet, üçüncüsü akıl, dördüncüsü kanaattir. Adaleti temsil eden padişaha Kün-Toğdı; devlete Ay-Toldı ismini vererek vezir yerine; akla Ögdülmüş adıyla vezirin oğlunun yerine; kanaate de Ogdurmış ismiyle vezirin kardeşi yerine koymuştur. Bkz. a.g.e. s. 16.

Âl-i İmrân Sûresi'nin 110. Ayetine göre de “Topluma önder olanlar, İslâm'ın öğrettiği güzel ahlâka sahiptir; iyiliği emreder, kötülüğü engellerler ve imanlarının gereğini yerine getirirler. Onlar, iyi amel sahibi olmaları, aşırılık ve sapkınlıktan uzak, dosdoğru, adaletli, ölçülü, mûtedil ve dengeli tutum ve davranışları sebebiyle insanlığa örnek ve rehber olmaya hak kazanmışlardır.”⁹⁰⁷ Yine ilim sahibi yöneticilerin, topluma örnek olması gerektiğini Pîrîzâde de savunmuştur. Bu yüzden ehil sahiplerinin görevlendirilmesi, ihtişamından ziyade işleriyle tanınmasını sağlamaktadır.⁹⁰⁸ Pîrîzâde ile aynı görüşte olan Defterdar Sarı Mehmet Paşa'ya göre ise, “güzel ahlâklı, adil, merhametli, emri altındakilere övgülerde bulunan ve onları önemseyen bir veziriazam, reayaya örnek olacaktır.”⁹⁰⁹ Nitekim bir toplumun ahlâkını; tarihi, kültürü, değerleri, dini gibi birçok etken şekillendirmektedir. Ancak devlet adamlarının yönetim ahlâkına sahip olmaları, halka örnek olacağından büyük ölçüde toplumsal ahlâkın belirleyicilerindedir.

Devlet adamlarının toplumsal ahlâkın belirleyiciliğindeki rolüne yine Yusuf Has Hacıp'in, “Aslan köpeklerin başı olursa, aslan gibi olur bu köpeklerin hepsi (2047. Beyit). Eğer köpek, aslanlara baş olursa da aslanların hepsi olur köpek gibi (2048. Beyit).”⁹¹⁰ sözleri örnek gösterilebilir mahiyettedir. Bu durum, günümüzde de farklı değildir. Yönetimdeki ahlâk çerçevesinde belirlenmiş etik ilkelerle kamu hizmetini hakkıyla sunan çalışanlar, tarafsız bir adalet sistemi, toplumsal huzur ve saadet için son derece önemli gözükmektedir. Kamu yönetiminde gayriahlâkilik ise, vatandaşa zulüm ile sonuçlanmaktadır.

XVIII. yüzyılda, Osmanlı'nın ahlâki yozlaşmasındaki artışlar, adalet sistemine gölge düşürmüştür. Ancak tıpkı günümüz kamu yönetiminde olduğu gibi Osmanlı'da da yöneticiler tarafından etik ilkelerin ihlâli durumunda, reayanın doğrudan şikâyet hakkı bulunmaktaydı. Bilindiği üzere yönetimdeki normların hakkıyla yerine getirilmemesi

⁹⁰⁷ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C3%82i-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/403/110-ayet-tefsiri>, E. T. 11.01.2023.

⁹⁰⁸ Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, *Beş Tarz-ı Siyaset*, s. 60.

⁹⁰⁹ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 60.

⁹¹⁰ Yusuf Has Hacıp, *Kutadgu Bilig*, s. 182.

zulüm olarak kabul edilmektedir. Bunun giderilmesinde ve devletin devamlılığında öngörülen sistemlerden biri de şikâyetlerdir.

Osmanlı'da reaya haksızlığa uğradığında doğrudan padişaha başvurma hakkı bulunmaktaydı. Bu yüzden idarenin merkezi olan Divan-ı Hümayun'un işlevlerinden birisi ise en yüksek mahkeme olmasıdır.⁹¹¹ Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun, Şeyhülislamlık ve Kadılık makamları; din, ırk, cinsiyet ayırt etmeksizin her vatandaşın şikâyetlerini iletebildiği kurumlardı. İdare veya yöneticilerden kaynaklanan sorunlarda başvurulduğu için hesap verebilirlik mekanizması olarak faaliyet göstermişlerdir.⁹¹² Nitekim bu uygulama Türk yönetim kültüründe hesap verebilirliğin varlığına delalettir. Vatandaşın zulme uğramasını önlemek için ise, adaletnâmeler yayınlanmaktaydı. Bunlar günümüzdeki saydamlık ile eşdeğer olmasa da o dönemin şeffaflığı niteliğinde değerlendirilebilir.

YKY ile ortaya çıkan şeffaflık, özellikle yolsuzlukları önlemek için ön plandadır.⁹¹³ Bunu ise, raporlarını açıkça vatandaşla paylaşarak yapmaktadır. Adaletnâmelerin amacı da yolsuzlukların önüne geçilmesi olduğu için Osmanlı'nın o dönem şartlarında, şeffaflığa sahip olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla kamunun hizmetinde sürekliliği sağlama amacı taşıyan mekanizmalardan, hesap verebilirlik ve şeffaflığın, uygulamada mevcudiyeti söz konusudur. Kamu hizmetlerinin sunulmasında aksaklık yaşanmaması, toplumda bütünlüğün, huzurun, devlete güvenin sağlanması, etkin, etkili, verimli, adil bir yönetimin hâkim olması; liyakat sahibi, dürüst, zulmetmeyen, hesap verebilen, tarafsız yöneticiye bağlıdır. Özetle, en iyi yönetimin esaslarından biri, ahlâki değerlere sahip olan yönetici ve kamu görevlileridir.

Türk yönetiminde, ahlâkın siyasetnamelere yansımaları, İslâm dinindeki ahlâk düşüncesi ve yaklaşımı ile olmuştur. Müellifler, bir olayın neden ve sonuçlarını daha çok ahlâki ilkelerle izah etmektedirler. Siyasetnameler gerek yöneticilere gerek kamu

⁹¹¹ Hülya Taş. Osmanlı'da "Şikâyet Hakkı"nın Kullanımı Üzerine Düşünceler, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 2/3 (2007), s. 189.

⁹¹² M. Fatih Bilal Alodalı ve Sefa Usta. Türk Yönetim Geleneğinde Hesap Verebilirlik Mekanizmaları: Divan-ı Mezalim ve Kamu Denetçiliği Kurumu, *Strategic Public Management Journal*, 3/6 (2017), s. 168, 180.

⁹¹³ İpek Özkal Sayan. Etik ve Kamu Etiği: Eleştirel Bir Bakış, *Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi*, 12/2 (2020), s. 165.

görevlilerine gerekse vatandaşa ahlâki tavsiyelerde bulunarak çoğunlukla Kur-an'dan ayetlerle desteklenmektedir. Bu öneriler, YKY ile mevzuata girerek idari etik adını almıştır.

YKY anlayışındaki etik ilkelerin mevzuata girmesinde uluslararası kuruluşların etkisi inkâr edilmemekle birlikte Türk yönetim geleneğine dayanan yönetim ahlâkının varlığı ortaya konmuştur. Ayrıca günümüz kamu yönetimindeki etik anlayışta dinin etkisinin ortadan kalkmadığı da görülmektedir. Çünkü birçok ilkenin İslâm'da karşılığı bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse, adalet ve liyakat ile ilgili ayet,

*“Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir.”*⁹¹⁴ Nezaketle ilgili olan ise, *“Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler; yoksa şeytan aralarına girer. Kuşkusuz şeytan insanların apaçık düşmanıdır.”*⁹¹⁵ şeklindedir.

Gerek bahsedilen ayetler gerekse KDK'nin, “İyi Yönetim İlkeleri Rehberi”nin hazırlanmasındaki hareket noktası, tamamen İslâm'dan uzak bir anlayış olmadığını göstermektedir.

KDK'nin İyi Yönetim İlkeleri Rehberi, mevzuat çerçevesinde, “Allah işini güzel yapanları sever.”⁹¹⁶ ayeti ile, “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın.” ve “İnsanlara en hayırlı olanı, insanlara en çok hizmet edendir.” anlayışlarından hareket ederek oluşturulmuştur.⁹¹⁷ Türk idare tarihinde; yönetim ahlâkına, inancına, kültürüne ve siyasetnamelerine her zaman önem verildiği de Sunuş kısmındaki,

“Özellikle İslâm dini ve medeniyetimizde iyi yönetim kavramına devlet yönetiminde her zaman çok önem verilmiştir. Kuran-ı Kerim ve Hadisler bunun belirleyicisi olmuş; siyasetnameler ve nasihatnamelerde kamu görevlilerine yapılan iyi yönetim tavsiyeleri

⁹¹⁴ Nisâ Suresi 58. Ayet, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/551/58-ayet-tefsiri>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.

⁹¹⁵ İsrâ Suresi, 53. Ayet, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C4%B0sr%C3%A2-suresi/2082/53-ayet-tefsiri>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.

⁹¹⁶ Âl-i İmrân Suresi 148. Ayeti, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C3%821-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/440/147-148-ayet-tefsiri>, E. T. 04.05.2023.

⁹¹⁷ T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu, “İyi Yönetim İlkeleri Rehberi”, s. 7, https://www.ombudsman.gov.tr/document/raporlar/iyi_yonetim_ilkeleri_rehberi/iyi-yonrtim-ilkeleri-turkce/mobile/index.html, Erişim Tarihi: 10.02.2022

önemli yer tutmuştur. Bu tavsiyeler, modern zamanların iyi yönetim ilkelerinin oluşmasına katkı sağlamıştır.⁹¹⁸

sözleriyle ifade edilmiştir. Nitekim AB'ye uyum süreci veya OECD ülkelerinin tavsiyelerinin yanı sıra Türk-İslâm geleneğinin etkisi yadsınamaz ki her Türk devleti, öncekinin kültür ve kurumlarını revize ederek süregelmıştır.

Türk devletleri, sadece birbirlerini değil Batı'yı da büyük ölçüde etkilemiştir. Örneğin, ombudsmanlığın İsveç Kralı 12. Charles'ın, Osmanlı'ya sığındığı zamanlarda (1709-1714) Edirne'den ülkesine verdiği talimatla İsveç'te kurulduğu bilinmektedir. Bu talimatın Osmanlı'dayken gönderilmesi; kökeninin de Osmanlı'ya dayandığı fikrine götürmektedir. Coşkun ve Aydın, bu konuda detaylı bir inceleme yapmıştır. Netice itibarıyla ise Osmanlı'daki sadrazam makamına karşılık geldiği ortaya konmuştur.⁹¹⁹ Bu etkileşim, toplumun, idarenin ahlâkından yönetim sistemlerine kadar birçok alana sirayet etmiştir. Fakat gayriahlâkîliklerin giderek artmaya başlaması ile idarenin işleyişindeki bozulmalar dikkat çeker hâle gelmiştir. Bu yüzden kamuda etik daha da önemsenmiştir. Ancak bu durum günümüzde, kamu görevlileri üzerinden değerlendirilmektedir.

YKY'de kamu görevlileri için belirlenen etik davranış ilkelerinin oluşturulmasında, Türk yönetim geleneğinin etkisini anlamak için siyasetnamelere bakılması uygun görülmektedir. Bu yüzden iyi yönetim ilkelerini, dönemine uygun şekilde tavsiyelerle ortaya koymuş olan Beş Tarz-ı Siyaset ve Kitab-ı Güldeste eserleriyle YKY'deki etik ilkelerin ne kadar benzeştiğini daha somut bir şekilde göstermek amacıyla karşılaştırmalı bir şekilde Tablo 6 oluşturulmuştur.

⁹¹⁸ T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu, “İyi Yönetim İlkeleri Rehberi”, s. 5.

⁹¹⁹ Burak Coşkun ve Hamza Günaydın, “Ombudsmanlığın Kökeni Meselesi Bağlamında Türk-İslâm Devlet Geleneğinde Şikâyet Hakkının Kurumsal Tekâmülü”, *Ombudsman Akademik Dergisi*, 2/3 (2015), s. 53, “Yüksek Ombudsmanın Kralın mührünü taşıması, forum ve konsey toplantılarına başkanlık etmesi, kral namına talimat vermesi, bütün kamu görevlilerinin direktiflere krala hizmet etmek için uymak durumunda olması, tüm atamalarda ve göreve almalarda söz sahibi olması, yargılama faaliyetlerini sekreterlerin yürütüyor olması, özellikleri benzer biçimde Osmanlı'da sadrazamda bulunmaktadır. Bu da kralın talimatındaki yüksek ombudsmanlık makamının Osmanlı'daki sadrazamlık makamına karşılık geldiği sonucunu göstermektedir.”

Tablo 6: Beş Tarz-ı Siyaset ile Kitab-ı Güldeste Siyasetnamelerindeki Etik Prensiplerle YKY'deki Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkelerinin Karşılaştırılması

KRİTERLER	KİTAB-I GÜLDESTE	BEŞ TARZ-I SİYASET	YKY ANLAYIŞI
KAPSAM	Sultan, yöneticiler, halk	Sultan, yöneticiler, halk	Kamu görevlileri
KAYNAK	İslâm, tecrübe ve Türk yönetim geleneği (daha çok Osmanlı'nın en parlak dönemi)	İslâm, tecrübe, Türk yönetim geleneği	İslâm, Türk yönetim geleneği, mevzuat, AB üyelik süreci ile uluslararası kuruluşların tavsiyesi
Görevin Yerine Getirilmesinde Kamu Hizmeti Bilinci	Sadrazamlar toplumdan kopuk olmamalıdır. Veziriazamların kapılarının her daim halka açık olması gerekmektedir. Halkla sadrazamın bağı güçlü olmalıdır (a.g.e. s. 25).	Devlet adamlarının dönemine uyumlu şekilde davranması gerekmektedir. Düşmandan kurtararak devletin zafere ulaşmasını sağlayan birinci tavırdaki yöneticiler; nefesine hâkim, sabırlı, halkı ve askeriyle birlik içerisinde, kibirsiz, tamahkâr olmayan, eşit davranarak yöneten güzel ahlâk sahibi olmalıdır (a.g.e. s. 39). Yöneticiler, orta yolu bulan, iş birliği edebilen, vatandaşını ezdirmeyen, ihtiyatlı ve itidalli, sır tutan, alçak gönüllü, nazik, hoşgörülü, topluma örnek olabilen, liyakatli kimselerden seçildiğinde hem	Kamu görevlileri; sürekli gelişimi, katılımcılığı, saydamlığı, tarafsızlığı, dürüstlüğü, kamu yararını gözetmeyi, hesap verebilirliği, öngörülebilirliği, hizmette yerindenliği ve beyana güveni esas alırlar. (Yön. 5. md.

		zulümden uzak bir idare hem de itibar sahibi devlet zuhur etmektedir (a.g.e. s. 57-58, 60).	
Halka Hizmet Bilinci	<p>Hükümdar, hakkıyla görevini icra edip halkın huzur içinde yaşamasını temin etmelidir. Devletin düzeni, “Mülk adamsız olmaz ve devlet adamları da malsız olmaz.” minvali üzere sağlanması gerekmektedir (a.g.e. s. 19).</p> <p>Ayrıca reyanın fakirlerinden, yıllık vermesi gereken vergileri dışında başka sebeplerle vergi alınmamalıdır. Aksi takdirde zulme neden olmaktadır. Zulümden olabildiğince uzak durup mazlumun hakkını teslim etmek gerekmektedir (a.g.e. s. 57-58).</p>	<p>Halkın, hükümdara itaati için devletin yükümlülüklerinin yerine getirilmesi gerekmektedir.</p> <p>Hazinenin boş kalmaması, halkın sevda dökmesi ile mümkün olduğu için göçler önlenmeli, çiftçiliği bırakmaması sağlanmalıdır.</p> <p>Reyanın refah içinde yaşaması, safra konumundaki tüccarların ticaretinin ölçülü olmasına bağlıdır. Ancak tüccarları ezmeden onları da gözeterek kontrollü olunmalıdır. Yoksa fakirlik, kıtlık felaketleri halkı güçsüz bırakacağı gibi memleket de güzelliğini kaybedecektir (a.g.e. s. 34-35).</p>	<p>Kamu görevlileri; halkın günlük yaşamını kolaylaştırmayı, ihtiyaçlarını en etkin, hızlı ve verimli şekilde karşılamayı, hizmet kalitesini ve halkın memnuniyetini arttırmayı, hizmetlerin sonucuna odaklı olmayı hedeflerler. (Yön. 6. md.)</p>
Hizmet Standartlarına Uyma	<p>Yönetici olmadan kalıcı devlet, mal olmadan yönetici olmaz. Malın tahsili halkla bir başka ifadeyle toprağı</p>	<p>Rasyonel sultan ve yöneticiler olursa; ihtişamıyla nam salan bir devlet olmak yerine, isabetli karar ve tutumlarıyla tanınmak</p>	<p>Yöneticiler ve personeller, kamu hizmetlerini belirlenen standartlara ve süreçlere uygun şekilde yürütürler, hizmetten</p>

	işlemekle olur. Adalet olmazsa halk durmaz, adaletsiz çadır kurulmaz (a.g.e. s. 26-28).	mümkün olur. Zira akıllı yöneticilerin tutum ve davranışları, kan döken, şiddete başvuran idarecilerden daha çok itibar görmektedir (a.g.e. s. 60).	yararlananlara iş ve işlemlerle ilgili gerekli açıklayıcı bilgileri vererek onları hizmet süreci boyunca aydınlatırlar. (Yön. 7. md.)
Amaç ve Misyon Bağıllık	Hem devlet idaresinde herkese eşit yaklaşımda bulunulması hem velinimet olan reyanın korunması hem de hukukun herkese eşit ve tarafsız uygulanması gerekmektedir (a.g.e. s. 20). Ayrıca "Bir saat adalet yetmiş yıllık ibadete karşılık gelmektedir." hadisinden hareketle padişah ve kamu görevlileri, hukuka uygun hareket ederek adaletin tecelli etmesini sağlar. Fakat padişahın adaleti daha mühimdir (a.g.e. s. 26).	Devlet başkanı ve yöneticiler şeri ve akli hükümlere uygun, ölçülü, zulmetmeyen davranışlar göstermelidirler (a.g.e. s. 31).	Kamu görevlileri, çalıştıkları kurum veya kuruluşun amaçlarına ve misyonuna uygun davranarak ülkenin çıkarları, toplumun refahı ve kurumlarının hizmet ideallerine göre davranırlar. (Yön. 8. md.)
Dürüstlük ve Tarafsızlık	"Yalan şeytana özgüdür. Çok yalan söyleyen, emanete hıyanet eden, sözünde durmayandır." sözleriyle önemi vurgulanmıştır (Uğural, s. 104). Adalet dağıtımında dil, din, ırk ayrımı	Devletin düşmanlardan kurtulup bağımsız olduğu birinci tavırda; nefesine hâkim, sabırlı, milleti ve askeriyle birlik içerisinde, kibirsiz, tamahkâr olmayan, eşit davranarak yöneten güzel ahlâklı	Kamu görevlileri; tüm eylem ve işlemlerinde kanuna uygun olarak adalet, eşitlik ve dürüstlük ilkeleri doğrultusunda hareket ederler. Kimseye yararlandırmada dil, din, felsefi inanç, siyasi düşünce, ırk, cinsiyet

	yapılmamalıdır (a.g.e. s. 57)	yöneticiler bulunmaktadır (a.g.e. s. 39). Yöneticilerin, “halkı incitmemesi hem onlara itibar sağlar hem de reayayı hile ve yalandan uzak tutar (a.g.e. s. 52).	ve benzeri sebeplerle ayırım yapamazlar. Kamu görevlileri, takdir yetkilerini, kamu yararına uygun, keyfilikten uzak, tarafsızlık ve eşitlik ilkelerine uygun olarak kullanırlar. (Yön. 9. md.)
Saygınlık ve Güven	"Her kim halka alçak gönüllü davranırsa şanı büyük Tanrı, onun değerini yükseltir. Her kim halka kibirli davranırsa Tanrı onu aşağılar." "Bir kimsenin içinde zerre kadar kibir olsa cennete giremez." (Uğural, s. 100). Sadrazam hakları teslim ettiğinde reaya emir sahiplerine saygı duyar (a.g.e. s. 60).	Halk itibar görmezse, isteklerinde ümitsizliğe kapılırsa içtenlikle çalışması sekteye uğrar. Hatta belki de yemeden içmeden kesilir. Dolayısıyla Hz. Ömer'in yolunda ilerleyip halkın zihinlerinde ve kalplerinde, yöneticilere karşı en ufak şüpheye yer verilmemelidir. Bu sebeple gerek hizmetkârları gerekse çocukları şiddet ile de korkutmamak gerekmektedir. İlim ve zanaat eğitimlerinde dahi azarlama, vurma gibi eylemlerde aşırıya kaçılmamalıdır. Bunlar yerine yükselmeler için münâsip bir teşvik ve korkutmayla terbiye edilebilir. Zaten ilim sahipleri de zayıf kimselere şiddeti	Kamu görevlileri, kamu yönetimine güveni sağlayarak görevin gerektirdiği itibar ve güvene layık olduklarını, davranışlarıyla gösterirler. Halkın kamu hizmetine karşı güvenine zarar veren, şüphe yaratan ve adalet ilkesine zarar veren davranışlarda bulunmaktan kaçınırlar. Kamu görevlileri, halka kötü davranamaz, işi savsaklayamaz, taraflı olamazlar. (Yön. 10. md.)

		<p>uygun bulmamaktadırlar (a.g.e. s. 51-52).</p> <p>Yöneticiler, orta yolu bulan, iş birliği edebilen, vatandaşını ezdirmeyen, ihtiyatlı ve itidalli, sır tutan, alçak gönüllü, nazik, hoşgörülü, topluma örnek olabilen, liyakatli kimselerden seçildiğinde hem zulümden uzak bir idare hem de itibar sahibi devlet zukur etmektedir (a.g.e. 57-58, 60).</p>	
Nezaket ve Saygı	<p>Güzel huy, herkese sevgiyle yaklaşmaktır. Bu yüzden herkesle iyi geçinip hoş sözler söylenmelidir." Her kim tevazu ile halka lütfederse, Allah onun kadrini yükseltir." (a.g.e. s. 71).</p>	<p>Yöneticiler, "Zekiler bazı şeylerde bilmemezlikten gelirler." sözü üzere hareket ederek hoşgörülü olmalıdır. Halka gücünün yettiğinden fazlasını yükleyerek kaba davranılmamalıdır. "Ahlâklı, büyük insana hile yaptık sanırsınız, ancak gerçekte ona hile yapmadınız. O cahil biri değil, faziletinden hileye uğramış gibi yapıyor." ifadesinden hareketle bilmezlikten gelip halka nezaket çerçevesinde</p>	<p>Kamu görevlileri, üstleri, meslektaşları, astları, diğer personel ile hizmetten yararlananlara karşı nazik ve saygılı davranırlar ve gerekli ilgiyi gösterirler. Konu yetkilerinin dışındaysa ilgili birime veya yetkiliye yönlendirirler. (Yön. 11. md.)</p>

		<p>davranılmalıdır (a.g.e. s. 53-54).</p> <p>Yöneticilerin, “halkı incitmemesi hem onlara itibar sağlar hem de reayayı hile ve yalandan uzak tutar (a.g.e. s. 52).</p> <p>Yöneticiler, orta yolu bulan, iş birliği edebilen, vatandaşını ezdirmeyen, ihtiyatlı ve itidalli, sır tutan, alçak gönüllü, nazik, hoşgörülü, topluma örnek olabilen, liyakatli kimselerden seçildiğinde hem zulümden uzak bir idare hem de itibar sahibi devlet zuhur etmektedir (a.g.e. s. 57-58, 60).</p>	
Yetkili Makamlara Bildirim			<p>Kamu görevlileri, Yönetmelik’teki etik davranış ilkeleriyle bağdaşmayan veya yasadışı iş ve eylemlerde bulunmalarının talep edilmesi durumunda veya hizmetlerini yürütürken bu tür bir eylem veya işlemden haberdar olduklarında, gördüklerinde durumu yetkili makamlara bildirirler.</p>

			Kurum ve kuruluş amirleri, ihbarda bulunan kamu görevlilerinin kimliğini gizli tutar ve kendilerine herhangi bir zarar gelmemesi için gerekli tedbirleri alırlar. (Yön. 12. md.)
Çıkar Çatışmasından Kaçınma	"Emanetleri ehline veriniz." sözüne uygun davranılmalıdır. Liyakate dayalı anlayışla adam kayırmacılığının önlenmesi gerekmektedir (a.g.e. s. 20, 39-40).	Her yönetici ehil olmalı ki nizamın sürekliliği sağlanabilsin (a.g.e. s. 37, 60).	Çıkar çatışması; kamu görevlilerinin görevlerini tarafsız şekilde icra etmelerini etkileyen veya etkiliyormuş gibi gözükten ve kendilerine, yakınlarına, arkadaşlarına veya ilişkide bulunduğu kişi ve kuruluşlara sağlanan her türlü menfaati ve onlarla ilgili mali ve diğer yükümlülükleri gibi şahsi çıkarlara sahip olmaları hâlini ifade eder. Kamu görevlileri, çıkar çatışmasında şahsi sorumluluğa sahiptir ve çıkar çatışmasının doğabileceği durumu genellikle şahsen bilen kişiler oldukları için, herhangi bir potansiyel veya gerçek çıkar çatışması konusunda dikkatli davranır, çıkar

			<p>çatışmasından kaçınmak için gerekli adımları atar, çıkar çatışmasının farkına varır varmaz durumu üstlerine bildirir ve çıkar çatışması kapsamına giren menfaatlerden kendilerini uzak tutarlar. (Yön. 13. md.)</p>
<p>Görev ve Yetkilerin Menfaat Sağlamak Amacıyla Kullanılmaması</p>	<p>Merhametsiz, işten anlamaz kişilere ricayla ve rüşvetle makam verilmemelidir (a.g.e. s. 39).</p>	<p>İnsanların büyüme döneminde yaşadığı gelişmeler, devletlerde de benzerdir. Nasıl ki insan olgunlaşana kadar edindiği tecrübelerle daha dikkatli davranıyorsa devletlerin olgunluk çağındaki yöneticiler de daha tedbirli, ihtiyatlı, gayretli, adil ve ehil kişilerdir (a.g.e. s. 37).</p> <p>İlim sahibi kimseler topluma örnek olmaktadır. Bu yüzden ehil sahiplerinin iş başına getirilmesi gerektir ki bu kişiler işleriyle tanınır, gösterişiyle değil. Yöneticiler, orta yolu bulan, iş birliği edebilen, vatandaşını ezdirmeyen, ihtiyatlı ve itidalli, sır tutan, alçak gönüllü, nazik,</p>	<p>Kamu görevlileri; görev, unvan ve yetkilerini kullanarak kendileri, yakınları veya üçüncü kişiler lehine menfaat sağlayamaz ve aracılıkta bulunamazlar, akraba, eş, dost ve hemşehri kayırmacılığı, siyasal kayırmacılık veya herhangi bir nedenle ayrımcılık veya kayırmacılık yapamazlar. Kamu görevlileri, görevlerinin ifası sırasında veya bu görevlerin sonucu olarak elde ettikleri resmî veya gizli nitelikteki bilgileri, kendilerine, yakınlarına veya üçüncü kişilere doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik,</p>

		<p>hoşgörülü, topluma örnek olabilen, liyakatli kimselerden seçildiğinde hem zulümden uzak bir idare hem de itibar sahibi devlet zuhur etmektedir (a.g.e. s. 57-58, 60).</p> <p>Özellikle rüşvet alelade yapılmaya başlandığında, liyakate dikkat edilmediğinde devlet ahlâkı bozulacaktır (a.g.e. s. 43).</p>	<p>siyasal veya sosyal nitelikte bir menfaat elde etmek için kullanamazlar, görevdeyken ve görevden ayrıldıktan sonra yetkili makamlar dışında hiçbir kurum, kuruluş veya kişiye açıklayamazlar. (Yön. 14. md.)</p>
<p>Hediye Alma ve Menfaat Sağlama Yasağı</p>	<p>Suçun cezası ne ise (ölüm, af, hapis gibi) onun uygulanması gerektiği elzemdir. Rüşvet illeti, hukuka da bulaşmıştır. Bu cezalardan kurtulmak için araya girilmesine, rüşvet veya hediye verilmesine müsaade edilmemelidir. Devlet adamlarının hediye kabul etmelerinde dikkatli olunmalıdır. Ama sevgi ve muhabbet arttırma niyetiyle hediye kabulü uygundur. Hediye bir iş için olmamalıdır (a.g.e. s. 29-32).</p>	<p>Kılıç ehli, üstün ve seçkin olduğunda şeref ve itibarını koruyup cihatta korkusuzca, devletine sadakâtla, kararlılıkla gayret etmelidir. Bu yüzden hediye, bahşış ve ödülde ifrat söz konusu olursa alakasız işlere yönelip itaatkârlıktan çıkarlar (a.g.e. 55-56).</p>	<p>Kamu görevlisinin tarafsızlığını, performansını, kararını veya görevini yapmasını etkileyen veya etkileme ihtimali bulunan, ekonomik değeri olan ya da olmayan, doğrudan ya da dolaylı olarak kabul edilen her türlü eşya ve menfaat hediye kapsamındadır. Kamu görevlilerinin hediye almaması, kamu görevlisine hediye verilmemesi ve görev sebebiyle çıkar sağlanmaması temel ilkedir. Kamu görevlileri, kamu kaynaklarını kullanarak hediye</p>

			veremez, resmî gün, tören ve bayramlar dışında, hiçbir gerçek veya tüzel kişiye çelenk veya çiçek gönderemezler; görev ve hizmetle ilgisi olmayan kutlama, duyuru ve anma ilanları veremezler. (Yön. 15. md.)
Kamu Malları ve Kaynaklarının Kullanımı	<p>Mali birimdeki görevliler yolsuzluktan, kötülükten, hile ve düzenbazlıktan uzak durarak devletin kaynaklarında tutumlu olmalıdır (a.g.e. s. 46).</p> <p>Alçak gönüllü, kamu kaynaklarını israf etmeyen, nezaket ve saygı çerçevesinde davranan, uzlaşmacı ve denetimli kamu görevlileri de iyi bir yönetim için olmazsa olmazlardır (a.g.e. s. 60).</p>	<p>Devlet ve saltanat, lüks bir yaşam sürmek değil; doğru, güzel ve kalıcı bir isim bırakmaktır. Saçın sakalın ağarması yaşlılığın belirtisi iken toplumda artan süs ve gösteriş de çöküşün göstergesidir (a.g.e. s. 37).</p> <p>Mali alandaki yöneticiler, halkı zora sokan vergileri azaltmalıdır. Her ne olursa olsun miri maldan yapılan ödemeler geciktirilmeyip senelik maaş giderlerine yetecek kadar mal temin edilmelidir (a.g.e. s. 58).</p> <p>Devlet, asker ve devlet adamları ile; devlet adamı mal ile; mal halk</p>	<p>Kamu görevlileri, kamu bina ve taşıtları ile diğer kamu malları ve kaynaklarını kamusal amaçlar ve hizmet gerekleri dışında kullanamaz ve kullandıramazlar, bunları korur ve her an hizmete hazır şekilde bulundurmak için gerekli tedbirleri alırlar. (Yön. 16. md.)</p>

		ile; halk adaletle olur (a.g.e. s. 45).	
Savurganlıktan Kaçınma	<p>Rica ve araçlarla usulsüz şekilde Yeniçeri Ocağı'na girerek kamu malının israfına sebep olanların tespit edilip görevlerine son verilmelidir (a.g.e. s. 54-55).</p> <p>Gerek defterdarın gerekse devlete hizmet sunan görevlilerin nepotizmden ve rüşvetten uzak, kamu kaynaklarının israfından kaçınan ehil kişilerden seçilmesi gerekmektedir (a.g.e. s. 48).</p> <p>Herkes kamu malını boş yere harcamaktan çekinmelidir (a.g.e. s. 48).</p>	<p>İsraf ve savurganlık yok etme ve zarardır (a.g.e. s. 44). İsrafi, zamana yayarak azaltmayla meşgul olunmalıdır. Mali arttırmayı sağlayan vergi memuru ve defterdarlara, "Akıllı tüccarların kârları satışta değil alıştadır." sözü hatırlatılmıştır.</p> <p>Senelik masrafi karşılayacak nakit hazinede bulunmalıdır. Devletin dördüncü ve beşinci hâllerinde (duraklamadan sonraki vakitlerde) devlet adamları israfın önüne geçmelidir (a.g.e. s. 58).</p>	<p>Kamu görevlileri, kamu bina ve taşıtları ile diğer kamu malları ve kaynaklarının kullanımında israf ve savurganlıktan kaçınır; mesai süresini, kamu mallarını, kaynaklarını, işgücünü ve imkânlarını kullanırken etkin, verimli ve tutumlu davranırlar. (Yön. 17. md.)</p>
Bağlayıcı Açıklamalar ve Gerçek Dışı Beyan	<p>Yöneticiler, faydalı ve gerekli bilgileri, padişah huzurunda azil korkusu olmaksızın bekletmeden doğruyu söylemelidir. Bir hizmeti yanlış görüp kınanmaktansa azledilip halk tarafından övülmesi daha üstündür (a.g.e. s. 23).</p>	<p>İsabetli kararlar alabilen, tedbirli ve ihtiyat sahibi gibi görünen bazı ahmak hazine görevlileri, biz, şunu yapmasaydık bu iş olmazdı, diye övünmektedirler. Bu kimseler, akçenin olmayışını, devletin aciz olduğunu ulu orta konuştuğunda itibar kaybına sebep</p>	<p>Kamu görevlileri, görevlerini yerine getirirken yetkilerini aşarak çalıştıkları kurumlarını bağlayıcı açıklama, taahhüt, vaat veya girişimlerde bulunamazlar, aldatıcı ve gerçek dışı beyanda bulunamazlar. (Yön. 18. md.)</p>

	İyiler gözetilip halka açık yüzlü olmak gerektir (a.g.e. s. 34).	olmaktadır (a.g.e. s. 58).	
Bilgi Verme, Saydamlık, Katılımcılık	İyiler gözetilip halka açık yüzlü olmak gerektir (a.g.e. s. 34).		Kamu görevlileri, halkın bilgi edinme hakkını kullanmasına yardımcı olurlar. Gerçek ve tüzel kişilerin talep etmesi durumunda istenen bilgi veya belgeleri, 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nda belirlenen istisnalar dışında, usulüne uygun olarak verirler. Üst yöneticiler, ilgili kanunların izin verdiği çerçevede, kurumlarının ihale süreçlerini, faaliyet ve denetim raporlarını uygun araçlarla kamuoyunun bilgisine sunarlar. Kamu görevlileri, kamu hizmetleri ile ilgili temel kararların hazırlanması, olgunlaştırılması, alınması ve bu kararların uygulanması aşamalarından birine, birkaçına veya tamamına, aksine yasal bir hüküm olmadıkça, o karardan doğrudan ya da dolaylı olarak

			etkilenecek olanların katkıda bulunmasını sağlamaya dikkat ederler. (Yön. 19. md.)
Yöneticilerin Hesap Verme Sorumluluğu	<p>“Her işin adamı vardır.” sözüne uygun ehil kişiler seçilerek bilhassa defterdarlar konusunda, yolsuzluk yapmamaları için daha da tedbirli olunmalıdır (a.g.e. s. 45-46). Uzaktaki birini sıradan konular için getirtmeyip olayın aslını araştırarak gerekli ise emir verilmelidir. Ayrıca sınır ağalıkları, alaybeylikleri gibi işlere ehil kimselerin atanmasıyla birlikte görev süreleri hususunda özenli olmak gerekir. Bunlar ölmedikçe, azlini gerektiren gayriahlâki bir durum olmadıkça görevden alınmamalıdır (a.g.e. s. 24).</p> <p>Taşradaki makam sahiplerinin hâllerinin niteliği araştırılıp hareketleri bilinmelidir. Bir iki şikâyetçi yüzünden bir memleket valisinin azli gerekmez. Ama</p>	<p>Becerikli yöneticiler kötüyü iyileştirecek tedbirler alıp tedaviyi doğru yapmalıdır ki güçlü bünye zayıflamasın. Dolayısıyla idareciler gerekli olan tedbirlerin ne olduğunu da bilmelidir. Yaşlı birine ait ilacın çocuğa verilmesi doğru olmayacaktır. Bir devletin yöneticileri, akıllı, becerikli ve tedbirli olmalıdır (a.g.e. s.33). Yöneticiler, halkı korkutanlar söz konusu olduğunda etraflıca araştırıp durumu düzelterek düşmanlıklar gidermelidir (a.g.e. s. 52).</p>	<p>Kamu görevlileri, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi sırasında sorumlulukları ve yükümlülükleri konusunda hesap verebilir ve kamusal değerlendirme ve denetime her zaman açık ve hazır olurlar. Yönetici kamu görevlileri, kurumlarının amaç ve politikalarına uygun olmayan işlem veya eylemleri engellemek için görev ve yetkilerinin gerektirdiği önlemleri zamanında alırlar. Yönetici kamu görevlileri, yetkisi içindeki personelin yolsuzluk yapmasını önlemek için gerekli tedbirleri alırlar. Bu tedbirler; yasal ve idari düzenlemeleri uygulamayı, eğitim ve bilgilendirme konusunda uygun çalışmalar yapmayı, personelinin karşı karşıya kaldığı mali ve</p>

	<p>veziriâzam tarafından kendisine öğüt veren mektup gönderilip uyarılmalıdır.</p> <p>Düzelmezse ve yine şikâyetçiler gelirse, yolsuzlukları çıkarsa azlolması gerekir (a.g.e. s. 39).</p> <p>Fiyatlar sadece kadı ve hesap uzmanlarına bırakılmamalıdır.</p> <p>Devamlı teftiş edilmelidir (a.g.e. s 28).</p>		<p>diğer zorluklar konusunda dikkatli davranmayı ve kişisel davranışlarıyla personeline örnek olmayı kapsar. Yönetici kamu görevlileri, personeline etik davranış ilkeleri konusunda uygun eğitimi sağlamak, bu ilkelere uyulup uyulmadığını gözetlemek, geliriyle bağdaşmayan yaşantısını izlemek ve etik davranış konusunda rehberlik etmekle yükümlüdür. (Yön. 20. md.)</p>
<p>Eski Kamu Görevlileriyle İlişkiler</p>	<p>Görevden alınan defterdarların hor görülmeyip kendilerine has tayin edilmesi veya mertebesinden aşağı olmayan bir memuriyet verilmesi de uygundur (Uğural, s. 54).⁹²⁰</p>		<p>Kamu görevlileri, eski kamu görevlilerini kamu hizmetlerinden ayrıcalıklı bir şekilde faydalandıramaz, onlara imtiyazlı muamelede bulunamaz. Kamu görevlerinden ayrılan kişilere, ilgili kanunlardaki hükümler ve süreler saklı kalmak kaydıyla, daha önce görev yaptıkları kurum veya kuruluşan, doğrudan veya dolaylı</p>

⁹²⁰ YKY ile örtüştüğü için değil; aksini ifade ettiğinden yer verilmiştir.

			olarak herhangi bir yüklenicilik, komisyonculuk, temsilcilik, bilirkişilik, aracılık veya benzeri görev ve iş verilemez. (Yön. 21. md.)
Mal Bildiriminde Bulunma			Kamu görevlileri, kendileriyle eşlerine ve velayeti altındaki çocuklarına ait taşınır ve taşınmazları, alacak ve borçları hakkında, 3628 Sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu hükümleri uyarınca, yetkili makamlara mal bildiriminde bulunurlar. Kurul, gerek gördüğü takdirde mal bildirimlerini inceleme yetkisine sahiptir. Mal bildirimlerindeki bilgilerin doğruluğunun kontrolü amacıyla ilgili kişi ve kuruluşlar (bankalar ve özel finans kurumları dahil) talep edilen bilgileri, en geç otuz gün içinde Kurul'a vermekle yükümlüdürler. (Yön. 22. md.)

Yaptırım ve Zamanaşımı	Yaptırıma ve çözüme yönelik tavsiyeler yer almakta olup herhangi bir süre kısıtı bulunmamaktadır.	Çözüm önerileri bulunmaktadır. Süre sınırlaması bulunmamaktadır.	Yaptırım 5176 Sayılı Kanun ile bunun Yönetmelik’inde düzenlenmemiştir. Ceza Kanunu’nda yer almıştır. Zamanaşımı, mevzuatta düzenlenmiştir. Etik ilkelere aykırı davranışlar olduğu tarihten itibaren Kurul’a başvuru, 2 yıl içinde yapılmalıdır.
-------------------------------	---	--	--

Tablo 6’ya göre, ilk farklılık kapsamıdır. Başka bir ifadeyle iki eserde, yönetim ahlâkının kapsamı sultan, yöneticiler ve halk iken; YKY anlayışında kamu görevlileridir. Fakat idari etik, günümüzdeki gibi sadece kamu hizmetini ifa edenleri değil; yönetimden etkilenenleri de içermektedir. Dolayısıyla bu ilişki karşılıklıdır.

5176 Sayılı Kanun’da ve Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’te doğrudan halkı ilgilendiren bir etik prensip bulunmasa da dağılık hâlde toplumu bağlayıcı kanunlar yok değildir. Bu kanunlara; 1156 Sayılı Kanun, TCK, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu örnek verilebilir. Kamu görevlileri için belirlenmiş etik davranış ilkeleri, aslında zulme karşı vatandaşları korumak amaçlıdır. Dolayısıyla ihbar, şikâyet ve başvuru gibi araçlar bunun içindir. Kamuda etiğin sağlanabilmesi hem güzel ahlâk sahibi yöneticilere hem de güzel ahlâk sahibi halka bağlıdır. Bu etkileşim yadsınamaz bir gerçektir. Örneğin rüşvet alarak etik dışı davranış sergileyen kamu görevlisi kadar bu rüşveti veren de gayriahlâki tutuma sahiptir. Bu yüzden Yönetmelik’e ve 5176 Sayılı Kanun’a halkı bağlayıcı etik prensipler eklenebilir görünmektedir.

Tablo 6’ya göre, bir diğer kriter idari etiğin kaynağıdır. Aslında yönetim ahlâkının kaynağı, karşılaştırılan kıstasların arasındaki tek fark mevzuat ve uluslararası kuruluşların tavsiyeleridir. İki eserde kaynak İslâm, tecrübe ve Türk yönetim geleneği iken YKY’deki idari etikte buna AB’ye uyum süreciyle OECD’nin tavsiyelerinin etkisiyle mevzuat eklenmiştir. Fakat burada belirtmekte yarar görülen bir konu var ki o da Beş Tarz-1 Siyaset’te müellifin, yöneticilerin kanunlara uygun davranmasını tavsiye

etmesidir.⁹²¹ Yeni düzenin belirmeye başladığının izlenimini veren Pîrîzâde'nin⁹²² bu tutumu, yönetim ahlâkının kanuna dayandığını düşündürmektedir. Sonuç itibarıyla 5176 Sayılı Kanun ile Yönetmelik, YKY anlayışının getirdiği bir yenilik olduğu kabul edilmekle birlikte Türk yönetim geleneğinden de tamamen bağımsız değildir.

Tablodan anlaşılacağı üzere, ilk etik ilke olan “Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci” hem XVIII. yüzyılda hem de YKY anlayışında mevcuttur. Özetle, kamu hizmeti alanların ihtiyaçlarına uygun bir kamu hizmeti bilinci, Türk yönetim anlayışında, çağının gereğine göre şekillenerek varlığını korumuştur. Gerek bu bilinç gerekse “Halka hizmet bilinci” prensibi, kamu görevlilerinin, yönetim ahlâkının olgunluk basamaklarından olan hizmet sevgisine sahip olmasına bağlıdır. Zaten kamuda, “*İnsanlara en hayırlı olan insanlara en çok hizmet edendir.*” düsturundan hareketle en iyi yönetimi sağlama anlayışı söz konusudur.⁹²³ Bu yüzden YKY anlayışındaki “Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci” ve “Halka hizmet bilinci” ilkeleri, Yönetmelik'in 5. ve 6. maddelerine göre, halkın taleplerine cevap verebilecek şekilde yenilikçiliğe sahip, kamu yararını hedefleyen yöneticilerden söz etmektedir. Bu kamu yararını gözetme iki eserde farklı yorumlanmış olsa da neticede, “Mülk adamsız olmaz ve devlet adamları da malsız olmaz.”⁹²⁴ minvali üzerine halkın refahı ve kamunun yararı ön planda tutulmuştur.

Kamu görevlilerinin etik davranış prensiplerinden üçüncüsü, “Hizmet standartlarına uyma”dır. Bu standart Osmanlı'da, “akıllı ve adil yöneticilerken⁹²⁵” günümüzde Yönetmelik'in 7. maddesine göre, mevzuata uygun davranarak hizmet sürecinde vatandaşa bilgi vermektir. Farklı cümlelerle ifade edilmiş olsa da bu hizmet standartları, adil bir yönetime hizmet etmektedir. Vatandaşa bilgi verilmesi, bilgi toplumunun bir gereği olarak günümüzde zuhur etmiştir. YKY'de yine bir diğer ilke

⁹²¹ Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi, s. 31, 38.

⁹²² Bkz. bu çalışmada, s. 131.

⁹²³ T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu, “*İyi Yönetim İlkeleri Rehberi*”, s. 7.

⁹²⁴ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 19; Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi, s. 45.

⁹²⁵ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 26-28; Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi, s. 60.

“Amaç ve misyona bağlılık” olup ülkenin çıkarları doğrultusunda, toplumun refahını düşünerek hareket etmektir. Kısacası kamu yararını gözetmektir ve iki eserde de bu ilke özetle; “hukuka uygun hareket edilerek adaletin tecelli etmesini sağlamak⁹²⁶” şeklinde ortaya konmuştur.

Etik davranış ilkelerinden bir diğeri, “Dürüstlük ve tarafsızlık”tır. Bu prensip gerek iki eserde gerekse YKY anlayışında, aynı şekilde ifade edilmiştir. Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “Yalan şeytana özgüdür.⁹²⁷” sözleriyle dürüstlüğü; “adaletin dağıtılmasında dil, din, ırk ayrımı yapılmamasını⁹²⁸” öğütlerken ise, tarafsızlığı vurgulamıştır. Pîrîzâde ise bunu, “nefsine hâkim, sabırlı, milleti ve askeriyle birlik içerisinde, kibirsiz, tamahkâr olmayan, eşit davranarak yöneten güzel ahlâklı yöneticilerin⁹²⁹” gerektiğini belirterek ifade etmiştir. Pîrîzâde tarafsızlığı, eşit davranma diye betimlerken dürüstlüğü, doğrudan kamu görevlilerine yüklememiştir. Yöneticilerin “halkı incitmemesinin hem onlara itibar sağladığını hem de reayayı hile ve yalandan uzak tuttuğunu⁹³⁰” savunup dürüstlüğü, halk ile kamu görevlileri arasındaki bağa konumlandırmıştır.

Türk yönetiminin amaçlarından olan adaletin tasavvuru, altıncı ilke, “Saygınlık ve güven”dir. Yönetim ahlâkının önemi, kamuya güven kaybıyla anlaşılmaktadır. Zira yeni kamu yönetiminde etik reformların sebeplerinden birisi de vatandaşın güveninin yeniden kazanılmasıdır. Kamuya güven kaybı, onun saygınlığına da gölge düşürmektedir. Dolayısıyla haklar, vatandaşa layıkıyla teslim edildiğinde, hizmette şüpheye yer verilmediğinde kamuya itibar ve güven artacaktır. Pîrîzâde’nin deyimiyile, “Yöneticiler, orta yolu bulan, iş birliği edebilen, vatandaşını ezdirmeyen, ihtiyatlı ve itidalli, devlet sırrını tutan, alçak gönüllü, nazik, hoşgörülü, topluma örnek olabilen,

⁹²⁶ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 20, 26; Pîrîzâde Mehmet Sahip Efendi, s. 31.

⁹²⁷ Uğural, s. 104.

⁹²⁸ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 57.

⁹²⁹ Pîrîzâde Mehmet Sahip Efendi, s. 39.

⁹³⁰ Pîrîzâde Mehmet Sahip Efendi, s. 52.

liyakatli kimselerden seçildiğinde hem zulümden uzak bir idare hem de itibar sahibi devlet zuhur etmektedir.⁹³¹”

Bir diğer ilke olan “Nezaket ve saygı,” bütün prensiplere aykırı davranıldığında çiğnenen normlardandır. Yönetim ahlâkı, güzel huya sahip yöneticiler olduğuna göre, Defterdar Sarı Mehmet Paşa’nın da dediği gibi, “güzel huy, herkese sevgiyle yaklaşmaktır.⁹³²” Herkesten kasıt sadece hizmet alanlara yönelik değil; kamu görevlilerinin birbirlerine karşı da nazik ve saygılı olması gerekmektedir. Bu ilkede YKY’nin, siyasetnamelerdekinden farkı, kamu görevlilerinin yetkileri dışındaki konuyu ilgili birime aktarmasıdır.

Diğer bir prensip olan “Yetkili makamlara bildirme,” iki eserde tespit edilememiştir. Oysaki Osmanlı’da gayriahlâki bir davranışı kamu görevlileri de yetkili makama bildirebilmekteydi. Örneğin XVII. yüzyıl şikâyet defterlerinden edinilen bilgiye göre, Divan-ı Hümayun’a yapılan 132 şikâyetin %47,72’si taşra görevlilerine; %41,66’sı reyaya aittir.⁹³³ Ancak iki siyasetname ile YKY’deki idari etik mukayesesi yapıldığı için eserlerde, yetkili makamlara bildirme ilkesi boş bırakılmıştır.

Kamu görevlilerinin özel çıkarı ile kamu yararının çatışarak ikilemde kalması durumunda, “Çıkar çatışmasından kaçınma” ilkesi önem kazanmaktadır. KGEK, bu prensibin ihlâlini⁹³⁴ daha önce açıkladığı üzere liyakat ile ilişkilendirmiştir. Bu yüzden eserlerde de liyakat ile ilişkili tavsiyeler tabloya aktarılmıştır. Yine liyakat ilkesinin ilişkilendirildiği diğer bir prensip, “Görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması”dır. Çünkü personelin, kamu gücünü kendi çıkarı için kullanarak eş-dost, akraba kayırmacılığı yapması liyakatsizlikle sonuçlanmaktadır. Kitab-ı Güldeste’de bu norm,” rica ve rüşvetle makamın verilmemesi⁹³⁵” gerektiği şeklinde

⁹³¹ Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi, s. 57-58, 60.

⁹³² Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 71.

⁹³³ Taş, s. 191-193.

* Ankara kaynaklı başvurularda %47,72 şikâyet padişah adına yetki taşıyarak kurumlarda hizmet veren askerilerdir. Kısacası, bürokrasideki tüm yöneticilerdir. Bkz. a.g.e. s. 193.

⁹³⁴ T. C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, “*Etik İhlal Kararları*”, K. S. 2016/37, K. T. 15.03.2016, s. 7.

⁹³⁵ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 39.

karşılık bulmaktadır. Pîrîzâde'ye göre ise, “rüşvetin aleladedeliği ile liyakatsizliğin göz ardı edilmesinin sonucu, devlet ahlâkının bozulmasıdır.”⁹³⁶ Netice itibarıyla kamu yararının öncelikli olması gerek ki ne rüşvetle ne de liyakatsizlikle devlet ahlâkına zeval gelmesin. Pîrîzâde'nin “Yöneticiler ve kamu görevlileri, orta yolu bulan, iş birliği edebilen, vatandaşını ezdirmeyen, ihtiyatlı ve itidalli, sır tutan, alçak gönüllü, nazik, hoşgörülü, topluma örnek olabilen, liyakatli kimselerden seçildiğinde hem zulümden uzak bir idare hem de itibar sahibi devlet zuhur etmektedir.”⁹³⁷ tavsiyesi, YKY'deki etik ilkelere dördüne (görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci, saygınlık ve güven, nezaket ve saygı, görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması) karşılık gelmektedir. Buradaki “alçak gönüllü olmak” tavsiyesinin üzerinde durulması gerektiğine inanılmış olup ayrıca değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

İnceleme konusunu oluşturan eserlerde gerek hükümdara gerekse kamu çalışanlarına yapılan “alçak gönüllülük” niteliği dikkat çekmektedir. Asırlarca iyi bir şekilde yönetildiği için ayakta kalan Osmanlı'nın XVIII. yüzyılı, çalışmada, yozlaşmalardaki artışın yoğunlaştığı dönem şeklinde ortaya konmuştu. Bu ahlâki bozulmanın ve Avrupa teknolojisinin gerisinde kalmasının nedenleri ayrı bir araştırmanın konusudur. Ancak söz konusu mevzu, Kitab-ı Güldeste ve Beş Tarz-ı Siyaset eserleri kapsamında değerlendirildiğinde, kibirsiz olmak gerektiği uyarısı dikkat çeken bir husustur. Elbette sadece iki eserden yola çıkarak böyle bir kanaate varılması doğru olmayacaktır. Fakat Osmanlı'nın yöneticilerinde kibir mi oluşmaya başladı ki müellifler, idarecilere “alçak gönüllülüğü” başka bir ifadeyle kibirsiz davranmayı fazlasıyla tekrarlardı? sorusu düşünmeye değer bulunmuştur. Bu fikre iten sebeplerden biri, siyasetnamelerin, yazıldığı dönemdeki sorunları ve yönetim hakkında bilgileri sunma özelliğine sahip olmasıdır.

Böyle bir düşünceye iten başka bir sebep ise, devletin insandan oluşan bir örgütlenmeden ibaret olduğunu savunan Pîrîzâde, devletin ömrünü, tıpkı insandaki gibi üç aşama olarak ifade etmişti. Söz konusu çağları; “Büyüme, Duraklama ve Çökme”

⁹³⁶ Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi, s. 43.

⁹³⁷ Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi, s. 57-58, 60.

devri şeklinde vurgulamıştı. Kötü yönetimi bir felaket olarak nitelendiren müellif, idarede gayriahlâkiliğin çökme aşamasına götürdüğünü belirtmiştir.⁹³⁸ Bunu,

“Nasıl ki her insan olgunluk çağından sonra yaşlanmaya geçtiğinde, duyularda ve kuvvette azalma yaşıyorsa; her devletin de çöküş zamanı bu minval üzeredir. Başka bir deyişle, duyuların ve kuvvetin kaynağı olan mizacın (kan, balgam, safra ve sevda) itidali korunmazsa bu ahlât-ı erbaaya gevşeklik; kuvvete rehâvet getirir.”⁹³⁹

sözleriyle açıklığa kavuşturmuştur. Dolayısıyla duraklamanın sonuna kadar erkân-ı erbaadaki sıhhat, itidalli idareyle sürdürülmüştür. Ancak ahlât-ı fâside, kötü yönetim şeklinde kendini göstermeye başlamıştır. Yöneticilerdeki rehâvet, yönetim ahlâkına zararlar sonuçlanmış olacak ki Defterdar Sarı Mehmet Paşa gibi Pîrîzâde de tevâzü sahibi olmak gerektiğini öğütlemiştir.

Bir diğer ilke, “Hediye alma ve menfaat sağlama” yasağıdır. Pîrîzâde hediye konusunda “ölçülülüğe⁹⁴⁰” dikkat etmekten bahsederken Defterdar Sarı Mehmet Paşa, özetle, “rüşveti, halktan işlediği suçun karşılığı şeklinde mal toplama⁹⁴¹” biçiminde alınmaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Ancak Mehmet Paşa ve Pîrîzâde hediye tamamen yasaklanmasını savunmamıştır. Tıpkı günümüzdeki gibi hediyein iş için olmaması gerektiği öğütlenmiştir.⁹⁴² YKY’de de buna benzer anlayış devam etmekte olup hediye sayılanlar ve sayılmayanlar belirtilmiştir. Ancak rüşvetin kılık değiştirerek hediye şeklinde verilmesi oldukça önemli bir konu olduğu için Yönetmelik’te bu ilkeye getirilen istisnaların yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Özellikle bağışların hediye kapsamının dışında tutulması riskli görünmektedir. Zira KGEK’nin 2016/86 numaralı kararı; “... İlçesi ... Pazarı, pazarcı listelerinden çoğu pazarcıya 2014-2015 yılları arasında tahsis yapılırken 2016’da yapılmadığı tespit edilmekle beraber ... Belediyesi Spor Kulübü Derneği’nin banka hesap dokümanından da *pazar yeri işgali* adı altında mevzubahis pazarcıların bağış yaptığı ortaya çıkmıştır. Bunun, saygınlık ve güven

⁹³⁸ Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi, s. 32-33.

⁹³⁹ Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi, s. 37.

*Ahlât-ı erbaa ile ilgili açıklamalar, bu çalışmada s. 141’de yer almaktadır.

⁹⁴⁰ Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi, s. 55-56.

⁹⁴¹ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 23.

⁹⁴² Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 29-32; Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi, s. 55-56.

ilkesine aykırılığına karar verilmiştir.⁹⁴³” bağış konusunun yeniden incelenmesi gerektiğinin örneğidir.

Bu ilkenin düzenlenmesi gerektiğinin bir diğer göstergesi ise Yönetmelik’in hediyeyle ilgili 15. maddesi ile DMK 29. maddesinin çelişmesidir. Şöyle ki DMK’nin 29. maddesine göre, “Devlet memurlarının doğrudan doğruya veya aracı eliyle hediye istemeleri ve görevleri sırasında veya dışında, menfaat sağlama amacı ile hediye kabul etmeleri, iş sahiplerinden borç para istemeleri ve almaları yasaktır.” şeklinde alenen yasaklanmıştır. Yönetmelik’teki gibi istisnalara yer verilmemiştir. Yönetmelik’te ise birtakım istisnalar bulunmaktadır.⁹⁴⁴ Bu yüzden çelişkili olan durumun daha açıklayıcı ve tutarlı şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

YKY ile daha da önem verilmeye başlanan “Kamu malları ve kaynaklarının kullanımı” prensibi, aslında yine Türk-İslâm yönetim geleneklerindedir. A’râf Suresinin 31. Ayetine göre, “...Allah israf edenleri sevmez.”⁹⁴⁵ Pîrîzâde eserinde, bidat sayılan vergilerin kaldırılmasını öğütlerken “lüks bir yaşamın da devleti çöküşe

⁹⁴³ T. C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, “*Etik İhlal Kararları*”, K. S. 2016/82, K. T. 26.07.2016, s. 4-5.

⁹⁴⁴ Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’in 15/5. maddesine göre, “*Uluslararası ilişkilerde nezaket ve protokol kuralları gereğince, yabancı kişi ve kuruluşlar tarafından verilen hediyelerden, 3628 sayılı Kanunun 3. maddesi hükümleri saklı kalmakla birlikte, söz konusu maddede belirtilen sınırın altında kalanlar da beyan edilir.*” Hediye kapsamı dışında tutulanlar: “Görev yapılan kuruma katkı anlamına gelen, kurum hizmetlerinin hukuka uygun yürütülmesini etkilemeyecek olan ve kamu hizmetine tahsis edilmek, kurumun demirbaş listesine kaydedilmek ve kamuoyuna açıklanmak koşuluyla alınanlar (makam aracı ve belli bir kamu görevlisinin hizmetine tahsis edilmek üzere alınan diğer hediyeler hariç) ile kurum ve kuruluşlara yapılan bağışlar,” “Kitap, dergi, makale, kaset, takvim, cd veya buna benzer nitelikte olanlar,” “Halka açık yarışmalarda, kampanyalarda veya etkinliklerde kazanılan ödül veya hediyeler,” “Herkesine açık konferans, sempozyum, forum, panel, yemek, resepsiyon veya buna benzer etkinliklerde verilen hatıra niteliğindeki hediyeler,” “Tanıtım amacına yönelik, herkese dağıtılan ve sembolik değeri bulunan reklam ve el sanatları ürünleri,” “Finans kurumlarından piyasa koşullarına göre alınan krediler.”

Hediye alma yasağı kapsamındaki ise: “Görev yapılan kurumla iş, hizmet veya çıkar ilişkisi içinde bulunanlardan alınan karşılama, veda ve kutlama hediyeleri, burs, seyahat, ücretsiz konaklama ve hediye çekleri,” “Taşınır veya taşınmaz mal veya hizmet satın alırken, satarken veya kiralarken piyasa fiyatına göre makul olmayan bedeller üzerinden yapılan işlemler,” “Hizmetten yararlananların vereceği her türlü eşya, giysi, takı veya gıda türü hediyeler,” “Görev yapılan kurumla iş veya hizmet ilişkisi içinde olanlardan alınan borç ve kredilerdir.”

⁹⁴⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur’an-ı Kerim, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/A'r%2f-suresi/985/31-ayet-tefsiri#:~:text=Her%20namaz%20k%C4%B1laca%C4%9F%C4%B1n%C4%B1zda%20g%C3%BCzelce%20giyinin,%C3%87%C3%BCnk%C3%BC%20Allah%20israf%20edenleri%20sevmez,E.T.23.03.2023.>

götürdüğünü⁹⁴⁶ vurgulamıştır. Çünkü bu gösterişlilik israftır. Dolayısıyla kamu kaynakları, yine Pîrîzâde'nin tabiriyle “senelik maaş giderlerine yetecek⁹⁴⁷” şekilde kullanılmalıdır. Kamu malları ve kaynaklarının kullanımının, diğer bir ilke olan “Savurganlıktan kaçınma” ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır.

Hem Kitab-ı Güldeste hem Beş Tarz-ı Siyaset eserlerinde savurganlıktan kaçınma ilkesi, ehil kimselerin işbaşına getirilmesiyle bu durumun önlenebileceğini savunmuştur.⁹⁴⁸ Kitab-ı Güldeste sadece kamu görevlilerinin değil, “herkesin kamu malını boş yere harcamaktan çekinmesini⁹⁴⁹” öğütleyerek toplumsal bir uyarıda bulunmuştur. Ayrıca Defterdar Sarı Mehmet Paşa, rüşvet veya ricayla görevlendirilenlerin ise azledilmesini tavsiye etmiştir.⁹⁵⁰ Nitekim YKY anlayışında da kamu görevlileri, kamu kaynaklarını etkin, etkili ve verimli kullanan kişiler olarak betimlenmiş olup onlara israftan kaçınmaları sorumluluğu verilmiştir.

YKY'de, kamu görevlilerinden beklenen diğer bir prensip ise “Bağlayıcı açıklamalar ve gerçek dışı beyan”da bulunmamalarıdır. Yine bu ilke, eserlerde farklı bir şekilde işlenmiş olsa dahi netice itibarıyla o dönemin şartlarıyla mütenasiptir. Defterdar Sarı Mehmet Paşa, kamu görevlilerinin “azledilmekten korkmadan padişah ile yanlışı konuşabilmesini ve halka yüzlerinin açık olmasını⁹⁵¹” tavsiye etmiştir. Pîrîzâde ise, “devleti aciz duruma düşürmemek için zorlukları her yerde konuşmamayı, gerçek dışı beyanda bulunmamayı⁹⁵²” öğütlemiştir.

Bir diğer ilke olan “Bilgi verme, saydamlık, katılımcılık” YKY anlayışının getirdiği yeniliklerdendir. Halkın bilgi edinme hakkını kullanabilmesi içinse 2003'te Bilgi Edinme Hakkı Kanunu yürürlüğe girmiştir. İncelenen eserlerden Kitab-ı

⁹⁴⁶ Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi, s. 37.

⁹⁴⁷ Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi, s. 58.

⁹⁴⁸ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 48; Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi, s. 58.

⁹⁴⁹ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 48.

⁹⁵⁰ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 54-55.

⁹⁵¹ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 23, 34.

⁹⁵² Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi, s. 58.

Güldeste’de yöneticilerin “halka yüzlerinin açık olması⁹⁵³” tam manasıyla olmasa da XVIII. yüzyıldaki şartlar gereği kısmen bu ilkeye uygun görünmektedir. Beş Tarz-ı Siyaset’te bu ilke ile örtüşen bir tavsiyeye rastlanılmamıştır.

YKY’nin getirdiği yeniliklerden bir diğeri ise, “Yöneticilerin hesap verme sorumluluğu” ilkesidir. Daha önce ifade edildiği gibi Osmanlı Devleti’nde Divan-ı Hümayun; din, ırk, cinsiyet ayırt etmeksizin her vatandaşın şikâyetlerini iletebildiği kurumlardandı. Buraya, idare veya yöneticilerden kaynaklanan sorunlarda başvurulması bakımından hesap verebilirlik mekanizması olarak faaliyet göstermişlerdir.⁹⁵⁴ Nitekim bu uygulama Türk yönetim kültüründe hesap verebilirliğin göstergesidir. YKY’de yöneticilerin hesap verme sorumluluğu Yönetmelik’in 20. maddesine göre, “kamu görevlilerinin kamu hizmetini ifa ettiği esnada sorumluluk ve yükümlülüklerinde hesap verebilirliği, yolsuzluğu önlemek maksatlı tedbirleri, etik hakkında eğitimleri” kapsamaktadır. Beş Tarz-ı Siyaset’te bu ilke, “becerikli yöneticiler aracılığıyla gerekli tedbirlerin alınması⁹⁵⁵” şeklinde yer almaktadır. Kitab-ı Güldeste’de ise sözü edilen prensip, “Her işin adamı vardır.” sözüne uygun ehil kişiler seçilerek bilhassa defterdarlar konusunda, yolsuzluk yapmamaları için daha çok tedbirli olunması⁹⁵⁶ şeklinde karşılık bulmaktadır.

Kamu görevlilerinin etik davranış ilkelerinden bir diğeri “Eski kamu görevlileriyle ilişkiler”dir. Yönetmelik’in 21. maddesine göre, bu prensip YKY’de “hem eski kamu görevlilerinin hizmetten ayrıcalıklı olarak yararlanmamasını hem de görevi sona eren personelin, süresi saklı kalmak şartıyla, önceki görev yeriyle bağlantılı herhangi bir yerde çalışamayacağı” düzenlenmiştir. Eserlerde, bu norm hakkında bir tavsiye bulunmamaktadır. Kitab-ı Güldeste’de “eski kamu görevlileriyle ilişkiler” ilkesi için YKY’nin aksine, müellifin defterdar olması sebebiyle olsa gerektir ki, hazine

⁹⁵³ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 34.

⁹⁵⁴ Alodalı ve Usta, s. 168, 180.

⁹⁵⁵ Pîrîzâde Mehmet Sahib Efendi, s. 35.

⁹⁵⁶ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, “*Devlet Adamlarına Nasihatler*”, s. 45, 46.

sorumlularına pozitif ayrımcılık istenmiştir.⁹⁵⁷ Nitekim tabloda Kitab-ı Güldeste için yazılan tavsiye, YKY ile örtüştüğü için değil; aksini ifade ettiğinden yer verilmiştir.

Kamu görevlilerinin etik davranış prensiplerinden sonuncusu “Mal bildiriminde bulunma”dır. Eserlerde buna yönelik bir öneri ile karşılaşılmamıştır. YKY’nin yeniliklerinden sayılan 1990 yılında yürürlüğe girmiş olan 3628 Sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu gereği, kamu görevlileri, eşleri, velayetindeki çocukları yetkili makamlara mal bildiriminde bulunurlar.

Görüldüğü üzere, geçmişteki yönetim ahlâkının, günümüz kamu yönetiminde, idari etik şeklinde normlaştığı ortaya çıkmıştır. Dönemin şartları, teknolojisi düşünüldüğünde yönetim ahlâkını en iyiye yakın bir şekilde, yüzyıllarca sürdürmüş bir İmparatorluk olduğunu gösteren Osmanlı’daki siyasetnameler, günümüz kamu yönetiminde örnek alınabilecek niteliktedir. Çünkü Defterdar Sarı Mehmet Paşa’nın Kitab-ı Güldeste eserindeki önerilerle YKY anlayışındaki idari etik ilkeleri karşılaştırılması sonucunda siyasetnamede, 18 ilkeden 15 tanesi uyumlu görünmektedir. Dolayısıyla %83,3 benzerliğe sahiptir. Bu oran, Pîrîzâde’nin Beş Tarz-ı Siyaset’inde ise, YKY’deki 18 etik prensipten 14’ü karşılık bularak %77,3’tür. YKY’de etik ilkelere aykırı davranışlar olduğu tarihten itibaren Kurul’a başvuru, 2 yıl içinde yapılmalı iken incelenen siyasetnamelerde bu şekilde başvuruda caydırıcılığa sebep olacak bir zamanaşımı bulunmamaktadır. İki eser de etik dışı davranışlardaki yaptırımlarında, değerlerine verdiği önemde yol gösterici mahiyettedir. Elbette o dönemi ve süreci doğrudan uygulamaktan söz edilemez. Ancak buradaki pratikler, yeniden yorumlanıp yeni sentezler elde edilebilir görünmektedir. Zira XVIII. yüzyıl Osmanlı’sındaki etik prensiplerle YKY’deki etik ilkeler bu kadar benzerlik gösterirken yeni sentezler çok da zor olmasa gerektir.

Yönetim ahlâkına sahip bir devlet olmanın araç değil amaç olduğu da ortaya çıkmıştır. Son araştırmalar, idari etiği, kamu yönetiminin reformunda araç olarak göstermektedir.⁹⁵⁸ Fakat günümüz kamu yönetimindeki etkinlik, etkililik, verimlilik ilkeleriyle en iyi yönetimin sağlanması hedeflendiğine göre etik yönetim, adil bir devlet

⁹⁵⁷ “Görevden alınan defterdarların hor görülmeyip kendilerine has tayin edilmesi veya mertebesinden aşağı olmayan bir memuriyet verilmesi de uygundur.” Bkz. Uğural, s. 54.

⁹⁵⁸ Övgün ve Tosun, s. 455.

demektir ki bir devletin devamlılığı ve sıhhati için idari etiğin araç değil, amaç olarak görülmesi gerekmektedir. Nitekim Övgün ve Tosun'un da ortaya koyduğu gibi “etik, yönetime içkindir.”⁹⁵⁹ Mesela Kuran'da devletin ne şekilde yönetilip yönetilmediği ile ilgili bir hüküm yoktur. Bir devletin idare şekli farklı olabilir; ama işlevi bellidir. Bu ise, adalet, refah, güvenlik, barış, özgürlük prensiplerinin yerine getirilmesinin sağlanmasıdır. Bu yüzden devlet araçtır.⁹⁶⁰ Amaç ise, mevzubahis prensipleri yerine getireceklerin ahlâki değer ilkelerine sahip olmasıdır. Bu yüzden gayriahlâki tutum ve davranışlar söz konusu olursa, topluma dolayısıyla devlete zararı dokunacağı için önlemler ve yaptırımlar konusuna ayrı bir önem verilmelidir.

Sonuç itibarıyla, İslâm'da ve Türk medeniyetinde kamu yönetiminin, her daim ehemmiyeti söz konusu olmuştur. YKY ile Osmanlı'nın kamu yönetimi arasında farklılık bulunmasına karşın siyasetnamelerdeki tavsiyelerle YKY'deki etik ilkeler arasında böylesine keskin bir farkla karşılaşılmamıştır. Küreselleşmeyle birlikte toplum ve talepleri değişerek devam etmektedir. Ancak kamu idaresinin temelinde Kuran-ı Kerim, hadisler ve siyasetnameler gibi kaynaklar bulunmaktadır.⁹⁶¹ Bu yüzden yenileşme hareketleri, kökten her şeyi silip baştan yapılamaz. Türk medeniyetinin köklerinin ve değerlerinin üzerine, ahlâki kültürüne uygun, tecrübelerle dayanarak, çağın gerektirdiğine göre inşa edilmesi gerekmektedir.⁹⁶² Çünkü yönetim konusundaki revizeler, nereden geldiği sorgulanarak tarihi bir analize muhtaçtır.⁹⁶³ Zira İbn Haldun'un da dediği gibi, “*Geçmişler geleceğe, suyun suya benzemesinden daha ziyade birbirlerine benzerler.*”⁹⁶⁴ Nitekim idari etiğin mevzuata girmesinde (5176 Sayılı Kanun) AB'ye uyum sürecinin, uluslararası kuruluşların tavsiyesinin etkisi bulunmaktadır. Ancak Türk kamu yönetimindeki düzenlemeler, tamamen özünden

⁹⁵⁹ Övgün ve Tosun, s. 457.

⁹⁶⁰ Kiraz, s. 243.

⁹⁶¹ T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu, “*İyi Yönetim İlkeleri Rehberi*”, s. 5.

⁹⁶² Murat Yülek, “*Yusuf Has Hacib'ten Nizamülmülk'e Türk yönetim Tarzı*”, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/yusuf-has-hacibten-nizamulmulke-turk-yonetim-tarzi/25486>, E. T. 20.02.2023.

⁹⁶³ Murat Okçu. Başka Bir Kamu Yönetimi, *Amme İdaresi Dergisi*, 46/1 (2013), s. 3.

⁹⁶⁴ İbn Haldun. *Mukaddime I*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997, s. 20.

koparak değil de döneminin gereklerine, beklentilerine cevap verebilen, ahlâki kültürüne uygun iyileştirmeler yaparak yeni kamu yönetimi anlayışına geçmeye çalışmıştır. Bunu daha somut bir şekilde görebilmek için YKY'deki kamu görevlilerinin uyması gereken etik davranış prensiplerinin, Kitab-ı Güldeste ile Beş Tarz-ı Siyaset eserlerinde geçen ahlâki ilkelerin birçoğuna karşılık geldiği saptanmıştır.

SONUÇ

Çalışmanın teması, günümüz kamu etiğinin Osmanlı'daki yönetim ahlâki ile karşılaştırması olması sebebiyle öncelikle ahlâk ve etik kavramlarının özdeş olduğu ortaya konmuştur. Böylece mukayesenin güvenilir bir şekilde yapılması sağlanmıştır. Bu yüzden ilk olarak kavramlar araştırılmıştır.

Ahlâkın Arapça, etiğın Yunanca kökene sahip olması nedeniyle bunların doğrudan birbirinin yerine kullanılamayacağı inkâr edilmemektedir. Ancak anlam bakımından ele alındığında, aynı manaya gelmeleri nedeniyle yönetim ahlâki ile idari etiğın karşılaştırılabilir olduğu anlaşılmıştır. Nitekim bu çalışmada, Yunanca “etikos”, Latince “moral” sözcüklerinin ahlâk anlamına gelmesi perspektifinden bakılmış ve bu kelimelerin birbirlerinin ikamesi olduğu tarafımca kabul edilmiştir. Zira gerek yönetim ahlâki gerekse idari etik, en iyi yönetim için ilkelerin belirlenmesi, etkin, etkili, verimli bir kamu yönetimi için yöneticilerin ve kamu görevlilerinin davranışlarının nasıl olması gerektiğini kapsamaktadır. Bu sebeple inceleme konumuz olan eserlerdeki yönetim ahlâki ile idari etiğın karşılaştırılabilir olduğu sonucuna varılmıştır. Akabinde iyi yönetim veya yönetim ahlâki denince tarihsel manada akla öncelikli olarak siyasetnameler geldiği için bu konuda araştırmalar yapılmıştır.

İyi bir yönetimin temel ilkeleri olan vatandaşa zulmetmeme, adalet, liyakat ve ahlâk gibi değerlerin çoğu, siyasetnâmelerin odak noktası olmuştur. Bu yüzden ve hâlâ iyi bir yönetim amaçlandığından siyasetnâmeler, günümüz kamu yönetiminde göz önünde bulundurulması gereken kaynaklardandır. Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın Nesayih'ul- Vüzera V'el-Ümerâ'sı ve Pirîzâde Mehmed Sahib Efendi'nin Kitabü's-Siyâse Fi Etvâri'l-Hamse eseri de hem somut, uygulanabilir hem de teorik nasihatler içermektedir. Bu tavsiyelerinin uygulanabilirliğini arttırmak için siyasetnamelerin genelinde olduğu gibi söz konusu iki müellif de ayetlerden, hadislerden ve tecrübelerden yararlanmışlardır. XVIII. yüzyılda kaleme alınmış olan bu siyasetnameler, içeriği

bakımından incelendiğinde, Türkiye'nin yaşadığı, mücadele etmeye çalıştığı sorunlarla benzeşmesi ve etik ilkelerinin örtüşmesi nedenleriyle hâlen değerini koruduğunu göstermektedir. Bu yüzden eserlerdeki, yönetim ahlâkı ilkeleri ile günümüz etik değer ilkeleri mukayeseye değer bulunmuştur.

Günümüzde siyaset ve yönetim sistemlerinin karşılaştırılmasında, etik davranışlar ve ilkeler, uluslararası bir ölçüt hâline gelmiştir. Her ne kadar etik değer; AB, OECD, BM gibi uluslararası örgütler tarafından önemsenerak evrensel bir nitelik kazanmış olsa da Türkiye'de, büyük ölçüde toplumun değerlerine, mazisine dayandığı görülmektedir. Zira çalışmanın hipotezlerinden birisi, idari etiğin mevzuata girmesinde uluslararası kuruluşların etkisi inkâr edilmemekle birlikte Türk yönetim geleneğindeki değerlerimizin üzerine inşa edilmiş olduğunu ortaya koymaktır. Dolayısıyla bu iddia gerek siyasetnamelerden gerek ayet ve hadislerden gerekse KDK'nin "İyi Yönetim İlkeleri Rehberi" ile literatürdeki kaynaklardan yararlanarak doğrulanmıştır.

Çalışmanın bir diğer iddiası incelenen iki siyasetnamedeki yönetim ahlâkının YKY'deki etik ile karşılık bulduğudur. Bunun da ispatı, Tablo 6'da düzenlenen karşılaştırmadır. Çünkü YKY'deki etik davranış prensipleri, Kitab-ı Güldeste ile %83,3; Beş Tarz-ı Siyaset eseriyle ise %77,3 oranında uyumlu çıkmıştır. Üstelik müelliflerin birisi defterdar diğeri şeyhülislam olup tecrübelerinden hareketle Osmanlı'da gayriahlâkiliğin artış gösterdiği dönemde kendi rızalarıyla kamu görevlilerine oldukça meşrulaştırıcı bir üslup ile kaleme almışlardır.

Çalışma, kamuda etkinliğin, etkililiğin, verimliliğin sağlanmasında etiğin araç değil, amaç olduğunu da saptamıştır. En iyi yönetimi hedef olan bir kamuda, etik aynı zamanda adil bir devlet demektir. Bunu sağlayabilmek ve devletin sürekliliği için etik aracı değil, doğrudan amaçtır. Çünkü devletin işlevi, idari ve toplumsal ahlâkı sağlayarak zulmetmemektir.

Yönetim ahlâkı ile idari etiği doğrudan karşılaştırma amacıyla kaleme alınmış kaynakların yetersizliği nedeniyle yazılan bu çalışmada, Beş Tarz-ı Siyaset'in kamu yönetimi literatürüne bir nebze katkı sağlayacağı umulmaktadır. Çünkü araştırmalar sonucunda, çoğunlukla edebi kimliğiyle tanınan Pîrîzâde'nin bu siyasetnamesinin daha önce araştırılmadığıyla karşılaşılmıştır. Yönetim ahlâkı ile ilgili eserlerin geneli ya iyi yönetim arayışı ya siyasi tavsiyeleri ya da günümüzdeki karşılığı ile ilgili sorgulanmışken burada doğrudan idari etik ile karşılık bulduğu ortaya konmuştur.

Her ne kadar siyasetnamelerdeki yönetim ahlâkı hem kamu görevlilerini hem de toplumu dâhil ederek daha kapsayıcı gibi görünse de günümüzde ihbar mekanizmasının en önemli parçası olan vatandaş, YKY’de de kamuda etiğin oldukça önemli bir parçasıdır. Çünkü vatandaşın idari etiğin tamamlayıcısı olmasını sağlayan yürürlükteki 1156 Sayılı Kanun gibi gayriahlâkiliği frenleyici bir mevzuat bulunmaktadır. Dolayısıyla bu Kanun’un günümüz Türkçesine aktarılarak tanınması kamu görevlilerinin etik dışı davranışlarının biraz olsun önüne geçeceği düşünülmektedir.

Toplumdaki; adalet, vicdan, liyakat, dürüstlük gibi kıymetli değerlerin kaybedilmemesi, öğretilmesi için eğitimler verilmelidir. Elbette güzel ahlâklı bir nesil yetiştirilmesi yerinde bir karardır. Ancak yetişkinlerin de bu konuda eğitilmesi büyük ölçüde, yönetimde ve ahlâkta yozlaşmanın önüne geçirebilir. Yönetimde ve ahlâkta bozulmaları engellemek için yaptırımlar ve denetimler ise, eğitim kadar önemlidir. Türkiye’de etkin, etkili, verimli yönetimin kaideleri kanunlarda düzenlenmiş olmasına rağmen; uygulamadaki aksaklıkları giderebilmek için mevzuatı, denetim ve daha ağır yaptırımlarla desteklemek gerekmektedir. İyi yönetim için belirlenen etik ilkeler, birden çok yerde düzenlediği içinse kafa karıştırmaktadır. Bu anlam karmaşasını bir nebze giderebilmek için tek bir çatı altında toplanması yerinde bir karar olacaktır. Tüm bunlar gerek ahlâkın gerekse yönetimin yozlaşmasını da önleyecektir.

Nitekim bir ülkede milletin müreffeh yaşayabilmesi genel olarak; kamu hizmetinin kalitesine, vatandaşın; memnuniyetine, katılımına, sadakatine, güvenine, eğitimine, yönetimin; şeffaflığına, hesap verilebilirliğine, adaletine, yöneticinin ve kamu görevlilerinin; tutumuna, davranışına, vicdanına, duyarlılığına, adaletine, liyakatine, hoşgörüsüne, saygısına, nezaketine, haramdan ve zulümden uzak durmasına, doğruluğuna, dürüstlüğüne, bilgisine, disiplinine, kaidelerin; tutarlılığına, anlaşılabilirliğine, güncelliğine, manevi değerlere uygunluğuna bağlıdır. Aslında bunların birçoğu devletin sahip olduğu ahlâki yapıyı da ortaya koymaktadır. Kısacası, yeni kamu yönetimindeki etik değer, bir ülkenin sahip olduğu ahlâktır.

KAYNAKÇA

- (Ombudsmanlık), T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu. « İyi Yönetim İlkeleri Rehberi.» Ankara, Kasım 2019.
- A. S. Tritton. «İnsan, Nefs, Ruh, Akıl.» Düzenleyen: Çev. Zafer Erginli. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, no. 1 (2012): 289-298.
- Abdülkerim Çalışkan, Rabia Tuğba Eğmir. «Max Weber ve Niskanen'in Bürokrasi Yaklaşımlarının Türk Bürokrasi Yapısı Bağlamında Değerlendirilmesi.» *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20, no. 4 (2020): 853-877.
- Acar, Osman Kürşat. «Devlet Personel Başkanlığı'ndan Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi'ne: Kamu Personel Yönetiminde Örgütsel Değişim.» *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 20, no. 78 (2021): 1026-1046.
- Adalıoğlu, Hasan Hüseyin. <https://islamansiklopedisi.org.tr/siyasetname>. tarih yok. (erişildi: Şubat 26, 2021).
- Adalıoğlu, Hasan Hüseyin. «Siyasetnâmeler'in Klasik Kaynakları.» *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no. 2 (2004): 1-21.
- Ahmet Çelik, Süheyla Golcheshmeh. *Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Otellerde Su Tasarrufu Ve Havlu Kullanımına Ahlaki Normların Etkisi*. Ekim 2018.
- Ahmet Hamdi Aydın, Ömer Çamur. «Nitelikli Kamu Görevlisi Yetiştirme: Ahlak Eksenli.» *Yönetim ve Ekonomi* 26, no. 3 (2019): 711-726.
- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimler Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları, 1975.
- Akarsu, Murat. «Hz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler.» *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4, no. 4 (2018): 63-93.
- Akçakaya, Murat. *Türk İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2018.
- Akçay, Hamit. *Yönetik, Yönetim ve Ahlâk Meselesi*. Ankara: İksad Yayınevi, 2021.
- Akçura, Yusuf. *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.
- Akdeniz, İbrahim. «Yerel Yönetimlerde Etik Kültürün Geliştirilmesi.» *Sayıştay Dergisi*, no. 112 (2019): 27-52.

- Akkuzu, Tayfun. *Yönetim Düşüncesinin Gelişim Sürecinde Siyasetnameler: Defterdar Sarı Mehmet Paşa Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Karabük: Karabük Üniversitesi, 2013, 1-103.
- Aksoy, Abdulkadir. *Yönetim Ahlâkı Bağlamında Osmanlı Siyasetnamelerinin İncelenmesi*. Doktora Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Sakarya Üniversitesi, 2019.
- Al, Hamza. *Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi*. Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2002, 1-268.
- Al, Hamza. «Woodrow Wilson ve İdarenin İncelenmesi: Reform Bağlamında Yeniden Okumak.» *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi* 2, no. 3 (2019): 538-545.
- Albayrak, Haydar. «Kamu Görevlileri ve Etik İlkeler: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme.» *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 2, no. 2 (2021): 234-247.
- Alodalı, M. Fatih Bilal. *Osmanlı Yönetim Geleneğinde Adâletnâmeler*. Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2010, 1-276.
- Altan, İzzeddin. *Türkiye’de Yeni Kamu İşletmeciliği Yazınının Gelişimi ve Mevcut Durumunun Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2020, 1-139.
- Andreasyan, Hrand. «Balatlı Georg'a Göre Edirne Vakası.» *Tarih Dergisi* 11, no. 15 (1960): 47-64.
- Arıcan, Musa Kazım. «Ahlâk, Etik ve Ahlâk Felsefesi.» tarih yok. <https://www.kirmizilar.com/tr/index.php/konuk-yazarlar2/4690-ahlak-etik-ve-ahlak-felsefesi> (erişildi: 04 01, 2022).
- Arıkan, İlyas. *Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Hayatı ve Devlet Adamlığı*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2013, 1-156.
- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. Çeviren Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Arslanoğlu, İbrahim. *Küreselleşme ve Türkiye’de Din ve Siyaset*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2015.
- Arvas, Fatma Balcı. «Kişisel Değerler ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir İnceleme.» *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 7, no. 5 (2018): 40-63.
- Aslan, Ömer. «Hoşgörü ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açından Analitik Bir Yaklaşım.» *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, no. 2 (2001): 357-380.
- Ateş, Hamza. *Kamu Yönetiminde Ahlak*. İstanbul: Türkiye İktisadî Girişim ve İş Ahlakı Derneği (İGİAD), 2018.
- Aydilek, Hakan. «İhbar İkramesine Müessesesine Genel Bir Bakış ve Etkinlik Önerileri.» *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 7, no. 3 (2021): 13-20.

- Aydın, Abdulkadir Barutçu. «Etik Dışı Davranışları Önleme Mekanizması Olarak Yaptırımlar ve Kamu Görevlileri Etik Kurul Kararlarının Yayınlanması.» *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15, no. 2 (2015): 159-174.
- Aydın, İbrahim Hakkı. «Seküler Ahlak Bağlamında Din-Ahlâk İlişkisi.» *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 35 (2011): 1-23.
- Aydın, İnanet. *Yönetel, Mesleki ve Örgütsel Etik*. Ankara: Pegem Akademi, 2021.
- Aydın, Mehmet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedi*. 2 cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
- Aydın, Recep. «Bürokrasiyi Toplumsal ve Siyasal Boyutuyla Ele Alan Kuramsal Yaklaşımlar.» *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10, no. 2 (2017): 993-1005.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Sözlük-1*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2005.
- Barış Övgün, İlkay Tosun. «Yönetime İçkin Etikten Kamu Etiğine.» *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 73, no. 2 (2018): 453-474.
- Barnard, Alexis. *Ahlâk Felsefesi*. Çeviren Salih Zeki. Ankara: Akçağ Yayınları, 2001.
- Batmaz, Eftal. «İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları.» *Tarih Araştırmaları Dergisi* 18, no. 29 (1996): 39-50.
- Bayar, Yavuz. «Türk Kamu Yönetiminde Rüşvet.» *Amme İdaresi Dergisi* 12, no. 3 (1979): 39-52.
- Baydar, Tülay. «Yönetim Etiğine Genel Bir Bakış.» *Türk İdare Dergisi* 77, no. 449 (2005): 47-74.
- Bayram, Ahmet Kemal. «Modern Etik ve Siyaset.» *Politika Dergisi*, 2010: 43-55.
- Bayram, Ahmet Kemal. *Siyasetin Ahlakilik Poblemleri*. II. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Bildiriler Kitabı (Uluslararası Katılımlı), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2006, 229-244.
- Bey, Koçi. *Koçi Bey Risalesi*. Çeviren Zuhuri Danışman. Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi, tarih yok.
- Bezici, Bünyamin. «Sekülerizm ve Laikliği Demokrasi Bağlamında Tartışmak.» *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 1, no. 1 (2015): 1-11.
- Bilal Eryılmaz, Hale Biricikoğlu. «Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik.» *İş Ahlakı Dergisi* 4, no. 7 (2011): 19-45.
- Bilgin, A. Azmi. «XV. Yüzyıla Kadar Yazılan Siyasetnamelerin Türk Kültüründeki Yeri ve Enîsü'l-Celîs.» *Tarih Dergisi*, no. 44 (2006): 37-47.
- Bilgin, Kâmil Ufuk. «Kamu Yönetiminde Yönetim Ahlakı.» *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2, no. 1-2 (1997): 465-483.

- Bircan, Hüseyin. *Doğu Siyasetname Geleneğinde İdeal Hükümdar Düşüncesi 'Yönetenlerin Yönetimi' Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 2019, 2-60.
- Birden, Mustafa. *Milliyet*. 16 Nisan 2010. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/danistay-baskani-birden-cezai-yaptirimlarla-sonuca-ulasilamaz-1226028> (erişildi: Mart 3, 2023).
- Birdişli, Fikret. «Klasik Dönem Osmanlı Kaynaklarında Devlet Sorunları ve Çözüm Yolları. Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın "Nesayih'ül Vüzera Ve'l-Ümera/Devlet Adamına Öğütler" Kitabının İçerik Çözümlemesi.» *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 1, no. 1 (2010): 23-42.
- Bozkurt, Yakup. «Kamu Yönetiminde Teftiş Kurulu Başkanlığının Kaldırılmasına Dönük Sorunlar.» *Ankara Barosu Dergisi* 68, no. 4 (2010): 269-278.
- Budak, Tamer. «Türk Vergi Hukukunda İhbar ve İhbar İkramiyesi.» *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*, no. 52 (2009): 41-62.
- Bulut, Yakup. *Devlet Yönetiminde İyi Yönetim Anlayış ve İlkeleri: Siyasetnameler Üzerinden Bir İnceleme*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2020.
- Burak Coşkun, Hamza Günaydın. «Ombudsmanlığın Kökeni Meselesi Bağlamında Türk-İslâm Devlet Geleneğinde Şikâyet Hakkının Kurumsal Tekâmülü.» *Ombudsman Akademik* 2, no. 3 (2015): 9-60.
- Burhanettin Tatar, Ahmet Kamil Cihan, Hüseyin Karaman, Enver Uysal, İbrahim Maraş, Gürbüz Deniz, Cevdet Kılıç, Eyüp Bekiryazıcı, Mehmet Vural, Murat Demirkol. *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.
- Cafer Sadık Yaran, Hüsamettin Erdem, Hüseyin Karaman, Mehmet Şevki Aydın, Mustafa Çağrı, Recep Kılıç, A. Hadi Adanalı. *İslam Ahlakı: Temel Konular Güncel Yorumlar*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.
- Canatan, Kadir. *İslam Siyaset Düşüncesi ve Siyasetname Geleneği*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014.
- Celal Türer, Erdoğan Pazarbaşı, Süleyman Akyürek ve Ali Kuşat. *Ahlâkım*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.
- Cevizci, Ahmet. *Etiğe Giriş*. İstanbul: Paradigma, 2002.
- . *Etik-Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- . *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma, 2005.
- Ceylan, Yasin. «Din ve Ahlâk.» *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 1, no. 4 (1998): 79-86.
- Cora, İhsan. «Yönetim ve Organizasyon Bilimi Açısından Koçi Bey Risalelerinin Analizi: Tarihsel Bir Araştırma.» *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15, no. 29 (2016/2): 221-244.

- cumhuriyet.com.tr. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/tbmmden-erdoganin-malvarligi-ile-ilgili-itiraf-124219>. 27 Eylül 2014. (erişildi: Mart 09, 2023).
- Çağbayır, Yaşar. *Ötüken Türkçe Sözlük-II*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- Çağman, Ergin. *III. Selim'e Sunulan Islahat Lâyhaları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2010.
- Çağrııcı, Mustafa. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahlak>. 1989. (erişildi: Nisan 20, 2021).
- . <https://islamansiklopedisi.org.tr/tehzibul-ahlak>. 2011. (erişildi: Nisan 28, 2021).
- Çamalan, Ahmet. *Osmanlı Siyasetnamelerine Göre Sonun Başlangıcı Sebepler ve Çözüm Önerileri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara : Ankara Üniversitesi, 2006, 1-176.
- Çelebi, Nilgün. «Ahlâk, Etik ve Toplum.» *Bilge Dergisi* 10, no. 39 (2003): 3-77.
- Çelikoğlu, İlkin Özdikmenli. *Pozitivist Cumhuriyet'te Seküler Ahlakın Gelişimi ve Sınırları: Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiyesi ve Üçüncü Cumhuriyet Fransası'nın Karşılaştırmalı İncelemesi*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2013, 1-289.
- Çev. Umut Evin, Özdemir. «“Kamuoyu Güveninin Tesisi: OECD Ülkelerinde Alınan Etik Önlemler”, .» <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/INTKAMUOYU.pdf>. 2001. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/INTKAMUOYU.pdf> (erişildi: Ocak 30, 2023).
- Çevikbaş, Rafet. «Yönetimde Etik ve Yozlama.» *İktisadi ve İdari Bilimler* 20, no. 1 (2006): 265-289.
- Çimen, Mehmet. *Hadislerde Kul Hakkı İhlalleri (Mezâlim) ve Helalleşme Yolları*. Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi, 2019, 1-156.
- Çolak, Orhan M. «İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası.» *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1, no. 2 (2003): 339-378.
- D. Volkan Karaboğa, Recep Bozdoğan. «Osmanlı Timar Sisteminin Uygulanışında Yaşanan Problemlere Dair Bazı Tespitler.» *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3, no. 6 (2021): 331-350.
- Defterdar, Sarı Mehmet Paşa. *Nasâyihü'l-Vüzerâ*. Düzenleyen: Güray Kırpık Yaşar Aydemir. Çeviren Hüseyin Ragıp Uğural. Ankara: Hece Yayınları, 2021.
- Defterdar, Sarı Mehmet Paşa. *Zübde-i Vekayiât-1656-1704*. Düzenleyen: Abdülkadir Özcan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Demirci, Mehmet. «Hoş Gör Yâ Hü.» *Erdem Dergisi* 8, no. 22 (1996): 173-188.
- Denek, Selçuk. *Yeni Kamu Yönetimi Sonrası Türk Kamu Yönetiminde Arayışlar*. Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2022, 1-501.

- Dinç, Mustafa. *Etik Kavramının Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türk Kamu Yönetimine Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Uşak Üniversitesi, 2019.
- Dinçer, Ömer. «Çağdaş Düşünce Sistemi Açısından Koçi Bey Risaleleri.» *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7, no. 1-2 (1990): 351-360.
- Dinçer, Ömer. «Çağdaş Yönetim Düşüncesi Açısından Koçi Bey.» *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* VII, no. 1-2 (1990): 351-360.
- . *Kamu Yönetimi Âdâbı Geleneğın İzinde Modern Bir Siyasetnâme*. İstanbul: Klasik Yayınlar, 2019.
- . *Siyasetnâmeleri Yeniden Okumak (Bir Yönetim Bilimci Gözüyle Geleneksel Siyasi Düşünce*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.
- Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. <https://diabgm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/greco-genel-bilgi17092020115143>. tarih yok. (erişildi: Ocak 30, 2023).
- Doğan, Cem. «16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetnâme ve Ahlâknâmelerinde İbn Haldûnizm: Kınalızâde Ali Efendi, Kâtip Çelebi ve Na'imâ Örnekleri.» *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6, no. 27 (2013): 197-214.
- Duyar, Zeynep. *Türk Yönetim Kültüründe Siyasetnamelerde Etik Değerler ve 2000 Yılı Sonrası Türk Kamu Yönetiminde Etik Anlayış Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz*. Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi, 2019.
- Eğitim-Bir-Sen, Stratejik Araştırmalar Merkezi. «Geçmiş ve Gerçekleriyle İLKSAN Raporu.» *İLKSAN Raporu*. Ankara: EBSAM, 17 Şubat 2021.
- Eliz Sinem, Sahillioğlu. *Geleneksel Kamu Yönetimi ve Yeni Kamu Yönetimi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2005, 1-134.
- Erbllî, Muhammed Es'ad. *Kenzü'l-İrfan-1001 Hadis- İbadet ve Ahlâkla İlgili*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1989.
- Erdem, Büşra. *Yeni Kamu Yönetiminin Etik Boyutu:T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu Üzerine Bir Analiz*. Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, 2021, 1-103.
- Erdem, Hüsameddin. «Mârifetnâme'ye Göre Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Düşünce Dünyasından Bazı Görünümler.» *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19, no. 19 (2005): 7-16.
- . *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk (Tanzimattan Cumhuriyete Kadar)*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2006.

- Erdemir, Lokman. *17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Islahat ve Yenileşme Faaliyetleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2001, 2-151.
- Ergin, Osman. *Türkiye Maarif Tarihi (C. I-II)*. İstanbul: Eser Kültür Yayınları, 1977.
- Ergun, Turgay. «Yönetimde Yozlaşma Olgusu Üzerine.» *Amme İdaresi Dergisi* 11, no. 1 (1978): 24-30.
- Erozan, Kadri. «Birlik-Dirlik ve Hoşgörü.» *Erdem Dergisi* 8, no. 22 (1996): 31-39.
- Erol, Veysel. *Türkiye'de Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ile Birlikte Yerel Yönetimlerin Dönüşümü: Fransa ve İngiltere Örneklerinin Etkisi*. Doktora Tezi, Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, 2021, 1-277.
- Ersoy, Erhan. «Devlet Ahlakı veya Ahlaklı Devlet.» *Sosyologca Dergisi*, no. 9 (2015): 87-107.
- Ersoy, Mehmet Akif. *Safahat*. TBMM , 2021.
- Ertan, Kıvılcım Akkoyunlu. «Çevre Etiği.» *Amme İdaresi Dergisi* 31, no. 1 (1998): 125-139.
- Eryılmaz, Bilal. *Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*. Cilt 6. İstanbul: Alfa Yayınevi, 2017.
- Eryılmaz, Bilal. «Etik Kültürü Geliştirmek.» *Türk İdare Dergisi* 80, no. 459 (2008): 1-12.
- . *Kamu Yönetimi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2021.
- Erzurum, Damla. *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Türk Kamu Yönetimi Reform Politikası Üzerine Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2021, 1-101.
- Fatma Okur Çakıcı, Ahmet Burhan Çakıcı. «Sosyal Yardımlaşma Bağlamında Sivil Toplumun Rolü: Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Örnekleri.» *The Journal of International Scientific Researches* 5, no. 3 (2020): 203-208.
- Fodor, Pal. «15-17. Yüzyıl Osmanlı Hükümdar Aynalarında Devlet ve Toplum (Çev. Erdal Çoban).» *Tarih İncelemeleri Dergisi* 14, no. 1 (1999): 281-302.
- Fodor, Pal. «State and Society in 15th-17th Century Ottoman Mirror for Princes.» *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 40, no. 2-3 (1986): 217-240.
- Fulin, Neslihan. «Osmanlı'da Rüşvet Cezası.» *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi* 1, no. 1 (2019): 26-35.
- Goody, Jack. *Tarih Hırsızlığı*. Çeviren Gül Çağalı Güven. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Gök, Musa. «Türkiye'de Kamu İç Denetim Sistemi: Yapı ve Performans Açısından Bir Değerlendirme.» *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 13, no. 3 (2015): 482-502.

- Gökalp, Ziya. *Türk Ahlakı*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınevi, 2016.
- Gökçe, Ali Fuat. «Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi.» *Yasama Dergisi*, no. 14 (2010): 59-78.
- Gökdemir, Ayvaz. «Hoşgörü İhtiyacı.» *Erdem Dergisi* 8, no. 22 (1996): 1-3.
- Gözüm, Pınar. *Yönetim ve Etik*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2021.
- Gümüş, Musa. «Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın "Nesâyihü'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâ" Adlı Eserine Göre Bektaşî Ocağı'nın Durumu.» *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, no. 63 (2012): 177-190.
- Günay, Can Abdullah. «XVIII. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Modern Bilim Algısı.» *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, no. 7 (2019): 87-93.
- Güneş, Abdulcelil Işık ve Engin. «Türk Tarihinde Özel Yeteneklilerin Eğitimi: Osmanlı Enderun Mektebi.» *Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi* 4, no. 3 (2017): 1-13.
- Gürman, Sadettin. «Osmanlı Devletinin Son Resmî Vakanüvisi Abdurrahman Şeref Efendi'den Ahmed Midhat Efendi Biyografisi.» *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, no. 11 (2020): 55-63.
- H. Ahmet Arslantürk, Fatih Bozkurt. «18. Yüzyılın İkinci Yarısına Dair Önemli Bir Osmanlı Tarihi: İbretnüma-yı Devlet-i Câvid.» *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 2, no. 3 (2016): 155-194.
- H. Mustafa Eravcı, İlker Kiremit. «Lale Dönemi ve Patrona Halil İsyanı Üzerine Yeni Değerlendirmeler.» *Tarih Okulu Dergisi*, no. VIII (2009): 79-93.
- Haberler.com. <https://www.haberler.com/haberler/arabin-arap-olmayana-ustunlugu-yoktur-veda-13788465-haberi/>. 9 Aralık 2020. <https://www.haberler.com/haberler/arabin-arap-olmayana-ustunlugu-yoktur-veda-13788465-haberi/> (erişildi: Ocak 30, 2023).
- Hacip, Yusuf Has. *Kutadgu Bilig*. Çeviren Muzaffer Tunçel. Ankara: Gençlik Spor Yayınları, 2019.
- Haktankaçmaz, Mehmet İlker. *Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımı ve Türkiye'de Kamu Yönetimi Reformu*. Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2009, 1-373.
- Hakverdioğlu, Metin. «Sâhib Mehmed Efendi'nin Bir Tarih Manzumesinde Lâle Devri İran Savaşları.» *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 2, no. 2 (2019): 773-786.
- Hakverdioğlu, Metin. «Sâhib Mehmed Efendi'nin Bir Tarih Manzumesinde Lâle Devri İran Savaşları.» *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2019: 773-786.
- Haldun, İbn. *Mukaddime I*. Çeviren Kadir Zakirî Ugan. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.

- Hamidi, Ahmad Farid. *Türk Kamu Yönetiminde İç Denetim Uygulaması: İç Denetimin Değerlendirilmesi Açısından Sakarya ve Kocaeli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2019, 1-85.
- Harmancı, Mehmet. *İslam Felsefesinde Siyaset Teorisi*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 1999, 3-83.
- Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca. *Türkler Ansiklopedisi Cilt 12*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Hatipoğlu, Osman Gökhan. «Kamu Yönetiminde Liyakat Dışı Uygulamalar: Kamu Etiği Kuramlarına Göre Bir Değerlendirme.» *Akademik Hassasiyetler Dergisi* 6, no. 12 (2019): 269-290.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/takva>. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. tarih yok. (erişildi: Mayıs 09, 2022).
- <https://sozluk.gov.tr/>. tarih yok. (erişildi: 05 04, 2021).
- Hürriyet Gazetesi. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yuce-divanda-yargilanan-bakanlar-38609499>. 13 Temmuz 2004. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yuce-divanda-yargilanan-bakanlar-38609499> (erişildi: Ocak 30, 2023).
- İbrahim Arap, Levent Yılmaz. «Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının "Yeni" Kurumu: Kamu Görevlileri Etik Kurulu.» *Amme İdaresi Dergisi* 39, no. 2 (2006): 51-69.
- İnalcık, Halil. «Adâletnâmeler.» *Belgeler Dergisi* 2, no. 3-4 (1965): 49-142.
- . *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Tagayyür ve Fesâd (1603-1656)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- . *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III-Köprülüler Devri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- İnalcık, Halil. «Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi.» *Türkiye Günlüğü Dergisi*, no. 11 (1990): 30-41.
- . *Tarihe Düşülen Notlar-1*. İstanbul: TİMAŞ Yayınları , 2015.
- İnam, Abdulhlim. «Belçika Ortaöğretim Kurumlarındaki Moral Derslerinin Din Eğitimi Açısından Teorik Bir Analizi.» *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2, no. 31 (2018): 234-274.
- İpşirli, Mehmet. «Osmanlı İlmiye Mesleği Hakkında Gözlemler (XVI - XVII. Asırlar).» *Osmanlı Arşatırmaları* 07-08 (1988): 273-285.
- İsmail Ciğerci, Ali Balkı. «Sayıştayların Denetlenmesi: Ülke Uygulamaları ve Türkiye.» *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 7, no. 1 (2020): 235-252.
- Işık, Mustafa. «"Toplum Gemisi" Hadisinin Sübut ve Anlama Çalışması.» *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, no. 1 (2017): 73-104.

- Işıkçı, Yasemin Mamur. «Türkiye’de İdari Reform Çalışmalarının Tarihsel Perspektif Açısından Değerlendirilmesi.» *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no. 1 (2017): 167-191.
- Kahraman, Lütfullah. *Kamu Yönetiminde Etik Kültür ve Etik Liderlik: Kamu Görevlileri Etik Kurulu Üzerinden Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, 2020.
- Kara, Abdullah. *17. Yüzyıl Siyasetnâmelerinin Temel Meseleleri: Hâbnâme Üzerinde Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2018, 1-132.
- Karagöz, Sefa. «Türkiye’de Sosyal Devletin Sosyal Yardım Bağlamında Değerlendirilmesi.» *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi* 2, no. 2 (2020): 146-169.
- Karagözoğlu, Hümeysra. *Küresel Ahlâk Düşüncesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2008, 1-142.
- Karahasanoğlu, Selim. «İstanbul'un Lâle Devri mi? Tarih ve Tarih Yazımı.» *Masaldan Gerçeğe Lale Devri* içinde, yazan Mustafa Armağan, 57-106. İstanbul: TİMAŞ Yayınları, 2014.
- Karatepe, Kamil. «Uluslararası Gelişmeler ve Türkiye’de Denetimin Yeniden Yapılandırılması.» *Denetim Dergisi* 24, no. 116 (2011): 2-107.
- Kesik, Ahmet. «5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Bağlamında ve AB Sürecinde Türk Kamu İç Mali Kontrol Sistemi.» *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9, no. 1 (2005): 94-114.
- Keskintaş, Orhan. *Adalet, Ahlak ve Nizam Osmanlı Siyasetnameleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Kılavuz, Raci. «Yönetimde Etik ve Yozlaşma.» *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 20, no. 1 (2006): 265-289.
- Kılavuz, Raci. «Yönetimsel Etik ve Halkın Yönetimsel Etik Oluşumuna Etkileri.» *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26, no. 2 (2002): 255-266.
- Kılıç, Cevdet. *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.
- Kiraz, Celil. *Kur'ân'da Ahlâk İlkeleri-Tevrat, Zebur ve İncil'le Mukâyeseli Bir Çalışma*. Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2005, 2-290.
- Koçak, Süleyman Yaman. «Kamu Yönetiminde Açıklık İçin Bilgi Edinme Hakkı.» *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 23 (2010): 115-125.
- Kodaman, Bayram. «Osmanlı Devleti: Yükseliş ve Çöküş.» Düzenleyen: Mehmet Alpargu ve Bilal Çelik. *Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bidirileri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2007. 1-285.

- Kolçak, Menşure. «Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun Türk Mali Sistemine Getirdikleri (5436 Sayılı Kanun Değişiklikleriyle).» *Journal of Graduate School of Social Sciences* 7, no. 1 (2006): 367-384.
- Korkusuz, Mehmet Hişyar. *1980 Sonrası Milliyetçilik Akımlarının İbn-İ Haldun'un Asabiye Modeli Bağlamında Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2010, 1-528.
- Korkut, Mert. *Avrupa Birliği Etik Anlayışının Türk Kamu Yönetimi'ne Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Trakya Üniversitesi, 2010.
- Koyuncu, Nuran. *Uluslararası Necmettin Erbakan Hukuk Kongresi*. Tam Metin Bildiri Kitabı, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2022, 7-467.
- Köse, Saffet. «Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin (1082-1162/1674-1749) Hâmid El-İmâdî'nin (1103-1117/1692-1758) "el-Lum'a Fî Ahvâli'l-Mut'a" Adlı Risâlesine Yazdığı Tekmile.» *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, no. 5 (2005): 421-432.
- Kuçuradi, Ioanna. *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2006.
- Kutluer, İlhan. *İslam Felsefesi Tarihinde Ahlak İlminin Teşekkülü*. Doktora Tezi, İlahiyat Bölümü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1989, 3-301.
- Leblebici, Doğan Nadi. «Yönetim Bilimi Açısından Klasik Dönemi Hatırlamaya İlişkin Bir Çalışma.» *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 21 (2008): 99-118.
- Levend, Ağâh Sırrı. «Siyaset-nameler.» *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten Dergisi* 10 (1962): 167-194.
- Lybyer, Albert Howe. *Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi*. Çeviren Seçkin Cılızoğlu. İstanbul: Sarmal Yayınları, 2011.
- M. Fatih Bilal Alodalı, Sefa Usta. «Türk Yönetim Geleneğinde Hesap Verebilirlik Mekanizmaları: Divan-ı Mezalim ve Kamu Denetçiliği Kurumu.» *Strategic Public Management Journal*, 2017: 168-184.
- Mecek, Mehmet. «Kamu Görevlilerinin Ayrıldıkları Kuruma Karşı Görev Alma Yasağı: Kapsam ve Uygulaması.» *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi* 7, no. 63 (2020): 3978-3990.
- Mehmet Akif Özer, Abdulgaffar Çiftçi. «Klasik Yönetim Teorisi'nin İki Öncü İsmi Fayol ve Weber'in Yönetime Katkısı Üzerine Bir Değerlendirme.» *Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2, no. 1 (2022): 133-152.
- Mehmet Emin Yardımcı, Erkan Oflaz, Oktay Meneçler. «Tarihsel Süreçte İltizam Sisteminin Sosyo Ekonomik Etkileri; Devlet Erkinin Kişisel Kullanımı "Mültezim".» *Düzce İktisat Dergisi* 1, no. 1 (2020): 57-68.

- Mehmet Nuri, Yılmaz. *Hürriyet Gazetesi*, “Ahlâki Değerlerin Yozlaşması”. 17 Şubat 2006. <https://www.hurriyet.com.tr/ahlaki-degerlerin-yozlasmasi-3946639> (erişildi: Mayıs 06, 2021).
- Mehmet Ünal, Mehmet Uysal. «Doğu ve Batı Kültürlerinde Siyasetnâme Geleneği: Yusuf Has Hacıp’in Kutadgu Bilig ve Machiavelli’nin II Principe Örneği.» *Tarih Okulu Dergisi* 11, no. 35 (2018): 249-280.
- memurlar.net. <https://www.memurlar.net/haber/498724/kamuda-34-yildir-bu-kural-var-uygulayan-yok.html>. 26 Ocak 2015. <https://www.memurlar.net/haber/498724/kamuda-34-yildir-bu-kural-var-uygulayan-yok.html> (erişildi: Mart 07, 2023).
- Mert, Özcan. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayan>. tarih yok. (erişildi: Ekim 22, 2022).
- Metan, Ahmet. <http://www.felsefetasi.org/etik/>. tarih yok. (erişildi: Mayıs 04, 2021).
- Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Devleti’nde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlarından No: 252, 1969.
- . *Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl*. Ankara: Ajans-Türk Matbaası, 1963.
- Murat Altun, Ahmet Sayer, Abdulkadir Barutçu. «Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kararları Işığında Kamuda Görülen Etik Dışı Davranışlar ve Yolsuzluklar.» *Sayıştay Dergisi*, no. 91 (2013): 33-55.
- Murat Önder, Züleyha Memiş. «Abdusselam El-Amasi'nin Siyasetnamesi: Tuhfetü'l Umera ve Minhatü'l Vüzera/Siyaset ve Yönetim Ahlakı.» *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiri Kitabı II*. Amasya: Amasya Üniversitesi, 2017. 11-579.
- Musa Eken, Ferruh Tuzcuoğlu. «Kötü Yönetimi Tedavi Etmek.» *Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu-2*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2005. 113-125.
- Mustafa Demirci, F. Neval Genç. «Türkiye’de Kamu Yönetimi Reform Sürecinde Etik Yapılanma.» *Amme İdaresi Dergisi* 41, no. 2 (2008): 43-58.
- Mustafa Eren, Benedict Okeja ve Helmuth Wagner. «Hans Küng ile Küresel Ahlak Üzerine.» *Kelam Araştırmaları* 13, no. 1 (2015): 423-437.
- Mustafa Şengün, Mevlüt Kaya. «Ahlaki Olgunluk Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.» *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24, no. 24-25 (2007): 51-64.
- Mücevher, Muhammed Hamdi. «Yönetimde Ahlak ve Maneviyata Yönelik Bir Öneri.» *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi* 8, no. 1 (2021): 82-100.
- Nizamülmülk. *Siyasetname*. V. Çeviren Mehmet Taha Ayar. İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, V. Basım.
- OECD. *1998 Recommendation of the OECD Council on Improving Ethical Conduct in the Public Service, Including Principles for Managing Ethics in the Public*

- Service (1998 OECD Konseyinin Kamu Hizmetinde Etik Davranışı İyileştirmeye İlişkin Tavsiye Kararı). Building Public Trust: Ethics Measures in OECD Countries (Kamu Güvenini İnşa Etmek: OECD Ülkelerinde Etik Tedbirler), OECD, 2000.*
- . <https://data.oecd.org/gga/trust-in-government.htm>. tarih yok. (erişildi: Ocak 30, 2023).
- OECD. *Public Sector Integrity, A Framework For Assessment (Kamu Sektörü Bütünlük-Değerlendirme İçin Bir Çerçeve)*. Kamu Sektörü Bütünlük Değerlendirme, OECD, 2005.
- Oktaç, Ayşe Sıdıka. *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâ-i*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1998, 1-424.
- Orhan Erdem, Metin Dikici. «Liderlik ve Kurum Kültürü Etkileşimi.» *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 8, no. 29 (2009): 198-213.
- Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. Hil Yayınları, 1987.
- . *Son İmparatorluk Osmanlı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2006.
- . *Tarihimiz ve Biz*. İstanbul: TİMAŞ Yayınları, 2008.
- . *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2008.
- Osman Bayraktar, V. Lale Tüzüner. «16. ve 17. Yüzyıl Türkçe Siyasetnâmelerinde Ortak Temalar ve Siyasetnâmelerin İşlevi.» *Üniversite Araştırmaları Dergisi* 4, no. Özel Sayı (2021): 71-82.
- Ovacık, Zübeyir. «Seküler Etik Mümkün Mü? Aliya İzzetbeğoviç'te Etiğin Seküler İmkanına İlişkin Felsefi Bir Soruşturma.» *Felsefe Dünyası Dergisi*, no. 68 (2018): 83-109.
- Ömer Dinçer, Cevdet Yılmaz. «Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim.» *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma: 1*. Ankara: T.C. Başbakanlık, 2003. 9-167.
- Örselli, Erhan. *Türkiye'de Toplumsal ve Yönetimsel Etik Değerler İle İkilimler: Uygulamalı Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Selçuk Üniversitesi, 2010.
- Özaydın, Arif. «İslam Medeniyetinin Seküler Medeniyete Katkıları.» *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8, no. 1 (2019): 117-147.
- Özdemir, Nagehan Üstündağ. «18. Yüzyıl Osmanlı Yönetim Anlayışında "Sorun Çözme" Süreci ve Pazvantoğlu Osman.» *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları* 1, no. 20 (2014): 7-339.
- Özkara, Metin. *Bürokrasinin Kimyası*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2020.
- Özkaya, Yücel. *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- . *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*. Ankara: Türk Tarihi Kurumu, 2014.

- Özkaya, Yücel. «XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adalet-nâmelere Göre Türkiye'nin İç Durumu.» *Belleten* 38, no. 151 (1974): 445-491.
- Özlem Demirkıran, Hamza Bahadır Eser, Belma Keklik. «Demokrasinin Tabana Yayılması, Yönetimde Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik Bağlamında Bilgi Edinme Hakkı Kanunu.» *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi* 3, no. 2 (2011): 2-23.
- Öznur Yüksel, Burhan Aykaç. «Frederick Taylor'un Görüşlerinin Değerlendirilmesinde Yeni Bir Yaklaşım.» *Amme İdaresi Dergisi* 27, no. 4 (1994): 83-96.
- Öztepe, Mısra Ciğeroğlu. *Kamu Yönetiminde Etik Sorunu: Türk Kamu Yönetiminde Etik Sisteminin Eleştirel Çözümlemesi*. Doktora Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Ankara Üniversitesi, 2013.
- Özturan, Hümeıra. «Akıl ve Ahlâk: Aristoteles ve Fârâbi'de Ahlâkın Kaynağı.» *Bilim ve Sanat Vakfı* 84 (2014): 2-104.
- Özturan, Hümeıra. «Etik ile Ahlâk Arasında: Türkçe Ahlâk Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme.» *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9, no. 17 (2011): 169-202.
- Öztürk., Namık Kemal. «Bürokratik Devletten Etkin Yönetime Geçiş: İyi Yönetişim.» *Researchgate*. Mart 2021. https://www.researchgate.net/publication/349811182_BUROKRATIK_DEVLETEN_ETKIN_YONETIME_GECIS_IYI_YONETISIM (erişildi: Şubat 03, 2023).
- Özülke, Füsün. «Yönetimden Yönetişime Kavramsal Bir Değişim Yolculuğu.» <http://fusunozulke.com/yonetimden-yonetisime-kavramsal-bir-degisim-yolculugu>. 05 Kasım 2015. (erişildi: Mart 05, 2022).
- Paşa, Lütfi. *Asafnâme*. Düzenleyen: Ahmet Uğur. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017.
- Pîrîzâde Mehmet, Sahib Efendi. *Beş Tarz-ı Siyaset*. Çeviren Hilal Çiftçi. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020.
- Pustu, Yusuf. *Kamu Yönetiminde Etik Bir Sorun Olarak Rüşvet*. Doktora Tezi, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi, 2011.
- Resmi Gazete*. 27585 (Anaya Mahkemesi, 18 Mayıs 2010).
- Rıfat, Ahmet. *Tasvîr-i Ahlâk (Ahlâk Sözlüğü)*. Konya: Tercüman 1001 Eser, tarih yok.
- Rüya Telli, Ayşenur Yılmaz. «Geç Dönem Osmanlı Modernleşmesine Genel Bir Bakış.» *Liberal Düşünce Dergisi* 25, no. 100 (2020): 9-35.
- Sakarya, Betül. *Türkiye'de Bankacılık Krizleri Nedenleri ve Regülasyon Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2006, 1-157.
- Sam, Rıza. *Siyasi Değer ve Siyasi Etik Kavramsal ve Uygulamalı Bir Perspektif*. Bursa: Ezgi Kitabevi, 2010.

- Savaş, Ali İbrahim. «Lâyiha Geleneği İçinde XVIII. Yüzyıl Osmanlı Islahat Projelerindeki Tespit ve Teklifler.» *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 9 (1999): 87-113.
- Savater, Fernando. *Oğluma Ahlâk Üstüne Öğütler*. Çeviren Şadan Karadeniz. İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- Sayan, İpek Özkal. «Etik ve Kamu Etiği: Eleştirel Bir Bakış.» *Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi* 12, no. 2 (2020): 147-174.
- Sefa Usta, Şadiye Arslan. «Türkiye’de Etik Yönetim Anlayışına Yönelik Çerçeve Arayışı: Kamu Görevlileri Etik Kurulu Üzerinden Bir İnceleme.» *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 11, no. 2 (2020): 222-244.
- Semerci, Mehmet. *Sekülerleşme Tartışmaları Sürecinde Türkiye’de Dindarlaşma Sürecine Dair Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, 2019, 1-83.
- Sevinç, Tahir. *1703 Edirne Vakası*. Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2004, 1-130.
- Soyucak, Rabia. *Ahlâkî Değerlerde Evrensellik ve Değişme Sorunu*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2011, 1-222.
- Sözlük, Türkçe. Ankara: TDK Yayınları, 1998.
- Suraiya Faroqhi, Bruce McGowan, Donald Quataert ve Şevket Pamuk. *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 2*. Düzenleyen: Halil İnalçık ve Donald Quataert. Çeviren Süphan Andıç ve Serdar Alper Ayşe Berktaş. Cilt 2. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.
- Süleyman Yaman Koçak, Gülçin Yüksel. «Türk Kamu Yönetiminde Etik ve Kamu Görevlileri Etik Kurulu.» *Bilgi Dergisi*, no. 21 (2010): 73-95.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî*. Cilt I, II, III, IV. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- . *Sicill-i Osmanî, V. Cilt*. Düzenleyen: Nuri Akbayar. Çeviren Seyit Ali Kahraman. 5 cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Şahin, Zeynep Tüba. *Âdâb-ı Muâşeret’in Batılılaşması (1918-1930)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2019, 1-93.
- Şaylan, Gencay. «Toplumsal Değişme, Yönetimsel Bozulma ve Yolsuzluk.» *Amme İdaresi Dergisi* 8, no. 4 (1975): 83-96.
- Şen, Mustafa Lütfi. *Kamu Görevlileri Etik Rehberi*. Etik Rehber, Ankara: T. C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2019, 6-143.
- Şen, Mustafa Lütfi. «Kamu Görevlilerini Yoldan Çıkaran Bubi Tuzakları: Hediye ve Bağışlar.» *Enderun Dergisi* 3, no. 2 (2019): 98-108.

- Şeref, Abdurrahman. *Ahlâk İlmi*. Çeviren Aygün Akyol Mevlüt Uyanık. Ankara: Elis Yayınları, 2012.
- T. C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu. *Etik İhlal Kararları*. Etik İhlal Kararı, Ankara: T. C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2021/48, 1-7.
- T.C Sayıştay Başkanlığı, Genel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdareleri, 2021, <https://sayistay.gov.tr/reports/download/G0YE3pVgj3-afet-ve-acil-durum-yonetimi-baskanligi>. *Sayıştay Denetim Raporu*. Denetim Raporu, Ankara: T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2021.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/26038/cuma-hutbesi-kul-ve-kamu-hakki>. 18 Ekim 2019. (erişildi: Temmuz 21, 2022).
- T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu. *2005-2015 Faaliyet Raporu*,. Faaliyet Raporu, Ankara: T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2005-2015, 2-50.
- T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu. *2005-2020 Yıllarına Ait Kamu Görevlileri Etik Kuruluna Yapılan Başvuruların İstatistik Bilgileri*. Kamu Görevlileri Etik Kuruluna Yapılan Başvuruların İstatistik Bilgileri, T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2005-2020.
- T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu. «2005-2020 Yıllarına Ait Kamu Görevlileri Etik Kuruluna Yapılan Başvuruların İstatistik Bilgileri.» İstatistik Bilgileri, Ankara, 2005-2020, 1-7.
- T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu. *2020 Faaliyet Raporu*. Faaliyet Raporu, Ankara: T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, tarih yok, 3-48.
- T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu. *2021 Faaliyet Raporu*. Faaliyet Raporu, Ankara: Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2022.
- T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu. *2022 Faaliyet Raporu*. Faaliyet Raporu, Ankara: Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2022, 1-42.
- . *T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu*. tarih yok. <https://www.etik.gov.tr> (erişildi: Ocak 30, 2023).
- T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu. *Yerel Yönetimlerde Seçilmiş ve Atanmış Kamu Görevlilerinin Etik Farkındalığının Artırılması Teknik Destek Projesi*. 2021.
- Talat Tekin, Mehmet Ölmez, Emine Ceylan, Zuhâl Ölmez, Süer Eker. *Türkmence-Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg, 1995.
- Taneri, Aydın. *Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004.
- Tanzi, Vito. «Corruption Around The World: Causes, Consequences, Scope, And Cures (Dünya Çapında Yolsuzluk: Nedenleri, Sonuçları, Kapsamı ve Çözümleri).» <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/Corruption-Around-the-World-Causes-Consequences-Scope-and-Cures-2583>, 1998: 1-39.

- Taş, Hülya. «Osmanlı'da "Şikayet Hakkı"nın Kullanımı Üzerine Düşünceler.» *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi* 2, no. 3 (2007): 186-204.
- TBMM.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c033/tbmm02033082.pdf>. tarih yok. (erişildi: Şubat 10, 2023).
- Tekin, İshak. «Ahlaki Olgunluk Kavramı Üzerine Kuramsal Bir Çözümleme.» *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6, no. 5 (2017): 2275-2298.
- Tepe, Harun. «Bir Felsefe Dalı Olarak Etik: “Etik” Kavramı Tarihçesi ve Günümüzde Etik.» *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 1, no. 4 (1998): 11-28.
- Terzi, Mehmet Akif. *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi ve Memur*. Ankara: Sistem Ofset, 2012.
- Timuçin, Afşar. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları, 2004.
- Topal, Meral. *Pîrî-zâde Memed Sâhib Hayatı Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2004, 1-231.
- Tuğba Karaboğa, Cemal Zehir. «Henri Fayol ve Yönetim Alanına Katkıları Üzerine Bir İnceleme.» *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 7 (2020): 53-68.
- Turtuşî, Muhammed B. *Sirâcu'l-Mülûk - Siyaset Ahlâkı ve İlkelerine Dair*. Düzenleyen: Said Aykut. İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.
- Türkeri, Mehmet. *Etik Değer Açısından Eğitim, Siyaset, Kamu, Çalışma Hayatı ve Bilim*. İstanbul: Lotus, 2017.
- . *Etik Kuramları*. İstanbul: Paradigma, 2019.
- Türker-Küyel, Mübahat. «Ferdî Hürriyet ve Hoşgörünün Felsefi Boyutu.» *Erdem Dergisi* 8, no. 22 (1996): 67-114.
- TÜSİAD, . «Kamu Hizmetinde Etik-Güncel Konular ve Uygulama.» *OECD Kamu Yönetimi Birimi'nin 1996 yılındaki “Kamu Yönetimi Raporları*. İstanbul: TÜSİAD, 2003. 3-85.
- Uğur Ömür Gönülşen, M. Kemal Öktem. «II. Kamu Yönetimi Forumu Bildiri Kitabı.» Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2004. 3-243.
- Uğur, Ahmet. *Osmanlı Siyâset-Nâmeleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2001.
- Uğur, Hüsamettin. «3628 Sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu'na Eleştirel Bir Bakış ve Çözüm Önerileri.» *TBB Dergisi*, no. 76 (2008): 289-320.
- Uğur, Hüsamettin. «Suçların İhbarı ve İhbarcılarının Korunması.» *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, no. 108 (2013): 383-406.
- Uluslararası Şeffaflık Örgütü, 2021 Yolsuzluk Algı Endeksi. <https://seffaflik.org/2021-yolsuzluk-algi-endeksi-aciklandi/>. 4 Şubat 2022. (erişildi: Ocak 30, 2023).

- Usta, Aydın. «Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetiminde Etik ve Ahlâk.» *Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1, no. 2 (2011): 39-50.
- Usta, Sefa. «Kamu Yönetiminde Etik Bir Sorunsal Olarak Çıkar Çatışması ve Kamu Görevi Sonrası İstihdam.» *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 19, no. 2 (2016): 1-17.
- Uzun, Yaşar. «Koçi Bey Risaleleri'nde Etik Yönetimin İzlerini Bulmak.» *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 9 (2021): 1-32.
- Vasfiye Çelik, Zeynep Duyar. «Türk Yönetim Kültüründe Temel Etik Değerlerin İncelenmesi: Bir Siyasetname Örneği Olarak El Medinet'ül Fazıla.» *Turkish Studies - Social Sciences* 15, no. 1 (2020): 187-206.
- World Bank, Barber B. Conable. *Sub-Saharan Africa: From Crisis To Sustainable Growth*. Sahra-Altı Afrika: Krizden Sürdürülebilir Büyümeye Raporu, Washington: DC: World Bank, 1989.
- Yaman, Abdulsemet. *Türk Kamu Yönetiminde Etik Uygulamaları ve Kamu Çalışanlarının Etik Değerlere Bağlılığının Değerlendirilmesi: İç İşleri Bakanlığı Örneği*. Doktora Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, İnönü Üniversitesi, 2013.
- Yaran, Cafer Sadık. *Ahlâk ve Etik*. İstanbul: Rağbet, 2022.
- Yaşamış, Firuz Demir. «Osmanlı Devlet Yönetimi Başlangıç Yılları.» *Türk İdare Dergisi* 73, no. 432 (2001): 1-253.
- Yıldırım, Ali. *Türk Yönetim Geleneğinde Siyasetnameler: Nizamü'l-Mülk'ün Siyasetname Eserinin Yöneten-Yönetilen İlişkileri Çerçevesinde İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, 2018, 5-92.
- Yıldırım, Ömer. <https://www.felsefe.gen.tr/ahlak-felsefesi-nedir/>. 13 Kasım 2019. (erişildi: Nisan 19, 2022).
- Yıldırım, S. Mustafa Önen ve Ali. «Kamu Yönetiminde Etik Denetimi: OECD Ülkeleri Örneği.» *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 5, no. 1 (2014): 103-126.
- Yıldırım, Yavuz. «Mukaddime'nin Osmanlı Dönemi Türkçe Tercümesi.» *Dîvân İlmi Araştırmalar* 2, no. 21 (2006): 17-33.
- Yılmaz, Alim. «Felsefenin sunduğu Bir İmkân Olarak Uygulamalı Etik.» *Muhafazakâr Düşünce*, no. 19 (tarih yok): 67-78.
- Yılmaz, Coşkun. «Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynaklarıyla İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Siyasetnâmeler.» *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1, no. 2 (2003): 299-338.
- Yılmaz, Coşkun. *Siyasetnâmelere Göre XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda İktisadi Düşünce*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi: Marmara Üniversitesi, 1994, 1-103.

- Yılmaz, Mehmet Nuri. «Ahlâki Değerlerin Yozlaşması.» *Hürriyet Gazetesi*. 17 Şubat 2006. <https://www.hurriyet.com.tr/ahlaki-degerlerin-yozlasmasi-3946639> (erişildi: Mayıs 6, 2021).
- Yönden, Hasan. *Ahlaki İlke ve Ahlaki Değer Problemi Üzerine*. Yüksek Lisans Tezi, Felsefe Anabilim Dalı, Pamukkale Üniversitesi, 2015.
- Yusuf Uysal, Yıldız Atmaca. «Türkiye’deki Merkezi ve Yerel Yönetim İlişkilerinin Yönetişim Modeli Çerçevesinde Değerlendirilmesi.» *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi* 1, no. 3 (2018): 411-424.
- Yücel, Doğanhan Murat. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. tarih yok.
- Yüksel, Cüneyt. “Devlette Etikten Etik Devlete: Boğaziçi Üniversitesi Kamu Yönetiminde Etik- Yasal Altyapı, Saydamlık ve Ayrıcalıklar, Tespit ve Öneriler Raporu. Boğaziçi Üniversitesi Kamu Yönetiminde Etik- Yasal Altyapı, Saydamlık ve Ayrıcalıklar, Tespit ve Öneriler Raporu, İstanbul: TÜSİAD, 2005, 15-356.
- Yüksel, Cüneyt. *Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik*. TÜSİAD Devlette Etik Altyapı Dizisi, İstanbul: TÜSİAD, 2005.
- Yüksel, Cüneyt. «Türk Kamu Yönetiminde Etik ve Türk Kamu Yönetiminde Etik Hakkında Yeni Yasal Düzenlemeler.» *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 64, no. 2 (2006): 167-211.
- Yülek, Murat. «Yusuf Has Hacib’ten Nizamülmülk’e Türk Yönetim Tarzı.» <https://www.dunya.com/kose-yazisi/yusuf-has-hacibten-nizamulmulke-turk-yonetim-tarzi/25486>. 28 Eylül 2015. <https://www.dunya.com/kose-yazisi/yusuf-has-hacibten-nizamulmulke-turk-yonetim-tarzi/25486> (erişildi: Şubat 20, 2023).
- Zorbozan, Seda. *İslam Hukukunda Hakların Allah Hakkı ve Kul Hakkı Olarak Ayrılması ve Bu Ayrımın Muamelata Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2011, 1-161.

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 2005-2020 Yılları Arasındaki Başvurular	219
Tablo 2: 2005-2020 Yılları Arasındaki Toplam Başvuruda Değişim (%).....	222
Tablo 3: İncelemeye Alınan Başvuru Sayısında Değişim (%)	223
Tablo 4: Toplam Başvuruda, İncelemeye Alınan Başvuru Sayısında ve Etik İhlâl Kararı Verilen Sayılarda Değişimi (%).....	223
Tablo 5: Etik Dışı Kararı Verilenlerde İhlâl Edilen Prensipler.....	226
Tablo 6: Beş Tarz-1 Siyaset ile Kitab-1 Güldeste Siyasetnamelerindeki Etik Prensiplerle YKY'deki Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkelerinin Karşılaştırılması.....	237

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Etik, Moral ve Ahlâkın Kullanımı	46
Şekil 2: https://www.etik.gov.tr/afisler-posterler/	63
Şekil 3: Osmanlı Siyasetnamelerinin Sınıflandırılması.....	89

EKLER

Ek 1: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı - Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) Başvuru

 Bu çıktı resmi belge değildir.
Resmi işlemlerde kullanılmaz.

İletişim Başkanlığı

Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) Başvuru Sorgulama

Başvuru Bilgileri	
Başvuru Sayısı	2200378140
Başvuru Zamanı	22/01/2022 01:12:59
Başvuru Tipi	Bilgi Edinme
Başvuru Durumu	Başvuru Yapıldı
Başvuru Metni	Tc. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın, yürürlükte bulunan 1156 Sayılı Kanuna Mugayir Tahakkuk ve Tediye Muamelelerini İhbar Edenlere İkramiye İtasına Dair Kanunu'ndan hangi durumlarda ve ne sıklıkta yararlandığına dair; 1156 Sayılı Kanunu'nun 2. ve 4. maddelerine; Bilgi Edinme Kanunu'nun 5. maddesine dayanarak bilgi almak istiyorum.
Başvuru Yolu	CİMER Sayfası

Cevaplar		
Cevap Zamanı	Cevap	Kurum Birim Adı

Ek 2: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı - Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) Başvuru Cevabı

Cevap Zamanı	Cevap	Kurum Birim Adı
25/01/2022 10:16:12	<p>Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezine yapmış olduğunuz 2200378140 sayılı başvurunuz incelenmiştir.</p> <p>26/12/1931 tarih ve 1905 Sayılı Kanun gereğince, vergi kaçakçılığı olaylarını ihbar edenlere taleplerinin olması ve incelemeyi yürüten Bakanlığımız vergi müfettişlerinin bu hususta düzenleyeceği rapora göre ihbarın sabit görülmesi halinde, söz konusu Kanununun 6 ıncı maddesi uyarınca ihbara ilişkin olarak yapılan vergi incelemesi sonucu tarh edilen vergi ve vergi aslına bağlı olarak kesilen cezaların % 10' u (yüzde onu) tutarında ihbar ikramiyesi ödenmektedir.</p> <p>Ancak, 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 142 ncı maddesinde, "ihbar üzerine yapılan aramada ihbar sabit olmazsa nezdinde arama yapılan kimse muhbirin adının bildirilmesini isteyebilir, bu takdirde idare muhbirin ismini bildirmeye mecburdur." denilmektedir.</p> <p>Öte yandan, Vergi Denetimi Kurulu Başkanlığına, Başkanlığımıza ve Başkanlığımızın taşra teşkilatına (Vergi Dairesi Başkanlıkları, Defterdarlıklar, Malmüdürlükleri vb.) muhbirler tarafından verilen ve vergi kayıp kaçığına sebebiyet verildiğine ilişkin somut bilgi ve belge içeren ihbar dilekçeleri, 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun ile Başkanlığımız tarafından çıkarılan Vergi İhbarları İç Genelgelerine göre işleme tabi tutulmaktadır.</p> <p>Belli bir konuyu ihtiva etmeyen; kişi, kurum veya olaylarla doğrudan bağlantı kurulmaksızın genel nitelikli ifadeler taşıyan ya da yargı mercilerinin görevine giren konularla ilgili olanlar, dilekçe sahibinin adı, soyadı ve imzası ile iş veya ikametgâh adresi gibi bilgileri taşımayan veya yanlış isim ve adres bulunan ya da bu şartları taşımakla birlikte inandırıcı mahiyette olmayan, olayla ilgili yeterli bilgi ve belge eklenmeyen ihbar dilekçeleri işleme konulmamaktadır.</p> <p>Bilgilerinize sunulur.</p>	GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI > VERGİ İHBARLARI MÜDÜRLÜĞÜ

Hareket Listesi		
Kayıt Zamanı	Hareket	Açıklama
22/01/2022 01:12:59	Başvuru Yapıldı	22/01/2022 01:12:59 tarihinde internet üzerinden başvuru alındı.
22/01/2022 01:13:00	Sevk Edildi	22/01/2022 01:13:00 tarihinde CİMER tarafından HAZİNE VE MALİYE BAKANLIĞI tarafına sevk edildi.
24/01/2022 11:53:35	Cevaplandı	24/01/2022 11:53:35 tarihinde GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI > VERGİ İHBARLARI MÜDÜRLÜĞÜ tarafından cevap yazıldı.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
DİJİTAL DÖNÜŞÜM OFİSİ

tarafından yapılmaktadır.

e-Devlet Kapısı'nın kurulması ve yönetilmesi görevi T.C.
Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi Başkanlığı tarafından
yürütülmekte olup, sistemin geliştirilmesi ve işletilmesi Türksat A.Ş.

©2023 Tüm Hakları Saklıdır. Gizlilik, Kullanım ve Telif Hakları bildiriminde belirtilen kurallar çerçevesinde hizmet sunulmaktadır.

ÖZGEÇMİŞ

Tuğba GÖKMEN 2014 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. 14. 09. 2020 tarihinde Karabük Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında lisansüstü eğitimine başladı.